УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
FACULTY OF PHILOSOPHY

Далматинска епархија Српске православне цркве (1945-1991)

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:
Проф. др Горан Латиновић

Кандидат:
мр Милош Црномарковић

Бања Лука, 2020. године

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Милош Црномарковић

Далматинска епархија Српске православне цркве (1945-1991)

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Бања Лука, 2020. године

UNIVERSITY OD BANJA LUKA
FACULTY OD PHILOSOPHY

Miloš Crnomarković

Diocese of Dalmatia of the Serbian Orthodox Church (1945-1991)

DOCTORAL DISSERTATION

Banja Luka, 2020.

Информације о ментору и дисертацији

Ментор: проф. др Горан Латиновић, ванредни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци.

Наслов докторске дисертације: Далматинска епархија Српске православне цркве (1945-1991).

Резиме: Композиција рада утемељена је на тематском, уз поштовање хронолошког принципа. Увод представља кратак осврт на историју Срба у Далмацији, од њиховог досељавања на тај простор (историјску ветрометину) преко подизања првих манастира и цркава, служења разним господарима, оснивања Епархије, покушаја унијаћења, Првог светског рата, уједињења СПЦ, закључно са завршетком Другог светског рата, који представља праву Голготу и најтежи период у новијој историји СПЦ и српског народа у целини, са трајним и несагледивим последицама. СПЦ је и након рата била у немилости нове власти, која је лишила огромног дела њених добара, али и друштвеног утицаја. Било је то пола века царевања идеолошке мржње, острашћености и насиља. Иако је у време доласка патријарха Германа на чело СПЦ дошло до извесног детанта, за све време трајања комунистичке Југославије (1945-1990) – *државни атеизам* – представљао је саставни део државне идеологије и политике, док су владајуће државне концепције биле засноване на три стуба – секуларизацији, атеизацији и религији у сфери приватног. Међутим, упркос свим искушењима и притисцима – спољним и унутрашњим – СПЦ је водила свој живот и опстала. Верски живот, који је за време рата на простору Епархије далматинске био готово угашен, након рата полако оживљава залагањем епископа-администратора (Нектарија, Арсенија, Никанора и Симеона) и малобројног свештенства, које се враћало из избеглиштва, јер је епископу Иринеја, који је у току рата интерниран у Италију, у послератном периоду било онемогућено обављање својих дужности. Дугогодишњи послератни епископски интеррегнум, у смислу непопуњавања Епархије редовним архијерејима, у великој мери је утицао на обнову црквеног живота у њој, јер је први редовни архијереј – Стефан (Боца), који је оставио дубок и неизбрисав траг својим архијерејским и неимарским ангажманом у Епархији, дошао на епископску катедру тек 1959. године. На здравим и широко постављеним темељима свог претходника, живу и изузетно плодну архијерејску и градитељску активност развио је и епископ Николај (Мрђа), коју је прекинуо грађански рат у Хрватској.

Кључне речи*:* Срби, Српска православна црква, Далмација, епархија, унија, сабор, синод, епископ, комисија, комунистичка власт.

Научна област: Историја.

Научно поље: Савремена историја.

Класификациона ознака: H 250

Тип одбране лиценце Креативне заједнице: Ауторство некомерцијално – без прераде (CC-BY-NC-SA).

Informations about mentor and doctoral dissertation

Mentor: Goran Latinović, PhD, Associate Professor, Faculty of Philosophy, University of Banja Luka.

Title of the PhD Thesis: Diocese of Dalmatia of the Serbian Orthodox Church (1945-1991).

Summary: The paper is structured around the principle of subject matter, while observing the chronological principle. The introduction provides a brief overview of the history of Serbs in Dalmatia, from their settlement in the area (without protection throughout the history) through the construction of the first monasteries and churches, serving different masters, the establishment of the Diocese, the attempts at Uniatism, World War I, the unification of the Serbian Orthodox Church (the SOC), to the end of World War II, which is the true calvary and the most difficult period in the recent history of the SOC and the Serbian people as a whole, with lasting and devastating consequences. Even after the war, the SOC was still regarded with disfavour by the new regime, which deprived it of a huge portion of its assets together with its social influence. It was a fifty-year reign of ideological hatred, fervour and violence. Although there was some detente when Patriarch German became the head of the SOC, throughout the existence of the communist Yugoslavia (1945-1990) – *state atheism* – formed an integral part of the state ideology and politics, with the predominant state concepts supported by three pillars – secularisation, atheisation and religion practised strictly privately. However, despite all the temptations and pressures – both external and internal – the SOC led its own life and survived. The religious life, which was almost brought to an end in the area of the Diocese of Dalmatia during the war, was slowly restored after the war through the efforts of Bishops-Administrators (Nektarije, Arsenije, Nikanor and Simeon) and few clergy returning from exile. Bishop Irinej, who was interned in Italy during the war, was not allowed to discharge his duties after the war. The long post-war interregnum between bishops, i.e. failure to have regular archpriests appointed to the Diocese, greatly affected the restoration of the church life in it, given that the first regular archpriest – Stefan (Boca), whose building and restoration efforts as a bishop left a deep and indelible impression on the Diocese, only became the head of the see in 1959. Building on the wide and sound foundation laid by its predecessor, Bishop Nikolaj (Mrđa) engaged in lively and very fruitful activity as an archpriest and a builder, only interrupted by the civil war in Croatia.

Key words*:* Serbs, Serbian Orthodox Church, Dalmatia, diocese, union, assembly, synod, bishop, commission, communist regime.

Scientific discipline: History.

Scientific field: Contemporary history.

Classification code: H 250

Creative Commons license defence type: Attribution Non-commercial – No derivatives (CC-BY-NC-SA).

ЗАХВАЛНОСТ

Свим људима, који су ми пружили помоћ при изради овог рада, а посебно ментору проф. др Горану Латиновићу, дугујем захвалност за људску, моралну и стручну подршку приликом истраживања, сугестијама током писања рада, на чији предлог сам и одабрао тему, затим др Радовану Пилиповићу, директору Архива СПЦ, проф. др Вељку Ђурићу Мишини, директору Музеја жртава геноцида, који ме је „инфицирао“ идејом да се бавим овом темом. Посебна захвалност иде Светом архијерејском синоду СПЦ, због омогућавања приступа епархијској архивској грађи. Захвалност, такође, дугујем љубазном и професионалном особљу Библиотеке Православног богословског факултета у Београду, као и архивских установа (Архива Југославије и Архива Српске православне цркве), у којима је вршено истраживање. Посебно се захваљујем члановима моје породице, а нарочито ћерки Жељани, за исказано стрпљење, разумевање и моралну подршку током писања овог рада.

У Новим Бановцима,

јануар 2020. Мр Милош Црномарковић

ПРЕДГОВОР

Сугерисано ми је, што сам и прихватио, да би било научно целисходно проучити живот и рад Далматинске епархије у периоду од 1945. до 1991. године, јер у историографији не постоји рад који се бави искључиво овом тематиком. Дакле, до данас није написана синтеза њене историје за поменути период, нити је била тема ширих историографских пројеката. Истраживачки пут који је требало прећи, да би се реализовао овај научни задатак, није ми у старту, разуме се, био у потпуности сагледив. Јављао се, нарочито на почетку тог пута, благи отпор обради ове теме и то из два кључна разлога, прво, због веома оскудне, а могло би се слободно рећи готово непостојеће литературе о њој, и друго, непостојање методолошког узора.

Само проучавање, односно истраживање историје Епархије далматинске (1945-1991), које се презентује овим радом, започето је 2015. године. Као што се из самог наслова види доња хронолошка граница истраживања је на 1945, а горња на 1991. години, дакле, на периоду од коначног ослобођења Југославије и проглашења независности до почетка рата у Републици Хрватској, на чијем простору се налази Епархија далматинска. То је, у ствари, период комунистичке власти у Југославији. У овом раздобљу, држава је била централизована, а партијски и државни апарат стопљени, али је, исто тако, и Српска православна црква (СПЦ), с обзиром на њено централистичко уређење, спроводила своју делатност и духовну власт на територији целе земље. То је условило коегзистенцију, увек уз тињајуће подозрење и неповерење променљивог интензитета, али ипак, какву-такву коегзистенцију ове две власти – политичке комуниста и духовне СПЦ - наравно, уз доминацију и супериорност политичке.

Наиме, историчари, како световне тако и црквене провенијенције, који су се у својим радовима бавили историјом СПЦ у послератном периоду, само су се овлаш дотицали ове Епархије, што је, у суштини, и дефинисало просторни и временски оквир, као и циљ писања овог рада, а то је дубок, детаљан и свеобухватан приказ историје Епархије далматинске од завршетка Другог светског рата (1945) до почетка грађанског рата у Републици Хрватској (1991), односно период комунистичке власти и постојања социјалистичке Југославије.

Политички атеистички систем, који карактерише: затвореност институција у којима се налазила релевантна историјска грађа; идеолошка и политичка снага и

детерминисаност комунистичког система, односно идеолошки монопол и искључивост једнопартијског система власти; недоступност историјских извора; осетљивост теме, а делом и незаинтересованост историчара у време комунизма за историју СПЦ, после Другог светског рата, одразило се и на саму историографију, што је резултирало појавом првих књига на ову тему у иностранству (Драгољуб Г. Вурдеље, *Обезглављена Српска црква*, Трст 1964; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, I-III, Минхен – Келн 1962-1986). Уз њих, празнину су попуњавали текстови објављивани поводом разних годишњица и текстови, односно радови у црквеној периодици.

После огромне паузе и почетка кризе марксизма и лењинизма, као псеудо религије, ова празнина црквене историје почела се спонтано и свесно попуњавати.

Распад Југославије и пропаст комунизма гурнуо је многе истраживаче на до тада „врућ" и неистражен терен верске проблематике, мада је проблем доступности историјских извора и даље остао ограничавајући фактор. Међутим, и поред тога, из штампе је изашао низ радова о историји СПЦ у социјалистичкој Југославији (Радмила Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, I-II, Београд 2002; Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне цркве 1946-1958*: *време патријарха Гаврила (1946-1950) и патријарха Викентија (1950-1958)*, I-III, Книн – Београд 2000-2002); Драгољуб Р. Живојиновић, *Српска православна црква и нова власт (1944-1950)*, Србиње – Београд – Ваљево - Минхен 1998; Саво Б. Јовић, *Утамничена црква: страдање свештенства Српске православне цркве 1945-1985*, Београд 2002²; Велибор В. Џомић, *Страдање Српске цркве од комуниста*, Цетиње 1977; Предраг Пузовић, *Српска православна црква: прилози за историју*, Београд 2000 итд.), који су нам користили ради стицања што шире и потпуније слике о положају СПЦ у самом друштву. Дакле, овде је реч о радовима чији су се аутори првенствено бавили општим прегледом историје СПЦ у социјалистичкој Југославији, који су само овлаш дотицали Епархије далматинске, па су историографски радови о њој, у том периоду, малобројни (Вељко Ђурић Мишина, *Шта ће у Сплиту Свети Сава*, Београд 2007; Драган Шућур, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини*, Бањалука 2016.). Монографија *Шта ће у Сплиту Свети Сава*, Вељка Ђурића Мишине, бави се само једним питањем из богате историје ове Епархије у наведеном периоду – онемогућавањем изградње, давно започетог, а до данас незавршеног православног храма у Сплиту, док Драган Шућур у свом раду говори само о парохијама Епархије далматинске у Босни и Херцеговини. Дакле, свеобухватна и целовита студија о Епархији

далматинској за време социјалистичке Југославије (1945-1991) још није написана, а овај рад представља покушај да се попуни и та очигледна празнина у српској историографији.

При изради рада, коришћење наведене литературе, из наведених разлога, није имало примарни, већ секундарни значај. Будући да се, највећим делом, рад темељи на до сада необјављеној архивској грађи, његова највећа вредност је у томе што сведочи снагом великог броја изворних докумената. Иначе, необјављена архивска грађа, која чини његову срж, налази се у Архиву Синода СПЦ у Београду, Архиву Југославије у Београду (*Фонд Савезне комисије за верска питања*), а мању количину грађе, која се у великој мери поклапа са коришћеном, поседује и Епархија далматинска и то у Шибенику, Задру, Сплиту, Дубровнику и у Цркви Светог Марка у Београду, мада у неким од ових установа у несређеном стању, а нарочито у овој последњој, што отежава њено коришћење.

С друге стране, велики недостатак, видан у раду, представљају места у којима ништа није сачувано из времена послератне Југославије, што се, највећим делом, односи на црквене општине, које су биле у саставу Далматинске, а данас су у саставу Бихаћко-петровачке епархије. Осим тога, потпуно сивило, што се тиче података, влада и у местима и деловима Епархије у којима је током рата уништена црква, а свештеник убијен, јер после рата није било довољно свештеника да покрију све епархијске парохије. У овим местима стање је праћено на основу извештаја надлежних архијереја, који су сваке године слати Синоду, пред заседање Сабора.

Извештаји и други акти епископа су, у суштини, најдрагоценији извор првог реда. У њима се виде и прате дешавања у Епархији. Они су, након попуњавања Епархије избором редовног архијереја (1959), били опширнији и потпунији. Поред ових извештаја и дописа, од великог значаја су и извештаји Синода, припремани за седнице Сабора, али и извештаји са седница Сабора. Треба напоменути да су неки од ових извештаја коришћени и у радовима поменутих аутора (Вељка Ђурића Мишине, Радмиле Радић, Предрага Пузовића итд.).

У овом периоду Епархија је осликавана са две различите стране и док „црквену” слику о епархији дају извештаји из ње, дотле „државну” представу о њој, па и о самој Цркви, дају материјали са седница верских комисија и свештеничких удружења; забелешке о разговорима патријараха, појединаца или делегација са представницима истих; разна саветовања и извештаји са њих.

Уз архивску грађу и литературу, у фокусу истраживања била је и црквена и световна периодика (*Гласник, службени лист СПЦ*; *Православље, Новине Српске патријаршије*; *Истина*, *лист Српске православне Епархије далматинске*; *Слободна Далмација*; *Политика*; *Борба*). Међутим, овде треба напоменути да смо у потпуности били свесни чињенице да - за разлику од штампе, која у недостатку другог материјала, може корисно послужити као историјски извор, с тим што је послератна југословенска штампа била партијска или државна, која је више сведочила о времену него о збивањима - црквена штампа представља веома важан извор, јер су у њој објављиване информације о раду највиших црквених тела, коментари на законске и друге одлуке државних органа итд.

При изради овог рада пошло се од радне хипотезе, у којој се каже да је утицај Цркве на народ, односно боље рећи на друштвени живот, био на маргини, али је она, упркос томе, водила свој живот, што се показало обрадом и анализом прикупљених извора. Композиција рада утемељена је на тематском, али уз поштовање хронолошког принципа, при чему је доступни материјал диктирао степен обрађености теме, а постављен временски (1945-1991), као и територијални и административни оквир (Епархија далматинска), условили су концепт и саму структуру, односно следећи садржај рада: ***Предговор***; ***Увод*:** Садржи кратак осврт на историју православних Срба у Далмацији, од њиховог досељавања на простор Далмације, преко подизања првих манастира и цркава, служења разним господарима, оснивања Епархије, Првог светског рата, све до почетка Другог светског рата; ***Далматинска епархија за време Другог светског рата (1941-1945)***: Овај део рада говори о правој Голготи српског народа и СПЦ у Другом светском рату, који представља најтежи период у њиховој новијој историји; ***Нова власт и Далматинска епархија непосредно по завршетку Другог светског рата***: Овде се говори о периоду администрирања Епархијом далматинском, која је остала без свог архијереја, епископа Иринеја Ђорђевића, који је у току рата интерниран у Италију; ***Далматинска епархија за време администратора Никанора Иличића (1947-1951) и Симеона Злоковића (1951-1959)***: У овом делу се говори о администрирању владике Никанора и владике Симеона Епархијом далматинском, као и о проблемима са којима су се сусретали приликом обављања тог посла; ***Далматинска епархија за време епископа Стефана Боце (1959-1978)***: У овом делу се говори о сарадњи епископа Боце са представницима народне власти у циљу решавања неких питања од интереса за Епархију далматинску, те његовом архипастирском и неимарском раду за време

свог скоро 20-годишњег епископовања; ***Далматинска епархија за време епископа Николаја Мрђе (1978-1992)***: Овај део рада говори о великој архијерејској активности и градитељској делатности епископа Николаја Мрђе, као и о његовој сарадњи са представницима народних власти у циљу решавања неких спорних питања; ***Закључак*** и ***Извори и литература***.

Током истраживања неки проблеми израњали су из саме грађе и на тај начин дефинисали одређене поднаслове у поглављима.

И на крају, морамо истаћи и то, да смо, користећи само доступну архивску грађу, у потпуности свесни чињенице да постоје празнине и да нисмо дали одговоре на сва могућа питања, као и да многи одговори, које смо дали, нису коначни, односно апсолутни, али сматрали смо да је било крајње време да се ова тема отвори и употпуни мозаик везан за историју СПЦ, Епархије далматинске и српског народа у Далмацији у наведеном периоду.

САДРЖАЈ

УВОД 1
СРБИ У ДАЛМАЦИЈИ 1
Хришћанство у Далмацији – од Тита до Великог раскола 1
Досељавање Срба и јачање православља у Далмацији 4
Под влашћу Млечана и Турака 6
Борба за православље у млетачкој Далмацији 8
Оснивање Епархије далматинске 11
Друга аустријска управа у Далмацији 12
Уједињење Српске православне цркве 18
Конкордатска криза 21
ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ (1941-1945) ... 22
Априлски рат и подела Краљевине Југославије 22
Однос Римокатоличке цркве према усташкој власти 26
Законодавство и злочини - облици усташке идеологије у пракси 27
Прекрштавање Срба и оснивање Хрватске православне цркве 36
Учешће епархијског свештенства у покретима отпора 38
НОВА ВЛАСТ И ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА НЕПОСРЕДНО ПО ЗАВРШЕТКУ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА 44
РЕЛИГИЈА И ЦРКВА У КОМУНИСТИЧКОЈ ИДЕОЛОГИЈИ 44
ЗАКОНОДАВНА ДЕЛАТНОСТ НОВЕ ДРЖАВЕ 45
ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА У НОВОЈ ДРЖАВИ 49
СОЦИЈАЛНО-ЕКОНОМСКИ ПОЛОЖАЈ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА 50
ЦРКВЕНА ПОРЕСКА ПОЛИТИКА И ПОЛИТИКА ПОПРАВКЕ ЦРКАВА НОВЕ ВЛАСТИ 52
ОСНИВАЊЕ ДРЖАВНЕ КОМИСИЈЕ ЗА ВЕРСКА ПИТАЊА 53
ПОВРАТАК ПАТРИЈАРХА ГАВРИЛА И ДОНОШЕЊЕ УСТАВА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ 55
ВРЕМЕ ПАТРИЈАРХА ВИКЕНТИЈА И ПАТРИЈАРХА ГЕРМАНА 59
РЕЛИГИОЗНОСТ ПРАВОСЛАВНОГ СТАНОВНИШТВА У ЕПАРХИЈИ ДАЛМАТИНСКОЈ У ПОРАТНОМ ПЕРИОДУ 62
ФОРМИРАЊЕ УДРУЖЕЊА ПРАВОСЛАВНОГ СВЕШТЕНСТВА 63

ПАРОХИЈЕ ЕПАРХИЈЕ ДАЛМАТИНСКЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ 68
СТАЊЕ ЦРКВЕНИХ ОБЈЕКАТА У ЕПАРХИЈИ ДАЛМАТИНСКОЈ 71
ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА ЗА ВРЕМЕ АДМИНИСТРАТОРА НИКАНОРА ИЛИЧИЋА (1947-1951) И СИМЕОНА ЗЛОКОВИЋА (1951-1959) 73
ВРЕМЕ АДМИНИСТРИРАЊА И ОБНОВЕ ЦРКВЕНОГ ЖИВОТА 73
ВРЕМЕ АДМИНИСТРИРАЊА ЕПИСКОПА МОРАВИЧКОГ АРСЕНИЈА 74
ВРЕМЕ АДМИНИСТРИРАЊА ЕПИСКОПА НИКАНОРА ИЛИЧИЋА 75
ВРЕМЕ АДМИНИСТРИРАЊА ЕПИСКОПА СИМЕОНА ЗЛОКОВИЋА 79
Случај Асановић 80
Дислокација манастира Драговића 83
Случај епископског дома у Шибенику 93
Посета делегације Савеза удружења православних свештеника Епархији далматинској 96
Архијерејски рад епископа-администратора Симеона Злоковића 100
ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА ЗА ВРЕМЕ ЕПИСКОПА СТЕФАНА БОЦЕ (1959-1978) 104
ИЗБОР И УСТОЛИЧЕЊЕ СТЕФАНА БОЦЕ ЗА ЕПИСКОПА ДАЛМАТИНСКОГ 104
РЕШАВАЊЕ ПИТАЊА РЕЗИДЕНЦИЈЕ ЕПИСКОПА ДАЛМАТИНСКОГ СТЕФАНА 106
САРАДЊА ЕПИСКОПА БОЦЕ СА ПРЕДСТАВНИЦИМА ПОЛИТИЧКИХ И ЦРКВЕНИХ ВЛАСТИ 110
Случај православне цркве на Вису 110
Посета епископа Стефана Стјепану Ивековићу 116
Посета патријарха Германа Епархији далматинској 116
Посета епископа Стефана народним одборима у Шибенику и Книну 118
Случај парохијских домова у Смоковићу и Обровцу 122
Посета Стјепана Ивековића епископу Стефану Боци 124
Случај црквене зграде у Кистањама 124
Активности епископа Стефана на изградњи цркве у Книну 127
Састанак епископâ и представника свештенства са Стјепаном Ивековићем 137
Посете епископа Стефана Задру и Шибенику 138
Отварање и рад Богословије у манастиру Крки 142
Састанци епископа Стефана са Одрљином 149

Епархијски проблеми виђени оком епископа Стефана 152
Изградња пута за манастир Крку 155
Став епископа Стефана и свештенства о екуменизму и Македонској православној цркви 157
Случај парохијског дома у Добропољцима 160
Случај Либерија и нека нерешена питања између власти и Епархије далматинске 164
Посета епископа Фирмилијана Далмацији 166
Борба епископа Стефана за повраћај црквене имовине 167
Крађа икона у храмовима Епархије далматинске 172
Покушај прославе Дана младости у Богословији манастира Крке 174
Случај Кртинић у Плавну 175
Случај Велики Цвијетнић 178
Случај Доброта 179
Посета епископа источноамеричког и канадског Саве Епархији далматинској 184
Активност епископа Стефана на враћању сакралних предмета 185
РАД КОМИСИЈЕ ЗА ВЕРСКА ПИТАЊА ИЗВРШНОГ ВЕЋА САБОРА СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ 186
ЗАХТЕВ ЗА ВРАЋАЊЕ МАТИЧНИХ КЊИГА 194
ПОЈАВА ЕТНОНАЦИОНАЛИСТИЧКИХ ПОКРЕТА У ЈУГОСЛАВИЈИ 195
АРХИПАСТИРСКИ И НЕИМАРСКИ РАД ЕПИСКОПА СТЕФАНА БОЦЕ . 197
Допринос свештенства у обнови српских православних богомоља 246
ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА ЗА ВРЕМЕ ЕПИСКОПА НИКОЛАЈА МРЂЕ (1978-1992) 248
ИЗБОР И УСТОЛИЧЕЊЕ НИКОЛАЈА МРЂЕ ЗА ЕПИСКОПА ДАЛМАТИНСКОГ 248
ПРОСЛАВА 15-ГОДИШЊИЦЕ РАДА БОГОСЛОВИЈЕ У МАНАСТИРУ КРКИ 250
ПОКУШАЈ НАСТАВКА ИЗГРАДЊЕ ХРАМА СВЕТОГ САВЕ У СПЛИТУ . 252
ОТВАРАЊЕ РИЗНИЦЕ ЦРКВЕ СВЕТОГ ИЛИЈЕ У ЗАДРУ 261
ПРОГЛАШЕЊЕ МАНАСТИРА ВЕСЕЛИЊЕ 261
ЗЕМЉОТРЕС У АРХИЈЕРЕЈСКОМ НАМЕСНИШТВУ КНИНСКОМ 262
ОТВАРАЊЕ РИЗНИЦЕ МАНАСТИРА КРУПЕ 263

СЕМИНАР СВЕШТЕНСТВА ЕПАРХИЈЕ ДАЛМАТИНСКЕ У МАНАСТИРУ КРКИ 263
ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА У ТУРБУЛЕНТНОЈ 1989. ГОДИНИ 264
Прослава 600-годишњице Косовске битке на Далматинском Косову 265
Оснивање Културно-уметничког друштва „Зора“ 270
ЦРКВА СВЕТОГ СПАСА У ЦЕТИНИ 271
ПОЈАВА ЕКСТРЕМИЗМА - ЗАБРИЊАВАЈУЋЕГ КУРСА ДАЛМАТИНСКОГ ДРУШТВА 275
АРХИПАСТИРСКИ И НЕИМАРСКИ РАД ЕПИСКОПА НИКОЛАЈА МРЂЕ 279
НАЦИОНАЛНО БУЂЕЊЕ И ГОЛГОТА СРПСКОГ НАРОДА У ЕПАРХИЈИ ДАЛМАТИНСКОЈ 299
ПОЧЕТАК ВИШЕСТРАНАЧЈА У ХРВАТСКОЈ И РАЗБИЈАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ 302
ЗАКЉУЧАК 307
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА 329
БИОГРАФИЈА СА БИБЛИОГРАФИЈОМ 335
Изјава 1 337
Изјава 2 338
Изјава 3 339

СКРАЋЕНИЦЕ

АВНОЈ – Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије

АЈ – Архив Југославије

АСАС – Архив Светог архијерејског синода

АСПЦ – Архив Српске православне цркве

АЦ – Англиканска црква

БиХ – Босна и Херцеговина

ВЦС – Велики црквени суд

ГНО – Градски народни одбор

ГО – Главни/грађевински одбор

ДКВП – Државна комисија за верска питања

ДФЈ – Демократска Федеративна Југославија

ДЧО – Динарска четничка област

ЕСЦ – Екуменски савет цркава

ЕС – Епархијски савет

ЕУО – Епархијски управни одбор

ЕЦС – Епархијски црквени суд

ЗОУСПС – Земаљски одбор удружења српског православног свештенства

ИВС – Извршно веће Сабора

ИО – Извршни одбор

КВП – Комисија за верска питања

КИ – Комунистичка интернационала

КПЈ – Комунистичка партија Југославије

КНО – Котарски народни одбор

КЈ – Краљевина Југославија

Краљевство СХС – Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца

МПЦ – Македонска православна црква

МЦК – Међународни црвени крст

МЗ – Месна заједница

МУП – Министарство унутрашњих послова

НРХ – Народна Република Хрватска

НС – Народна странка

НУС – Народна унионистичка странка

НО – Народни одбор

НОБ – Народноослободилачка борба

НОВЈ – Народноослободилачка војска Југославије

НОП – Народноослободилачки покрет

НКОЈ – Национални комитет ослобођења Југославије

НДХ – Независна Држава Хрватска

ОНО – Обласни/општински народни одбор

ОУП – Одсек за унутрашње послове

ОВК – Општинска верска комисија

ОК – Општински комитет

ПС – Патријаршијски савет

ПУО – Патријаршијски управни одбор

РСК – Република Српска Крајина

РКЦ – Римокатоличка црква

СКЈ – Савез комуниста Југославије

СКХ – Савез комуниста Хрватске

СИВ – Савезно извршно веће

СУПС – Савез удружења православних свештеника

ССЦ – Светски савет цркава

СКП – Секретаријат комуналних послова

СОУ – Секретаријат опште управе

СУП – Секретаријат унутрашњих послова

САД – Сједињене Америчке Државе

СО – Скупштина општине

СР – Социјалистичка република

СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија

ССРН – Социјалистички савез радног народа

САО – Српска аутономна област

СДС – Српска демократска странка

СНС – Српска народна странка

СПЦ – Српска православна црква

СОС – Српски одбор у Сплиту

СКД – Српско културно друштво

СНВ – Српско национално веће

СПД – Српско певачко друштво

СЦКД – Српско црквено-културно друштво

ТО – Територијална одбрана

УПС – Удружење православних свештеника

УО – Управни одбор

ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија

ХДЗ – Хрватска демократска заједница

ХПЦ – Хрватска православна црква

ХПП – Хрватска пучка партија

ХРО – Хрватска револуционарна организација

ХНП – Хрватски национални покрет

ЦО – Црквена општина

УВОД

СРБИ У ДАЛМАЦИЈИ

Историју Далмације, са малим бројем кратких и мирних периода, у великој мери одредио је њен географски положај. На њој су се укрштали и сукобљавали интереси, али и копља, Истока и Запада. Преко ње је ишла линија разграничења подељеног Римског царства. Била је поприште сретања и сукобљавања разних политика, култура, менталитета, народносних група и коначно - *двеју цркава*.[1] Може се слободно рећи да је била судбински предодређена да истовремено буде „*исток на западу*“ и „*запад на истоку*“.

Хришћанство у Далмацији – од Тита до Великог раскола

О продору хришћанства у Далмацију, још у апостолско доба, сведочи и апостол Павле, који каже „*да је проповедајући стигао чак до Илирика..., а за свога ученика Тита... да је отишао на проповед у Далмацију....*“.[2] Титова активност у Далмацији трајала је свега шест година (55-61), а главно седиште било му је у Солину, тадашњем главном граду Далмације. После Титовог одласка, апостол Павле шаље свог другог ученика Ермија да у Далмацији продужи апостолску и епископску службу. Ермије је управљао далматинском црквом до 68. године.[3] Као трећи епископ, који је управљао Црквом у Далмацији, све до 107. године, помиње се Домн. После њега, почео је жесток прогон хришћана од стране многобожаца.[4] Њихови прогони престали су када је цар Константин (306-337) издао *Милански едикт* (313), којим је хришћанство признато за државну веру. Тада у Далмацији почињу, поред латинских, да ничу и грчке колоније. Оне временом почињу јачати, а нарочито после пада Западног римског царства (476) и дефинитивног доласка Далмације (535) под власт Византије. Далматинска црква, са главном катедром у Солину, тада је била у саставу римског патријархата, али је самостално, по канонима источне цркве, уређивала свој живот.[5]

---

[1] Душан Љ. Кашић, Срби и православље у сјеверној Далмацији, *Алманах: Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Загреб 1971, 7.
[2] Исто, 7.
[3] Никодим Милаш, *Православна Далмација*, Београд 1989, 65-67.
[4] Слободан Милеуснић, *Манастир Крка,* Београд 2011, 8.
[5] Никодим Милаш, наведено дело, 77-83.

О досељавању Словена - Срба и Хрвата – на Балкан, у првој половини 7. века, као и њиховом географском смештају на овом простору, најранију сачувану информацију даје византијски цар-историчар Константин Порфирогенит (945-959), наводећи да су Срби заузели источни, а Хрвати остали део Далмације. Хрвате и Србе у Далмацији делила је река Цетина. Њихова христијанизација, која је почела за време цара Ираклија (610-642), напредовала је веома споро.[6]

Након освајања и разарања Солина и Епидаура, основани су градови Сплит (око 647) и Дубровник (око 643), између којих се повео спор око питања митрополитске катедре - бивше солинске. Спор је решен у корист Сплита (650). Први сплитски архиепископ и далматински митрополит био је Јован Равенски.[7]

Папа Григорије III сазвао је у Риму (731) велики сабор западних епископа и на њему осудио иконоборство и цара Лава III Исавријанца прогласио „одлученим“ од цркве, што је, у суштини, представљало расцеп између Истока и Запада. Као одговор на ово, цар Лав III издао је указ (732), којим је десет провинција, које су до тада припадале римском патријархату, ставио под духовну јурисдикцију цариградског патријархата, а међу њима и сав Илирик, а с њим и целу Далмацију.[8]

За време цара Василија Македонца (867- 886), хрватски народ је примио хришћанство и то од цариградских свештеника. Тако је у Нину установљена прва хрватска народна епископија, под јурисдикцијом цариградског патријарха.[9]

У време када се једна православна вера утврдила и у континенталном и у приморском делу Далмације – од мора, до Велебита и Биокова – почеле су размирице између римског папе и цариградског патријарха. Наиме, све до 9. века, васељенска црква је на римског папу гледала као на епископа, који је заузимао први престо у црквеној хијерархији, те је, као такав, имао првенство части, у односу на друге епископе, али не и власти. Међутим, у 9. веку, све се то преокренуло и постављена је основа теорији о папској власти над васељенском црквом. Папа Адријан I је први оштрије истакао тезу да папска власт потиче директно од апостола Петра и да јој се, као таквој, сви морају покоравати.[10]

И тако, у време патријарха Фотија и папе Николе, папа Никола је истакао своја права над цариградским патријархом, што је Фотије енергично одбио, и тада

[6] Исто, 91-92.
[7] Исто, 93.
[8] Исто, 95.
[9] Исто, 110.
[10] Исто, 120-121.

се заметнула жестока борба између њих. Завршила се тако што је Никола на сабору у Риму (862) прогласио да Фотије није патријарх, а Фотије на сабору у Цариграду (867) прогласио Николу „одлученим“ од цркве. Тако је ударен темељ подели цркве. Мањи број обласних црквa стао је уз Николу, док је уз Фотија био сав исток, као и сав епископат галски, аквилејски и далматински. Сукоб њих двојице пренео се на цео тадашњи хришћански свет.[11] „*Као ратна директива из неког генералштаба, пренијеће се замисли највиших поглавара међу обичан свијет, одређујући му судбину и загорчавајући му живот. Из једне вјере породиће се двије, и као све супротности у природи, једна другу ће прогонити, омрзнути међу собом читаве народе и постати разлог најкрвавијих обрачуна међу најближим сродницима... Тај први бесмисао у расколу једне исте цркве, добио је касније смисао у изазивању великих европских сукоба и ратова сваке врсте. На подручју Далмације, он ће бити извор патњи и прогона читавог једног народа, који је највећим дијелом изгубио себе у непрестаном насиљу и потчињавању*.“[12]

Хрватски војсковођа Бранимир убио је кнеза Седеслава (897), заузео кнежевски престо и прогласио се хрватским кнезом. Цариград га је позва на одговорност, али га је Теодосије, ђакон нинске цркве, наговорио да прекине сваку везу - политичку и црквену - са Цариградом и да римском папи изјави покорност и тако задржи кнежевски престо, а уједно обезбеди и независност хрватске цркве од Цариграда, дакле - унију са Римом. Папа је ово једва дочекао и тако је, свако за себе, добио оно шта је и тражио: папа - покорност хрватског кнеза; Теодосије – епископство у Нину и фактичку, мада не и правну, независност од Сплитске архиепископије, а тиме и Цариградске патријаршије, а Бранимир – крвљу задобијен кнежевски престо.[13]

Међутим, на сабору у Сплиту (926/7) нинска епископија је укинута, а Хрватима је забрањено богослужење на народном (словенском) језику.[14]

С друге стране, све „*До 1014. године... Рим је исповедао никео-цариградски символ. Те је године он модификовао 8. члан истога символа и усвојио... нови догмат о исхођењу Духа светога, прогласивши да Дух свети не исходи само од Оца, него и од Сина*...“[15] Хрвати, који су се до тада држали веровања словенских апостола Кирила и Методија и исповедали никео-цариградски символ, дакле,

[11] Исто, 121.
[12] Божидар Јововић, Православље и Срби католици у Далмацији у записима Стевана Роце, *Зборник о Србима у Хрватској*, књ. 7, Београд 2009, 9.
[13] Никодим Милаш, наведено дело, 122-125.
[14] Исто, 134-135.
[15] Исто, 142

исповедали догмате источне православне цркве, односно били православни и само у јерархијској зависности од римског папе, тада су постали по вери латини, док су Срби, од времена Кирила и Методија, били и остали православни.[16]

У црквеном животу превладала је латинштина, потискујући глагољицу и ћирилицу, упркос отпору нижег свештенства и многих епископа, на челу са епископом Гргуром. „*Латинаши су победили, те је на сплитском сабору 1060. коначно забрањено служење на словенском језику и рукополагање за свештенике оних лица, која не знају латински*.“[17] То се дешавало у време Великог црквеног раскола (1054), након кога „*Срби остадоше у источној - грчкој хришћанској сфери, а Хрвати у западној - латинској*.“[18] Ова црквена подела - и за једне и за друге - имала је фаталне последице.

Досељавање Срба и јачање православља у Далмацији

На сабору далматинских бискупа у Сплиту (1111) православна вера је проглашена за јерес и да се, као таква, не може трпети у једној држави, која је верна намеснику Христовом у Риму.[19]

После цара Мануила Комнина (1166-1180), престала је византијсака власт у Далмацији, па је део ње остао Млечанима, а већи део је пао под власт Мађара.[20]

И тако, док је између њих трајала борба за превласт над Далмацијом, у њој су власт имали разни домаћи кнезови. Крајем 13. века нарочито се истичу Франкопани и Шубићи. За време бана Младена Шубића почео је српски народ прелазити из Босне у Далмацију, јер је његов деспотизам захтевао војну подршку, па је досељене босанске Србе, поред Хрвата, делом ангажовао као војнике у далматинским градовима и тврђавама: Задру, Шибенику, Скрадину, Островици, Трогиру, Сплиту и Клису. Прва оваква сеоба одиграла се крајем 13. века, друга и трећа 1305. и 1338. године, следећа неколико година касније итд.[21]

Ове сеобе допринеле су оживљавању и јачању православне цркве у Далмацији. Први српски православни манастир у северној Далмацији - манастир Крупа, под Велебитом – подигнут је 1317. године. Предање каже да је саграђен трудом добеглих калуђера истоименог босанског манастира Крупа, уз помоћ

[16] Исто, 142, 147.
[17] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 9.
[18] Исто, 9.
[19] Никодим Милаш, наведено дело, 160.
[20] Исто, 161-163.
[21] Никодим Милаш, наведено дело, 171-172.

народа и материјалну помоћ српских краљева: Стефана Милутина, Стефана Дечанског и Стефана Душана. [22]

Међутим, најзначајнија за историју православне цркве у Далмацији је 1350. година. Тада је у северној Далмацији подигнут и други српски манастир – манастир Крка - и то на месту, на ком је „*по легенди, проповеди држао и апостол Павле, за време свог пропутовања по Далмацији*“.[23] Од тог времена, манастир Крка „*поста лавра, место молитве, народног саборовања и културно средиште Срба Далмације*.“[24]

Миграциони таласи Срба из Босне у Далмацију појачани су после Твртковог освајања Далмације и јужне Хрватске до Велебита (1390). У његово време обновљена је и црква на извору реке Цетине, која је посвећена Вазнесењу Христовом (Свети Спас). Досељеници из Босне саградили су на Цетини и манастир Драговић (1395)[25], који је „*био и остао духовни центар православних Срба Цетинске Крајине*.“[26] Драговић је притока Цетине, па је и овде, као и код манастира Крупе и Крке, „*име реке... превладало у имену богомоље...*“[27]

Чести турски упади учинили су Босну врло несигурним подручјем и после једног таквог упада (1397) доста Срба се иселило у Далмацију. Једна од тих група населила је четири места око Книна: Книнско Поље, Голубић, Пађене и Полачу.[28]

Твртков наследник, Стефан Дабиша, своја права у Далмацији пренео је на мађарског краља, да би га имао на својој страни против Турака. Међутим, угарски краљ Владислав Напуљски, видео је да се неће моћи одржати на власти, „*прода... 1409. године за 100.000 дуката ... сва своја права на читаву Далмацију, Млетачкој републици*.“[29] Тако су Млечани добили „*обалу са градовима: Задар, Нин, Новиград, Врана, Островица, Скрадин, Шибеник, Трогир, Сплит, Омиш, Котор и Будва*“[30], а Мађари су задржали „*приморје, од Истре до Обровца, затим Буковицу, Плавно, Стрмицу, Книн, Врлику, Потравље, Сињ, Клис, дио Загорја (између Трогира, Шибеника и Дрниша), Петрово поље, Промину и Миљевце*.“[31]

---

[22] Сњежана Орловић, Манастир Крупа, *Истина*, Београд - Шибеник 2008, 11.
[23] Сњежана Орловић, Манастир Крка, *Зборник о Србима у Хрватској 9* (уредник Василије Ђ. Крестић), Београд 2015, 471.
[24] Слободан Милеуснић, *Манастир Крка*..., 12.
[25] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 12.
[26] Сњежана Орловић, Манастир Драговић, *Истина*, Београд - Шибеник 2009, 5.
[27] Бранко Чоловић, *Манастир Драговић*, Загреб 2014, 24.
[28] Никодим Милаш, наведено дело, 188.
[29] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 12.
[30] Исто, 13.
[31] Никодим Милаш, наведено дело, 187.

Под влашћу Млечана и Турака

Миграциона кретања српског народа, из Босне у Далмацију, настављена су и кроз цео 15. век. Тако се од половине овог века у северној Далмацији помиње цео низ православних цркава: у Кули Атлагића (1450), Пађенима (1456), Полачи (1458), Голубићу (1463), Книнском Пољу (1468) и другим местима.[32]

Пад Босне (1463) и Херцеговине (1482) под турску власт, изазвао је у Далмацији општу несигурност становништва. Млетачко-турски рат (1499-1503) покренуо је хиљаде хрватских староседелаца из Далматинског загорја ка мору, док су, с друге стране, Срби пружали жесток отпор турским пљачкашким четама, јер Турци за њих и нису били неко изненађење, као за далматинске Хрвате.[33]

Између 1523. и 1527. године, више хиљада Срба, са бројним свештенством, прешло је у Далмацију, па су изграђене и многе православне цркве у Далмацији. Тако се „*Између 1524. и 1537. помињу... цркве у Биљанима, Островици, Карину, Ђеврскама, Кистањама, Биовичином Селу, Радучићу, Мокром Пољу и Жагровићу. Многе напуштене и разорене римокатоличке цркве Срби су са пијететом обнављали и у њима обављали своје богослужење*.“[34]

Турци су постепено освајали Далмацију, а њено коначно заузимање завршено је падом Клиса (1537). Миром између Млетачке републике и Турске (1540), укинута је мађарска власт у Далмацији. Млетачкој републици су припала острва и приморски градови (Задар са Равним Котарима), а све остало Турцима. [35]

И турске власти су подстицале досељавање Срба из Босне у опустошене крајеве Далмације, како из економских, тако и из војно-политичких разлога. Тако се 1551. године доселило неколико хиљада Срба у Книнску Крајину, а 1557. на простор између Крке, Динаре и Јадранског мора.[36]

Обнова Пећке патријаршије (1557) увела је ред у црквеној јурисдикцији над црквом у Далмацији. Патријаршија је, с обзиром на то да се „*црквена власт пећког патријарха простирала... над свим српским црквама и манастирима... тадашње турске царевине, доследно и над православним Србима у Далмацији*“[37], бригу о цркви у Далмацији поверила дабробосанском митрополиту, као егзарху пећког патријарха, који је преместио своје седиште из манастира Бање (у Дабру) у

[32] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 13.
[33] Исто, 13.
[34] Исто, 14.
[35] Никодим Милаш, наведено дело, 201.
[36] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 14-15.
[37] Никодим Милаш, наведено дело, 209.

манастир Рмањ.[38] Међутим, непосредну управу над црквом вршио је игуман манастира Крке, као намесник дабробосанског митрополита.

С друге стране, за све време млетачке управе, грчке црквене општине у приморју, којима су прилазили тамо досељени Срби, биле су под јурисдикцијом Цариградске патријаршије, која је за све православне у Млетачкој републици поставила филаделфијског архиепископа (1577), са седиштем у Венецији.[39]

Након Кандијског рата (1645-1669), односно млетачко-турског сукоба око острва Крита (Кандије), Млечани су изгубили Крит, али су заузврат добили мало проширење у Далмацији, са утврђеним Клисом. Нова млетачко-турска граница названа је *linea Nani*, по млетачком изасланику Нани. Искористивши турски неуспех под Бечом (1683) и неуспехе у рату са Аустријом, Млечани су од Турака отели Сињ (1686), а две године касније и Книн. Тако је цела Далмација - од Цетине до Зрмање - дошла под млетачку управу. Миром у Сремским Карловцима (1699) Млетачка република је добила: Книн, Врлику, Сињ, Вргорац и Габелу и простор на сат хода око сваког од ових места, као неутрални и одбрамбени појас. Нова граница названа је, по провидуру Гриманију - *linea Grimani*. После новог млетачко-турског сукоба (Први и Други морејски рат) и Пожаревачког мира (1718) Млечани у Далмацији добише Имотску Крајину - до Динаре и Пролога - са извесном корекцијом старе границе. Нова млетачко-турска граница названа је *linea Mocenigo*, по провидуру Мођенигу.[40] У овим млетачко-турским сукобима велику улогу имали су и Срби, који су се борили на страни Републике, јер је и тада било познато да „*у ратним временима психолошке особине Далматинаца добијају на значају*.“[41] Све док им је било потребно њихово оружје „*Млечани су са Србима поступали с много обзира, делећи им земљу и награде, повластице и привилегије, не оптерећујући их дажбинама, дајући им верске и све друге слободе*.“[42] Међутим, чим би престала потреба за њиховим услугама, настављало се по старом.

[38] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 16.
[39] Никодим Милаш, наведено дело, 280-281.
[40] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 15.
[41] Petar Bokun, *Dalmacija i Srbi,* Beograd 2009, 13.
[42] Софија Божић, Срби у Далмацији, *Братство*, бр. XX, Београд 2016, 165.

Борба за православље у млетачкој Далмацији

Након Карловачког и Пожаревачког мира, цела Далмација дошла је под власт Млетачке републике. Земља у новостеченим областима проглашена је државном својином и уступана као наследни посед појединим српским породицама и правним лицима - парохијама и манастирима – уз обавезу плаћање десетине и вршења војне обавезе.[43] Тада је и врховна црквена власт, на далматинском копну, прешла из руку пећког у руке цариградског патријарха. Република је све православне, на том простору, потчинила млетачком филаделфијском архиепископу, који је у Далмацији вршио управу преко свог администратора - архимандрита крчког - који је имао титулу генерал-викара архиепископа филаделфијског.[44] Тадашњег млетачког филаделфијског архиепископа Мелентија Типалдија (1685-1713) „*су представници Римокатоличке цркве, удружени са млетачком влашћу, ломили и коначно сломили* (1690. године – примедба М. Ц.) *да прими унију са римском црквом и помогне њихове прозелитистичке планове у Далмацији, у којој су млетачке власти већ чиниле верско насиље над Грцима и Србима*.“[45] Типалди је за епископа и свог заменика у Далмацији предложио крчког калуђера Никодима Бусовића[46]. Никодим је, у договору са пећким патријархом Арсенијем III, прихватио ову игру и Типалди га је хиротонисао (1693). Међутим, Никодим је почео потпуно самостално управљати својом епархијом, не обазирући се више на унијатског млетачког архиепископа, а духовну власт над православнима у Далмацији признао му је и млетачки сенат (1702).[47]

Млетачка власт је далматинско становништво довела у веома тежак, готово понижавајући положај. Народни зборови (лиге), раније органи народне

---

[43] Рајко Веселиновић, Срби у Далмацији, *Историја српског народа*, IV-2, Београд 1986, 15.

[44] Предраг Пузовић, *Српска патријаршија: историја Српске православне цркве*, Нови Сад 2010, 221.

[45] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 18.

[46] **Никодим (Бусовић)** – епископ далматински (1693-1707), пострижник манастира Крке и дугогодишњи парох шибенски. За далматинског епископа хиротонисао га је (1693) унијатски млетачки архиепископ Мелетије (Типалди). Иако му је у почетку замерио, патријарх Арсеније III је, уверивши се да Никодим није преверио, признао ову хиротонију (1696) и поверио му управу над свим православнима у Далмацији. Боравио је у манастиру Крки, а затим се преселио у Шибеник. Настојање Јустина Риве, генералног провидура Далмације, да Никодима потчини јурисдикцији римокатоличког надбискупа у Сплиту, довело је до побуне Срба, на челу са драговићким јеромонахом Исаијом. Никодим се склонио у Свету Гору. Вратио се у Далмацију (1707) и исте године умро у манастиру Крки.

Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд-Подгорица-Крагујевац 1996, 366.

[47] Никодим Милаш, наведено дело, 334, 34.

самоуправе, ограничавани су присуством представника млетачке власти. Освојено подручје проглашено је власништвом државе, а народ је земљу добијао само на „уживање“. Заведено је убирање десетине (1690), најпре само од жита, а затим и од свих пољопривредних производа. Заведени су кулук и работа.[48]

Као реакција на овакво стање, беде и понижења, планула је у Буковици, Котарима и биоградском приморју отворена буна (1704), под вођством пароха у Биовичином Селу - Петра Јагодића Курице. Курица је са осталим народним првацима сазвао збор код цркве и том приликом „*позвао котарске главаре и народ из книнског, дрнишког, шибенског и скрадинског краја на побуну. Сакупљено је око 7000 наоружаних побуњеника и када су дошли близу Задра, Млечани су прибегли лукавству, позивајући главаре појединачно на разговоре, а касније побуну угушили војском*.“[49] Вође устанка кажњене су најтежим казнама, а Курица је одлежао пуних четрдесет година тешке тамнице.

Сличан епилог одиграо се и са устанком у Цетинској Крајини (1705), који је избио због забране да српски епископ Никодим Бусовић поставља свештенике без одобрења латинских бискупа. Устанак је у крви угушен, док је вођа - драговићки калуђер Исаија - осуђен на доживотну робију. Епископ Никодим је протеран из државе, а затим му је, на његове многобројне молбе, дозвољено да се врати, али му је забрањено да се меша у послове далматинског епископа.[50]

Пошто су остали без свог епископа, Срби северне Далмације су замолили херцеговачког епископа Саватија Љубибратића, који је пребегао у млетачку Далмацију (1695), да их прими под своју јурисдикцију, што је он и учинио.[51]

После његове смрти, управу над овом епархијом преузео је његов синовац, архимандрит Стефан Љубибратић, кога је завладичио патријарх Мојсије (1719). Нови епископ се настанио у манастиру Драговићу и локалне млетачке власти су биле задовољне његовим радом, али не и задарски надбискуп Вићентије Змајевић, који је енергично устао против њега, тражећи од Сената да га одмах уклони из Далмације, што је Сенат и учинио (1722), издајући дукал на основу ког је епископ Стефан протеран из Далмације у Медак, у Лику.[52]

---

[48] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 19.
[49] Коста Новаковић, *Срби у Сјеверној Далмацији*, Книн-Београд 2015, 73.
[50] Никодим Милаш, наведено дело, 341.
[51] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 20.
[52] Исто, 21.

И таман када је Змајевић помислио да је надомак циља, народ је изнедрио новог вођу у лику младог бенковачког пароха Симеона Кончаревића[53], који је у Бенковцу (1731) сазвао скупштину српских делегата из целе Далмације и Боке, на којој је донета *Резолуција од шест тачака*, у којој се изражава „*непоколебљива оданост православној вери, не признаје... власт латинских бискупа над православнима, а православним свештеницима... забрањује свака заједница у богослужењу са римокатолицима, због разлике у догматима и напослетку захтева да се Србима дозволи избор новог епископа*.“[54]

Бенковачка скупштина имала је огроман значај у историји далматинских Срба, јер представља почетак заједничке организоване борбе клера и народа. Кончаревићев углед нагло је порастао, па га је Сава Петровић, митрополит црногорски, произвео за протопопа (1735), чиме је и формално постао првак далматинског свештенства. Срби су га на Далматинском Косову (1750) изабрали за далматинског епископа, али је Сенат (1753) наредио да се уклони из Далмације. Кончаревић се исте године настанио у Лици (у Попини, изнад Зрмање), одакле је, преко свог егзарха, архимандрита крчког Никанора Рајевића, још четири године управљао црквом у Далмацији.[55]

После епископа Кончаревића, Срби из северне Далмације су, у духовним стварима, били упућени на митрополита црногорског или на епископе горњокарловачке. Административно-црквене послове водио је архимандрит Рајевић, после његове смрти (1770), крчки игуман Никанор Травица, а од 1778. архимандрит Никанор Богуновић.[56]

Издавањем Закона о слободи православне вере у Млетачкој републици (1780), завршен је један тежак период у животу Срба у Далмацији.[57]

---

[53] **Симеон (Кончаревић)** – епископ далматински (1751-1762), рођен је у селу Карину. Школовао се у Задру и Млецима. Епископ Стефан (Љубибратић) рукоположио га је за ђакона и презвитера и поставио за парохијског свештеника у Бенковцу. У протопрезвитерски чин (1735) га је произвео митрополит црногорски Сава (Петровић). На великом црквено-народном збору на Далматинском Косову (1750), једногласно је изабран, а наредне године и посвећен, за епископа далматинског. Епархијом је управљао из Бенковца. Државне власти протерале су га из Далмације у Лику (1753). Са групом епархијана отишао је у Русију и настанио се у тамошњој Новој Србији, да би 1762. Године поново стигао у Медак, а затим у Попину, у намери да се врати у своју епархију, али је ухапшен и протеран у Русију. Написао је чувени *Љетопис грађанских и црквених догађаја*, који ће послужити епископу Никодиму (Милашу) да напише капитално дело *Православна Далмација.* Умро је (1769) у Петропавловском манастиру у Кијеву.
Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси...,* 452-453.
[54] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 21.
[55] Исто, 22.
[56] Исто, 23.
[57] Исто, 23.

Већ наредне године, Цариградска патријаршија је за млетачко-далматинског епископа у Млецима поставила Софронија Кутивалија. Он је (1783) за свог викара у Далмацији именовао Никанора Богуновића.[58] После Богуновићеве смрти, „*На скупштини у Книнском пољу, 30. јула 1796, за викара је изабран Герасим Зелић, архимандрит манастира Крупе.*“[59]

Оснивање Епархије далматинске

Некако у то време и Далмација мења господара. Под ударом Наполеонове војске, Млетачка република је пропала (1797). Кампоформијским миром (1797) Истра, Далмација и Бока припале су Аустрији.[60] За време прве аустријске владавине (1797-1805), положај православне цркве у Далмацији остао је исти као што је био и за време Млетачке републике. Једина новина био је утицај, уместо филаделфијског, архиепископа и митрополита карловачког, на послове православне цркве у Далмацији.[61] Наполеон је победама над руском и аустријском војском, код Аустерлица (1805), приморао цара Фрању I да му уступи Далмацију. Након три године (1808) и Дубровачка република је пала под власт Француза.[62]

У периоду од Преизбуршког до Шенбрунског мира (1805-1809), Далмација је припадала Наполеоновој Краљевини Италији. Шенбрунским миром, Француска је добила знатан део Хрватске, Истру, Трст, Крањску и неке срезове Корушке и Штајерске, па их је Наполеон скупа са Далмацијом саставио у *Илирске Покрајине*, са главним градом Љубљаном, у саставу Француске империје.[63]

Успоставивши своју власт у Далмацији, Французи су укинули све феудалне и конфесионалне привилегије и тако изједначили грађане пред законом. У таквој ситуацији и православни Срби су затражили дозволу за организовање епархије и постављање епископа. На црквено-народној скупштини у Задру (1808), којом је председавао генерални гувернер Далмације Дандоло, донете су одлуке о оснивању епархије и богословије, као и о устројству парохија и манастира, али и о другим питањима из црквеног живота далматинских Срба, које је Наполеон

[58] Исто, 24.
[59] Коста Милутиновић, Срби у Далмацији 1797-1878, *Историја српског народа*, V-2, Београд 1981, 279.
[60] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 24.
[61] Никодим Милаш, наведено дело, 448.
[62] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 24.
[63] Љујо Бакотић, *Срби у Далмацији: од пада Млетачке републике до уједињења*, Београд 1939, Београд 2008 (репринт), 12.

одобрио и донео одлуку (1809) о оснивању самоуправне српске епархије у Далмацији, са седиштем у Шибенику.[64] Међутим, тада је дошло и до устаничких покрета у Далмацији против Француза (1807-1809). „*Устанак једног дела далматинских Хрвата, под вођством фрањевца Андрије Доротића, и једног дела Срба, под вођством игумана Дубајића и харамбаше Борчила изазвао је оштро реаговање француских управљача (1809)*.“[65] Генерал Мармон је затражио од епископа Венедикта Краљевића[66] да позове православне свештенике, а преко њих и народ, да буду лојални власти. Краљевић је покушао речју и пером да смири устанике, а када му то није пошло за руком „*бацио је најстрашнију анатему и проклео Дубајића и Борчила и њихово потомство, те посебном окружницом од 29. априла 1809. саопштио ову казну свештенству, које је било обавезно да је прочита са олтара у свим црквама*.“[67] Окружница је постигла жељени ефекат и устанак је почео јењавати, а Наполеон га је, на предлог гувернера, именовао за далматинског епископа (1810), а за његовог викара у Боки, архимандрита Герасима Зелића.[68] Епископу су биле потчињене и српске општине Пола и Перој у Истри, које су у 16. веку населили Срби из Црне Горе. [69]

Друга аустријска управа у Далмацији

Већ 1813. године, Далмација је поново дошла под власт Аустрије. „*Аустријски цар Фрањо Јосип I је својом одлуком (патентом), од 3. августа 1816. године, крајеве Далмације, Боке Которске и Дубровачке републике, прогласио за посебну целину, под називом Краљевина Далмација. Ова краљевина је, у стварности, била само покрајина, којом су руководили царски намесници, са*

---

[64] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 24.
[65] Коста Милутиновић, наведено дело, 282.
[66] **Венедикт (Краљевић)** – епископ далматински (1810-1823), рођен је у близини Солуна (1765), од оца Грка и мајке Бугарке. Након вишегодишњег лутања прешао је у Далмацију. После оснивања Епархије далматинске (1808), ценећи његове заслуге у устанку против Француза у Далмацији, Наполеон га је (1810) именовао за епископа далматинског, припојивши Епархији далматинској Боку Которску, Пулу и Перој. Међутим, поновном успоставом аустријске власти у Далмацији (1813), посебном окружницом позвао је своје епархијане на верност и аустријском цару. Аустријски двор га је признао за законитог и канонског епископа тек за време његовог боравка у Бечу (1818-1819), када је предложио оснивање унијатског семеништва у Шибенику. Умро је у Млецима (1862), а непосредно пред смрт изјавио је да никада није био унијат.
Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси...,* 64-65.
[67] Коста Милутиновић, наведено дело, 283.
[68] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 24.
[69] *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу* (приредио Слободан Милеуснић), Београд 1993, 68.

седиштем у Задру.“[70] Тада су и Краљевић и Зелић почели да се додворавају Аустријанцима. Међутим, иако је Зелић сматран блиским Бечу, аустријске власти су осетиле Краљевићеву мекоћу, те да би им, као такав, могао боље послужити унионистичким циљевима и зато су на њега извршили директан и јак притисак, јер „*Аустрију није напуштала мисао да је ради политичког јединства државе, неопходно идејно и духовно јединство њених поданика. Ово јединство је она од давнина видела у духовном јединству у оквиру Римокатоличке цркве*.“[71] Краљевић је био позван у Беч (1818), где је било договора о отварању богословије, али унијатске, а не православне. Да не би кварио ове планове и Зелић је позван у Беч (1820), а затим конфиниран у Будим, где је и умро (1828). Народ је узео ствар у своје руке, па су завереници (1821) пуцали на Краљевићеве кочије, мислећи да је он у њима, при чему је убијен један унијатски учитељ, каноник Ступницки. После тога, Краљевић је, у страху за свој живот, побегао у Задар, а затим у Италију (1823).[72]

После одласка епископа Краљевића, епархијом је управљао задарски парох Спиридон Алексијевић, а након Краљевићевог пензионисања (1828), епископ Јосиф Рајачић[73]. Црквени живот у Епархији је нормализован и она се простирала од Истре до Боке которске. Међутим, аустријске власти никако нису одустајале од свог прозелитизма, а нови талас унијаћења захватио је Далмацију за време новог царског намесника, генерала Лилиенберга. И док се Рајачић супротстављао прозелитистичкој политици Беча, „*Лилиенберг је спроводио унијаћење не бирајући средства, свестан подршке бечке владе и самог цара. Његов главни сарадник био је Василије Бубановић, унијатски викар за Далмацију.*“[74]

За време свог епископовања, Рајачићу је пошло за руком да отвори привремену клерикалну школу. Тако је „*од Наполеонове одлуке до 8. јануара 1834. прошло... пуних 25 година, док су православни Срби у Далмацији добили*

---

[70] Коста Новаковић, наведено дело, 75.
[71] Јован Олбина, Унија у Далмацији, *Косовска народна читанка 1989,* II, Београд 1989, 122.
[72] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 25.
[73] **Јосиф (Рајачић)** – епископ далматински (1829-1833), световно Илија Рајачић, потоњи патријарх српски, рођен је у Лучанима (1778), а школовао се у Загребу, Карловцима и Сегедину. Студије у Бечу прекинуо је услед ратних дешавања. Када су се Французи прближили Бечу, ступио је у ђачки батаљон (1809). Замонашио се у манастиру Гомирју (1810). За архимандрита је произведен 1811, а за епископа далматинског посвећен 1829. године. Као епископ далматински успео је да отвори *Клирикалну школу* у Шибенику (1833). Дошао је у сукоб са далматинском владом због њене прозелитистичке политике. Одлуком Дворске канцеларије (1833) премештен је на место вршачког епископа.
Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд-Подгорица-Крагујевац 1996. Наведено према: С. Е. Ш., *Енциклопедија православља*, II, Београд 2002, 906.
[74] Коста Милутиновић, наведено дело, 286.

своју школу за спремање... школованог свештенства.“[75] Школом су управљали епископи или њихови заменици, а само школовање трајало је пет година.[76]

Тада су „*Двојица свештеника - Петар Кричка, парох из Кричака и Марко Бусовић, парох из Баљака - који су одговарали због саблажњивог живота у конкубинату и отказали послушност своме епископу, прешли... у унију, па су врбовали и своје парохијане да и они пођу за њима*.“[77] У придобијању српског народа за унију коришћена су разна средстава и упркос Рајачићевом енергичном противљењу унијаћењу, власти су унијатској пропаганди давале велику подршку, па су у Бољцима и Кричкама саграђене две велике унијатске цркве.[78]

Рајачићев наследник, архимандрит фрушкогорског манастира Раковца, Пантелејмон Живковић[79], имао је много проблема, јер се унија почела ширити и у Врлици. Међутим, стигавши у Далмацију „*Живковић је и поред свих изјава лојалности наставио борбу против унијаћења, коју је започео његов претходник. Знајући да су Дрниш и Врлика највише угрожени унијатском пропагандом, Живковић је сматрао за своју дужност да своју прву канонску посету обави баш у тим крајевима*.“[80] Одласком епископа Живковића из Далмације, настао је осмогодишњи епископски интеррегнум, пун смутњи, трзавица и немира.

У том интеррегнуму седиште Епархије, заједно са клерикалном школом, премештено је (1841) из Шибеника у Задар.[81] С друге стране, „*Насилно унијаћење у Далмацији трајало је све до 3. новембра 1841, кад је нови намесник барон Аугуст Турски објавио царски декрет од 25. септембра 1841. против прозелитизма. Генерал Лилиенберг је био последњи далматински намесник, који је покушао да силом наметне унију Србима*.“[82] Од тада је број унијата у Далмацији рапидно опадао:1841. било их је 622; 1857. само 342, да би их 1880.

---

[75]Љубомир Врцељ, Клирикална школа у Шибенику и Задру (1834-1864), *Алманах: Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Загреб 1971, 119.
[76] Предраг Пузовић, *Задарска богословија*, Београд 2012, 8.
[77] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 27.
[78] Исто, 27.
[79] **Пантелејмон (Живковић)** – епископ далматински (1834-1836), рођен је у Карловцима (1795). У периоду од 1820. до 1824/5. године био је професор богословије у Карловцима. На предлог митрополита Стратимировића, аустријски цар га је (1835) именовао за далматинског епископа. Даровити и учени епископ Пантелејмон морао се борити против унијаћења православних Срба у Далмацији. На крају је морао напустити Далмацију (1836), јер је изабран за епископа будимског. Смрт га је затекла у Бечу (1851).
Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд-Подгорица-Крагујевац 1996. Наведено према: С. Е. Ш., *Енциклопедија православља*, III, Београд 2002, 1422.
[80] Коста Милутиновић, наведено дело, 287.
[81] Предраг Пузовић, *Задарска богословија*..., 9, 11, 31.
[82] Коста Милутиновић, наведено дело, 288.

остало свега 206.[83] Православној Далмацији је лакнуло, а епископ Јеротеј Мутибарић[84] успео је да поврати неке поунијаћене Србе у православну веру.

Царски патент о равноправности православне вере са осталим законом признатим вероисповестима у Царству и министарска наредба о прелазу из једне у другу хришћанску вероисповест, објављени су 1849. године.[85] На простору Далмације, неретко су склапани тзв. мешовити бракови, при чему је, углавном, „*важило правило да по вероисповести мушкарца - женика, као главе породице, и пород из овог брака буде исте вероисповести, па и националног опредељења*.“[86]

На здравим темељима свог претходника, свој дугогодишњи и веома плодан рад развио је епископ Стефан Кнежевић[87], „*први Србин Далматинац на Далматинској епархији*.“[88]

За историју и буђење националне свести Срба у Далмацији, у другој половини 19. века, велики значај има појава *Српско-далматинског магазина* (1836), првог часописа штампаног на српском језику, који је, у Задру, покренуо Божидар Петрановић.

Било је то време буђења националне свести Срба и Хрвата, који су се у почетку лепо слагали у заједничкој Народној странци (НС), која је формирана почетком 60-их година 19. века, као реакција на превласт италијанске мањине над словенском већином у Далмацији.[89] „*Међутим, српско-хрватска слога трајала је само до избора за Далматински сабор 1870. године*.“[90]

---

[83] Исто, 288.

[84] **Јеротеј (Мутибарић)** – епископ далматински (1843-1853), у свету Игњатије Мутибарић, рођен је 1799. године у Бегечу, у Бачкој. После филозофских и теолошких студија, замонашио се 1824. године. За архимандрита манастира Гргетега изабран је 1832, а за епископа далматинског 1843. године. Основао је фонд за девојачку школу у Далмацији. Насилно је уклоњен из епархије (1853). Умро је у Сремским Карловцима (1858) и сахрањен у манастиру Гргетег.
Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси...,* 219-220.

[85] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 27.

[86] Слободан Милеуснић, Удео Српске цркве у „суживоту” са Хрватима, *Зборник о Србима у Хрватској*, књ. 4, Београд 1999, 317.

[87] **Стефан (Кнежевић)** – епископ далматински (1853-1890), архимандрит крчки и први епископ Далматинац, рођен је у Оћестову (1806). Основну школу завршио је у Шибенику, гимназију и богословију у Карловцима, а богословски Факултет у Черновицама. Архимандрит манастира Крке постаје 1844, а епископ далматински 1853. године. За време свог архипастирствовања водио је тешку борбу са унијатима, основао је конзисторију (1853) и извршио нову поделу епархије. Његовим залагањем подигнуто је 14 нових храмова, међу којима и храм на Далматинском Косову. Богословски факултет у Черновицама, доделио му је, као и епископу Милашу и Герасиму Петрановићу, почасни докторат богословља. Умро је у Задру (1890), а сахрањен у манастиру Крки.
Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси...,* 475-476.

[88] Предраг Пузовић, *Српска православна црква: прилози за историју*, 2, Београд 2000, 33.

[89] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 28.

[90] Софија Божић, *Срби у Далмацији*..., 171.

У то време (1870), Српска црква у Далмацији подељена је на *Далматинско-истријску* и *Бококоторско-дубровачку епархију*, са седиштима у Задру и Котору[91], које су „*издвојене из састава Карловачке митрополије и ушле у састав новокреиране Буковинско-далматинске митрополије*.“[92] На челу ове вештачке цркве „*био је буковински архиепископ са седиштем у Черновицама, који је носио титулу 'буковинско-далматински митрополит'. Заједничку црквену власт је представљао Свети синод, на челу са митрополитом и двојицом чланова епископа, далматинско-истријског и бококоторско-дубровачког. Седнице Светог синода су одржаване у Бечу, у Цркви Свете Тројице*.“[93]

Већ после победе на изборима, НС је све више била захваћена процесом хрватизације. „*Под утицајем клерикално-правашке струје, на челу са Миховилом Павлиновићем, која је Србе сматрала делом хрватског политичког народа, у њеном гласилу, Народном листу, почели су напади на Србе и негирање српског националног идентитета*.“[94] Аустро-угарска окупација Босне и Херцеговине (БиХ), 1878. године, додатно је оптеретила српско-хрватске односе. Како „*Срби нису били спремни да се одрекну своје националне посебности и своје српске православне вере, стално су се налазили на удару хрватских политичких странака и многих веома истакнутих појединаца, који су хрватску државну мисао заснивали на тзв. државном и историјском праву*.“[95] У таквој атмосфери, „*На састанку српских првака у Кожловцу, 1878. године, истакнуто је да се због хрватског државног права, према коме су Босна и Херцеговина и Далмација хрватске земље у којима Срба нема, мора ступити у одлучну одбрану српске индивидуалности*.“[96]

Коначно, Српска народна странка (СНС), под вођством Саве Бјелановића, формирана је 1879. године. Она је стала у одбрану српског националног идентитета у Далмацији, а као кључну „*тачку свог програма истакла је противљење уједињењу Далмације с Хрватском и Славонијом, због неравноправног положаја српског народа на тој територији*.“[97]

Почетком 20. века, дошло је до важних промена у српско-хрватским односима. Све хрватске странке у Тројној краљевини (изузев Чисте странке

[91] Предраг Пузовић, *Српска православна црква*..., 33.
[92] Душан Љ. Кашић, *Срби и православље*..., 29.
[93] Епископ далматински Стефан, Српска црква у Далмацији и Боки Которској, *Српска православна црква 1219-1969. Споменица о 750-годишњици аутокефалности,* Београд 1969, 288.
[94] Софија Божић, *Срби у Далмацији*..., 171.
[95] Василије Ђ. Крестић, *Геноцидом до Велике Хрватске*, Јагодина 2002², 5.
[96] Софија Божић, *Срби у Далмацији*..., 171-172.
[97] Исто, 172.

права), напустиле су (1903) политичку платформу хрватског државног и историјског права и зато је на скупу у Задру (17. октобра 1905.) усвојена *Задарска резолуција*, којом су Срби дали подршку Хрватима, односно *Ријечкој резолуцији*, донетој 3. октобра 1905. године, која је предвиђала присаједињење Далмације Хрватској и Славонији, али под условом да се призна равноправност хрватског и српског народа.[98] Формирана је и Хрватско-српска коалиција, у чијем је Манифесту, између осталог, истакнуто „*да је Хрватска заједничка отаџбина хрватског и српског народа и да је основни предуслов заједништва, ова два народа, у зајамченој равноправности и слободи српског народа*.“[99] Ова коалиција однела је изборну победу (1906) над Народном унионистичком странком (НУС). Слогу Срба и Хрвата у Далмацији, пореметила је анексија БиХ (1908).

Време уочи Првог светског рата „*било је у Далмацији доба свеколике слоге далматинских Срба и Хрвата. Заједничка мисао о коначном ослобођењу од Аустро-Угарске монархије и већ изгледно заједничко српско-хрватско државно сједињење, са свим осталим јужно-словенским народима, тренутно је било збрисало све стољетне разлике и неспоразуме*.“[100]

Епископ Никодим Милаш[101], посвећен је у Бечу (1890), а након његовог пензионисања (1911), управа над Далматинско-истарском епархијом поверена је Димитрију Бранковићу[102], архимандриту манастира Беочина.

Доласком Италијана, у Првом светском рату (1914-1918), седиште Епархије премештено је из Задра у Шибеник, а угашена је и чувена Богословија.

---

[98] Коста Новаковић, наведено дело, 76-77.

[99] Исто, 77.

[100] Душан Рашковић, Прослава Видовдана на Далматинском Косову 1914. године, *Истина, Лист Српске православне епархије далматинске* 7/1991, 14. (У даљем тексту: *Истина*).

[101] **Никодим (Милаш)** – епископ далматински (1890-1911), пре монаштва Никола, рођен је у Шибенику (1845), где је завршио основну школу и нижу гимназију, а затим школовање наставио у задарској гимназији. Своје богословско образовање завршава у Сремским Карловцима (1863/64) и у Кијеву (1867-1871). Замонашен је 1873. године, добивши име Никодим, 1875. добија презвитерски, а 1880. чин архимандрита. За епископа далматинског изабран је и хиротонисан 1890. године. Написао је капитално дело *Православна Далмацијa* (1901). Услед разних смутњи, клевета и лажи поднео је цару оставку на задарску епархију (1911), која му је наредне године и прихваћена. Умро је у Дубровнику (1915), а сахрањен у Шибенику.
Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*..., 366-370.

[102] **Димитрије (Бранковић)** – епископ далматинско-истарски (1913-1920), световно Добривој Бранковић, рођен је у Темишвару (1868), где је завршио основну школу и гимназију. Богословски факултет завршио је у Атини (1893). До избора за епископа задарског, односно далматинско-истријског (1913), био је катихета Карловачке гимназије, професор Карловачке богословије (1895-1898) и настојатељ манастира Кувеждина (1899-1900) и Беочина (1900-1912). Пензионисан је на лични захтев (1920).
Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси...,* 162.

У Далмацији је тада живело 17% (106 132) православног српског становништва, а највише у котарском, бенковачком и книнском срезу, као и у врличкој општини сињског и скрадинској општини шибенског среза.[103]

Уједињење Српске православне цркве

Крај Првог светског рата и проглашење уједињења Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу (1. XII 1918.), српски народ дочекао је подељен у шест помесних православних цркава, са различитим јурисдикцијама и у оквирима различитих држава. „*У црквеном погледу постојале су три аутокефалне цркве: у Србији, Црној Гори и Карловачкој митрополији, у Аустро-Угарској; црква у Старој Србији и Македонији, зависила је од цариградског патријарха, а црква у Босни и Херцеговини, само је номинално зависила од цариградског патријарха, а стварно од Аустро-Угарске, док је српска црква у Далмацији била у саставу Буковинско-далматинске митрополије*.“[104] Народно ослобођење и уједињење наметало је и духовно уједињење српског народа, односно уједињење свих српских покрајинских цркава, у заједничкој држави, у једну заједничку цркву. На конференцији епископа у Београду (13/26. маја 1919.), донета је одлука о проглашењу духовног, моралног и административног јединства свих српских православних црквених области. У Букурешту је (9/22. XI 1919.) добијен *Отпусни лист*, којим је буковински митрополит, др Владимир Репта, дао свој благослов и пристанак да се обе далматинске епархије могу придружити Карловачкој митрополији, што је и учињено. Затим је, након пристанка Васељенске (Цариградске) патријаршије, уследио краљев указ (17. јуна 1920.), којим је дата сагласност на одлуку архијереја, којом је проглашено уједињење свих православних црквених области у једну аутокефалну уједињену СПЦ Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевство СХС).[105]

Некако у то време, тачније у марту 1921. године, руководство и становништво Книнске општине - у потпуности свесни чињенице да је овај крај за време аустријске управе, а нарочито због својих јавно испољаваних националних осећања, био занемарен и запуштен, односно заостао, иако је, због свог

[103] Софија Божић, Срби у свету: Срби у Далмацији од уједињења до слома Југославије (1918-1941), *Братство*, бр. XXI, Београд 2017, 276.
[104] Душан К. Петровић, Уједињење Српске цркве и обнова Патријаршије, *Српска православна црква 1219-1969. Споменица о 750-годишњици аутокефалности,* Београд 1969, 362.
[105] Исто, 362-364.

географског положаја, имао све услове да постане центар загорске Далмације – покренули су иницијативу за отварање једне средње школе и препарандије (државне учитељске школе) у Книну.[106] Као одговор на ову иницијативу, министар просвете Краљевине СХС Светозар Прибићевић је, 7. маја 1925. године, донео Одлуку да се у Книну отвори државна учитељска школа када се за за њу обезбеде одговарајуће просторије.[107] Међутим, иако су, у међувремену, били обезбеђени сви услови за њено отварање (зграде школе, интернат, учитељски станови, намештај итд.), учитељска школа у Книну почела је са радом тек школске 1949/50. године и радила је врло кратко – до школске 1951/52. године.[108]

Доношење *Закона о СПЦ* (1929), довело је до одвајања Цркве од државе, али и до коначног стварања услова „*за уједињење законодавства Српске православне цркве, која се, до тада раздробљена, управљала на шест различитих начина*.“[109] Доношењем *Устава СПЦ* (1931), црквено законодавство представљало је један заокружен систем. Овај Устав коначно је регулисао односе између цркве и државе, а „*Српска патријаршија стављена је у највиши ранг једне аутокефалне цркве...*“[110]

Црквеним уставом дошло је и до нове арондације епархија, којом је Епархија далматинска, од укинуте Бихаћке епархије, добила босанскопетровачки, а од Дабробосанске, ливањски и гламочки срез.[111]

После Димитрија Бранковића, управу над Епархијом преузео је, врло кратко, Кирило Митровић, а затим Данило Пантелић[112]. „*За време његове управе*

---

[106] AJ, 66-736-1193, *Dopis Opštine Kninske Opštinskoj upravi br. 1387/21. za otvaranje jedne srednje škole i preparandije u Kninu* (рукопис). Upravitelj (потпис нечитак); Милош Црномарковић, Книнска препарандија: од иницијативе и отварања до затварања, *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске*, бр. 8, Бања Лука 2016, 187-188.

[107] AJ, 66-736-1193, Одлука министра просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца да се у Книну установи државна учитељска школа, кад се за њу нађу прикладне просторије; Милош Црномарковић, *Книнска препарандија*..., 188.

[108] AJ, 66-736-1193, *Захтев книнске општине министру просвете др Раденку Станковићу за отварање учитељске школе у Книну од 30. августа 1933. године*; Branimir Mendeš, Razvoj i djelovanje učiteljskih učilišta u Šibensko-kninskoj županiji, *Titius* 1, 1 (2008), 285; Ivo Perić, Razvitak i djelovanje učiteljskih škola u Dalmaciji, *Zbornik za istoriju školstva i prosvjete*, br. 2, Zagreb 1965, 182; Милош Црномарковић, *Книнска препарандија*..., 193.

[109] Ристо Грђић, Општа обнова црквеног живота и устројства, *Српска православна црква 1920-1970. Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије,* Београд 1971, 239.

[110] Радмила Радић*, Држава и верске заједнице 1945-1970*, I, Београд 2002, 23-24.

[111] Драган Шућур*, Српска православна црква у Босни и Херцеговини 1945-1958,* Бањалука 2016, 481.

[112] **Данило (Пантелић)** – епископ далматински (1921-1927), световно Душан Пантелић, рођен је (1865) у Кузмину, код Сремске Митровице. После основне школе и гимназије у Сремским Карловцима, завршио је Правни факултет у Загребу, а затим и Карловачку богословију (1897). Исте године рукоположен је у чин ђакона, а затим протођакона (1897), архиђакона (1898), презвитера-синђела (1901), протосинђела (1903) и архимандрита манастира Гргетега (1905). За

Далматинском епархијом, одлуком Светог архијерејског сабора од 9. децембра 1924. године, Далматинско-истријска епархија подељена је на Задарско-истријску - са седиштем у Задру и Далматинску - са седиштем у Шибенику...“[113]

Владику Пантелића, уз кратко владиковање Илариона Зеремског (1927-1928), наследио је др Максимилијан Хајдин[114], а њега др Иринеј Ђорђевић[115].

Велики рат зауставио је, како културни, тако и привредно-економски препород српске Далмације, која је због изразито аграрног карактера била заостала и неразвијена. У циљу превазилажења таквог стања у Книну је, 27. јуна 1928. године, основана *Привредно-културна матица*. Матица је имала задатак да се бави оснивањем и помагањем школа и пољопривредних станица, одржавањем разних курсева и предавања, објављивањем стручне литературе, набавком средстава за заштиту биља и пољопривредних машина, афирмисањем задруга итд. С друге стране, Матица је, у циљу покретања и побољшања свих економских и културно-просветних питања северне Далмације, окупљала сва постојећа друштва (свештеничка, просветна, учитељска, трговачка, занатска, женска, спортска, соколска, читаонице, Привредник и друга, као и све постојеће установе). Међутим, у недостатку материјалних средстава, Матица није успевала да реализује све постављене циљеве. Њен, можда и највећи допринос, представља недељник *Глас* (1929-1937). Овде је интересантно споменути, да је, поред својих архијерејских обавеза и дужности, владика Иринеј Ђорђевић предузимао и низ мера за поправљање положаја српског народа у Епархији далматинској. Поред покушаја подизања интерната за српску децу, његовом заслугом основани су: Епархијска привредна задруга, Свештенички дом, Епархијска библиотека,

---

епископа далматинско-истарског хиротонисан је 1920. године. Умро је у Шибенику (1927) где је и сахрањен у Храму Светог Спаса.
Литература: Сава, епископ далматински, *Српски јерарси...,* 160-161.

[113] Предраг Пузовић, *Српска православна црква*..., 34.

[114] **Максимилијан (Хајдин)** – епископ далматински (1928-1931), световно др Милан Хајдин, рођен је, 21. августав 1879. године, у Новом Саду. Основну школу завршио је у Београду, гимназију у Сремским Карловцима, Правни факултет са докторатом у Загребу, а затим Богословију у Карловцима. Замонашен је 1906. године и прошао све чинове. За епископа далматинског изабран је 1928. године, а за горњокарловачког, 3. октобра 1931. године.
Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси...,* 306.

[115] **Иринеј (Ђорђевић)** – епископ далматински (1931-1952), световно Милан Ђорђевић, рођен је 22. маја 1894. године у Врнчанима. Основну школу завршио је у Такову, Богословију Светог Саве у Београду, а Богословски факултет, са докторатом, у Оксфорду. Докторирао је и на Православном богословском факултету у Атини. За епископа далматинског изабран је 1931. године. Почетком рата интерниран је у Италију (1941), а после рата одлази у Америку. Био је председник Главног одбора Удружења пријатеља Енглеске и Америке. У Америци је боравио до 1949, а затим је дошао у Енглеску. Радио је на универзитету у Кембрицу, где га затиче смрт, 1952. године. Епископ Иринеј сахрањен је на гробљу у Лондону.
Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси...,* 201-202.

Посмртни фонд, а прави куриозитет представља чињеница да је једно време, као њен председник, с пуном посвећеношћу водио и Матицу.[116]

Конкордатска криза

СПЦ, на челу са патријархом Варнавом, гледала је на Конкордат као на изузетно неповољан уговор, како за саму Цркву, тако и за државу, јер „*нарушава начело равноправности верских заједница у Југославији и, даје римокатоличкој цркви положај владајуће 'доминирајуће државне цркве и ,услед тога, све остале вероисповести, а нарочито... црква православна, силази на положај толерираних'*.“[117] С друге стране, „*Стојадиновић је... у конкордату видео средство за сузбијање 'сепаратистичких тежњи извесних хрватских политичара'*.“[118] Међутим, постоје и таква мишљења да је овај међународни уговор „*имао... за циљ регулисање правног статуса Католичке цркве у југословенској краљевини с већинским православним становништвом...*“[119]

У недељу, 19. јула 1937. године, након литургије у Саборној цркви у Београду, народ је, предвођен патријархом, изашао на улице „*у знак протеста против ратификације конкордата у Народној скупштини*.“[120] Овај народни протест прерастао је у велике демонстрације и немире, па га је, због великог броја повређених, штампа назвала *Крвава литија*. Неколико дана касније, патријарх Варнава изненада умире, што је довело до ширења немира на целу земљу, јер је јавност посумњала да је отрован.[121] Конкордатска криза (1937) погодила је целу СПЦ, а нарочито прекодринске Србе, због јачања хрватског сепаратизма у Краљевини Југославији (КЈ). Уследиле су резолуције, писма и телеграми подршке патријарху Варнави из многих далматинских места.[122] Свештеник Миле Арежина, организовао је, у Босанском Грахову, демонстрације против Владе, а две групе, од по 50-ак људи, довели су и свештеници Момчило Ђујић и Ратко Јелић.[123]

---

[116] Софија Божић, Срби у свету: *Срби у Далмацији од уједињења до слома Југославије...*, 276-280, 285-286.
[117] Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве,* I-III, Минхен 1962, 636.
[118] Душан Батаковић, Срби у Југославији 1918-1991, *Нова историја српског народа*, Београд 2000, 300.
[119] Vjekoslav Perica, *Balkanski idoli: religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*, I ,Beograd 2006, 65.
[120] Исто, 65.
[121] Исто, 65.
[122] Радован Пилиповић, *Ореоли и сенке: расправе из историје Српске Православне Цркве у Независној Држави Хрватској (1941-1945),* Београд 2016, 12.
[123] Драган Шуђур*, СПЦ у БиХ...*, 38-39.

Конкордат никада није ратификован, јер је „*Влада одустала... од изношења Конкордата пред горњи дом Скупштине – Сенат*.“[124]

ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ (1941-1945)

Априлски рат и подела Краљевине Југославије

Таман кад је организациони систем СПЦ био довршен, Црква и српски народ у целини, нашли су се у вртлогу највећег светског сукоба до тада, па је поново СПЦ подељена на осам окупационих подручја.[125]

Наиме, тријумф усташког екстремизма припреман је и планиран између два светска рата, јер је у том периоду тенденциозно и систематски продубљиван јаз између Хрвата и Срба и ширена идеологија националне искључивости. „*Планирање и припремање се односило на стварање једне 'усташке државе' на основу 'усташких начела', разуме се, на развалинама Југославије*.“[126]

Пропаганда усташке емиграције, конституисане у Хрватску револуционарну организацију (ХРО), полазила је од три основне тезе: „*Србима нема места у НДХ, понашање Срба у Хрватској представља константну опасност за хрватски народ и Срби су увек играли негативну улогу у историји хрватског народа*.“[127], а њен политички програм, огледао се у њеном Уставу, који је објавио Анте Павелић (1932). У њему се каже, да је ХРО „*ставила... себи у задатак да свим средствима, па и оружаним устанком, ослободи Хрватску туђинског јарма*.“[128] Идеолошка платформа, формулисана у *Начелима усташког покрета од 17 тачака* и обзнањена од стране поглавника Павелића (1933), полазила је од „*самосталне хрватске државе на целом њеном историјском и народном подручју, под којим се разумевала и Босна и Херцеговина*.“[129]

О расистичкој природи усташког покрета сликовито говори и чињеница да у тачки 11. Начела стоји да „*'У хрватским и народним пословима у самосталној и независној држави Хрватској не смије одлучивати нитко тко није по коренима и*

---

[124] Душан Батаковић, *Срби у Југославији...*, 300.
[125] Ристо Грђић, *Општа обнова црквеног живота и устројства...*, 239.
[126] Сима Симић, *Ватикан против Југославије*, Београд 1990², 29.
[127] Ф. Јелић – Бутић, *Усташе и НДХ*, 138, 165. У: Радмила Радић, *Држава и верске заједнице...*, I, 94.
[128] Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije (1918-1988),* I, Beograd 1988, 272.
[129] Исто, 272.

по крви члан хрватског народа'.“[130] Стојећи тако на позицијама ултранационалистичког великохрватског концепта и сепаратизма, усташама је на руку ишла и фашистичко-нацистичка експанзија.

Стезање обруча око Југославије започето *аншлусом*, односно припајањем Аустрије Немачкој (1938), а настављено италијанском окупацијом Албаније (1939) и приступањем Румуније, Мађарске и Бугарске Тројном савезу, коначно је завршено нападом Италије на Грчку (1940).

И сам кнез Павле је, на Крунском савету, отворено рекао „*да он даје зелено светло Пакту зато што мора, а не зато што жели, да је он васпитањем и породичним везама спојен са Западом, али да жели да сачува земљу од узалудног и безизгледног крвопролића. Павле је слутио да ће рат претходити и грађанском рату... кнез... је у Пакту видео излаз из безизлаза, прихватајући га када је стављен пред алтернативу или пакт или рат са силама Осовине*.“[131]

Због приступања Југославије Тројном пакту (25. марта 1941.), избиле су велике демонстрације у земљи. Под притиском народа, Пакт са Хитлером је раскинут. Кнез Павле је потписао абдикацију (27. марта), а церемонија увођења у власт, краља Петра II, обављена је, већ, сутрадан. Мандат за састав нове владе, поверен је инспиратору преврата, генералу Душану Симовићу.

Хитлер је био бесан, сазвао је Ратни савет на ком је донета одлука да се, поред планираног напада на Грчку, симултано изведе и напад на Југославију. „*Напад... на Југославију почео је 6. априла 1941. без објаве рата*.“[132] Пад Краљевине Југославије био је неминован, јер је била подељена у сваком погледу (националном, политичком, верском, војном итд.). Отпор је трајао свега 12 дана и капитулација је потписана 17. априла 1941. године. Ова војна катастрофа имала је за последицу поделу Краљевине Југославије од стране сила победница. Кључну улогу у њеној подели имала је Немачка. Још у току *Априлског рата*, немачке јединице су ушле у Загреб (10. априла), где су дочекане као ослободиоци. Користећи ову ситуацију, истог дана, у име поглавника др Анте Павелића, пензионисани пуковник Славко Кватерник, прогласио је Независну Државу Хрватску (НДХ), како ће се касније показати, клерофашистичку, расистичку и изразито антисрпску вазалну творевину Трећег рајха и фашистичке Италије, којој је претходило стварање хрватског *corpus separatuma* (1939), односно Бановине

---

[130] Исто, 272.

[131] Петар Џаџић, *Нова усташка држава: од Анте Старчевића до Павелића и Туђмана,* Треће издање, Београд 1991, 111-112.

[132] В. Дедијер, А. Милетић, *Против заборава и табуа (Јасеновац 1941-1991)*, Сарајево 1991, 14.

Хрватске, која је представљала тријумф хрватских националних захтева, али и неку врсту предсказања апокалиптичне судбине Срба у границама НДХ.

Одмах по окупацији, целокупна територија Епархије далматинске нашла се под италијанском влашћу. Епископ Иринеј ступио је у контакт са окупационом влашћу и упутио молбу италијанском високом комесару „*да се, у погледу принадлежности парохијских свештеника, пензионера, удова и сирочади, као и чиновника епархијске управе, призна затечено стање и да италијанска управа преузме на себе раније обавезе Југославије према православној Цркви*.“[133] Добио је обећање да ће тако и бити, а по постављењу гувернера за Далмацију, епископ је и њему упутио исту молбу.

Међутим, после разграничења између Италије и НДХ, уговором од 18. априла 1941. године, Далмација је подељена, тако да су западни делови подручја Сплита, Шибеник, Равни Котари и Буковица и сва далматинска острва, осим Брача, Хвара и дела Корчуле, припали Италији и стављени под управу италијанске провинције Далмације, са седиштем у Задру. Остали делови Далмације припали су НДХ и на њима је формирана усташка власт.[134]

Ова подела увелико је отежала стање у Епархији, јер је ¾ њених свештеника (тада их је, са владиком на челу, било 77, а од тога у епархијској управи – 4, на парохијама – 69 и у пензији - 3) и народа остало у Хрватској, где је епископ, у сваком погледу, био потпуно немоћан, па и у погледу регулисања положаја Цркве и свештенства. Епископ Иринеј се повукао у манастир Крку, јер су Драговић и Крупа остали у Хрватској.[135]

Табела 1. Епархија далматинска 1941. године[136]

Бр.	архијерејско намесништво	седиште	црква	црквених општина	парохија
1.	Бенковачко	Бенковац	21	17	17

[133] Архив Српске православне цркве, фонд: Свети архијерејски синод током Другог светског рата 1941-1945, фондска јединица: Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату (У даљем тексту: АСПЦ, САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату), *Акт епископа далматинског Иринеја Ђорђевића, бр. 227/1941 од 30. јуна 1941. године, упућеног митрополиту скопском Јосифу, заменику патријарха српског, у вези стања у Епархији далматинској* (препис).

[134] Mirko Novović, Ante Kronja Čenčo, Bogdan Stupar, Vaso Đapić, *Prva dalmatinska proleterska brigada, Beograd* 1986, 13.

[135] АСПЦ, САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату, *Акт епископа далматинског Иринеја Ђорђевића, бр. 227/1941 од 30. јуна 1941. године.*

[136] Схематизам епархија СПЦ на територији НДХ у календару „Црква 1941“.

2.	Книнско	Книн	17	14	14
3.	Шибеничко	Бјелина	25	16	16
4.	Сплитско	Сплит	15	11	11
5.	Босанскопетровачко	Бос.Петровац	22	15	15
6.	Лијевањско	Лијевно	9	8	8
	УКУПНО		109	81	81

Епископ Иринеј, чланови и намештеници епархијске управе, парохијски и пензионисани свештеници (21 активни и 2 пензионисана), осам свештеничких удовица и сирочад, који су се у часу италијанске окупације нашли на Италији анектираном подручју, примали су своје принадлежности из државне касе Краљевине Италије, које су касније смањене за 1/3. С друге стране, парохијски свештеници и свештеничке удовице и сирочад, који су живели на територији Хрватске (23 свештеника и 7 удовица), као и они свештеници, који су пребегли на италијанску територију и примили парохије (3 свештеника), нису примали никакве принадлежности, ни са једне стране. Тако су породице неких побијених свештеника остале без икаквих примања и помоћи, јер су били на служби и побијени на територији НДХ. Илустрације ради, у јануару 1942. године, у Епархији далматинској било је, од укупно 81, 35 упражњених парохија.[137]

Касније је епископ Иринеј интерниран у Италију и за њега се ништа није знало све до добијених информација од Међународног црвеног крста (МЦК) да се налази жив и здрав у Риму и Стојана Брекића, трговца из Лике, који је, 19. априла 1942. године, дошао из италијанског ропства и обавестио Свети архијерејски синод да се владика налази у логору код Фиренце и да је поручио да му се помогне у храни и новцу.[138]

Усташки покрет је „*био наставак крила хрватског национализма, којем је главни циљ било католицизација друштва и државе*“[139], а усташе су, иначе, „*читаву своју политику заснивале на хрватском државном и историјском*

[137] АСПЦ, САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату, *Акт епископа далматинског Иринеја Ђорђевића, бр. 227/1941 од 30. јуна 1941. године*.

[138] *Гласник*, *Службени лист Српске православне цркве*, број 1-2, Свети архијерејски синод, Београд 1945, 12. (У даљем тексту: *Гласник СПЦ*); АСПЦ, САС, Синодска комисија за истраживање злочина у Другом светском рату, *Допис Стојана Брекића, трговца из Раковице у Лици, који је, 19. IV 1942. године, упутио Светом архијерејском синоду СПЦ, у вези епископа далматинског Иринеја Ђорђевића* (Препис).

[139] Милорад Екмечић, Црква и нација код Хрвата, *Зборник о Србима у Хрватској*, књ. 4, Београд 1999, 28.

праву.“[140] Зато су одмах по формирању власти „*започеле терор по регионима гдје је живјело становништво српске народности присиљавајући га да пређе у католичку вјеру или да се исели. Послије тога су прешли на масовне покоље...*“[141]

Народ је почео да се склања у збегове, најпре прелазећи у италијанску окупациону зону, а касније и у шуме, организујући се за отпор. Усташка бруталност и свирепост у чишћењу НДХ од српског народа изненадила је и неке немачке официре. „*И Италијани су протестовали у Загребу. Због тога се Павелић на њих жалио, као на лоше савезнике*.“[142] Италијанске власти помогле су прославу Велике госпојине у Книну (1941), којој су присуствовали и италијански официри. Почетком септембра 1941, служене су задушнице у цркви у Дрнишу, уз присуство италијанског пуковника и постројеном четом његових војника испред цркве. Слично се догађало и средином септембра у Сињу, када је одржана литургија, док су цркву обезбеђивали италијански официри. Захваљујући дозволи италијанских власти, Момчило Ђујић, свештеник из Стрмице, одржао је, 5. октобра 1941. године, у православној цркви у Книну, помен изгинулим Србима.[143]

У првим устаничким данима, у Книнској Крајини формирано је 16 герилских одреда, обједињених под командом *Штаба герилских одреда за Книнску Крајину*. Овај народни устанак на Тромеђи (26. јула 1941.) представља директну последицу геноцидне политике усташа над српским народом. Међутим, након раслојавања устаничких снага, крајем 1941. године, формиране су устаничке партизанске и четничке снаге. Прве су ушле у јединствену организацију Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ), а од националних (четничких) снага формирана је *Динарска четничка дивизија*, под командом четничког војводе и бившег свештеника – Момчила Ђујића.[144]

Однос Римокатоличке цркве према усташкој власти

Римокатоличка црква (РКЦ) у НДХ је усташку власт прихватила као државни поредак, дајући јој легалитет, а „*Њен поглавар Алојзије Степинац је већ 10. априла 1941. у НДХ видео 'божију провидност'*.“[145] Убрзо је издао и

[140] Василије Ђ. Крестић, наведено дело, 152.
[141] Mirko Novović, Ante Kronja Čenčo, Bogdan Stupar, Vaso Đapić, наведено дело, 16.
[142] Вељко Ђурић Мишина, *Српска православна црква у Независној држави Хрватској1941-1945*, Ветерник 2002, 33.
[143] Исто, 108-109.
[144] Коста Новаковић, наведено дело, 85.
[145] В. Дедијер, А. Милетић, наведено дело, 220.

Окружницу (28. априла 1941.) у којој, о новонасталој ситуацији, односно стварању НДХ, са великим усхићењем каже: „*'Часна браћо! Нема никога међу вама, који у ово последње вријеме није свједоком најзамашнијих догађаја у животу хрватског народа међу којима дјелујемо као гласници Кристовог еванђеља. Догађаји су ово, који су наш народ донијели у сусрет давно сањаном и жељкованом идеалу. Часови су ово, у којима не говори више језик, него крв својом тајанственом повезаношћу са земљом у којој смо угледали свјетло Божије и с народом из којег смо никли.'*"[146] С друге стране, „*Степинац се никада није јавно дистанцирао од Павелићеве геноцидне политике, никада није јасно и недвосмислено осудио агресију и злочине и никада није довео у питање свој сигуран положај предводника државно признате вере и цркве*."[147]

НДХ је и Ватикан „признао *de facto*, али не и *de iure*."[148] Наиме, о успостављеним дипломатским односима и њиховој природи најпотпуније се изразио министар спољних послова НДХ – Младен Лорковић, рекавши: „*'Св. Столица заступљена је неофицијелно по Његовој Преузвишености Марконеу, а НДХ код Ватикана има свог посматрача.'*"[149]

Законодавство и злочини - облици усташке идеологије у пракси

Неколико дана по проглашењу НДХ, у Загреб је стигао и Анте Павелић, који је, већ, 25. априла, издао *Законску одредбу о забрани ћирилице* у јавном и приватном животу, а затим је уследило укидање свих српских конфесионалних школа и забавишта (3. јуна) и наплате патријаршијског прореза (25. јуна), да би, на крају, 18. јула 1941. године, била објављена наредба, према којој је српска православна вера названа *грчко-источном вером*. Ове законске мере биле су праћене антисрпском пропагандом и претњама највиших усташких функционера на великим зборовима и јавним наступима.[150] О судбини, која је била намењена Србима у НДХ, најпрецизније, најјасније, али и најдиректније се изјаснио Миле Будак, министар образовања, 2. јуна 1941. године у Госпићу, рекавши „*да ће 1/3*

---

[146] Радован Пилиповић, *Ореоли и сенке...*, 137.
[147] Исто, 138.
[148] Исто, 91.
[149] Исто, 91.
[150] Душан Љ. Кашић, Српска црква у тзв. Независној Држави Хрватској, *Српска православна црква 1920-1970. Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије*, Београд 1971, 183-184.

Срба у НДХ бити протерана, 1/3 побијена, а остатак преведен у католичку веру."[151]

Одмах по оснивању НДХ почело је и организовање усташке власти. У свим надлештвима смењивани су руководиоци Срби, а на њихова места довођени усташки настројени Хрвати, без обзира да ли су имали потребну квалификацију и спрему. Дакле, *Magnum crimen* је почео са отпуштањима Срба са посла и одузимањем њихове имовине, а настављен таласом масовних хапшења, убистава и покоља, који се током првих месеци усташког термидора почео ширити у свим намесништвима Епархије далматинске, узимајући свој данак у крви.

По слому Краљевине Југославије, Босански Петровац окупирала је италијанска војска, али је цивилну управу вршила усташка власт. У току маја и јуна отпуштени су сви Срби – државни чиновници. У усташке редове ступали су домаћи муслимани и Хрвати, али је велики број усташа долазио и из других места, нарочито из Бихаћа и Загреба. За време италијанске окупације Босанског Петровца, десио се један тежи случај покоља Срба, који је извршио један усташки одред, који је у мају 1941. године дошао из Бихаћа, под командом Анте Шњарића, бившег југословенског потпоручника из Загреба. Овај одред је средином јуна 1941. године дошао у Дрвар - у који је по слому Југославије најпре дошла немачка, а после 20-ак дана италијанска војска, а после њиховог одласка, почетком јуна, усташе и домобрани - и уз помоћ домаћих усташа, на челу са логорником Марек Влатком, замеником директора стругаре, ухапсио једну групу од око 30 Срба, под изговором да припадају четничкој организацији. Међу ухапшенима били су највиђенији Срби: свештеник Милан Бањац; Богдан Калаба и Стеван Шкорић, директор и чиновник шипадове фабрике; Илија Роквић, намештеник шипадове железнице; Милован Перић; Боро Крецо; Никола Јовичић итд. Ухапшени Срби дотерани су у Босански Петровац и пар дана држани затворени. Усташе су их хтеле побити, али су то спречили Италијани. Под изговором да заробљене Србе морају пребацити у бањалучки затвор, једне ноћи су их извели из затвора и одвели, не у Бањалуку, него у шуму Рисовац и тамо их побили, а њихова тела побацали у провалију. Међутим, прави прогон, али и погром Срба, у срезу Босански Петровац, почео је након одласка Италијана, а нарочито после погибије једног мајора хрватске војске. Наиме, крајем јула 1941. године, послат је из Бања Луке у Дрвар један усташки мајор с циљем да да потребне инструкције локалним усташким властима да припреме све за генерално

[151] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице...*, I, 94.

пресељење свих Срба из околине Дрвара и Босанског Петровца у Санџак. Срби су некако сазнали за овај мајоров план, па му је њих неколико направило заседу на путу Дрвар – Босански Петровац, код села Црвљивице, убивши га заједно са шофером. После овог догађаја настао је општи покољ у Босанској Крајини. Увидевши да усташе систематски раде на њиховом истребљењу, Срби из Босанске Крајине почели су се повлачити у шуме и пружати отпор усташама. Букнуо је устанак, који је започео у Дрвару, а затим се проширио на Оштрељ и Босански Петровац. Срби су, 27. јула 1941, под командом Љубе Бабића, заузели Дрвар и држали га до 27. септембра, када је пао у руке италијанске војске. У јесен 1941. године, Италијани су окупирали Босански Петровац, Кључ, Оштрељ итд. и под њиховом окупацијом је завладао ред и мир. У првих неколико месеци усташке власти убијен је велики број Срба у петровачком срезу, али тачан број никада није утврђен и варира од извора до извора, а креће се од две до неколико хиљада. У прогону и убијању Срба највише су се истакли усташки заповедник - Анте Шњарић, сремски начелник – Бранко Црнић, Осман Ибраковић, Шемсо Куленовић, Мустафа Терзић, Фрањо Марић (родом из Далмације), Смаил Куленовић, Бећир Феризовић, Петар Бркић, Хамди-бег Куленовић итд.[152]

После Априлског рата у Босанско Грахово је дошла италијанска војска и док је она била тамо владао је ред и мир. Међутим, крајем маја 1941. године, италијанска војска се повукла, а у Грахово је, из села Обљај, стигла група од око 30 усташа, коју је предводио римокатолички жупник из тог села и сељак Сарић Стипе. Уследила су хапшења виђенијих Срба из Грахова и околине. Током јула ухапшено је више Срба, а међу њима: Штрбац Дамјан, месни парох; Џепина Раде, бивши председник општине; Будимир, свештеник из Црног Луга; Билбија Петар, трговац; Деспенић Дмитар, жандармеријски наредник; Рашула Петар, трговац и многи други. Они су затворени у затвор среског суда, где су данима злостављани, а затим аутобусом отпремљени у правцу Книна и Бенковца, где им се губи сваки

[152] АСПЦ, САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату, *Записник од 4. јануара 1944. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на изјаву Басара Нећељка из Босанског Петровца*; *Записник од 4. новембра 1943. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на изјаву Басара Нећељка из Колунића, срез Босански Петровац*; *Записник од 21. 4. 1943. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на изјаву Чајкановић Рајка из Босанског Петровца*; *Записник од 20. јануара 1942. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на изјаву Гњатовић Милорада из Оштреља*; *Записник од 15. фебруара 1944. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на изјаву Керкез Милана, општина Босански Петровац*; *Записник од 11. јуна 1943. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на исказ Латиновић Луке из села Рашиновца, срез Босански Петровац Записник од 26. маја 1943. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на исказ Зељковић Душана из Дрвара* итд.

траг. Крајем јула почело је свеопште хапшење Срба, па су многи побегли у шуму, где су формирали устаничке одреде. Након борбе, која је трајала читав дан, Срби су, 27. јула 1941. године, протерали усташе и ушли у Грахово. Крајем септембра, италијанска војска је поново дошла у Грахово и опет је завладао ред и мир. Поред свега, усташе су пљачкале српске куће, односећи вредније ствари, новац, суво месо, жито, брашно, сир, јагњад, телад, док су коње одузимали и давали сељацима Хрватима и муслиманима. Србе трговце и богатије сељаке уцењивали су сумама од 10.000 до 150.000 динара, претећи да ће их убити, ако им тај износ не дају. Као усташе, у Босанском Грахову истицали су се: Сарић Ноне, усташки логорник; Сарић Стипе, земљорадник; Сарић Мијо, ковач и многи други.[153]

У Гламоч је, после капитулације Југославије, најпре дошла мала посада Немаца, а између 15. и 18. маја, једна већа партија Италијана. Међутим, Хрвати су од самог почетка преузели цивилну управу у своје руке и почели са отпуштањем српског чиновништва из свих надлештава, а чиновнике, пореклом изван Гламоча, протеривати у њихова завичајна места. То се десило са породицом предратног управника поште, Србина из Црне Горе, Јове Миличевића, иако је он умро пре рата, а жена била родом из Гламоча; двојицом финансијских стражара; једним жандармом; једним општинским чиновником; двојицом среских чиновника итд.[154]

У Гламочу је за усташког логорника био постављен Паво Баковић, директор месне земљорадничке задруге, који је у почетку био благонаклон према Србима. Међутим, пред Илиндан (1941) он је јавио усташама да на путу између Ливна и Дувна нема више четника, који су их, после Петровдана 1941. године, сачекали на планини Корићна и потукли, па су усташе, у великом броју, дошле из Ливна у Гламоч и ухапсили све виђеније Србе, повезали их, утоварили у камионе и превезли на Корићну, где су их побили, а њихове лешеве бацили у јаму, дубоку 86 метара. Претпоставља се да је овом приликом убијено 70-80 Срба из Гламоча.[155]

Дан уочи Илиндана (1941), затим, на сам Илиндан и дан после, усташе су извршиле велике покоље Срба, не само мушкараца, него и жена и деце, у селима

---

[153] АСПЦ, САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату, *Записник од 30. јануара 1942. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на исказ Кисић Бранка из Босанског Грахова.*; *Записник од 25. септембра 1941. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на исказ Живковић Стевана из Босанског Грахова.*

[154] АСПЦ, САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату, *Записник од 29. априла 1943. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на исказ Врањеш Шпире, асфалтера из Камена, општина и срез Гламоч.*

[155] Исто.

Камен, Петрово Врело, Ковачевци, Биличићи, Опачићи, Ђуличани, Радаслије, Ћирићи, Озићи, Асићи, Рудине и Подградина. Даље крвопролиће спречио је долазак Италијана, који су на позив Срба пожурили из Ливна у Гламоч.[156]

На Велики петак (1941), у Томислав Граду је затворено 39 Срба, након извесног времена сви су пуштени, изузев Данила Пудара и Петра Гламочлије, који су пуштени 8. маја. Међутим, усташе су поново затвориле 54 Србина из овог среза, везали их у ланце и тукли у подруму среског начелства. И у овом срезу, Срби су пљачкани, неки отерани у логор у Копривницу, а неки и убијени.[157]

Имотску Крајину су окупирали Италијани (април 1941) и заштитнички се односили према српском животу, нарочито после њиховог преузимања и цивилне власти, иначе би страдања Срба у овом крају била много већа.[158]

Усташе у Имотском су, 14. јуна 1941. године, затворили пароха Николу Драгичевића, а затим, 24. јуна, почели хапсити и затварати мушке парохијане старије од 14 година и том приликом ухапшено их је више од 180. Ноћу су их малтретирали и шиканирали на разне начине. Парох Драгичевић спасио се захваљујући чињеници да је рођен у Обровцу, који је био анектиран од стране Италије, па је као њен будући поданик био узет у заштиту од стране италијанских окупационих војних власти и након два месеца пуштен из затвора.[159]

Међутим, треба рећи и то да је у Имотској Крајини било појединаца, али и целих породица, који су се, без обзира на личну сигурност, отворено залагали за заштиту српског живља, као што су: сестре Естера, Марија и Рина Мирошевић; Душка Билић; браћа Трипало; породица учитеља Јосипа Росића; гостионичара Пере Марендића; гостионичарке Јурке Ћосић; породица Цице Николић; лекара Вељка Вуковића; браће Никодима и Милана Ђуке; аутовласника Анте Бушића и многи други.[160]

По присаједињењу НДХ, у Книн су дошле усташе, на челу са Јуцом Рукавином, који је, поред фратара Вјекослава Шимића (из Врпоља) и Петра Берковића (из Дрниша) и котарског поглавара Милана Павличевића, руководио прогоном и прекрштавањем Срба и имао одлучујућу реч у книнском усташком

---

[156] Исто.

[157] АСПЦ, САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату, *Извештај Данила Пудара о прогону Срба, од 15. јануара 1942. године.* (Препис).

[158] АСПЦ, САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату, *Извештај пароха имотског, јереја Николе Драгичевића, Светом архијерејском синоду СПЦ, од 1. V 1944. године, о страдању Срба Имотске Крајине.*

[159] Исто.

[160] Исто.

логору, који је основан средином маја. У њега је убрзо затворено 50-ак Срба из Книна и околине, који су, 22. маја 1941, везани жицом и групно одведени на Крку и код Рошког слапа побијени и бачени у јаму. Међу њима био је и полачки парох Мијо Поповић. Игром случаја, Тоде Новаковић из Книнског Поља, Илија Марић из Голубића, Лука Церовац из Стрмице и Јово Врањковић, успели су да преживе и стрељање и бацање у јаму. Тоде и Илија су се чамцем пребацили на другу обалу Крке и стигли у Кистање, а Луку и Јову су пронашле и убиле усташе.[161]

И у Врличкој Крајини, уосталом, као и у другим деловима НДХ, први су се на удару усташке власти нашли свештеници СПЦ (Милан Тришић, Петар Стојсављевић и Владимир Гарић, као и калуђери Манастира Драговића – Валеријан Штрбац и Наум Милковић), а затим и виђенији људи (Тодор Попадић – војвода четнички, Петар Катић – председник Црквене општине, Никола Петковић итд.), од којих је само неколицина успела да преживи. Убрзо после тога, под удар усташког терора дошао је и обичан свет.[162]

Посебна вид злочина – бацање у јаме, није заобишао ни ово становништво, па су неки припадници српског народа, из овог краја, скончали свој живот у Јадовну (на Велебиту), Тучић јами (код Грачаца у Лици), као и у јамама на Динари (у околини Ливна). Било је и оних, који су преживели бацање у јаму и о томе оставили потресна сведочанства (Никола Костур и Илија Јовичић, обојица из Цивљана). С друге стране, познато је и да је најмање 11 Срба из Врличке Крајине страдало у Јасеновцу.[163]

У прогону и погрому над српским живљем у Врлици истицали су се поједини фрањевци, а нарочито фра Иван Хрстић, који је, са два камиона, одвезао похапшене Србе из Маовица у Сињ, а затим су, по његовом наређењу, одведени у Ливањско поље, где су у августу 1941. године побијени и бачени у угљенокоп у селу Пролог.[164]

---

[161] АСПЦ, САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату, *Записник од 10. фебруара 1944. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на основу исказа Тоде Новаковића, адвоката из Книна.*

[162] АСПЦ, Епархија далматинска, *Изјава Крстана С. Трифуновића дата у канцеларији цркве Српске православне парохије великоизворске у Великом Извору, 22/9. децембра 1941. године*; АСПЦ, Епархија далматинска, *Изјава Милана Т. Рацића, жандарма из села Подосоја, општина Врлика, дата у канцеларији цркве Српске православне парохије великоизворске у Великом Извору, 22/9. децембра 1941. године*; Милош Црномарковић, Страдање Срба Врличке Крајине 1941-1945. године, *Годишњак за истраживање геноцида*, св. 8, Београд – Крагујевац 2016, 115-116.

[163] Никола Костур, *Повратак из мртвих*, Београд 2015, 75; Милош Црномарковић, *Страдање Срба Врличке Крајине*..., 116-*117*.

[164] Joža Horvat, Zdenko Štambuk, *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb 1946; Милош Црномарковић, *Страдање Срба Врличке Крајине*..., 117.

Талас усташког терора и злочина није заобишао ни остале крајеве Далматинске Загоре. Тако је, илустрације ради, у проминској општини, у периоду од 29. јуна до 10. јула 1941. године, од усташа страдало 39 Срба, у дрнишкој више од 80, а на подручју општине Врлика 127. Све у свему, у кратком временском периоду, од 24. маја до 27. јула 1941. године, у Книну и селима Книнске Крајине, усташе су убиле 555 Срба.[165]

Прелазак избеглица са територије НДХ у Сплит, трајао је све до октобра 1941. године. Све послове око њиховог смештаја водио је избеглички одбор, који је био признат од стране италијанских војних и цивилних власти у Сплиту. На његовом челу били су: Сергије Урукало, православни свештеник у Сплиту; Милорад Мијовић, адвокат у Сплиту и Влајко Пауновић, трговац из Сплита. Италијанске власти имале су коректан однос према избеглицама, излазећи им увек и у свему у сусрет. У цивилној управи у Сплиту било је и Срба и Хрвата, али су на свим важнијим положајима у администрацији, ипак, били Италијани.[166]

За све време анексије, италијанске цивилне и војне власти сарађивале су са четничким одредима, који су се кретали по граду потпуно слободно. У Сплиту је отворена и четничка пропагандна канцеларија, која је врбовала добровољце за борбу против партизана. На њеном челу био је мајор Студе, Хрват. У Сплиту је био смештен и војвода Илија Бирчанин. Овакво стање у Сплиту трајало је све до капитулације Италије, 8. септембра 1943. године. Већ сутрадан, 9. септембра, партизанске снаге ушле су у Сплит и разоружале италијанске трупе. Крајем септембра у Сплит је ушла немачка војска, а партизани су се повукли у Каштеле. Одмах иза Немаца, у Сплит су дошле Хрватске власти и усташке формације.[167]

Из села Трибња, подно Велебита, у мају 1941. године, одведено је, од стране усташа, и у Јадовну усмрћено 14 мештана, православних Срба, а 80 их је затворено у Цркву Св. архангела Михаила, где су три дана мучени глађу и жеђу, а затим лађом пребачени на острво Паг, где су убијени у усташком логору Слано.[168]

Одмах по успостави НДХ, у Ливну су се појавиле усташе, у чије редове су ступили домаћи Хрвати, муслимани и цигани, под вођством адвоката др Драге Урмовића и беспосличара Владе Кајића, док им је духовни вођа био др Срећко

---

[165] Jovo Popović, Marko Lolić, Branko Latas, *Pop izdaje*, Zagreb 1988, 22; Милош Црномарковић, *Страдање Срба Врличке Крајине*..., 115.

[166] АСПЦ, САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату, *Записник од 10. децембра 1943. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на основу исказа Бјелице Стевана, избеглице из Сплита.*

[167] Исто.

[168] Радован Пилиповић, *Ореоли и сенке*...,19-20.

Перић, фрањевац самостана Горица, крај Ливна. Усташе су ангажовале ливањског свештеника Косту Станишића и трговца Живка Павловића, који су, користећи свој утицај, али и не слутећи које ће то последице имати, позвали Србе да предају оружје, а онда је над Србима почео усташки крвави пир.[169]

Уочи православних Духова (7. јуна 1941.), велики аутобус усташа из Ливна дошао је у село Губин у кућу месног свештеника Ристе Чатића и наредили му да позове парохијане да им нешто кажу. Одазвало се шест парохијана, а онда су им усташе рекле да их воде у Ливно да их испитају и да ће их након тога пустити кућама. Успут су ухватили још шест Срба и убацили их у аутобус. Међутим, уместо у Ливно, усташе су их одвезле на брдо, изнад села Сухач, и постројиле уз једну велику и дубоку јаму, а затим су сваком појединачно пуцали у потиљак, како би се суновратили у њу. Један од њих, Јово Пајчин, успео је да побегне, а још један, иако рањен, успео је касније да се извуче из јаме.[170]

Дана 20. јуна 1941. године, усташе су ухапсиле др Душана Митровића, управника болнице у Ливну, др Крсту Зубића, судију Среског суда у Ливну и др Ранка Маргетића, ливањског адвоката, а затим их одвезли у правцу Бугојна и убили у шуми Копривници, која се налази на пола пута између Бугојна и Купреса.[171]

У ноћи између 11. и 12. јула 1941. године, усташе су упале у стан ливањског свештеника Косте Станишића, оног који је позивао Србе да предају оружје, и одвели њега, његову супругу и ћерку у затвор, да би их, са још неким Србима, 31. јула, одвели у село Пролог и све побили.[172]

Усташе су у Ливну, 13. јула 1941, затворише још једну групу ливањских Срба, а онда су их, под окриљем ноћи (26. јула), извели из затвора, стрпали у камионе и одвезли у шуму Копривницу, где су их побили и закопали.[173]

Након два дана (28. јула), затворени су сви остали ливањски Срби, али и многи из околних села, под изговором да су се појавили четници у Гламочу, па да их саслушају. У Ливно су доведени и неки Срби од Врлике (срез Сињ) и затворени у основну школу. Усташе су ове затворене Србе сваку ноћ, почев од 29.

---

[169] АСПЦ, САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату, *Записник од 24. јуна 1942. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на основу исказа Богуновић Марије из Ливна и Црногорац Љубе из Челебића, срез Ливно*; *Записник од 25. марта 1942. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на основу исказа Кукрике Симе, школског служитеља из Ливна.*

[170] Исто.

[171] Исто.

[172] Исто.

[173] Исто.

јула, везаних руку позади, бодљикавом жицом, одвозили у хрватско село Пролог и тамо клали и убијали. То је трајало осам дана, а када су се побојали да ће у Ливно доћи италијанска војска, с убијањем су почели и у самој основној школи.[174]

Дана 21. августа 1941. године, у основној школи у Ливну окупљене су све ливањске српске породице, под изговором пресељења у Србију, али су, уместо у Србију, одвежене у шуму Копривницу, тамо повезане бодљикавом жицом, опљачкане, све млађе жене, девојке, па и девојчице (Весна, ћерка већ убијеног доктора Митровића, имала је свега 10 година) силоване, мучене и на крају на најсвирепјиј начин убијене и бачене у једну јаму.[175]

Нови усташки покољ, планиран за 24. август 1941, спречили су Италијани, на дојаву неких људи да се исти спрема. Наиме, о покољу од 21. августа, Исмед Дуран, шофер из Ливна, који је возио српске породице аутобусом у шуму и био очевидац злочина, испричао је учитељу занатске школе у Ливну – Чизмић Алији, а он рекао и саветовао комшиници Богуновић Марији, да оде у село Губер и каже Италијанима шта се спрема и тако је спречен нови покољ Срба.[176]

Било је примера и католичких свештеника и фратара, који су, заједно са окупатором и усташама, узимали учешће у вршењу покоља и других злочинстава над недужним народом. Један од њих био је „*фра Петар Берковић, жупник и декан у Дрнишу, који је учествовао у хапшењу Косте Лончара, који је бачен у јаму, а одговоран је и за убиство 22 сељака*.“[177] С друге стране, познат је и случај фра Срећка Перића, фратра фрањевца из самостана Горица, код Ливна, који је, са олтара цркве у Горици, позивао окупљене Хрвате да започну покољ Срба, следећим речима: „*'Браћо Хрвати, идите и кољите све Србе. Најпре закољите моју сестру, која је удата за Србина, а онда све Србе, одреда. Када овај посао завршите, дођите к мени у цркву, где ћу вас исповедити и причестити, па ће вам онда сви греси бити опроштени.'*“[178] После тога, започео је покољ Срба и према неким подацима, до 20. августа 1941. године, када италијанска војска преузима

[174] Исто.
[175] Исто.
[176] Исто.
[177] В. Дедијер, А. Милетић, наведено дело, 215.
[178] АСПЦ, САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату, *Записник од 25. марта 1942. године, састављен у Комесаријату за избеглице у Београду, на исказ Кукрике Симе из* Ливна; Записник *од 24. јуна 1942. године, састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду, на исказ Богуновић Марије из Ливна и Црногорац Љубе из Челебића, срез Ливно*.

војну управу у Ливну, у ливањском срезу је убијено и поклано око 5.600 Срба - мушкараца, жена и деце.[179]

Међутим, није Срећко Перић био једини ливањски фратар-усташа, који је подстицао своје вернике на злочине. Били су то и фра Боривоје Мач, фра Виктор Балтић, фра Божо Шимлеша и фра Боно Гребенаровић. У том крвавом колу заиграле су и редовнице Св. Винка из Ливна: Грацијела и Отилија Јукић, Донатела Шабић, Малвина Малиновић, Доминика Шепаровић, Цецилија Филипи, Изака Дуки, Теофанија Прцела и Велислава Шипушић. Њих је, за велике заслуге, у Загребу одликовао лично поглавник Павелић.[180]

Те и такве „слуге Божије“ припремале су и подстицале своје вернике на злочине, „*развијајући истовремено у њима љубав према вери и фанатичну мржњу према православљу и свему што је српско*“[181], који су почели крајем априла 1941. године и трајали током рата.

Прекрштавање Срба и оснивање Хрватске православне цркве

Симбиозом усташа и клера, у НДХ је настао специфичан вид фашизма – клерофашизам, који је имао за циљ ликвидацију 1/3 становништва ове вазалне творевине Немачке и Италије.[182]

Усташки политичари и представници РКЦ, подједнако су желели „*Прелазак православних Срба на римокатоличку веру... први ради денационализације Срба и асимилације у Хрвате, а други из својих прозелитистичких циљева*.“[183] Међутим, држава је од почетка преузела иницијативу у овој ствари и држала је током трагичних збивања у лето и пролеће, 1941. године. Зато је „*У административном систему НДХ постојало... Државно равнатељство за понову (’српска понова’) и у њему специјално одељење ’Вјерски одсјек’*.“[184] Анте Павелић је, 3. маја 1941, издао *Законску одредбу о прелазу с једне вере на другу*, којом је дерогиран стари и компликовани аустријски поступак при промени вере. У римокатоличкој и усташкој штампи ширена је пропаганда „*да је прелазак православних у римокатоличку веру и цркву, у ствари, само ’повратак*

[179] Исто.
[180] Јово Бајић, Још има живих сведока, *Православље*, 559/1990, 3.
[181] Исто, 3.
[182] Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije...,* II, 49.
[183] Душан Кашић, *Српска црква и тзв. НДХ...*, 196.
[184] Вељко Ђ. Ђурић, *Усташе и православље – Хрватска православна црква*, Београд 1989, 73.

вјери отаца', јер су православни тобоже 'на хрватском говорном подручју' некад били римокатолици, па су за време Турака, под притиском православне цркве, 'масовно' прешли у православље."[185] Да је то била званична политика НДХ показује и излагање усташког министра Мирка Пука, који каже: „*'Независна Држава Хрватска подупире акцију прелаза гркоисточњака на католичку вјеру, јер је тај прелаз само поврат пријашњој дједовској вјери, те је држави познато, да је самом промичбом из тога хрватског елемента створено накнадном промичбом српство'.*"[186]

Преводећи православне Србе у римокатоличку веру и њихове цркве су претваране у римокатоличке, док су многе обесвећене и оскрнављене, демолиране, претваране у магацине, штале за стоку, дрварнице, касапнице и ломаче са људима, неке су рушене и паљене итд.

Павелићева верска политика, што је и он увиђао, запала је у велике проблеме, јер су „*Срби... прелазили у римокатоличку веру неискрено, само да би спасавали главе*"[187], а међународна јавност је сазнала за њихове погроме. Требало је наћи неки нови, за светску јавност прихватљивији начин денационализације и прекрштавања Срба.

Идеју о Хрватској православној цркви (ХПЦ), Анте Павелић је први пут изнео у Сабору, 28. фебруара 1942. године, говорећи да православне нико не дира, али да у Хрватској држави не може бити СПЦ и „*Кад се план ликвидације Српске православне цркве, ипак, није могао остварити, усташе су 3. априла 1942. основале 'Хрватску православну цркву', а 5. јуна 1942. донеле и Устав Хрватске православне цркве. Павелић је устоличио архиепископа Гермогена, који се пре устоличења звао Григорије Иванович Максимов. Овај руски емигрант, бивши архиепископ јекатеринословски и новомосковски, устоличен је од Павелића 7. јуна 1942. за митрополита загребачког и поглавара Хрватске православне цркве.*"[188] Он се при устоличењу срдачно поздравио с Павелићем, рекавши:

„*Хвала Вам поглавниче, на успостављању Хрватске православне цркве.*"[189] Затим је приступио распећу и положио заклетву, следећим речима:

„*Ја, архиепископ и митрополит загребачки Хрватске православне цркве, присежем богу свемогућем, да ћу држави Хрватској и поглавнику, као*

---

[185] Душан Кашић, *Српска црква и тзв. НДХ...*, 196-197.
[186] Исто, 197.
[187] Исто, 202.
[188] В. Дедијер, А. Милетић, наведено дело, 223.
[189] Исто, 223.

представнику њезиног врховништва, вјеран бити, да ћу се свих канона црквеног устава и осталих црквених и државних закона и прописа савјестно држати, да ћу своје дужности тачно вршити, службене тајне чувати и пробитке Хрватске православне цркве увијек заступати, бранити и промицати. Тако ми бог помогао! Амин!"[190]

Оснивање ХПЦ био је један у низу Павелићевих политичко-пропагандних трикова и потеза, намењен, пре свега, међународној јавности, с циљем контроле православног живља, који није био обухваћен покатоличавањем. Међутим, Свети архијерејски синод СПЦ осудио је поглавникову неканонску одлуку, као и Гермогенов канонски преступ. Ова Павелићева и Гермогенова црква, нити је имала утицај на положај Срба, нити се за њих заузимала. Они су и даље прогоњени, покатоличавани и убијани.[191]

Међутим, без обзира на сва одбијања православних цркава да је признају, ХПЦ постојала је све до уласка партизанских јединица у Загреб, односно до маја 1945. године.

Учешће епархијског свештенства у покретима отпора

Током рата, СПЦ је, уз последице окупације и убијање и прогон јерархије у НДХ, била погођена и поделом унутар самог свештенства и то на идеолошко-политичкој равни. Већина свештеника остала је по страни, али је било и оних који су се ангажовали на једној или на другој страни, односно на страни партизанског или четничког покрета, на самом почетку или у току рата. „*У Далмацији и на простору Лике и Западне Босне, свештеници су, знатним делом, били на страни четника. По својој активности, свештеници, који су преживели усташки погром у НДХ, пришли су четницима, док су други били пасивни, а многи су се приклонили комунистима*."[192]

Већ у Априлском рату дошло је до појаве свештеника у четничким јединицама, као што је пример попа „*Момчила Ђујића из Стрмице, код Книна, који је, заједно са својом групом, виђен на положајима око Босанског Грахова.*

[190] Исто, 223.
[191] Исто, 223-224.
[192] Драган Шуђур, *СПЦ у Б и Х...*, 52.

Иначе, он је са својом јединицом (Динарски корпус) оперисо на тромеђи Далмације, Лике и Босне, бранећи од усташа српски народ на том подручју."[193]

Свештеници у јединицама узимали су учешће у прослављању хришћанских празника, слава, у заклетвама војника итд. Међутим, и партизани су из тактичко-пропагандних, односно популистичких разлога, поштовали верске обреде и празнике, а прославе Светог Саве, Видовдана, Божића и других црквених празника, пратила је партизанска штампа. „*Променом политике великих сила према покретима отпора на подручју Југославије и приближавањем краја рата, партизани су мењали своју тактику. Наиме, почео је обрачун са 'народним непријатељима и сарадницима окупатора', међу којима су били и свештеници*."[194]

У саставу НОВЈ нашао се и знатан број православних свештеника из Епархије далматинске. Тако су у Народноослободилачкој борби (НОБ) погинули су или умрли: Андрић П. Јован - рођен у Дрнишу, свештеник, парох у Тепљуху, усташе су га (1941) бациле у јаму под Промином. Са њим су у исту јаму бачени и свештеници Гавранович М. Душан – парох у Бањцима код Дрниша и Севастијан С. Јовић – јеромонах, парох у Дрнишу; Бањац Симо – свештеник, парох у Гламочу, убијен од усташа (1941); Бањац Милан – парох у Дрвару, Срез Босанско Грахово, убијен од усташа (1941); Будимир Илија – свештеник из Црног Луга, Срез Босанско Грахово, убијен од усташа у Јадовну (1941); Кубурић Богдан – свршени богослов, рођен у селу Дринићу, код Босанског Петровца, Срез бихаћки, погинуо на Мањачи (1942), као припадник Прве крајишке бригаде, у борби са четницима; Кнежевић Драган – свршени богослов из Великог Цвјетнића, који је умро као партизан (1943) од задобијених рана у борбама на Сутјесци; Миодраговић С. Јован – свештеник, парох у Жагровићу код Книна, погинуо као партизан код Фоче (1943) од немачког бомбардовања; Милановић Вукосав – парох куленвакуфски у пензији, умро у Лици; Поповић Милан – свештеник из Рмња, Мартин Брод, заклан од усташа (1941); Поповић О. Михаило Мијо – парох у Полачи код Книна, бачен у јаму од стране усташа (1941); Савић М. Марко – протојереј, парох у Прекаји код Дрвара, где је и умро (1942); Савић М. Слободан – богослов 5. године из Прекаје код Дрвара, погинуо (1943) за време немачког бомбардовања Прекаје; Самарџић С. Родољуб – парох у Кулен Вакуфу, убијен од усташа (1941), заједно са женом и децом; Станишић Ј. Коста – протојереј, парох и архијерејски намесник у Ливну, заклан од усташа и бачен у јаму Пролом код

[193] Исто, 52-53.
[194] Исто, 59.

Ливна (1941); Стојисављевић Г. Мирко – рођен у селу Отишићу, парох у Гламочу, убијен од усташа (1941); Тришић П. Милан – свештеник из Врлике, Срез Сињ, убијен од усташа у Книну (1941); Ћатић И. Ристо – свештеник, парох у Губину код Ливна, стрељан од усташа и бачен у јаму у близини Ливна (1941); Штрбац П. Дамјан – рођен у Плавну, свештеник у Босанском Грахову, убијен од усташа, односно жив одеран и бачен у провалију код Јадовна (1941) и Шолаја С. Јован – рођен у Бискупији, свештеник, парох у Ивошевцима, код Кистања, убијен од стране Немаца у Босанском Петровцу (1943).[195]

Да је део епархијског свештенства играо активну улогу у НОБ-у потврђује и састанак у Буковици, одржан 21. октобра 1943. године, коме су присуствовали и представници римокатоличког свештенства, као и огромна маса народа из околних села. Са овог састанка упућен је *Проглас* народу, у коме се каже да српско православно свештенство, у духу дотадашње традиције, непоколебљиво остаје уз свој народ, истовремено га позивајући да подржи борце НОВ, протестујући, на крају, пред целим светом, против паљевине, пљачке, мучења и убијања народа од стране окупатора и његових слуга - усташа и четника.[196]

У Прогласу се даље каже да свештенство „*најенергичније осуђује издајнички рад југословенске избегличке владе у Лондону, која, преко свога министра Драже Михаиловића, организира четничке банде, које у заједници с највећим непријатељима нашега народа – Нијемцима, воде борбу против Народноослободилачке војске, борећи се тиме против интереса свога народа и против његових највећих идеала*.“[197]

Проглас су, у име севернодалматинског свештенства, потписали прота Илија Булован, Јован Јавор (парох Жегара), Јаков Мандић (парох Ђеврсака), Никола Секулић (парох Обровц), Миливој Јелача (парох Плавна), Александар Скочић (парох добропољски), Милорад Доброта (парох Ервеника), Павле Козлица (парох Биовичиног Села), јеромонах Герасим Курбалија, Рувим Штрбац (калуђер манастира Крке), Илија Ћук, војни референт НОВ и ПО за Лику итд.[198]

---

[195] *Споменица православних свештеника – жртава фашистичког терора и палих у народноослободилачкој борби*, Београд 1960, 32, 36-37, 44, 56, 82, 87-88, 95, 99-100, 119, 121, 129-131, 135, 137, 140, 143, 150-151.
[196] Исто, 180.
[197] Исто, 180.
[198] Исто, 181.

У Народноослободилачком покрету (НОП) активно су учествовали и помагали га и прота Милан Мацура, Војислав Шешум, Душан Рашковић, Божидар Магуд, архимандрит Никодим Опачић, Рувим Штрбац, као и многи други.[199]

Протојереј ставрофор и архијерејски намесник у Шибенику - Милан Мацура, водио је, после интернације епископа Иринеја, Епархију далматинску, али и „*После ослобођења, иако болестан и духовно скрхан губитком два сина, он је опет узео кормило Далматинске епархије у своје руке. Са малим бројем свештеника он је организовао црквени живот и распоредио свештенство, тако да се, ипак, у свакој цркви одржавало богослужење*.“[200]

С друге стране, део свештенства се сврстао на страну покрета генерала Михаиловића. Тако су од комунистичке руке страдали: јереј Илија Родић (1942), парох трубарски; протојереј Константин Крстановић (1943), парох шибенички; протојереј Сергије Урукало (1943), парох и архијерејски намесник сплитски, председник Одбора за помоћ српским избеглицама у Сплиту, већ од 1941. године у вези са Равном гором и члан тзв. Српског одбора у Сплиту (СОС), који је формиран 1941. године; јеромонах Лукијан Милковић (1944), сабрат манастира Драговића; јереј Николај Сињкевић (1945), парох мазински, који је био и један од учесника у доношењу *Резолуције свештеника Тромеђе*.[201]

Наиме, на саборном скупу православног свештенства са Тромеђе, који је одржан код Цркве Лазарице, на Далматинском Косову, 31. августа 1944. године, расправљало се о разним верским, црквеним и националним питањима, а посебно о питању верске наставе на територији Динарске четничке области (ДЧО). Са овог скупа, српској православној јавности упућена је *Изјава*, у којој се каже: да православно свештенство са Тромеђе поздравља одлуку српских учитеља о отварању основних школа на територији ове области, нудећи своје кадрове да деци предаје веронауку и отварају школе тамо где учитељи нису у могућности да их отворе; да су усташе, а затим и комунисти, изазвали братоубилачки рат у коме су убили 2/3 православног свештенства и на стотине хиљада Срба, не бирајући пол и узраст, те да су порушили, попалили и опљачкали већину православних храмова, парохијских домова и школа и да свештенство, због тога, отворено изражава протест пред целим светом, истовремено осуђујући усташке и комунистичке лажи и пропаганду, којом себе желе представити као родољубе,

[199] Под теретом ратова и година, *Алманах: Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Загреб 1971, 68.
[200] *Споменица православних свештеника*..., 166-167.
[201] Велибор Џомић, *Страдање Српске цркве од комуниста*, књ. 2, Цетиње 1997, 118, 127, 143, 197.

националисте и борце за слободу, правду и демократију, а Србе као издајнике, изроде, реакционаре и сараднике окупатора; да ће свештенство, у служби Богу, крању и народу, остати доследно на Христовом и светосавском путу и да у то име ставља све своје снаге – умне, моралне и материјалне – на расположење народном четничком покрету, као јединoм спасоносном, који се бори за народне светиње и идеале, истовремено поздрављајући четничке борце, шаљући им благослов и жељу да истрају у одбрани вере и нације; да потписници изражавају жаљење што су у покољу српског свештенства и народа, као и у скрнављењу и рушењу српских светиња, учешће узимали и неки католички свештеници, а да то није наишло на осуду нити представника хрватског народа, нити католичке цркве, али, да и поред тога, свештенство поздравља Хрвате, који се нису огрешили о српским народ, изражавајући дивљење према онима који су се сврстали у четничке редове; да се свештенство одриче дела православног свештенства, које је ступило у комунистичко-партизанске редове и, на крају, да тражи да се у будућој Југославији, заједно са Србијом, формира једна српска јединица, састављена од свих српских крајева, како би се сачувало јединство српског народа и државе, уз апел српском народу да у борби за остварење тог циља одбаци личне и партијске несугласице и подвојености, те да буде јединствен и сложан у одбрани српства.[202]

Потписници Изјаве били су: проф. Стеван Јавор, прота-ставрофор; проте Павао Зелић, Љубомир Врцељ, Илија Ђ. Булован, Петар Стојсављевић, Стеван Вујасиновић, Стеван Простран, Владимир Гарић, Симо Кнежевић; јереји Никола Вукојевић, Младен Гарић, Светозар Секулић, Стефан Трбојевић, Милорад Доброта, Јован Сунајко, Урош Доброта, Јаков Мандић, Мирко Вујатовић, Божидар Магуд, Никола Секулић, Никола Синкевић, Младен Шкарић, Никола Стојсављевић, Марко Плавша, Милош Цигановић, Богдан Вуксан, Милан Арежина, Никола Тришић; игуман Наум Милковић; синђел Никанор Калик и јеромонаси Георгије Лончар, Доситеј Обрадовић, Валеријан Штрбац, Саво Гњатовић и Душан Мамула.[203]

Ова *Резолуција* представља пандан *Прогласу*, а њена антологијска вредност је у томе што у себи садржи визију и снагу пророчанства. То се, између осталог, види и по томе што су неки од њених потписника трагично изгубили животе, и то, баш на начин како је у њој и предвиђено, али и по томе што су се неки политички процеси, који су јој дали за право, одиграли у последњој деценији 20. века, дакле,

[202] Исто, 197-200.
[203] Исто, 200-201.

четири и по деценије по њеном обзнањивању, а она остаје као сведочанство трагичне поделе српског народа у, по њега, још трагичнијем времену.

НОВА ВЛАСТ И ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА НЕПОСРЕДНО ПО ЗАВРШЕТКУ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

РЕЛИГИЈА И ЦРКВА У КОМУНИСТИЧКОЈ ИДЕОЛОГИЈИ

Комунистичка партија Југославије (КПЈ) је програмски преузела марксистичко-лењинистичку идеолошку матрицу у погледу на религију и цркву, постављену још у 19. веку. Наиме, Маркс је на религију гледао као на „опијумом за народ“ и приватну ствар сваког појединца, која ни на који начин не може и не сме утицати на креирање друштвених, политичких и економских односа, али с признавањем права сваком човеку да верује или не верује. Дакле, марксизам је религију видео као „лаж, магичну псеудонауку, трансцедентну метафизику“, која ће ишчезавати сразмерно развоју социјализма, односно као основно идеолошко оружје експлоататора у борби против ослобођења експлоатисаних.[204] Преузимајући од Маркса гесло да је религија опијум за народ, Лењину је оно постало главно исходиште односа и става према религији, на коме је темељио учење да се социјализам мора градити на порицању Бога и загробног живота.[205]

КПЈ је, као чланици Комунистичке интернационале (КИ), бољшевичко поимање религије било узор. Њен став према религији и верским заједницама видљив је и у њеном програму из 1919. године, у коме је било предвиђено одвајање цркве од државе и укидање свих јавних функција цркве, као и световност школе, док је у области социјалне политике било предвиђено оснивање фонда сирочади, у који је требало да уђе конфискована имовина манастира, цркава и вакуфа. Исто тако, и на Вуковарском конгресу КПЈ (1920), било је предвиђено одвајање цркве од државе, али и аграрна реформа црквених поседа. Тек после VII конгреса КИ (1935), престају оштри ставови југословенских комуниста према вери и цркви, када они позивају на уједињење свих антифашистичких снага, односно стварање народног фронта. Од тог тренутка они више не наступају отворено против вере и цркве и активно учествују у борби против конкордата (1937). Комунисти су се, с једне стране, настојали приближити католичким и православним верницима, с циљем да их придобију на своју страну,

[204] Радмила Радић. *Држава и верске заједнице*..., I, 108-110.
[205] Иван Цвитковић, *Марксистичка мисао и религија*, Сарајево 1980, 18-20.

а, с друге, нису престајали нападати највиша руководства верских заједница, оптужујући тако врх СПЦ за шовинизам, верску мржњу и сарадњу са свим ненародним режимима.[206]

Дакле, кључни ставови КПЈ према верским заједницама, у међуратном раздобљу, били су у духу марксистичке идеологије и огледали су се у одвајању цркве од државе и школе од цркве, конфискацији имовине верских заједница, равноправности конфесија, слободи вероисповести и, посредно, елиминацији цркве из друштвено-политичког живота земље. До Другог светског рата положај СПЦ био је регулисан Уставом, Законом о СПЦ (1929) и Уставом СПЦ (1931).

Ни током рата југословенски комунисти нису одустајали од тенденције одвајања цркве од државе, као ни од својих ставова и начела у погледу верских заједница, атеизма, материјализма, револуције и борбе за власт, али се на томе, из тактичких разлога, није инсистирало, јер је време диктирало тактику и односе. Међутим, одмах по успостављању власти, почело је спровођење давно зацртаних циљева.[207]

До првих отворенијих несугласица између нове власти и СПЦ долазило је услед помињања имена краља Петра II Карађорђевића у богослужбеним молитвама, као и због промена имена и презимена код промене вероисповести или монашења, па је власт расписом, 15. јануара 1945. године, забранила промену имена и презимена, без сагласности месних одбора, да би се, како је то образложено, спречило прикривање идентитета ратних злочинаца и сарадника окупатора. Поред ових разлога, сукоб је изазивао и грб Патријаршије и СПЦ, који је власт асоцирао на стари државни грб, па је на њега гледала као на провокацију, сматрајући да такви симболи нису у складу са инаугурисаним духом НОБ-а.[208]

Уставом Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ), од 31. јануара 1946. године, црква је одвојена од државе. Овим уставноправним решењем, СПЦ била је намењена друштвена маргина.

ЗАКОНОДАВНА ДЕЛАТНОСТ НОВЕ ДРЖАВЕ

Одмах по ослобођењу земље и успостављању власти, комунисти су донели низ законских прописа, који су се директно тицали верских заједница, а самим

[206] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*..., II, 124-126.
[207] Драган Шуђур, *СПЦ у БиХ*..., 65.
[208] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*..., I, 172-174.

тим и СПЦ. Одлуком Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије (АВНОЈ), од 3. фебруара 1945. године, укинути су и проглашени неважећим сви правни прописи, донети од стране окупатора. Оваква одлука је пружала могућност најширег тумачења шта јесте, а шта није у колизији са тековинама НОБ-а, што је створило осећај и стање правне несигурности. Након тога, председништво АВНОЈ-а донело је *Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора* (24. маја 1945.), у чијем образложењу је стајало да је закон донет „*У циљу заштите равноправности народа, као и равноправности грађана Демокртатске Федеративне Југославије, без обзира на њихову националну, расну или верску припадност...*“[209]

Међу донетим законима, који су нарочито погодили СПЦ, био је *Закон о аграрној реформи и колонизацији* (23. августа 1945.) и *Закон о национализацији имовине* (1946).

Проглашењем *Закона о уређењу народних судова* (септембар 1945.), окружни судови су почели решавати брачне спорове и доносити пуноважне пресуде, иако је до тада, у брачном погледу, на великом делу државног простора, пуноважан био једино верски брак. „*Уставом из 1946. дат је основ за цивилни брак. У 26. члану изричито је одређено да је пуноважан само онај брак, који је склопљен пред надлежним државним органима. Брачни спорови стављени су у искључиву надлежност народних судова.*“[210] Априла 1946. проглашени су *Основни закон о браку* и *Закон о државним матичним књигама.* Тако је грађански брак уведен као обавезан, подразумевајући „*да се брак може закључити само пред државним органима и да се, тек после закљученог грађанског брака, може извршити венчање и по верским прописима*.“[211] С друге стране, држава је засновала своје матице, док су црквене изгубиле карактер јавноправних исправа.

Поред наведених, акутни проблем СПЦ био је и школовање свештеничког кадра, јер је у рату свих пет богословија затворено, а вредно помена је и избацивање веронауке из школа. И, мада је „*генерална партијска линија 'била... да се дозволи' настава веронауке у школама... нико није кажњавао школске власти због тога што су на различите начине спречавале да се она одржава. Све се одвијало по девизи 'ми дозвољавамо, али они доле праве потешкоће'*.“[212] Тако је верска настава лагано потискивана из школа све до 1952. године, иако је

[209] *Гласник СПЦ*, 3/1946, 47.
[210] Драган Шуљур, *СПЦ у Бих...,* 72.
[211] Ристо Грјић, Општа обнова црквеног живота и устројства..., 244.
[212] Драган Шуљур, *СПЦ у БиХ...*, 74.

службено забрањена *Законом о народним школама*, усвојеним децембра 1951. године.

Током 1945. и 1946. године донети су многи законски прописи и њихове измене и допуне, као што су: *Закон о кривичним делима против народа и државе*; *Закон о уређењу народних судова*; *Закон о удружењима, зборовима и другим јавним скуповима*; *Закон о штампи* итд. Свим наведеним законима „*изричито се забрањивало и кажњавало изазивање и распиривање националне, расне или верске мржње*.“[213]

Новим *Уставом* (1946), дефинисана су начела на којима се одвијао верски живот и делатност верских заједница: грађанима је била загарантована слобода савести и вероисповести; црква је одвојена од државе, а школа од цркве; верске заједнице, чије учење није било противно Уставу, могле су слободно обављати своје верске послове и вршити верске обреде; злоупотреба цркве у политичке сврхе је забрањена; верске школе за спремање свештеничког кадра биле су слободне, али су стављене под надзор државе; дата је могућност да држава може, али не мора, давати материјалну помоћ верским заједницама.[214] На тај начин „*озакоњена је одвојеност Цркве од Државе (али не и Државе од Цркве).*“[215] Наиме, „*Одвајање цркве од државе није ослободило цркву од државне контроле*“[216], јер је држава, и преко министра правде и преко министра просвете, у сваком тренутку могла да стави вето на црквене одлуке. Дакле, „*Новим 'ослободиоцима' било је стало да Цркву ставе на маргину и да је униште*.“[217]

Изашавши из рата као победници, комунисти су само спровели у дело свој партијски програм: „*црква је одвојена од државе; потврђена је слобода савести и вероисповести; забрањена је злоупотреба цркве и вере у политичке сврхе; грађани су изједначени пред законом, без обзира на национално, социјално, расно и верско порекло*.“[218]

---

[213] Исто, 74.
[214] Архив Југославије (АЈ), Савезна комисија за верска питања (144), фасцикла 47, архивска јединица 399, *Izveštaj sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića Državnom sekretarijatu za inostrane poslove – Odeljenju za međunarodne organizacije, br. 01-268/1 od 31. III 1960. godine.*
[215] Димшо Перић, *Црквено право*, Београд 1992, 218-228, наведено према: В. Ђ. Мишина, *Летопис Српске православне цркве (1946-1958): време патријарха Гаврила (1946-1950) и патријарха Викентија (1950-1958),* I-III, Книн-Београд 2000-2002, 21.
[216] Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*..., 622.
[217] Димшо Перић, Црквене литије у периоду од 1945. до 1992. године, *Гласник Српске православне цркве*, бр. 12, Београд 1992, 217.
[218] Драган Шућур, *СПЦ у БиХ*..., 76.

Почетком 1951. године, донет је *Кривични законик*, још један од врло битних закона за верске заједнице. Чланом 311. овог Законика, било је „*прописано... да ће онај верски представник, који злоупотреби слободу вршења верских послова или верских обреда у сврхе противне уставном поретку, бити кажњен казном затвора до две године. Казна затвора била је прописана и за оне свештенике, који изврше обред венчања по верским прописима, пре него што је закључен брак пред надлежним државним органом*."[219] С друге стране, члан 113. је предвиђао, али знатно блажу, и казну за ометање верских обреда.

Законом о правном положају верских заједница (1953), била су утврђена права и дужности верских заједница, па самим тим и СПЦ, као и њихових органа и припадника, али, исто тако, и органа и представника народних власти. Тако је коначно био одређен њихов статус, јер их је овај Закон третирао као правна лица, али не и као друштвене заједнице.

Као што се може закључити, Цркви је, у послератном друштвено-политичком животу, у сваком погледу, била намењена маргинална улога, а однос државе према њој може се окарактерисати као прилично отворена нетрпељивост. Нова власт, односно „*Комунисти траже и диктирају само капитулантску егзистенцију (послушност), кроз коју желе да пасивизирају религије, да их држе на узди, док не осигурају своју егзистенцију подизањем својих нових атеистичких генерација.*"[220]

С друге стране, како је образовање контролисала једино држава, „*Школски систем је био најјаче оружје Партије у борби против религије. Уношењем одређених погледа у свест деце, режим је могао, бар теоријски, да уклони религију из окружења неколико генерација... Деца су... васпитавана у духу развоја социјалистичког човека...*"[221]

Дакле, диктатура безбожништва, која је владала у свим сегментима друштва, наводи на закључак да је, у ствари, безбожништво у комунистичкој Југославији, било државна вера, коју је диктатура безбожништва на све могуће начине наметала грађанима.[222]

---

[219] Исто, 75.
[220] Dragoljub G. Vurdelja, *Obezglavljena Srpska crkva*, II, Trst 1964, 44.
[221] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*...,I, 341.
[222] Јустин Поповић, *Истина о Српској православној цркви у комунистичкој Југославији*, Београд 1990, 19.

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА У НОВОЈ ДРЖАВИ

Друштвено-политичке промене, настале као продукт револуције, битно су утицале и на одређивање правног положаја верских заједница ФНРЈ.

Тако су „*У Уставу ФНРЈ од 1946. године одређени... основни принципи односа између цркве и државе. Уставом су проглашена начела слободе савести и слободе вероисповести, одвојености цркве од државе а школе од цркве и да држава може материјално помагати верске заједнице. Уставом је одређено и да су сви грађани једнаки и равноправни по закону без обзира на вероисповест, те да је противан Уставу и кажњив сваки акт којим се грађанима дају привилегије или ограничавају права на основу разлике у вероисповести. Кажњиво је и свако проповедање верске мржње и раздора. Забрањена је злоупотреба цркве и вере у политичке сврхе и постојање политичких организација на верској основи*.“[223]

Законом о правном положају верских заједница, од 22. маја 1953. године, ова уставна начела су разрађена и у основи су регулисана права и обавезе верских заједница. Наиме, верске заједнице су биле потпуно слободне у вршењу својих верских послова и делатности, под условом да су те делатности у складу са Уставом и законима.[224]

Грађани су, у складу са Уставом, имали обезбеђену слободу савести и вероисповести и по сопственом уверењу могли су припадати или не припадати било којој вероисповести и нико није могао бити принуђен да постане или да, ако је већ припадао некој, остане члан неке верске заједнице, нити да из ње иступи. Међутим, припадништво некој верској заједници никога није ослобађало основних грађанских дужности, типа војних или неких других обавеза, које су грађани, на основу закона, имали. Ова уставна начела била су заштићена Законом о правном положају верских заједница и Кривичним закоником и за њихово кршење биле су предвиђене и одређене санкције.[225]

Тако је „*општи процес напретка и јачања материјалне и социјалистичке основе земље, како у граду тако и на селу, широко развијен просветни, културни и општи политички рад политичких и друштвених организација, знатно... развио социјалистичку друштвену свест наших грађана, а тиме битно смањио*

[223] AJ, 144-32-324, *Preporuka Saveznog izvršnog veća od 18. jula 1959. godine, predsednicima izvršnih veća narodnih republika o načinu saradnje političkih organa sa predstavnicima verskih zajednica* (prepis).
[224] Исто.
[225] Исто.

реакционарну и конзервативну садржину која је раније прожимала верски живот.

У тако измењеним условима, већина верских заједница све више је увиђала потребу одржавања нормалних односа са државом, настојећи да своја деловања развијају у оквиру Устава и Закона о правном положају верских заједница. Оваква настојања, и поред супротстављања појединаца који нису променили свој став према друштвено-политичком систему нове Југославије, допринела су да су са Православном црквом, Исламском верском заједницом, Старокатоличком црквом, Јеврејском верском заједницом, те већином протестантских верских заједница успостављени углавном нормални односи.

Мада су се у последње време и са Римокатоличком црквом односи нешто побољшали, они још нису такви да би се сматрали нормалним, као што је то са другим верским заједницама. Ово због тога што ова црква не настоји да своју верску делатност усклади са Уставом и законима и што се још није одрекла својих политичких претензија и свог ранијег привилегованог положаја.“[226]

СОЦИЈАЛНО-ЕКОНОМСКИ ПОЛОЖАЈ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

СПЦ, подразумевајући под тим свештенство, народ и богослужбене објекте, представља један од најважнијих цивилизацијских фактора у историји српског народа, односно у његовим историјским успонима и падовима.[227]

Из Другог светског рата, СПЦ изашла је опустошена, јер је, поред страдања свештенства, током рата, доживела и велика разарања храмова и других црквених објеката, а она су била највећа на простору НДХ. Према подацима Министарства просвете, ратна штета, коју је претрпела СПЦ, била је огромна, и огледа се у 450 потпуно уништених и 800 оштећених цркава и манастира. Међутим, и поред тога, нова власт је материјалним осиромашењем СПЦ настојала маргинализовати њен друштвени утицај. Успоставивши своју управу у целој земљи, нова власт је међу првима донела *Закон о аграрној реформи и колонизацији*, којим је било предвиђено да се црквама, манастирима и верским

[226] Исто.
[227] Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне цркве (1946-1958): време патријарха Гаврила (1946-1950) и патријарха Викентија (1950-1958),* I-III, Книн – Београд 2000-2002, 5 (у даљем тексту: В. Ђ. Мишина, *Летопис СПЦ...*).

установама одузме посед преко 10 хектара, а црквама, манастирима и црквеним установама већег значаја, односно веће историјске вредности остави, од њиховог поседа, до 30 хектара обрадиве земље и до 30 хектара шуме. Одлуку о одузимању црквених поседа, на основу предлога надлежног окружног одбора и мишљења републичког министра просвете, доносио је министар аграрне реформе и колонизације, док су поделу истих вршили нижи органи власти: народни одбори, комисије и месни одбори.[228] Тако је СПЦ, на територији Југославије, остала без приближно 70.000 хектара земље и шуме. После овог, на СПЦ је уследио нови удар у *виду Закона о национализацији имовине*, којим је „*национализовано... око 1.180 црквених објеката помоћне намене, уз обавезу Државе да накнаду исплати у наредних 50 година. То је знатно умањило самосталност материјалне и финансијске репродукције Цркве и учинило је, у том погледу, зависном од Државе*.“[229] Извршена је национализација и црквене штампарије и Завода за осигурање црквених добара, док су пензиони и други фондови, валутном реформом, односно девалвацијом уништени, па се, у поратном раздобљу, Црква довијала на све могуће начине да помогне свештеницима пензионерима и свештеничким породицама. Овако стање трајало је све до доношења *Уредбе о социјалном осигурању свештеника*, 19. марта 1951. године, којом је установљено социјално осигурање свештеника у ФНРЈ, које је спровођено на основу уговорâ закључених између Завода за социјално осигурање и управних органа верских заједница, тако да су свештеници-осигураници остваривали сва права из социјалног осигурања, која су имали радници и службеници по општинама и то: пуну здравствену заштиту; право на старосну пензију; право на инвалидску пензију, у случају инвалидности, а чланови свештеничких породица, право на породичну пензију. Први *Уговор о социјалном осигурању свештеника*, СПЦ потписала је 1952. године. Тако су црквени пензиони фондови предати државном социјалном осигурању, на који су прешли активни и пензионисани свештеници, као и њихове породице.[230]

СПЦ никако није успевала решити проблем спољног извора финансирања, па је Влада субвенционисала социјално осигурање свештеника (50%) и помоћ свештеничким удружењима, али је то једним делом ишло преко директних

---

[228] Исто, 21-22, 543.
[229] Исто, 22.
[230] Драган Шуђур, *СПЦ у БиХ*..., 68-69; AJ, 144-40-343, *Socijalno osiguranje sveštenika u FNRJ*; AJ, 144-47-399, *Izveštaj sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića Državnom sekretarijatu za inostrane poslove – Odeljenju za međunarodne organizacije, br. 01-268/1 od 31. III 1960. godine.*

дотација Патријаршији, која је на то гледала као на компензацију за конфисковану имовину. Међутим, ови прилози су зависили од добре воље власти и били су условљени понашањем црквених представника. О њима се разговарало сваке године, што је СПЦ, врло често, доводило у непријатан положај. Наиме, власт је полазила од претпоставке да економска моћ цркве игра велику улогу у формирању њеног става и политике према држави, претпостављајући да већа економска моћ цркве директно утиче и на подизање нивоа њене реакционарности.[231] Зато је притисак на Цркву, на економској основи, у суштини, сматрала најефикаснијим притиском. С друге стране, савезне и републичке власти су издашно помагале и финансирале формирање и рад свештеничких удружења, јер су преко њих остваривале свој утицај у СПЦ. Дакле, судбина и живот СПЦ у новој, комунистичкој држави, која је зачета у оружаној револуцији у Другом светском рату, готово у сваком погледу, зависио је од Државе.

ЦРКВЕНА ПОРЕСКА ПОЛИТИКА И ПОЛИТИКА ПОПРАВКЕ ЦРКАВА НОВЕ ВЛАСТИ

Како је на црквену пореску политику и политику издавања дозвола за поправку цркава гледала власт најбоље се види у писму Александра Ранковића, које је упутио председницима извршних већа народних република, 18. јула 1959. године, у ком се, између осталог, каже:

„*У пореској политици, како према појединим свештеницима тако и према цркви као целини, потребно је спроводити доследно законске одредбе о опорезивању цркава и свештеника и код тог опорезивања не правити разлике. Треба се до краја ослободити схватања да се претераним, нереалним и незаконитим опорезивањем, неким вештачким ограничавањем материјалне базе цркве, може ограничити реакционарна делатност цркве и клера. Али не треба ни толерисати појаве изигравања прописа од стране верских заједница у циљу избегавања пореских обавеза као и неоправданог и не контролисаног стицања прихода с њихове стране. У примени пореских прописа потребно је строго водити рачуна о законитости и поштовању оних права која су тим прописима загарантована.*

[231] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*..., I, 216.

Тамо где на ширем подручју услед ратних разарања нема цркве или где су цркве угрожене од пропадања, потребно је да републички органи постепено и организовано омогуће давање потребних одобрења и дозвола, за оправку и градњу цркава како не би долазило до непотребних приговора или незадовољства верских заједница и верника и до појава да цркве услед вишегодишњег неодржавања претстављају јавно ругло.

Код одржавања црквених објеката као културно-историских споменика не треба претеривати у мерама које ограничавају права верских заједница над овим објектима. Исто тако треба сузбијати тенденције да се под видом заштите културно-историских споменика многи издаци око одржавања цркава и других верских објеката пребацују на државу."[232]

У писму се, даље каже, да је сарадња са верским заједницама веома корисна, али под условом да се креће у уставним и законским оквирима, па би било пожељно да руководиоци власти, нарочито сресни, непрекидно одржавају везе, кроз конференције и разговоре, са представницима верских зеједница, сталешким удружењима свештеника или појединим свештеницима и са њима разговарају о свим питањима битним за нормализацију односа између цркве и државе, али и о свим другим питањима из надлежности локалних органа власти, при чему не треба само прихватати, него и предузимати иницијативе.[233]

ОСНИВАЊЕ ДРЖАВНЕ КОМИСИЈЕ ЗА ВЕРСКА ПИТАЊА

Да би регулисао статус свештеника, који су били на служби у јединицама, Дража Михаиловић је посебном наредбом (29. маја 1944.) одредио њихова звања. Тако су архимандрити, игумани и протојереји били у рангу мајора; синђели и протосинђели у рангу капетана, итд.[234]

Међутим, Јосип Броз је, много пре генерала Михаиловића, створио институцију свештеника, мада су архијереји и свештеници СПЦ имали више симпатија за генерала и његов покрет, као краљевог изасланика, министра војног и убеђеног монархисту, оданог династији Карађорђевића.[235] Наиме, он је још у јуну 1942. године донео одлуку о формирању институције верског референта, а

[232] AJ, 144-32-324, *Preporuka Saveznog izvršnog veća od 18. jula 1959. godine, predsednicima izvršnih veća narodnih republika o načinu saradnje političkih organa sa predstavnicima verskih zajednica* (prepis).
[233] Исто.
[234] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*..., I, 84.
[235] Вељко Ђурић Мишина, *Голгота Српске православне цркве 1941-1945*, Београд 1997, 305.

први је био поп Владо Зечевић. Крајем 1942. године, у партизанским јединицама било је седам православних, двојица муслиманских и ниједан римокатолички верски референт. На првом заседању АВНОЈ-а у Бихаћу, новембра 1942. године, формиран је верски одсек. На другом заседању АВНОЈ-а у Јајцу, 29. новембра 1943. године, изабрано је Председништво и Национални комитет ослобођења Југославије (НКОЈ). На њиховој првој заједничкој седници (3. децембра), на Титов предлог, образована је *Комисија за питања вере*, уз препоруку да сва земаљска већа образују своје комисије.[236]

Уредба о оснивању Државне комисије за верска питања (ДКВП), при Председништву Министарског савета Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ), коју је потписао председник Министарског савета и министар народне одбране, маршал Југославије – Јосип Броз Тито, ступила је на снагу 21. августа 1945. године.[237]

Комисија је била састављена од председника и шест чланова, које је постављао и разрешавао председник Министарског савета. У делокруг њеног рада спадала су сва питања у вези: спољашњег живота верских заједница; њихових међусобних односа; односа верских заједница према држави и власти; припреме материјала, односно давања мишљења и предлога за законодавно решавање односа између верских заједница и државе, до коначног законског регулисања тих односа и, на крају, спровођења у живот и правилне примене свих законских прописа, којима су били регулисани односи између државе и верских заједница.[238] Дакле, ова комисија била је нека врста инструмента државне контроле над животом и радом верских заједница.

Уредбом је било предвиђено оснивање и земаљских комисија за верска питања (КВП), при председништвима земаљских влада, које би радиле по упутствима Државне комисије.

У духу поменуте Уредбе, председник ДКВП, Милоје Дилпарић, упутио је, 27. децембра 1948. године, допис свим републичким верским комисијама, у ком се каже да је потребно, у циљу увида ДКВП у рад републичких верских комисија, достављати тромесечне извештаје о раду, с назнаком да се за текућу, 1948. годину, исти доставе, најкасније до 15. јануара 1949. године. У допису је дат и концепт извештаја, који је требао да садржи: организационо стање (састав, особље

[236] Исто, 278, 289-290.
[237] *Гласнику СПЦ*, 3/1946, 47.
[238] АЈ-144-1-1, *Uredba o osnivanju Državne komisije za verska pitanja pri predsedništvu Ministarskog saveta Demokratske Federativne Jugoslavije*.

и његов рад, смештај комисије итд., као и евентуалне предлоге с обзиром на прилике, проблеме и потребе); критички осврт у погледу обима и квалитета рада саме комисије (шта је и како рађено, као и резултате тога рада, државна саветовања, седнице, конференције, а по могућству и записнике са истих, проблеме и предлоге за њихово решење); опис сарадње са органима народне власти и органима верских заједница (да ли је било случајева размимоилажења и, ако их је било, у чему су се огледала, затим, навести несхватања, пропусте итд.). Посебно је наглашено да у извештајима треба посветити пажњу истицању евентуалних појава „општег значаја“, као и констатацијама, које се у вези њих намећу.[239]

ПОВРАТАК ПАТРИЈАРХА ГАВРИЛА И ДОНОШЕЊЕ УСТАВА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Крај Другог светског рата, СПЦ дочекала је без патријарха и у многим деловима девастирана и дезорганизована и у тренутку кад су јој требала огромна средства за подизање и опоравак, уследило је одвајање цркве од државе и од ситуације у којој је имала огромна добра, обезбеђене приходе од бира, прореза и из државне касе, одједном се нашла и без имовине и без сигурних прихода.[240]

Протести митрополита Јосифа против оваквог стања, почетком 1946. године, нису уродили плодом. „*Митрополитов сукоб са властима, поред наведених разлога, постао је неизбежан и због његових непоколебљивих монархистичких уверења. Своја уверења није скривао. Штавише, изражавао их је јавно и у много наврата, што је изазивало гнев власти*.“[241] Зато је власт, на сваки начин, „*настојала да уклони митрополита Јосифа и ослободи се непријатног критичара и тужиоца, који је стално указивао на њено непријатељско држање према Цркви... То се могло обавити тако што би... позвала патријарха Гаврила да се врати у земљу*.“[242]

Како због овог, тако и из разлога што је патријарх Гаврило несумњиво нагињао политичкој емиграцији, власт је предузела све неопходне кораке да га

[239] AJ-144-1-13, *Dopis predsednika Državne komisije za verske poslove Miloja Dilparića republičkim verskim komisijama*.
[240] Ристо Грђић, *Општа обнова црквеног живота и устројства*..., 241.
[241] Драгољуб Р. Живојиновић, *Српска православна црква и нова власт 1944-1950*, Србиње – Београд – Ваљево – Минхен 1998, 17.
[242] Исто, 25.

доведе у Југославију и тако оствари велики политички тријумф над емиграцијом, док је он сам био раздиран између осећања дужности, с једне, и страха да ће његов повратак бити искоришћен у политичко-пропагандне сврхе, с друге стране.[243] С друге стране, патријархов повратак у земљу био је, за државне органе, двоструко значајан – прво, његовим доласком ублажио би се непријатељски став дела епископата према новим властима, и друго, подигао би се углед земље у свету, јер је патријарха пратила репутација мученика и борца против фашизма, па би било незгодно да остане у емиграцији.[244]

После много одуговлачења, власти су дозволиле патријарху да се врати и он је из Прага, где је био на лечењу, стигао у Београд (14. новембра 1946.). Повратком патријарха Гаврила у земљу, могло се приступити сазивању Светог архијерејског сабора и претресању важнијих питања, пре свега доношењу новог устава СПЦ, због новонасталих околности, односно стављања ван снаге неких прописа и одредби Устава СПЦ из 1931. године, као и промена у односима државе и цркве. С друге стране, патријарховим доласком у земљу, запажали су се извесни знаци отопљавања и флексибилнијег односа, па могло би се слободно рећи, и прилагођавања СПЦ, новим комунистичким властима. Иако је избегавао, кад год је то било могуће, отворене сукобе са влашћу, патријарх није пропуштао прилику да је подсети на права Цркве и њених верника. Та попустљивост стварала је привид да је патријарх Гаврило водио политику попуштања, што демантују његове одлуке, поступци, петиције и изјаве. Он је могао иступати на тај начин због великог личног угледа, ореола страдалника у немачким конц-логорима и патриоте и присталице Југославије. Власт то није могла занемарити, а било је и ситуација када га је хтела искористити за своје политичке циљеве. Током свог управљања СПЦ, патријарх Гаврило је успео да ублажи даље насртаје власти на цркву, архијереје, свештенство и вернике.[245] „*Био је уверен да би сукоб са њом био катастрофалан по Цркву. Одбио је да следи политику, коју је водила Католичка црква, уверен да за то није било услова... сматрао је да ће време и околности довести многе ствари на своје место*.“[246]

Дакле, сагледавши стање у земљи и Цркви, патријарх Гаврило је настојао да избегне отварање нових конфликата са влашћу, којих је ионако било на претек.

---

[243] Исто, 54-55, 61, 74, 83.
[244] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*..., I, 234.
[245] Драгољуб Р. Живојиновић, наведено дело, 10-11.
[246] Вељко Ђурић Мишина, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, Београд 2012, I, 101.

Размењио је посете са маршалом Титом, 26. децембра 1946, а затим и 23. јануара 1947. године, на којима се разговарало о материјалном положају Цркве, веронауци, раду богословија, ослобађању црквених објеката итд. Након ових, уследиле су узајамне посете и са другим државним функционерима. Донета је одлука да се Влади, а слична представка упућена је и Титу, поднесе листа питања, која је требало ургентно решавати, типа: финансијског положаја СПЦ; црквених грађевина; веронауке; суђења свештенству и, најзад, питање подршке власти сепаратистичким тенденцијама свештеника у Македонији и Црној Гори.[247] Наиме, патријарх Гаврило је, упркос свему, тежио успостави какве–такве сарадње са властима, примењујући дипломатска средства, када је то било могуће, сматрајући сукоб са влашћу, у датим околностима, погубним за Цркву. Истовремено је настојао да реши стање унутар саме Цркве. У том циљу одржано је и прво редовно послератно заседање Светог архијерејског сабора, које је трајало од 24. априла до 21. маја 1947. године, на коме је од 16, учествовало 13 архијереја. На Сабору се расправљало о питањима од виталног значаја за Цркву, као што су: утицај аграрне реформе на црквена и манастирска имања; промена црквеног Устава; арондирање епархија; избор и премештање одређених епископа итд.[248]

На овом сабору је донет и нови Устав СПЦ, који је задржао све главне карактеристике Устава из 1931. године. По њему: СПЦ је једна, недељива и аутокефална (Члан 1.); има достојанство Патријаршије (Члан 2.); службени језик СПЦ је српски са писмом ћирилицом (Члан 4.); у СПЦ правна лица су: Патријаршија, епархије, црквене општине, манастири, задужбине и поједини храмови (Члан 5.); СПЦ самостално управља и слободно располаже црквеном имовином, црквеним фондовима и самостално врши контролу својих прихода и расхода (Члан 6.); уређење СПЦ је црквенојерархијско и црквеносамоуправно (Члан 8.); у СПЦ су црквенојерархијске и самоуправне власти, тела и органи: Патријарх, Свети архијерејски сабор, Свети архијерејски синод, Велики црквени суд (ВЦС), Патријаршијски савет (ПС), Патријаршијски управни одбор (ПУО), епархијски архијереј, епархијски црквени суд, епархијски савет, епархијски управни одбор, архијерејски намесник, парох, црквеноопштински савет, црквеноопштински управни одбор, настојатељ и манастирско братство (Члан 10.); СПЦ је епископална: њена главна административна подела је на епархије, како у

[247] Драгољуб Р. Живојиновић, наведено дело, 88-89.
[248] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*..., I, 244; Вељко Ђурић Мишина, *Летопис СПЦ*..., I, 249-253; Драгољуб Р. Живојиновић, наведено дело, 103; Ђоко Слијепчевић, наведено дело, III, 222.

црквенојерархијском, тако и у црквеносамоуправном погледу (Члан 11.); на челу СПЦ је Патријарх српски са титулом: Архиепископ пећски, Митрополит београдско-карловачки и Патријарх српски, док је на челу сваке епархије архијереј, као непосредни поглавар и руководилац свега црквенодуховног живота и црквеног поретка у епархији (Члан 13.); епархију, у црквеноадминистративном погледу, чине архијерејска намесништва, црквене општине (ЦО), парохије и манастири (Члан 17.); архијерејско намесништво сачињава одређен број црквених општина и парохија, под надзором архијерејског намесника (Члан 18.); црквену општину сачињавају припадници СПЦ са свештеником, на територији, која обухвата једно или више места (Члан 20.); црквену општину сачињава једна или више парохија, а парохију чине 300 до 500 домова (Члан 21.); избор Патријарха врши Изборни сабор, између тројице кандидата, које предложи Свети архијерејски сабор СПЦ, на седници, којој присуствује најмање 2/3 епархијских архијереја итд.[249]

Међутим, незадовољна одлукама Сабора, јер је очекиван већи степен кооперативности и потчињености, власт је, на челу са Јосипом Брозом, приступила опробаном методу застрашивања и притисака. Цела 1947. година била је у знаку напада на архијереје. Поред тога што их је власт оптуживала за нелојалност у рату, дешавали су се и мнгобројни други инциденти (рушење цркава и капела, претварање храмова у магацине, пребијање свештеника, одузимање приноса са црквених имања), што је навело патријарха да се обрати државним властима, како би ови насртаји на Цркву престали.

Током 1948. године, дошло је до погоршања совјетско-југословенских односа, па је путовање делегације СПЦ на велики конгрес у Москву, од стране власти, било доведено у питање. После „решених неспоразума“, делегација, предвођена патријархом Гаврилом, ипак је отпутовала у Москву. Руска архивска документа показују да је патријарх, током боравка у Москви, био изразито критичан према ситуацији у Југославији, Титовој личности, државно-црквеним односима итд.[250]

Разлаз Тита и Стаљина убрзао је модернизацију земље и довео до напуштања сирове лењинистичко-стаљинистичке политике. Југославија је 60-их година, за разлику од других источноевропских комунистичких земаља, отворила

[249] *Устав Српске православне цркве,* Београд 1947.
[250] Радмила Радић, *Живот у временима: Патријарх Гаврило (Дожић) 1881-1950*, Београд 2011², 532-535.

своје границе. Почело се живети много боље, а односи између цркве и државе су побољшани.[251]

Од значајнијих питања са којима се патријарх Гаврило суочавао била су и питања признавања тзв. македонске цркве и Удружења свештеника, која су остала отворена и после његове изненадне смрти, 7. маја 1950. године.

ВРЕМЕ ПАТРИЈАРХА ВИКЕНТИЈА И ПАТРИЈАРХА ГЕРМАНА

После смрти патријарха Гаврила, репресивне мере власти против СПЦ су појачане. Неколико владика је завршило у затвору, а преко 80% свештеника је било учлањено у свештеничка удружења. Током припрема за избор новог патријарха, епископи су били изложени притисцима, док су неки од њих добијали отворене претње, а самом организацијом избора руководио је високи државни функционер, Слободан Пенезић Крцун, и Министарство унутрашњих послова (МУП) Србије. У суботу, 1. јула 1950. године, епископ Викентије изабран је за 42. патријарха СПЦ, а на патријаршијски трон доведен је вољом комунистичке власти, у чему је и Савез удружења православних свештеника (СУПС) одиграо велику улогу.[252] Епископ Викентије[253], свечано је устоличен, 2. јула (20. јуна) 1950. године, у Саборној цркви у Београду.[254]

Држава је, доводећи новог патријарха, од њега очекивала решавање нагомиланих спорних питања, као што су: деловање епископа у емиграцији Николаја (Велимировића), Иринеја (Ђорђевића) и Дионисија (Миливојевића); тзв. македонска црква и свештеничка удружења. Међутим, ни једно од ова три

---

[251] Vjekoslav Perica, *Balkanski idoli*..., I, 96-97.

[252] Вељко Ђурић Мишина, *Летопис СПЦ*..., I, 239.

[253] **Викентије (Проданов)** – патријарх српски (1950-1958), световно Витомир Проданов, рођен је 10/24. августа 1890. у Бачком Петровом Селу. Основну школу завршио је у родном месту, Српску православну велику гимназију у Новом Саду, Богословију у Сремским Карловцима и историју, на Филозофском факултету у Београду. После монашења (1917), прошао је све чинове, од ђакона и јерођакона, преко протођакона и архиђакона, до презвитера и архимандрита. За главног секретара Светог архијерејског синода изабран је 1932. године, а на том месту затекао га је и избор за викарног епископа марчанског (1936). За епископа злетовско-струмичког изабран је 1939. године, а од 1940. добио је у администрацију и Охридско-битољску епархију. Бугари су га протерали из Штипа (1941), а комунистичка власт му није дозволила повратак у своју епархију, јер је створена вештачка творевина тзв. Македонска православна црква, која у православном свету ни данас није призната. По изричитој жељи епископа жичког Николаја, епископ Викентије га замењује у Епархији жичкој (1941-1947). У периоду од 1947. до 1951. године администрирао је Епархијом сремском. За патријарха српског изабран је 1. јула 1950. године. Патријарх Викентије решио је питање социјалног и пензионог осигурања свештенства. Умро је под загонетним околностима, 5. јула 1958. године, и сахрањен у београдској Саборној цркви.
Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*..., 77, 79.

[254] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*..., 573.

„најважнија“ питања патријарх није решио. Дакле, нити је пензионисао поменуте епископе, нити је решио питање тзв. македонске цркве, нити је признао Удружење свештеника.[255] Наиме, патријарх Викентије разликовао се од свог претходника, и по свом темпераменту, али и по држању. Био је тип научника (историчар), уздржаног и помирљивог држања, који је своје циљеве и намере остваривао дипломатским средствима, уздржавајући се од отворених сукобљавања са властима. Упркос страховању на многим странама, он није начинио значајније уступке властима у поменутим питањима, иако се то од њега очекивало, а истовремено је успео очувати добре односе са властима, што нимало није био лак задатак. Време је показало да су страховања многих унутар јерархије, као и свештенства и верника, по питању патријарха Викентија, била претерана, неоснована и неоправдана, јер је он својом дипломатском вештином и тактом, успео неутралисати многе насртаје и претерана очекивања власти. Он и Свети архијерејски синод су спретно маневрисали, добијајући тако на времену, како би одложили доношење одлука, које је власт од њих очекивала.[256] С друге стране, СПЦ је редовно примала субвенције од државе, омогућени су јој контакти са црквама у иностранству, а свештеници су били социјално осигурани.[257] Дакле, у мајсторству политичке игре и дипломатске вештине, патријарх Викентије био је, без икакве сумње, равноправан партнер Јосипу Брозу, иако се налазио у неравноправнијем положају, што му, опет, није сметало да ни за корак не одступи од својих уверења, ставова и циљева.

Закон о правном положају верских заједница усвојен је 22. маја 1953. године, а ступио је на снагу 4. јуна. Верске заједнице су у овом закону виделе гаранцију да се држава неће мешати у њихове надлежности, али и правну заштиту од евентуалних административних притисака на њих. Доношењем овог закона СПЦ је имала, бар теоријски, легалну основу за протест, у случају угрожавања њених уставних права. Међутим, ова права су се почела поштовати тек након неколико година.[258]

Патријарх Викентије се изненада разболео и ,након десетак дана, умро под загонетним околностима, 5. јула 1958. године. Поред сумњи у његову природну смрт, иза њега су остали и горући проблеми у односима државе и СПЦ.

---

[255] Исто, 322.
[256] Драгољуб Р. Живојиновић, наведено дело, 165, 166, 169.
[257] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*..., II, 9.
[258] Исто, I, 377-381.

Одмах после смрти патријарха Викентија, почеле су припреме за избор његовог наследника. За новог патријарха, опет вољом власти, изабран је, 13. септембра 1958. године, епископ жички - Герман (Ђорић)[259], у закључаној цркви, тајним гласањем. Устоличен је следећег дана, као 43. српски патријарх и пети од обнове СПЦ. Дуго је радио са патријархом Викентијем и од њега доста научио, али и сам схватао потребу и значај сарадње са влашћу. У својој беседи, на дан устоличења, између осталог, истакао је да ће „*Светој цркви српској, светосавској, служити предано и одано... чувајући њено јединство...*“[260], али и да ће програм његовог рада, поред ширења и јачања хришћанске вере, бити и наставак јачања добрих односа и сарадње СПЦ и државе.[261]

Међутим, већ наредног месеца дошло је до затезања односа између државе и СПЦ, јер је на Црквено-народном сабору у Охриду, који је заседао од 4. до 6. октобра 1958. године, дошло до проглашења Охридске архиепископије и избора прог митрополита Македонске православне цркве (МПЦ) и два епископа, која је, ипак, преко личности патријарха СПЦ, остала у канонском јединству са СПЦ. Наиме, црквени кругови су знали да овај чин проглашења има политичку логистику.[262]

Патријарх Герман је у време свог архипастирског служења показивао мало већу дозу лојалности, сервилности, па могло би се слободно рећи слуганства и послушности, али и великог дипломатског такта и преговарачког умећа у надмудривању са режимом, али се, исто тако, мора признати и другој страни, да му је била, у најмању руку, равноправан, ако не и јачи такмац у исказивању и

---

[259] **Герман (Ђорић)** – патријарх српски (1958-1990; 1991), световно Хранислав Ђорић, рођен је 6/9. августа 1889. у Јошаничкој Бањи. Основну школу учио је у Великој Дренови и Крушевцу, а богословију у Београду и Сремским Карловцима. Права је студирао у Паризу и завршио Богословски факултет у Београду. Постављен је, најпре за референта (1938), а затим и за главног секретара (1951) Светог архијерејског синода. На Сабору (1951) изабран је за викарног епископа моравичког. Исте године се замонашио и добио име Герман. За епископа будимског изабран је 1952., а за епископа жичког 1956. године. На том положају остаје све до свог избора за патријарха српског (1958). Свечано је устоличен, 14. септембра 1958. године, у Саборној цркви - у Београду. Иако је за живота нападан и оспораван, остао је забележен као вредан и упоран обновитељ старих, али и иницијатор подизања нових црквених и манастирских здања. Након дуже болести, умировљен је 1990. године, а преминуо 27. августа 1991. године. Сахрањен је у Цркви Светог Марка у Београду.
Литература: Вељко Ђурић Мишина, *Герман Ђорић...*, I, 5; *Патријарх српски Герман. Споменица поводом двадесетогодишњице његовог патријарашког служења 1958-1978*, Београд 1978, 5-6; Милан Јанковић, *Патријарх Герман: у животу и борби за Спомен-храм*, Београд 2001, 11; Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси...*, 133, 135.
[260] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице...*, 58.
[261] Исто, 58.
[262] AJ, 144-47-399, *Izveštaj sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića Državnom sekretarijatu za inostrane poslove – Odeljenju za međunarodne organizacije, br. 01-268/1 od 31. III 1960. godine.*

демонстрацији дипломатског такта и преговарачког умећа. У његово време десиле су се многе крупне ствари у СПЦ (аутономија македонске цркве, раскол у Америци итд.). Крајем 50-их година прошлог века односи између СПЦ и државе су нормализовани.

РЕЛИГИОЗНОСТ ПРАВОСЛАВНОГ СТАНОВНИШТВА У ЕПАРХИЈИ ДАЛМАТИНСКОЈ У ПОРАТНОМ ПЕРИОДУ

Степен религиозности правосланвног становништва, после Другог светског рата, био је, иначе, слабо изражен и није био исти у свим намесништвима Епархије далматинске. Тамо где није било цркве и свештеника, верски живот, логично, био је слабијег интензитета, а ако се томе дода и чињеница да Епархија, у том периду, није имала свог сталног архијереја, онда и не изненађује такав ниво религиозно-моралног стања њених верника.

Утицај власти, како локалних, тако и државних, на верски и религиозни живот православног становништва, на простору целе државе, довела је до одвајања људи од цркве. Исфорсирани атеизам, преко атеистичког васпитања и марксистичког образовања, као својеврсне замене за укинуту верску наставу у јавним школама, снажно је утицао на овај процес.[263] Међутим, „*иако је власт на све могуће начине радила на томе да православну веру потисне из народа, то јој није полазило за руком. Народ је и даље ишао у храмове и упражњавао верске обреде, на селима више него у градовима... Тек ће се крајем 50-их осетити лако осипање верника, али, опет, више у градовима него на селима*.“[264]

Многа социолошка и социјалнопсихолошка истраживања јавног мњења о питању религиозности у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (СФРЈ) намећу следећу синтетичку слику, најважније закључке и преломне тачке тенденције кретања религиозности, са посебним освртом на православно хомогена конфесионална подручја:

„*1. Процес атеизације, који је започео после другог светског рата, није, у почетку, дао неке радикалне резултате. Тек од средине 50-их овај процес се учвршћује и, са одређеним варијацијама, остаје доминантан у наредних тридесет година.*

[263] Мирко Благојевић, *Религија и Црква у трансформацијама друштва*, Београд 2005, 161.
[264] Драган Шућур, *СПЦ у БиХ...*, 503-504.

2. Сам процес атеизације није произвео подједнаке учинке код припадника различитих верских конфесија. Православље је било најмање отпорно на државни интервенционизам и модернизацију, који су произвели разарајући утицај световних, пре свега политичких институција, на традиционални религијски комплекс...

3. Таква ситуација, у којој су друштвени слојеви у социјализму били обједињени око једне идеје (коју су сматрали пропулзивном), створила је тзв. маргиналног, типичног верника. Као друштвено непожељно, стигматизовано понашање, религиозност је опстала на селу, код неписменог и у друштвеном сектору незапосленог, пољопривредног становништва, код жена више него код мушкараца, код становништва слабијег материјалног стања и систематски неангажованог становништва.

4. Процеси атеизације и секуларизације утицали су... на ерозију у православном религијском кругу. На селу је, углавном, постојао традиционални однос према религији и цркви, док је у граду, нарочито у великим градовима, и тај однос био доведен у питање (нпр. код крштавања, црквеног венчања, укопа покојника и слављења вјерских празника).“[265]

Дакле, диктатура безбожништва, која је владала у свим сегментима друштва, наводи на закључак да је, у ствари, безбожништво, у комунистичкој Југославији, било државна вера, која се на све могуће начине наметала грађанима.[266]

ФОРМИРАЊЕ УДРУЖЕЊА ПРАВОСЛАВНОГ СВЕШТЕНСТВА

Свештеничко удружење представљало је крупан проблем, који је повремено потресао СПЦ. Прво удружење српских православних свештеника (УПС) основано је још 1889. године. Сукоби између удружења и епископата, између два светска рата, били су и чести и оштри, а после доношења Устава СПЦ (1931), још жешћи, јер су по њему епископи у епархијама, Архијерејском синоду и Архијерејском сабору имали сва законодавна, извршна и судска права. Патријарх је међу њима био само *primus inter pares.* С друге стране, није било дозвољено постојање централног удружења свештенства СПЦ, већ само епархијских удружења, која су се могла удруживати у савез. Савез је, на предлог

[265] Мирко Благојевић, наведено дело, 178-180.
[266] Јустин Поповић, наведено дело, 19.

Архијерејског сабора, могао бити укинут, а скупштине су сазиване само по одобрењу епископа.[267]

У поратном периоду, услед „*немогућности сарадње са врховима СПЦ и Римокатоличке цркве... Партијски и државни органи одлучили су да оформе групу лојалних свештеника вољних да успоставе компромис и сарадњу са режимом. Између 1947. и 1953. године, формиране су организације прогресивних свештеника, скоро свих вероисповести, на територији ФНРЈ*.“[268]

По ослобођењу, прво такво удружење настаје у Црној Гори, јуна 1945. године, у Никшићу, а затим и у другим деловима Југославије. У Хрватској (5. августа 1947.), Босни и Херцеговини (октобар 1947.), Србији и Македонији (децембар 1947.).[269] „*У удружења су свештеници улазили из личних, док их је власт стварала из политичких разлога. Удба је била једини носилац борбе за стварање удружења, служећи се разним формама обавештајног и другог рада*.“[270]

Упркос противљењу Синода и патријарха, власт је исфорсирала одржавање оснивачке скупштине Савеза удружења православних свештеника (СУПС) ФНРЈ, 3. марта 1949. године у Београду, а његово оснивање одобрио је МУП.[271]

Савез је основан, како се наводи у његовим Правилима, са задатком: одржавања јединства православног свештенства у ФНРЈ, а ради успешнијег обављања његових верских и грађанских дужности; подстицања снага СПЦ у реализацији њених јеванђелских задатака, али и других задатака у служби Цркве, народа и отаџбине, чувајући, при том, црквено јединство и њен епископални карактер; религиозно-моралног и културног усавршавања православног свештенства; обезбеђивања социјалног осигурања свештенства, њихових удова и сирочади; религиозно-моралног просвећивања православних верника и помагања народу и властима на изградњи земље, те привредног и културног подизања народа; чувања и учвршћивања тековина НОБ-а, нарочито: слободе, братства и јединства, равноправности и, на крају, јачања братских веза православног свештенства у ФНРЈ, у духу братства и јединства југословенских народа.[272]

---

[267] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*..., I, 35.
[268] Исто, 299-300.
[269] Драгољуб Р. Живојиновић, наведено дело, 124.
[270] Драган Шуђур, *СПЦ у БиХ*..., 80.
[271] Драгољуб Р. Живојиновић, наведено дело, 127.
[272] АЈ, 144-2-29, *Правила Савеза удружења православног свештенства у Федеративној Народној Републици Југославији*.

Правила су предвиђала и реорганизацију централног Савеза у виду формирања пододбора, па је и у Книну, 27. јуна 1950. године, формиран Пододбор за Епархију далматинску, на челу са протом Мирком Вујатовићем – као председником и протом Миливојем Јелачом – као секретаром. Прва скупштина овог Пододбора одржана је у центру православља у Далмацији - манастиру Крки, 18. августа 1951. године.[273]

Обнову рада свештеничког удружења, епископат је примио са огорчењем, јер се на њега гледало као на организацију формирану на инсистирање државних органа, с циљем да ради против интереса СПЦ и да касније преузме власт од епископата. Званична црква гледала је на Удружење као на опозицију у својим редовима.[274]

Иако је Синод одбио да призна његово постојање, Удружење је наставило са радом и почело да објављује лист *Весник*. Међутим, „*После одбијања Сабора СПЦ, 1953. године, да призна Удружење свештеника, односи државних органа према СПЦ су се заоштрили. Држава је укинула дотације СПЦ, њен службени лист је престао да излази, епископи и свештеници су били нападани и протеривани са места службовања, у штампи је појачана антиверска пропаганда*.“[275]

Патријарх српски Викентије, упитан од редакције *Политике* о свештеничком удружењу, рекао је:

„*Што се тиче свештеничког удружења наша црква је увек наглашавала да није начелно против удруживања свештеника, али се ради о томе да се правила удружења саобразе црквеним прописима. То је сасвим природно да се свака институција у крилу једне заједнице мора држати принципа ове заједнице. Према томе, и свештеничко удружење мора водити о томе рачуна. Нико не жели ометати свештенство у раду за решавање његових питања, али се рад свештенства има ускладити са позитивним прописима цркве. Ми смо задовољни што је председник Верске комисије изрекао потребу да свештеничко удружење нађе начина да уреди своје односе са епископатом*.“[276]

---

[273] Ратко Јелић, Свештеничко удружење у Далмацији, *Алманах: Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*..., 298.
[274] AJ, 144-116-689, *Informacija o udruženjima sveštenika Savezne komisije za verska pitanja, od 10. V 1968. godine.*
[275] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*..., 66.
[276] AJ, 144-145-773, Naša crkva nije načelno protiv udruživanja sveštenika, *Oslobođenje*, 22. X 1954. godine.

На Другој скупштини СУПС-а ФНРЈ (3. маја 1955.) усвојена су нова Правила, којима је било предвиђено оснивање епархијских удружења. Тако је уместо дотадашњих пет републичких удружења било предвиђено оснивање 23 епархијска, која би имала своје пододборе. Међутим, да би се, ипак, сачувао републички карактер удружења, предвиђено је формирање и земаљских одбора по републикама, које би сачињавали председници и секретари епархијских удружења, који су улазили по функцији, и одређен број делегата.[277]

У духу одлуке поменуте скупштине, о реорганизацији сталешког уружења по епархијама, одржане су епархијске скупштине у седиштима епархија и на њима су основана епархијска удружења.

Епархијска скупштина у Шибенику, одржана је 3. маја 1955. године. На скупштину су позвана 22 члана (4 са територије БиХ), а одазвало се њих 18 (2 са територије БиХ). Од три позвана свештеника, који нису били чланови удружења, скупштини је присуствовао само прота Спиридон Маргетић из Шибеника. На скупштини су били присутни и представници власти и организације Социјалистичког савеза радног народа (ССРН) града Шибеника (Пера Шкарица, Мирко Рончевић и А. Лучев), као и представници Савеза удружења: Ратко Јелић, секретар и Мића Петровић, члан Главног одбора, те Милан Радека, председник републичког удружења и Илија Ћук, секретар. Иако је позван на скупштину, епископ Симеон није дошао, али је, на адресу свештеника Миливоја Јелаче, упутио поздрав, пожелевши успешан рад скупштине.[278]

На скупштини је, тајним гласањем, изабрана управа Епархијског удружења, у следећем саставу:

1. Управни одбор (УО): прото Јаков Мандић, председник (17 гласова); свештеник Миливој Јелача, секретар (11 гласова); свештеник Јован Јавор, благајник (16 гласова); чланови одбора: архимандрит Никодим Опачић (17 гласова) и свештеник Војислав Шешум (14 гласова).

2. Надзорни одбор: прото Никола Тришић, председник (15 гласова) и чланови одбора: прото Урош Доброта (15 гласова) и свештеник Никола Драгичевић (16 гласова).

3. Суд части: председник, прото Саво Вујасиновић (16 гласова); чланови: свештеник Божидар Магут (17 чланова) и свештеник Јован Сунајко (14 гласова).

---

[277] AJ, 144-64-507, *Организациона структура Савеза удружења православног свештенства ФНРЈ.*
[278] AJ, 144-12-200, *Izveštaj o izvršenoj reorganizaciji Udruženja srpskog pravoslavnog sveštenstva NR Hrvatske i održanim eparhijskim skupštinama u cilju osnivanja eparhijskih udruženja na teritoriji NR Hrvatske.*

4. Делегат у Земаљском одбору Удружења БиХ: свештеник Крстан Бијелац (10 гласова).[279]

У Загребу је, од изабраних делегата на епархијским скупштинама, 11. маја 1955. године, конституисан Земаљски одбор удружења српског православног свештенства Народне Републике Хрватске (ЗОУСПС НРХ), у саставу: прото Милан Радека, председник; прото др Душан Кашић, потпредседник; прото Илија Ћук, секретар; прото Душан Дејановић, благајник; чланови одбора: проте Јаков Мандић, Миливој Јелача и Лазар Мишковић и свештеници: Славко Јузбашић, Божо Босанац, Милутин Варда, Ђорђе Јаношевић и Лазар Радовановић.[280]

Веома је „*Тешко... рећи до које мере су удружења били спонтани покрет међу свештенством, а колико дубоко су била стимулисана од власти као облик контроле цркве, у првим годинама. Касније она јесу инструмент државе.*“[281] Дакле, „*Свештеничка удружења сматрана су погодном формом за вршење позитивног политичког утицаја на свештенике, од стране партијских и државних органа, у земљи. Удружења су се, међутим, почетком шездесетих година пасивизирала и чланство је посматрано као спољна манифестација лојалности према режиму*.“[282]

Као један од видова придобијања свештеника на своју страну, власт је прибегавала и додели одликовања „заслужним“ свештеницима. Тако је у просторијама Сабора НРХ, 29. XII 1959. године, извршена једна од свечаних предаја одликовања двадесеторици свештеника, учесника НОБ-а. На списку добитника нашли су се из Епархије далматинске: Јаков Мандић, парох у Ђеврскама, добитник Ордена братства и јединства I реда; Божо Магуд, парох у Прилишћу и Никодим Опачић, свештеник манастира Крке, као и Никола Тришић, пензионисани свештеник у Задру – добитници Ордена заслуга за народ II реда; Милан Везмар, парох у Вељуну, Душан Рашковић, свештеник у Краљевици и Павао Козлица, игуман манастира Крупе – добитници Ордена братства и јединства II реда.[283]

Међу предложеним кандидатима за одликовање, нашао се и секретар СУПС-а ФНРЈ, Ратко Јелић. У предлогу ДКВП, поред личних генералија: да је

---

[279] Исто.
[280] Исто.
[281] Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*..., 301.
[282] Исто, 79.
[283] AJ, 144-56-446, *Pregled odlikovanih sveštenika 1959. godine*; AJ, 144-42-394, *Zabilješka, br. 08-11-1-1959 od 5. lipnja 1960. godine, o podeli odlikovanja svećenicima iz NRH, koju je uputio tajnik Komisije za vjerske poslove IVS NRH Zlatko Frid Komisiji za verska pitanja SIV-a.*

рођен у Книну 1915; да је Србин; да је завршио Богословију; да је секретар Савеза; да је био свештеник у Книну; да је за време окупације активно помагао НОП; да има Орден заслуга за народ III реда, поред предлога да се предлаже за Орден братства и јединства, од 25. XI 1959. године, у образложењу тог предлога се каже да је Ратко Јелић од почетка устанка активно сарађивао и помагао НОП, те да су сви чланови његове породице активно учествовали у НОБ-у, у ком је изгубио брата и сестру. У образложењу се даље каже да је после рата активно радио на учвршћивању народне власти, нарочито братства и јединства и да је један од оснивача УПС-а у Хрватској и СУПС-а ФНРЈ, чији је секретар од његовог оснивања (1949).[284]

ПАРОХИЈЕ ЕПАРХИЈЕ ДАЛМАТИНСКЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

После гашења Бихаћке епархије, новом арондацијом (1931), она је подељена између три суседне епархије – Бањалучке, Горњокарловачке и Далматинске. У овој подели, Епархија далматинска добила је босанскопетровачки срез од Бихаћке и ливањски и гламочки срез од Дабробосанске епархије.[285]

У Другом светском рату, у босанском делу Епархије далматинске, 18 цркава је било потпуно уништено, док су остале биле тешко оштећене и нефункционалне, а од око 50 предратних свештеника, 20 је страдало у рату, исто толико остало на разним парохијама, а 10 емигрирало. Двојица свештеника, од свега неколицине у овом делу Босне, убијена су 1947. године.[286]

На првом послератном заседању Светог архијерејског сабора СПЦ (1947), донета је одлука о новој арондацији епархија. Новом поделом, неки делови Дабробосанске митрополије (пријепољски, нововарошки, прибојски и пљеваљски срез), ушли су у састав новоосноване Будимљанско-полимске епархије. Да би на неки начин компензовао овај губитак, њен администратор, епископ Нектарије, предложио је епископима Василију бањалучком и Никанору горњокарловачком, који је, истовремено, био и администратор Епархије далматинске, нову арондацију епархија, тако да се срезови: јајачки, ливањски и гламочки припоје

[284] AJ, 144-39-331, *Predlog za odlikovanje Jelić Petra Ratka, od 25. XI 1959. godine*.
[285] Горан Латиновић, *Српска православна црква у Босанској Крајини (1918-1941)*, Бања Лука, 2006, 40.
[286] Драган Шућур, *СПЦ у БиХ...*, 482.

Митрополији дабробосанској, а да се остали срезови, који су припадали Далматинској и Горњокарловачкој епархији, припоје Бањалучкој. Међутим, одговор епископа Никанора, на овај предлог, био је да би Далматинска епархија, у том случају, остала мала, скоро испод 100.000 верника, и да, с обзиром на велико сиромаштво њених становника, не би могла самостално функционисати. Он је, такође, нагласио да је у интересу СПЦ да Епархија далматинска буде што већа и тако способнија за живот, те да она има свог архијереја, који тренутно није ту, а да се без његове сагласности не може вршити никаква њена арондација .[287]

Од шест намесништава, колико је имала Далматинска епархија, два (ливањско-гламочко и босанскопетровачко) су била на територији БиХ и оба су имала архијерејске намеснике. Наиме, свештеник Драгољуб Савић се, 1945. године, вратио из Србије у Дрвар, где је постављен за пароха. Следеће године је одликован црвеним појасом, а годину дана касније (1947) постаје и архијерејски намесник. Међутим, после убиства проте Никодима (1947), јереј Драгољуб Савић, парох дрварски и вршилац дужности намесника босанскопетровачког, самовољно напушта парохију (новембра 1948.) и без дозволе и канонског отпуста одлази у Сарајево, остављајући, тако, ово намесништво без свештеника, јер се босанскопетровачки парох налазио у затвору. Пре Савића, Епархију далматинску напустили су Ратко Јелић и Крстан Бијељац, обојица секретари свештеничких удружења – Јелић у Београду, а Бијељац у Сарајеву. И док су, с једне стране, у ливањско-гламочком намесништву била два свештеника, босанскопетровачко је, с друге стране, са 15 парохија и 44.500 душа, остало без свештеника. Послератни свештеник у Ливну био је јеромонах Касијан (Страхиња Арнаутовић, родом из Жабљака), сабрат манастира Драговића. Рат је провео у немачком заробљеништву. Касијан је, 1950. године, премештен за пароха у Гламоч, а уместо њега, за ливањског пароха, постављен је Војислав Шешум, свештеник из Врбице.[288]

Стање у босанском делу Далматинске епархије није се променило ни доласком новог архијереја, Симеона (Злоковића), за епископа горњокарловачког и администратора Епархије далматинске. Нови епископ је, описујући затечено стање у Епархији далматинској, навео да је најтеже стање у њеном босанском делу. У списку свештеника, свештеничких удовица и сирочади, који је епископ Симеон, 22. септембра 1953. године, упутио Синоду, стоји да се на подручју

[287] Исто, 481.
[288] Исто, 481-483.

Босне налазе три свештеника: Војислав Шешум, парох ливањски; јеромонах Касијан, парох гламочки и Бранко Павић, парох у Саници (Кључ).[289]

Епископ Симеон је, 1955. године, поставио Жарка Јовановића (родом из Србије) за свештеника у Босанском Петровцу, у смољанску парохију, јер је претходни смољански парох, због лошег понашања, разрешен те дужности. Међутим, како је свештеник био породичан човек, са женом и двоје деце, поставило се питање његовог становања у Босанском Петровцу. Црквена општина је имала парохијску кућу, али је у њој, од завршетка рата, становао извесни Новаковић, председник Среског суда, који није хтео да уступи, од шест, две собе свештенику. Епископове молбе властима у Сарајеву нису уродиле плодом, па је свештеник напустио парохију. Тако је овај срез остао без православног свештеника. Без православног свештеника био је и срез Гламоч, али и Грахово, а опслуживао их је Војислав Шешум, свештеник из Ливна.[290]

У намесништвима Епархије далматинске, на територији Босне, црквене општине су биле у катастрофалном стању, јер скоро ниједна није била организована, а лоше стање у погледу свештенства, али и организовања црквених општина, задржало се и у наредном периоду, тј. крајем 50-их и 60-их година прошлог века. Храмови и други црквени објекти на овом подручју, иначе, попришту великих офанзива током рата, такође су били у катастрофалном стању. Многи су били порушени, оскрнављени, запуштени и неупотребљиви за службу. Тако је у босанскограховском срезу било осам православних храмова, од тога неки у рушевинама, а срез без свештеника. У босанскопетровачком срезу било је 12 православних богомоља, од којих су само две биле у функцији, а срез без сталног свештеника. У гламочком срезу биле су две цркве у рушевном стању, а срез без свештеника. У дрварском срезу било је девет храмова, од тога само три исправна, а обреди су обављани само кад би дошао свештеник са стране. У ливањском срезу биле су три православне цркве, а само у једној је редовно вршено богослужење. У дувањском срезу била је једна православна црква и у њој се повремено вршило богослужење, и то кад би свештеник дошао из Ливна.[291]

Доласком редовног архијереја, епископа Стефана Боце, на чело Епархије далматинске, делимично је живнуо црквени живот њених парохија, које су се

[289] Исто, 484.
[290] Исто, 484-485.
[291] Исто, 485-487.

налазиле на територији БиХ. Он је био први владика, који је, после рата, посетио ове црквене општине.[292]

СТАЊЕ ЦРКВЕНИХ ОБЈЕКАТА У ЕПАРХИЈИ ДАЛМАТИНСКОЈ

У извештају, који је, на усмени захтев ДКВП, КВП Извршног већа Сабора (ИВС) НРХ доставила истој, 4. октобра 1957. године, а који се односи на преглед стања црквених објеката СПЦ на територији НРХ од ослобођења до 1957. године, у делу који се односи на Епархију далматинску (обухваћена цела Далмација) констатује се следеће:

„1. Цркве-капеле, које су данас у употреби – 55 цркава. Бенковац, Билишани Горњи, Билишани Доњи, Биљани, Бргуд, Ислам Грчки, Карин, Жегар, Кула Атлагић, Мирање, Јагодња, Обровац, Смоковић, Трибањ, Церање, манастир Крупа, Задар (кот. Задар), - Бискупија, Врбник, Голубић, Жагровић, Книнско Поље, Косово Поље, Марковац, Мокро Поље, Отон, Оћестово, Пађене, Плавно, Полача, Радучић, Стрмица (кот. Книн), - Бјелина, Биовичино село, Братишковци, Добропољци, Гјеврске, Ервеник, Кистање (2), Скрадин, Бољци, Биочић, Дрниш (2), Кањани, Кричке, Штиково, Шибеник (2), манастир Крка, (кот. Шибеник), - Врлика, Имотски, Отишић, Шушци, манастир Драговић, (кот. Имотски).

2. Цркве за вријеме рата порушене и тешко оштећене – 5 цркава. Јагодња Горња, Брибир, Ивошевци, Бителић, Броћанац.

3. Цркве за вријеме рата потпуно уништене – 2 цркве. Книн (порушена бомбардовањем), Задар – капела (порушена бомбардовањем).

4. Богомоље-просторије у стану, адаприране за богослужење. Сплит (адаптирана за потребе богослужења послије рата, у току градња цркве, чији су радови прекинути).

5. До сада подузимано у погледу оправке цркава: У Книну, НОО употребио тесани камен од порушене цркве за изградњу неких објеката. Касније дошло до нагодбе у погледу накнаде за узети камен али до реализације те нагодбе није дошло. Спор је у току. Питање плаца гдје је била црква, још је до данас отворено.

6. Данас је најпотребнија оправка цркава: Биљани – црква под заштитом државе – потребни нужни оправци, Мирање – исто као горе – могућа оправка од доприноса самих вјерника, у колико би се добила дозвола за сакупљање прилога.

[292] Исто, 488.

Кула Атлагића, стара црква – потребна оправка ради дотрајалости, а могућност постоји уз сабирну акцију парохијана.“[293]

У извештају се даље каже, да су средства, за до тада поправљене црквене објекте, обезбеђена продајом црквеног земљишта и прилозима верника у црквама, те да постоји жеља за оправком и осталих, у рату порушених цркава, где су остали њихови зидови или звоници, али је проблем што се средства за те оправке могу обезбедити једино путем сакупљања добровољних прилога, а дозволу за то није могуће добити од стране надлежних инстанци, као ни дозволу надлежног грађевинског органа за извођење таквих радова, док су до тада изведени радови на појединим црквеним објектима, углавном, били мањег обима и за њих није требала грађевинска дозвола.[294]

О стању црквених објеката, у босанском делу Епархије далматинске, сликовито говори и један Извештај КВП БиХ, који је, 22. фебруара 1966. године, упућен ДКВП, у коме се каже:

„*На територији Босне и Херцеговине и данас има цркава које су порушене за вријеме II свјетског рата. То је нарочито карактеристично за западне епархије. На дијелу далматинске епархије која се у нашој Републици простире на територији ливањске, гламочке, босанско-граховске, дрварске и босанско-петровачке општине и западном дијелу бањалучке епархије углавном око Бихаћа, Б. Крупе и Кључа и данас има 36 порушених цркава, капела и манастира док су преостале цркве на том подручју знатно оштећене. И други вјерски објекти на овом подручју за вријеме рата су углавном порушени или теже оштећени. Од рата до данас мали број је цркава обновљен и то углавном са помоћи политичке емиграције и напором једног дијела свештеника и вјерника. И држава је давала одређену материјалну помоћ за оправку ових објеката условно да се црква одрекне помоћи политичке емиграције. Општине на чијем се подручју налазе ови објекти нису у могућности да материјално помогну цркву у оправци оштећених вјерских објеката јер су сиромашне и неразвијене. Исто тако до данас ни Република није издвајала за те сврхе материјална средства па је црква упућена на тражење материјалних средстава из сопствених извора и на помоћ емиграције*.“[295]

---

[293] AJ, 144-22-258, *Izveštaj Komisije za verska pitanja IV Sabora NRH Komisiji za verska pitanja SIV-a, broj 296/57 od 4. oktobra 1957. godine, o stanju crkvenih objekata SPC na teritoriji NRH*.
[294] Исто.
[295] AJ, 144-88-602, *Dopis Republičke komisije za vjerska pitanja SR BiH, br. 04-247/65 od 22. februara 1966. godine, Saveznoj komisiji za vjerska pitanja*.

ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА ЗА ВРЕМЕ АДМИНИСТРАТОРА НИКАНОРА ИЛИЧИЋА (1947-1951) И СИМЕОНА ЗЛОКОВИЋА (1951-1959)

ВРЕМЕ АДМИНИСТРИРАЊА И ОБНОВЕ ЦРКВЕНОГ ЖИВОТА

Да би увела какав-такав ред, СПЦ је, 31. октобра 1944. године, упутила позив свим свештеницима и епископима, који су се налазили на ослобођеним територијама, да се што пре врате на „стара огњишта“ и да на њима успоставе све нивое црквене власти, оспособе храмове, освете гробља и врате у православље на силу покатоличене. У том циљу и ПУО је, 27. децембра 1944. године, донео Одлуку о обустављању исплате принадлежности, из Централне благајне СПЦ, свим црквенојерархијским и црквеносамоуправним чиновницима, као и свештеницима-паросима, који се, до 31. јануара 1944. године, нису јавили на своју редовну дужност. Свештеницима ХПЦ ионако није следовала исплата ове принадлежности. Новом одлуком (јун 1945.), уважавајући тешко стање парохијског свештенства, али и прилике у већем делу земље, ПУО је, да би стимулисао повратак избеглог и останак враћеног парохијског свештенства својој пастви, доделио једнократну новчану помоћ, која је варирала од епархије до епархије, зависно од стања у њима. За свештенике Далматинске епархије износила је по 3.000 динара, а за саму Епархију 100.000. Међутим, власт је упозорила Свети архијерејски синод СПЦ, да свештеници, који имају жељу да се врате у своје парохије, морају за то добити дозволу власти, коју су могли добити само они свештеници, који у ратном периоду ни на који начин нису повредили народне интересе. С друге стране, неки свештеници, који су се сместили у Србији, оклевали су да се врате у своје парохије, нарочито у Хрватској и БиХ, а поједини епископи преузели су одговорност за вођење неких епархија, чији архијереји, из објективних разлога, нису били у могућности да обављају своју архијерејску дужност, као што је био случај са Епархијом далматинском.[296] Наиме, на простору Далматинске епархије, током Другог светског рата, „*поред хапшења и сужањства владике Иринеја, страдало је 27 свештеног служитеља, 22 свештеника и 5*

[296] Радмила Радић, *Живот у временима*..., 451- 452; *Гласник СПЦ*, 1-2/1945, 6; *Гласник СПЦ*, 5-6/1945, 53; *Гласник СПЦ*, 11-12/1945, 103.

монаха... уништено је 17 цркава, а оштећене су 23. Страдала су и 2 манастира и 18 парохијских домова, а 12 црквених објеката је тешко оштећено. Уништено је 49 архива и 30 црквених библиотека."[297]

С друге стране, од 56 свештеномонаха, на челу са епископом Иринејем Ђорђевићем, који су били на парохијској и црквеној дужности у Далмацији (1941), не рачунајући босански део Епархије, крај рата (1945), на парохијама је дочекало свега 24 (Архијерејско намесништво сплитско: Петар Опачић и Марко Плавша – Сплит, Никола Драгичевић – Имотски и Рувим Штрбац – Драговић; Архијерејско намесништво шибенско: Милан Мацура и Спиридон Маргетић – Шибеник, Никодим Опачић – манастир Крка, Урош Доброта и пезионер Богдан Доброта – Братишковци, Божо Магуд – Брибир, Јаков Мандић – Ђеврске, Стеван Вујасиновић – Кистање и Јован Сунајко – Дрниш; Архијерејско намесништво книнско: Ратко Јелић – Косово, Никола Вукојевић – Бискупија, Мирко Вујатовић – Врбник, Никола Тришић – Марковац, Миливој Јелача – Стрмица и Љубомир Врцељ – Книнско Поље и Архијерејско намесништво бенковачко: Јован Јавор – Задар, Георгије Лончар – Бенковац и Карин, Симеон Кнежевић – Бенковац и Павле Козлица - Крупа).[298]

Услед таквих околности, Свети архијерејски синод СПЦ је владици зворничко-тузланском Нектарију поверио на администрирање епархије Загребачку, Пакрачку, Горњокарловачку и Далматинску, али је он убрзо поднео оставку.[299]

ВРЕМЕ АДМИНИСТРИРАЊА ЕПИСКОПА МОРАВИЧКОГ АРСЕНИЈА

Свети архијерејски синод СПЦ, 9. маја 1945. године, за администратора удових епархија: Загребачке, Горњокарловачке и Пакрачке, али и упражњене Епархије далматинске, чији је архијереј и даље био у иностранству, поставио је патријарховог викара, епископа моравичког Арсенија.[300]

---

[297] Слободан Милеуснић, *Духовни геноцид: преглед порушених, оштећених и обесвећених цркава, манастира и других црквених објеката у рату 1991-1993*, Београд 1994, 51.
[298] Петар Олуић, Свештенство Епархије далматинске, Алманах: *Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*..., 48.
[299] В. Ђ. Мишина, *Летопис СПЦ...,* 39.
[300] **Арсеније (Брадваревић)** – администратор Епархије далматинске (1945-1947), световно Светислав Брадваревић, рођен је у Бачкој Паланци (1883), где је завршио основну школу. Гимназију је завршио у Белој Цркви, Богословију у Сремским Карловцима (1908) и Правни

Овде је значајно напоменути, да је за време администрирања епископа Арсенија Епархијом далматинском, Свети архијерејски синод, 27/14. марта 1946. године, не улазећи у све историјске појединости неканонског настанка ХПЦ и њене јерархије, али уз констатацију одређених чињеница ради сагледавања и оправдавања свог става, донео оддлуку о ништавности, непризнавању, незаконитости и неканоничности оснивања тзв. Автокефалне ХПЦ, а самим тим и свих рукоположења, произвођења у више чинове, унапређења и одликовања, као и хиротонија и рукоположења, која су извршена од стране њених архијереја.[301]

Епископ Арсеније је, пратећи рад свештенства Епархије далматинске, одликовао већи број свештеника. Тако је јереја Мирка Вујатовића, пароха врбничког и вршиоца дужности архијерејског намесника книнског, одликовао протојерејским чином. Већи број млађих и виђенијих свештеника, у знак признања, одликовао је правом ношења црвеног појаса, и то: јереја Николу Вукојевића, пароха бискупијског (Архијерејско намесништво книнско), јереја Николу Драгичевића, пароха имотског (Архијерејско намесништво сплитско), јереја Марка Плавшу, пароха врличког (Архијерејско намесништво сплитско), јереја Драгољуба Савића, пароха дрварског (Архијерејско намесништво босанско-петровачко, јереја Војислава Шешума, пароха врбичког (Архијерејско намесништво лијевањско-гламочко), јереја Јована Јавора, пароха жегарског (Архијерејско намесништво бенковачко) и јеромонаха Павла (Козлицу), привременог управника манастира Крупе, док је јерођакона Георгија (Љесковца), дотадашњег сабрата Царске лавре Високих Дечана, примио у везу клира и придружио га братству манастира Крке.[302]

ВРЕМЕ АДМИНИСТРИРАЊА ЕПИСКОПА НИКАНОРА ИЛИЧИЋА

Епископ Арсеније је кратко администрирао Епархијом далматинском, па је Свети архијерејски синод, 29/16. маја 1947. године, донео одлуку да ову епархију

факултет у Београду (1924). До 1924. године био је парохијски свештеник у Епархији вршачкој (банатској), а зати, од 1924. до 1933. секретар Црквеног суда ове Епархије, да би 1933. био постављен за секретара Великог црквеног суда у Београду. Као удов свештеник, изабран је за викарног епископа моравичког (1940), а 1945. постављен за администратора Митрополије загребачке, као и суседних епархија Далматинске, Горњокарловачке и Пакрачке. САС СПЦ изабрао га је за митрополита црногорско-приморског (1947), а 1954. године дошао је у сукоб са комунистичком влашћу, па је осуђен на затворску казну од једанаест и по година, која му је смањена на пет и по. Одлежао је четири године, па му је, због болести, .одређен кућни притвор.у манастиру Озрен. Умро је у манастиру Ваведење (1963).
Литература: *Гласник СПЦ*, 5-6/1945, 50; Сава, епископ шумадијски, Српски јерарси..., 37-38.
[301] *Гласник СПЦ*, 4/1946, 52-56.
[302] *Гласник СПЦ*, 4/1947, 150.

повери на администрирање новоизабраном горњокарловачком епископу Никанору (Иличићу).[303]

У намери да одржи конференцију са православним свештенством, карловачки владика Никанор Иличић[304], заједно са крчким игуманом Никодимом Опачићем, нападнут је на путу за манастир Крку у селу Кистање, 17. октобра 1947. године, од око 500 сељака из српских села. Обојица су гађана и упрљана јајима, а спас, пред разјареном масом, пронашли су у полицијској станици. Полиција је епископу пружила помоћ, а затим га испратила до села Пађана.[305]

У циљу враћања одузете јој имовине, УО Епархије далматинске обавестио је ПУО СПЦ, да је Котарски суд у Сплиту донео решење, а на основу одлуке Председништва владе НРХ, од 4. августа 1948. године, о преносу права власништва над црквеном задужбином под називом *Заклада др Јосипа Димитровића са седиштем у Сплиту*, са Епархије далматинске на Градски народни одбор (ГНО) у Сплиту, претварајући тако ову задужбину, односно куће, које су је чиниле, у општенародну имовину. Сматрајући да одлука Председништва владе НРХ није утемељена ни на једном законском пропису, јер није постојао закон по коме су се црквене задужбине могле сматрати општенародном имовином, нити закон, којим су функције и обавезе задужбина пренете на државну власт, ПУО је на својој седници, одржаној 13. септембра 1949. године, донео одлуку да упути молбу ДКВП да предузме мере да се ова грешка исправи и незаконито одузета имовина врати поменутој црквеној задужбини.[306]

Администратор Епархије далматинске, епископ Никанор, доделио је, 5. новембра 1947. године, протојереју Стевану Лучићу, пароху задарском, канонски

---

[303] *Гласник СПЦ*, 7 – 8/1947, 226.

[304] **Никанор (Иличић)** – администратор Епархије далматинске (1947-1951), световно Недељко Иличић, рођен је у Новом Бечеју, 6. новмбра 1906. године. Основну школу завршио је у родном месту, гимназију у Великом Бечкереку, Богословију у Сремским Карловцима, а Богословски факултет у Београду. Пре избора за епископа, радио је као парохијски ђакон и суплент гимназије у Великом Бечкереку, а професорски испит положио је 1933. године. Протођакон постаје 1939. и на овом положају га затиче и избор за епископа горњокарловачког, 20. маја 1947. године. Епископ Никанор добио је у администрацију и Епархију далматинску, којом је администрирао до 1951. године. Међутим, када је дошао у Далмацију да прими администрацију, претучен је у Кистањама и тако спречен да дође у седиште епархије. По свом пристанку премештен је у Епархију сремску (1951), а за епископа бачког изабран је 1955. године. Умро је у Сремској Каменици (1986) и сахрањен у крипти Саборне цркве у Новом Саду.
Литература: *Гласник СПЦ*, 7-8/1947, 233-234; Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси...*, 358-359.

[305] AJ, 144-1-12, *Demonstracija protiv karlovačkog vladike Nikanora Iličića*.

[306] AJ, 144-1-26, *Молба председника Патријаршијског управног одбора СПЦ, митрополита црногорско-приморског Арсенија, Верској комисији при Председништву владе ФНРЈ о враћању незаконито одузете имовине Епархији далматинској*.

отпуст, ради преласка у Епархију жичку. Исте године, на Велику суботу, упокојио се игуман Петроније (Станојевић), сабрат манастира Драговића.[307] Својим решењем, од 7. септембра 1948. године, владика Никанор поставио је пароха сплитског, јереја Марка Плавшу, за привременог вршиоца дужности пароха у Вису (Архијерејско намесништво сплитско). Исто тако, Јована Јавора, пароха жегарског (Архијерејско намесништво бенковачко), на лични захтев, решењем од 1. октобра 1948, преместио је на парохију у Задар, у истом намесништву, а јереја Миливоја Јелачу, пароха плавањског (Архијерејско намесништво книнско), исто на лични захтев, решењем од 20. новембре 1948, преместио је на парохију у Голубић, у истом намесништву, уз обавезу опслуживања и плавањске парохије.[308]

Јереју Јелачи изашло се у сусрет, јер је по наређењу епископа, а на основу члана 166 Устава СПЦ, Црквени суд Епархије далматинске у Шибенику, 28. јула 1948. године, расписао конкурс за упражњену парохију голубићку (Архијерејско намесништво книнско), а у тексту конкурса је писало да заинтересовани свештеници своје молбе, прописно таксиране, треба да, преко свог архијерејског намесника и овог Црквеног суда, упуте епископу Никанору. Наведено је, исто тако, да кандидати, уз молбу, морају приложити: сведочанство или оверен препис сведочанства о свршеним богословским наукама, таблицу службовања оверену од архијерејског намесника и изјаву о породичном стању и то све у року од шест недеља од дана прве објаве конкурса у Гласнику, Службеном листу Српске патријаршије.[309]

Код Црквеног суда Епархије далматинске у Шибенику, покренула је, 20. новембра 1948. године, бракоразводну парницу – Анита Рашић, рођена Мазија, домаћица из Сплита – против супруга, Рашић Петра, покојног Ђорђа, коме је, по службеној дужности, за заступника, до окончања спора, постављен свештеник Ратко Јелић (привремени парох косовски у Книну).[310]

Некако у то време почиње и оснивање земљорадничких задруга, а о односу народа према њима, расправљало се и на заједничкој седници Управног и Контролног одбора УПС-а НРХ, која је одржана у Загребу, 3. јануара 1950. године, на којој је, прота из Книна, Мирко Вујатовиоћ, говорио о потреби постојања сељачких радних задруга, али је, исто тако, нагласио да је често долазило до неспоразума у комуникацији, јер су руководиоци, у неким селима,

[307] *Гласник СПЦ*, 1-2/1948, 4.
[308] *Гласник СПЦ*, 1 – 2/1949, 11.
[309] *Гласник СПЦ*, 5-6/1948, 338.
[310] *Гласник СПЦ*, 9-12/1948, 159.

условљавали сељацима улазак у радну задругу раскидом са црквом, што је многе сељаке бунило и одбијало од радних задруга, поготово оне старије, који су тешко раскидали са традицијом. Навео је, исто тако, примере узурпирања црквене земље и имовине у селима Отону, Книнском Пољу, Голубићу итд. Као илустрацију понашања појединих руководилаца, навео је пример Марка Мартића, из села Жагровића, који је на дан сеоске славе - светог Николу, ишао по кућама и где год је нашао славску свећу бацао је на земљу. У својој дискусији, прота Вујатовић, није пропустио прилику да каже да су народне власти према њему биле врло коректне. На крају свог излагања апеловао је да се питање учлањења у задруге, али и друга питања, решавају мирним путем и компромисом, како реакција не би имала основа да критикује те случајеве и о њима обавештава епископат и Патријаршију.[311]

Свештеник из Стрмице, Миливој Јелача, у својој дискусији навео је, као негативан пример односа месних власти према цркви и њеној имовини, случај Месног народног одбора и фронта у селу Голубићу, чији су чланови од црквених тутора затражили, а затим и преузели касу од 80.000 динара, које су дали за зидање задружног дома, без сагласности свештеника. У наставку излагања, Јелача је рекао да су одборници, на тај начин, преузели и управу над црквеном имовином и као црквени тутори наставили са сакупљањем прилога за цркву, али без предавања рачуна било коме, што је изазивало негодовање сељака. На крају излагања, Јелача је изнео податак, да је Радна задруга у Голубићу узурпирала црквену земљу и да је у Босанском Грахову у цркву смештено жито, на шта су му се многи сељаци жалили.[312]

По жељи и налогу СУПС-а ФНРЈ, Ратко Јелић, секретар Савеза, одређен је да оде у Далмацију, сагледа стање на терену и обиђе неке свештенике и крчког игумана Никодима Опачића, јединог свештеника из Далмације, који није био члан Удружења. Јелић је, 6. јануара 1950, посетио Обласни народни одбор у Сплиту и том приликом са члановима одбора разговарао о проблемима и неправилностима са којима се среће свештенство у Далмацији. Након обиласка Кистања, Братишковаца, Ђеврсака, Шибеника и неколико свештеника, поднео је извештај Обласном одбору (ОО) у Сплиту, у коме се, између осталог, каже, да је, 8. јануара 1950. године, стигао у Кистање и састао се са Никодимом Опачићем, игуманом

[311] АЈ, 144-3-59, *Извештај Ратка Јелића са пута по Хрватској – Далмацији од 3. до 10. јануара 1950. године*.
[312] Исто.

манастира Крке, те да је, док је игуман Опачић крштавао децу у цркви, он разговарао са сељацима пред црквом о радним задругама, примећујући да они о томе нерадо и са страхом говоре. Један од сељака му је, том приликом, рекао како је неке имућније сељаке „порубало“ и све им из куће однело. У даљем разговору сељаци су изнели свој став да у радну задругу треба ући, али да неће са онима, који никада нису радили са мотиком, односно са нерадницима. Неки Вејиновић, из Мудрина Села, чији је брат калуђер био на робији, рекао је да његово село ни по коју цену неће у задругу, јер ће радије сви изгинути, образлажући то ставом да не желе ући у задругу са онима који примају и следовање и плату и мулер брашно и шећер и све остало, а ти исти задругарима деле 10 дкг брашна итд. На крају, Јелић у овом извештају закључује да, из наведених разлога, код сељака у Буковици влада велики отпор према оснивању радних задруга.[313]

Дакле, за разлику од предратног Привредног савеза, основаног у Книну, који је преко *Првредно-културне Матице за Сјеверну Далмацију* настојао да преко својих акција (обрада запуштене земље, оснивање пољопривредних установа, одржавање разних курсева, подизање школа и ђачких домова, потпомагање ђака, оснивање соколских друштава по селима, отварање библиотека и читаоница итд.) оживи задругарски покрет по севернодалматинским селима и да повеже задруге у једну органску целину, у чему је имао доста успеха, нова власт је насилним мерама и методама стварала аверзију и одбојност великог дела становништва према овом покрету.[314]

ВРЕМЕ АДМИНИСТРИРАЊА ЕПИСКОПА СИМЕОНА ЗЛОКОВИЋА

После Никанора (Иличића), Епархијом далматинском, до избора редовног епископа, администрирао је епископ горњокарловачки Симеон (Злоковић)[315].

---

[313] Исто.

[314] АЈ, 66-736-1193, *Преставка општинске управе книнске општине министру просвете др Драгутину Кујићу за отварање учитељске школе у Книну од 13. јуна 1932. године*; Милош Црномарковић, *Книнска препарандија*..., 190.

[315] **Симеон (Злоковић)** – администратор Епархије далматинске (1951-1959), световно Љубомир Злоковић, рођен је у Бијелој – Бока Которска, 7. априла 1911. године. Богословију је завршио на Цетињу, Богословски факултет у Београду, а затим у Берлину, до почетка Другог светског рата, студира филозофске и богословске науке. По повратку у земљу постаје суплент гимназије у Јагодини, а након положеног професорског испита, вероучитељ у мушким гимназијама и Другој трговачкој академији - у Београду. Замонашио се 1940. године и до 1947. прошао све чинове од ђакона, преко јеромонаха и синђела до протосинђела. Приликом отварања Богословије Светог

О стању у Епархији далматинској, у првој години администрирања епископа Злоковића, сликовито говори извештај Миће Станковића (новембар 1951) у ком се, између осталог, каже да се КВП Хрватске, углавном, бави питањима католичке цркве, мање верским сектама, док је православна црква ослоњена на Илију Ћука, те да се превише тактизира и попушта католичком клеру и католичкој цркви, док је однос према православнима обрнут, што се осећа, не само у Верској комисији, него у Хрватској уопште.[316]

С друге стране, у извештају се каже да је епископ Злоковић, који нарочито воли да разговара о марксизму и лењинизму, у души социјалиста, који ће све учинити на учвршћивању братства и јединства између Срба и Хрвата, изнео као кључни проблем питање враћања свештеника, који су за време рата побегли у Србију, наводећи, при том, да у више срезова нема ни једног православног свештеника, што отвара простор за ширење сујеверја и разних секти, које заглупљују и верски фанатизују вернике, па решење види у попуњавању упражњених срезова новим свештеницима, јер се многима није враћало у сиромашније парохије од оних у којима су живели.[317]

На крају, у извештају стоји, да је став надлежних у Хрватској, да не треба дозволити подизање цркава и повратак свештенства, како би се спречило јачање религиозног живота православних, уз констатацију састављача извештаја, да власти у Хрватској поступају доста круто, док се, с друге стране, с другим верским организацијама поступа много флексибилније, еластичније и толерантније.[318]

Случај Асановић

Епископ горњокарловачки Симеон, као администратор Епархије далматинске, доставио је, 2. априла 1954. године, Светом архијерејском синоду СПЦ, а овај СКВП, акт о испадима председника Народног одбора у Мућ-Сутини, срез Сплит, Ивана Асановића, који је, 2. марта 1954. године, обукао православну,

---

Саве у манастиру Раковици (1949), постављен је за старешину ове школе. Са овог места изабран је за епископа горњокарловачког, 12. јуна 1951. године. Епархијом далматинском администрирао је од 1951. до 1959. године. Умро је у Карловцу (1990) и сахрањен на карловачком гробљу, у гробници епископа Лукијана (Мушицког).
Литература: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси...,* 455-456.
[316] AJ, 144-5-89, *Izveštaj Miće Stankovića sa puta po Hrvatskoj i Slavoniji, od novembra 1951. godine*.
[317] Исто.
[318] Исто.

освећену богослужбену одећу на римокатоличкој маскаради, изигравајући православног свештеника. У поменутом акту се каже:

„*Част Нам је известити Свети Архијерејски Синод о немилом догађају који се десио у месту Муђ-Сутини, срез Сплит на дан 2. марта 1954. године.*

Према добивеном детаљном извештају од Православног архијерејског намесништва у Сплиту, наведеног дана претседник НО у Муђ-Сутини, Асановић Иван, по народности Хрват, вере римокатоличке, учествовао је у маскаради, обукавши комплетно богослужбено одјејаније православног свештеника исмејавајући на бестидан начин православног свештеника и углед православне цркве. У свему овоме најжалосније је то што је поменути претседник НО Асановић послуживши се својим положајем, дао наговорити двојицу православаца: Шкару Илију, поч. Марка и Галић Божу Јованова из села Зелова који су му омогућили да дође до комплетне богослужбене одеће из православне црке св. Илије у Зелову, мислећи да ће ово остати скривено од очију истинских припадника православне цркве. Међутим, верници села Зелова сазнали су за овај срамни чин који их је необично револтирао и узбудио тако, да је само захваљујући присебности неколицине људи избегнуто проливање крви.

О наведеном неделу Архијерејско намесништво сплитско известило је Окружно јавно тужилаштво у Сплиту и органе Унутрашње безбедности који су повели истрагу.

Исто тако Ми смо са своје стране о случају известили Извршно вијеће Народне Републике Хрватске у Загребу – Комисију за верске послове, као и Окружно јавно Тужилаштво у Сплиту које смо умолили да у интересу братсва и јединства наших народа најстроже казни кривце и тиме да сатисфакцију увређеној савести православних грађана.

Исто тако затражили смо да се даде оштета за обесвећену свештеничку одежду у којој се не сме више служити и из разлога што би изазивала верску нетрпељивост и шовинизам код сељака који су у неделу именованог претседника НО у Муђ-Сутини видели, вероватно, само акт иноверца према православној цркви.

Молимо да се о наведеном случају извести и Комисија за верске послове при Савезном извршном вијећу, јер је у питању акт који вређа најинтимнија осећања православних житеља, који могу наведеном злочину дати таква тумачења која ће не само разбуктати верску нетрпељивост и шовинизам, већ ће

и политички деловати на односе између Срба и Хрвата у овом верски измешаном крају.“[319]

О овом немилом догађају огласио се и Епархијски управни одбор (ЕУО) УПС-а НРХ, из Книна, који је, својим поднеском, 21. марта 1954. године, о овоме обавестио и СУПС ФНРЈ. У поднеску, између осталог, стоји:

„*На покладе 2. марта о. г. по свом старинском обичају, у малом загорском мјесту Муђу-Сутини, приредили су там. мјештани машкараду. Том приликом поред осталих машкара, неколико их је било обучено у имитирана одјела католичких вјерских великодостојника. Међутим највећу сензацију и смјех поворке, изазвао је претсједник Н.О. Општине Муђ, Асановић Иван-Андријин, који је био обучен у оригиналну богослужбену одежду православног свештеника, изводећи тако у њој срамне и нечувене сцене, са којима је очито хтјео да посрами и унизи како православног свештеника тако и саму срп. правосл. цркву. Код свега тога најжалосније је било то, што се је баш сам претсједник НО општине Муђ, Асановић Иван, служио том оригиналном одеждом православног свештеника, коју је узео из оближње православне цркве св. Илије из села Зелова, и што је користећи свој ауторитет као претсједник НО Општине, обмануо двојицу православних становника из села Зелова и то: Шкару Илију пок. Марка и Галић Божу Јованова, који су му омогућили да до исте богослужбене одежде дође и употреби је за маскараду, вјерујући ваљда, да о овом његовом поступку православни вјерници нећи ни дознати, јер их у Муђ-Сутини и нема.*

Међутим кад су православни вјерници села Зелова сазнали за ову маскараду и поступак претсједника Асановића са одеждом из њихове цркве, настало је међу њима велико узбуђење и огорчење. Захваљујући само прибраности неколицине људи, избјегнуто је крвопролиће и тежи сукоб.

Кривицу за све ово дакле сноси претсједник НО општине Муђ-Сутина, који је овим својим непромишљеним актом повредио вјерске осјећаје православног житељства овог краја, што ниуком случају није смио учинити, а поготово као претставник народне власти. Овим поступком он је нанио штету братству и јединству народа овога краја, које је на великој висини, и све се више учвршћује, а придонио распиривању вјерске и националне нетрпељивости код извјесног дјела народа. Какови све непријатни коментари круже међу народом поводом овога

[319] AJ, 144-9-162, *Представка епископа горњокарловачког Симеона о испадима председника НО у Муђ-Сутини, срез Сплит, Асановић Ивана, коју је Свети архијерејски синод СПЦ доставио Комисији за верска питања СИВ-а.*

случаја и какове све негативне последице може он још изазвати, ако се на време правилно не интервенише и политички не поступи, није потребно посебно наглашавати.

О овом случају упознато је Окружно јавно тужилаштво у Сплиту, те сматрамо да ће виновници овог недјела бити позвани на одговорност и примјерно кажњени. Црква св. Илије у Зелову поред моралне увреде, претрпјела је овим и материјалну штету, јер се одежда која је служила за маскараду неће моћи да се употреби у богослужбене сврхе... "[320]

Као што је већ речено, овај случај је попримио озбиљне размере, па је ЕУО Епархије далматинске поднео Окружном суду у Сплиту, 7. јула 1954. године, оптужни предлог против председника Народног одбора (НО) у Муђ-Сутини, Асановић Ивана, зато „*што је у намери изазивања и распаљивања верске мржње међу народима и националностима у ФНРЈ, на територији НОС Муђ Сутине, срез Сплит, приликом одржавања католичких поклада, злоупотребивши свој положај претседника НОС-а као Хрват, вере римокатоличке, по своме пореклу, на дан 2. марта 1954. године, учествујући на маскаради обукао комплетно богослужбено одјејаније православног свештеника, које је одјејаније власништво православне цркве св. Илије у Зелову, исмејавајући на бестидан начин православног свештеника и углед православне цркве, што је довело до распаљивања верске мржње код православних верника села Зелова до те јачине да је скоро дошло до проливања крви, што је спречено захваљујући хладнокрвности и интервенције неколицине свесних и поштених људи, те је на тај начин извршио кривично дело из чл. 119 став 1, 2 и 3 КЗ.*"[321]

Дислокација манастира Драговића

Манастир Драговић (1395), по предању, подигао је српски народ из Босне, који је, повлачећи се пред Турцима, населио подручје северне Далмације. Најстарије манастирско здање, са црквом посвећеном Рођењу Пресвете Богородице, саграђено је на самом извору речице Драговић (притока Цетине),

[320] AJ, 144-9-162, *Допис Удружења српског православног свештенства НР Хрватске Савезу удружења православног свештенства ФНРЈ о испадима председника НО Муђ-Сутина Асановић Ивана* (препис).
[321] AJ, 144-9-162, *Оптужни предлог против Ивана Асановића, председника НО-а у Муђ Сутини због облачења освећене одеће на римокатоличкој маскаради* (препис).

недалеко од Врлике, па је и овде име реке, као и код манастира Крке и Крупе, одиграло главну улогу у одређивању назива богомоље.[322]

Поред честих разарања, обнове и поправке - због влажности (подводности) и растреситости (грађевинске нестабилности) терена на коме је манастир био подигнут – биле су константна потреба, па су његови монаси одлучили да га преместе на погодније место. Јеромонах Викентије Стојисављевић, добио је дозволу од млетачких власти (1777) и почео подизање новог манастирског здања, али су радови, због отпора братије, били прекинути. Међутим, на истом месту, залагањем и трудом епископа Герасима Петрановића и игумана Јеротеја Ковачевића, градња је, 1846. године, настављена. Ударен је темељ новој цркви (1856), која је, заједно са манастиром, освећена 1867. године.[323]

Године 1954. почела је изградње Хидроцентрале „Перуча“, на реци Цетини. Епископ горњокарловачки Симеон, као администратор Епархије далматинске, упутио је, 26. априла 1955. године, Верској комисији (ВК) НРХ представку, чију је копију проследио Синоду СПЦ, а Синод КВП Савезног извршног већа (СИВ), с молбом за интервенцију да се питање потапања манастира Драговића правилно реши. У представци се каже:

„*Потписаном је част умолити Наслов за интервенцију за правилно решење једног важног питања у Епархији далматинској, у вези предстојећег потапања Манастира Драговића, Срез Сињ, предвиђеног планираном изградњом система хидроцентрала на реци Цетини.*

Предвиђеним пројектом, место где се налази сада Манастир Драговић биће потопљено до врха самог манастирског звоника, што значи да ће бити потопљена и сва бивша манастирска здања са манастирском економијом. Рекосмо бивша манастирска здања, јер у току рата све манастирске зграде осим храма порушене су највећим делом и од њих су остали само мање или више сачуване зидине. Иза рата оправљена је само једна просторија у којој се налази управа Манастира, те је живот Манастира иза рата настављен у веома тешким приликама.

Манастир Драговић је од особитог историског значаја за православни живаљ у Цетинској долини и околним насељима. Постао је крајем XIV века када су после пада Босне под Турке многи Срби са својим свештеницима и монасима

---

[322] Сњежана Орловић, Манастир Драговић, *Истина*, Београд – Шибеник 2009, 156; Бранко Чоловић, *Манастир Драговић*, Загреб 2014, 24; Никодим Милаш, наведено дело, 149-150; Слободан Милеуснић, Манастир Драговић, *Косовска народна читанка 1989*, Београд 1989, 139.
[323] Слободан Милеуснић, *Манастир Драговић*..., 141.

напуштали Босну и померали се према приморским крајевима. Подигнути Манастир, постао је народна тврђава која је бранила свој народ од туђинштине, како од уније тако и од исламизације, што је и потстакло Турке да после свог продора у Цетинску крајину године 1480. манастир попале, а његове калуђере прогнају или побију. Прогнани калуђери поново се тек после двадесет година вратили на развалине манастира и поново га подигли. Године 1537. Манастир је опет пострадао од турске војске. У другој половини XVI века једна група драговићских калуђера, због гласи и несигурности пред турским најездама отишла је чак у Епархију будимску и тамо основала манастир Грабовац који и данас постоји. Када су 1619. године Турци поново почели да зулумћари по Цетињској долини, монаси Манастира Драговића напусте свој манастир и сви се преселе у Будимску епархију, у Манастир Грабовац, који су монаси Манастира Драговића подигли пре неколико деценија. Пуних седамдесет година Манастир је био опустео и тек 1694. године поново је обновљен заслугама епископа Никодима Бусовића, који је у том манастиру и резидирао више година.

Историја Манастира Драговића тесно је везана за историју српског народа у том делу Далматинске загоре, и мада Манастир није формално проглашен за културно историски споменик, јер су му и црква и конаци новијег датума, Манастир као културна и црквена установа од прворазредног је историског значаја. Његови монаси делали су у истинској служби своме народу, те иако се живот у манастиру у више махова гасио, његови родољубиви калуђери чим би најезда тучака спласнула, поново су се враћали, обнављали свој манастир и настављали службу своме народу. Стога би коначно брисање са земље Манастира Драговића била велика неправда пред историјом, а и тешко би погодила осећања тамошњег православног живља чија је традиција срасли са историјом и традицијом његовог Манастира, коме је и данас наклоњен.

Осим наведеног утврђено је да је Манастир Драговић подигнут на месту где се некада налазио непознати римски град, те се и данас на предњем левом углу старе манастирске цркве може видети римски натпис на камену са жртвеника који је неки Тит Аурелије поставио шумском богу Силвану. Колико смо обавештени, органи Конзерваторског завода у Сплиту у протеклој години пронашли су у околини Манастира Драговића још неке трагове римске културе, као и остатке домаће ране хришћанске уметности.

Сазнавши да је при Народном одбору Котара у Сињу образована комисија од претставника власти и предузећа која раде на изградњи система

хидроцентрала на реци Цетини, а која комисија врши попис земљишних површина и зграда које ће се потопити, слободни смо учинити следећи предлог:

1) Да комисија за верске послове да упутство образованој комисији у Сињу да у споразуму са Конзерваторским заводом у Сплиту и Управом Манастира Драговића, одреди најподесније место где ће се преместити, односно поново изградити Манастир Драговић, од материјала који би се морао потопити.

2) Да се рушење зидова данашње манастирске цркве изврши у присуству претставника Конзерваторског завода у Сплиту, јер је вероватно да би се у зидовима и темељима данашње манастирске цркве могли пронаћи остатци римске, односно рано-хришћанске културе.

3) Да се Манастиру Драговићу да накнада у земљишту на другом месту, а у близини места које ће се одредити за изградњу нове манастирске цркве, а за земљиште које је после рата остављено Манастиру и које ће бити потопљено.

4) Да се изградња нове манастирске цркве и мале зграде за управу манастира изврши о трушку предузећа које изводи радове Цетинске хидроцентрале, а према прописима најновијег Закона о накнади за експроприсане објекте приватним правним лицима, и

5) Пошто је црква Манастира Драговића у исто време и парохиска црква неколико села у Цетинској крајини, да свет не би, оставо без своје цркве, молимо да се питање изградње нове цркве постави благовремено, како би народ што мање био без свог храма на који је од старина навикнуо и за који је и данас заинтересован.

Уверени смо да ће Комисија за верске послове предузети све потребне кораке да се отворено питање судбине Манастира Драговића правилно постави и реши.“[324]

Комисија за верске послове Извршног већа Сабора (КВП ИВС) НРХ је, поводом ове представке, на својој седници, одржаној 3. фебруара 1956. године, усвојила закључак „*да се са Конзерваторским заводом Сплит види у коликој мери је заинтересована власт за очување тог објекта – да се на основу извештаја Конзерваторског завода Сплит у вези са постојећим прописима о експропријацији накнадно размотри претставка Епархијског управног одбора и*

[324] AJ, 144-12-200, *Представка администратора Епархије далматинске, епископа Симеона Злоковића, Комисији за верске послове Извршног већа НР Хрватске, поводом потапања манастира Драговића* (препис).

да се онда одговори Савезној комисији, која је тражила... мишљење по предлозима Епархијског управног одбора.“[325]

Обавештен да се већ врши процена површина, које ће бити потопљене изградњом система ХЦ „Перуча“, на реци Цетини, ЕУО Епархије далматинске упутио је, 11. октобра 1957. године, Комисији за експропријације Народног одбора котара Сплит, акт следеће садржине:

„*... Још у почетку планирања радова на систему који се већ изводи овај Епархиски управни одбор предузимао је потребне кораке код надлежних фактора да се Манастиру благовремено предвиди оштета како би се на другом месту подигла црква и здања и на тај начин ова стара установа продужила своје постојање. Предложено је тада се де образује једна мешовита комисија од представника Епархије далматинске и надлежног тела од стране државе ради утврђивања оштете и локације новог манастирског храма и зграде. Тада је речено потписаном да треба сачекати време почетка процене имања који ће доћи под удар експропријације, па је тај савет прихваћен.*

Пошто су већ отпочели припремне правне радње око експрепријације имања која ће бити експроприсана, то Епархиски управни одбор Епархије далматинске предлаже следеће:

1. Да на лице места изиђе једна мешовита комисија састављена од представника Наслова, Епархиског управног одбора Епархије далматинске и представника Манастира Драговића ради утврђивања вредности објекта и површина које ће се експроприсати, као и ради утврђивања места и површине за нову локацију Манастира Драговића.

2. Да комисија посебно утврди: а) вредност грађевног материјала оштећених објеката, б) вредност саме цркве са звоником ради испостављања суме потребне за изградњу новог храма, пошто је у питању и манастирска и парохиска црква и в) вредност манастирског имања у земљи ради испостављања нове површине која ће се дати манастиру из општенародне имовине или из другог комплекса.

Манастир Драговић је значајна установа Епархије далматинске са историјским одењеним културним значајем у прошлости. Епархија далматинска не може дозволити да се брише једна таква установа из њене организације, па овај Епархиски управни одбор жели да се питање експреприације имовине

[325] AJ, 144-15-230, *Zapisnik sa Druge sjednice Komisije za vjerske poslove Izvršnog vijeća Sabora NR Hrvatske, održane 3. II 1956. godine.*

Манастира Драговића реши на правичан и законски начин, па у том правцу предузима овај свој корак.“[326]

По савету Експропријационе комисије у Сплиту, али и по усменим саветима добијеним у Савезној комисији за верске послове у Светом архијерејском синоду СПЦ, Епархијски управни одбор Епархије далматинске упутио је, у циљу избегавања управног спора, 10. новембра 1957. године, Имовинско-правном одељењу Државног секретаријата за финансије у Загребу, представку „*с молбом да се питање накнаде приликом потапања манастира Драговића и његове имовине поступи по закону и цркви накнади објекат, који се потапа, са одговарајућим минимумом имовине, како овај историјски објекат не би престао да постоји. А у питању је и једини парохијски храм верника тога краја, па и стога овај Епархијски управни одбор испоставља захтев за законску накнаду у овом предмету.*“[327]

У представци се, исто тако, каже да је Епархијски управни одбор расположен за договор у вези одређивања нове локације манастира и саме накнаде, уопште.

Образлажући горе наведене захтеве, у овом поднеску Епархијског управног одбора, поред осталог, стоји:

„*Потапањем долине реке Цетине, које је планирано у вези изградње система хидроцентрала на овој реци, биће потопљен и православни Манастир Драговић, који се налази на територији НО општине Сињ, Котар Сплит.*

Пошто је у питању и једна историска установа Православне цркве, а и црквени објекат који и данас служи као парохиски храм за неколико околних села и насеља, Епархиски управни одбор, по сазнању да је Државна комисија предузела кораке за процену и оштећење цркви, с обзиром на околност што је у питању објект који је нужно потребан цркви и вернима, па се потопљени објект мора надокнадити цркви, односно цернима на другом месту, а сходно пропису Закона.

Епархиски управни одбор Епархије далматинске одмах је упутио акт... Комисији за експропријацију Котара Сплит, која је исти акт упутила Комисији за експропријацију – Испостава Сињ, као надлежној за конкретни случај.

---

[326] AJ, 144-26-280, *Допис Епархијског управног одбора Епархије далматинске, бр. 533/57 од 11. октобра 1957. године, Комисији за експропријације НО котара Сплит у вези експропријације имовине манастира Драговића* (препис).

[327] AJ, 144-26-280, *Допис Епархијског управног одбора Епархије далматинске, бр. 558 од 10. новембра 1957. године, Имовинско-правном одјелу Државног секретаријата за финансије у Загребу у вези накнаде штете приликом потапања манастира Драговића и његове имовине* (препис).

Експропријациона комисија Сплит – Испостава Сињ, актом својим Бр. 246/57 од 17. октобра 1957. године обратила се Секретаријату за општу управу Котара Сплит у конкретном питању и известила да је комисија још 29. октобра 1956. на лицу места провела уобичајену расправу, извршила преглед и индентификацију, опис и процену некретнина, земљишта и свих зграда поменутог Манастира. Пошто је Епархиски управни одбор испоставио захтев да се Манастиру као историској и активној црквеној установи додели земљиште за нову локацију објекта, из општенародне имовине у непосредној близини садашњег Манастира, као и изградњу новог објекта, то је Експропријациона комисија – Испостава Сињ затражила од Секретаријата за општу управу у Сплиту евентуалне упуте о поступку у овом предмету. Испостава Сињ је доставила копију тога акта и Епархиском управном одбору у Шибенику, па се из тога акта и цитира став поменуте Комисије."[328]

Истог дана, 10. новембра 1957, када је упућен допис Имовинско-правном одељењу Државног секретаријата за финансије у Загребу, Епархијски управни одбор Епархије далматинске упутио је Комисији за верска питања Извршног већа НР Хрватске допис сличне садржине с молбом за интервенцију код надлежних инстанци, како би се питање накнаде за потапање манастира Драговића решило законски, тако што би се на другом подесном месту подигао нови храм, а манастиру дао нови минимум земљишта из општенародне имовине, као што је већ било предложено. У допису се даље каже да је Одбор о овом предмету обавестио Експропријациону комисију у Сплиту и Секретаријат за општу управу истог Котара и затражио образовање једне мешовите комисије ради одређивања локације новог храма и земљишне површине која би се доделила из општенародне имовине. У тексту дописа се, исто тако, каже, да би, за правилно решење овог питања, требало заинтересовати и Имовинско-правно одељење Државног секретаријата за финансије у Загребу, као инстанцу, која доноси коначну одлуку.[329]

Готово идентичан допис упутио је и Патријаршијски управни одбор СПЦ, 23. новембра 1957. године, Комисији за верска питања СИВ-а с нарочитом молбом да иста посредује код Комисије за експропријације котара Сплит и

[328] Исто.
[329] Исто.

Државног секретаријата за финансије НРХ, како би се што праведније и целисходније решило питање потапања манастира Драговића.[330]

У решавање овог питања укључио се и Свети архијерејски синод СПЦ, па је, 26. новембра 1957, Комисији за верска питања СИВ-а, упутио акт с молбом за интервенцију код надлежних форума ради законског решавања предмета накнаде штете за потапање манастира Драговића, а уз акт су, као прилози, достављене и копије аката Епархијског управног одбора Епархије далматинске, од 11. октобра и 10. новембра 1957. године, упућене Комисији за експропријације НО котара Сплит и Државном секретаријату за финансије НРХ.[331]

Преписка Епархије далматинске и надлежних државних органа око манастира Драговића настављена је и наредне године. Наиме, као што је већ речено, Епархија далматинска, односно њен Управни одбор, сматрао је да накнада за потапање манастира треба да се да у објекту, како би 500-годишња црквена установа, а уз то и једина богомоља за више околних села и споменик културе, наставила своје постојање, односно живот. Међутим, НО котара Сплит, својим актом бр. 06-2056/1-58 од 8. фебруара 1958. године, упућеним Епархијском управном одбору Епархије далматинске, стао је на потпуно супротно становиште, које се огледало у томе да се на имовину манастира Драговића не може применити пропис о накнади штете у објекту.[332]

Размотривши овај став НО Котара Сплит, Епархијски управни одбор му је упутио акт, чију копију је Свети архијерејски синод СПЦ, 4. марта 1958. године, доставио Комисији за верска питања СИВ-а, у коме се каже:

„*1. Манастир Драговић је ПАРОХИСКИ ХРАМ целог низа села и потапањем овог Манастира верници се вишом силом лишавају своје богомоље, која је најважнији објект верске заједнице, за одржавање култа и верског живота, па се на овај случај односи став други чл. 15 Основног закона о експропријацији.*

Став други тумачења чл. 15 Уредбе објашњава да се накнада у некретнини даје када је у питању „потпуна експропријација“ некретнина неког

---

[330] AJ, 144-26-280, *Допис Патријаршијског управног одбора СПЦ, бр. 7835 од 23. новембра 1957. године, Комисији за верска питања СИВ-а у вези накнаде штете за потапање манастира Драговића*.

[331] AJ, 144-26-280, *Допис САС-а СПЦ, бр. 2752/зап. 665 од 26. новембра 1957. године, Комисији за верска питања СИВ-а, по питању накнаде штете за потапање манастира Драговића.*

[332] AJ, 144-26-280, *Допис Патријаршијског управног одбора СПЦ, бр. 2134 од 5. марта 1958. године, Комисији за верска питања СИВ-а, у вези потапања манастира Драговића; Допис Епархијског управног одбора Епархије далматинске, бр. 59 од 17. фебруара 1958. године, Секретаријату за општу управу НО котара Сплит, по питању накнаде штете за потапање манастира Драговића с молбом за интервенцију*.

правног или физичко-правног лица, што имамо у случају експропријације Манастира Драговића. За случај неудовољења захтева овог Епархиског управног одбора на отштету у објекту, Епархија ће за свој Манастир водити управни спор. Не може се једна заједница лишавати свог верског објекта, у овом случају најважнијег објекта, храма, а да јој се не даде могућност за накнаду у објекту.

2. Епархиски управни одбор је обавештен да постоји у непосредној близини данашњег Манастира општенародна имовина из које се може дати накнада у земљи и на којем се месту може подићи нови храм. Нажалост тренутно је управник Манастира у ЈНА, на месечној вежби, али у његовом отсуству договор о новој локацији Манастира Драговића може се обавити са претставником свог Одбора свештеником и архијерејским намесником сплитским Марком Плавшом.

Епархиски управни одбор ће пристати на компромис: да се трошком Предузећа које ће експроприсати нову хидроцентралу, пренесе грађевни материјал и трошком истог сагради нова црква и мањих димензија од старе. Накнада по принципу објект за објект мора се дати, јер у противном поступиће се супротно од прописа Закона, тим пре што је Манастир као целина, односно као установа и насељено место, са станбеном зградом за верска лица, којима се по Упутству о поступку експропријационих комисија – I. Облици накнаде, А – Накнада у давању... из године 1950. мора саградити нова станбена зграда.

3. Као што се види из приложеног акта Конзерваторског завода у Сплиту, М. Драговић се третира као културно-историски споменик, па сам Завод предлаже Котару споразум са Епархијом ради задовољења потреба да се сачува једна културна установа.

Манастир Драговић је стар око пола милениума, рушен је од Турака и поново обнављан, и то не једанпут, па не треба дозволити да данас у својој слободној домовини пропада, пошто је прво у рату настрадао од непријатеља, сачувавши ипак храм, који сада треба да се експроприше без накнаде у објекту, мада то Закон предвиђа. Јер Манастир Драговић има право накнаде у објекту на другом месту и из разлога што је у питању ЈЕДИНИ храм верника, и из разлога што је у питању СПОМЕНИК КУЛТУРЕ, и из разлога што је у питању настањена верска установа. Боље се споразумети него спорити.“[333]

[333] AJ, 144-26-280, *Допис Епархијског управног одбора Епархије далматинске, бр. 59 од 17. фебруара 1958. године, Секретаријату за општу управу НО Котара Сплит по питању накнаде штете за потапање манастира Драговића* (препис).

Готово идентичан допис, с молбом да историјски манастир Драговић узме у своју заштиту и тако спречи његово гашење, Патријаршијски управни одбор СПЦ упутио је, 5. марта 1958. године, Комисији за верска питања СИВ-а.[334]

Ова комисија упутила је у два наврата, 27. марта и 11. јуна 1958. године, Комисији за верске послове ИВС НРХ, представке, интересујући се за решење питања манастира Драговића. На повратну информацију није се дуго чекало и већ 19. јуна стигао је следећи одговор:

„Услијед изградње ХЕ „Перуча“ – Сињ, указала се је потреба, да се изврши експропријација некретнина на подручју НО-а општине Сињ и Врлика у површини од око 1.400 ха земље (углавном обрадиве) са преко 400 грађевних објеката којим је погођено 1450 домаћинства са око 9.400 чланова обитељи. Овом експропријацијом обухваћене су и некретнине Манастира Драговића које директно долазе под воду.

С обзиром на величину ове експропријације којом је обухваћен велики број домаћинстава, од којих већи дио морат ће се преселити у друге крајеве, јер им се потапа сав или највећи дио њиховог пољопривредног земљишта заједно са стамбеним и господарским зградама, приликом процјене експроприраних некретнина као и одређивања накнаде настојало се је, да се свим власницима експроприраних некретнина међу које спада и Манастир Драговић даде највиша могућа накнада.

Експропријациона комисија у Сињу извршила је по вјештацима процјену непокретне имовине Манастира Драговић, које су обухваћене овом експропријацијом, те у мјесецу ожујку ове године донијела рјешење о накнади, којим је одређена укупна накнада за исте у износу од Дин 11,815.394.-, од којег износа отпада на земљиште Дин 2,915.999.- на зграде и ограду Дин 7,265.370.- и на зидине остале од порушених и спаљених зграда за вријеме рата Дин. 1,634.024.-

По мишљењу Држ. секретаријата за послове финансија НРХ експропријациона комисија у Сињу правилно је поступила одредивши накнаду у новцу, с обзиром да тражење Епархије далматинске изражено у приложеном препису дописа Предсједника Патријаршијског управног одбора српске православне цркве бр. 2134 од 5. III. 1958. г. – да се накнада даде у другом објекту којег би инвенститор требао да подигне на другом земљишту, нема законског

[334] АЈ, 144-26-280, *Допис Патријаршијског управног одбора СПЦ, бр. 2134 од 5. марта 1958. године, Комисији за верска питања СИВ-а с молбом да манастир Драговић узме у заштиту.*

основа т.ј. такав облик накнаде није предвиђен у Закону о експропријацији (Сл. лист бр. 12/57.).“[335]

Иако овај одговор није деловао обећавајуће, Комисија за верске послове ИВС НРХ упутила је 3. октобра 1958. године, Комисији за верска питања СИВ-а, нови допис у коме се каже да је, ипак, НО котара Сплит решио да додели земљиште за градњу црквице, јер се постојећи манастир потпуно потапа акумулационим језером Перуча.[336]

Комисија за верска питања СИВ-а проследила је, 27. октобра 1958, ова два дописа Комисије за верске послове ИВС НРХ, Патријаршијском управном одбору СПЦ.[337]

Данашња црква манастира Драговића, изграђена делом од материјала „другог“ манастира, подигнута је 1958, а освећена на Малу Госпојину 1959. године.[338]

Дакле, данашњи манастир Драговић је треће манастирско здање на трећем локалитету, али без обзира на бројна страдања и измештања, овај манастир, готово непрекидно на задатку очувања и ширења православне вере, био је и остао достојан и достојанствен симбол присуства и трајања српског народа и православља на простору северне Далмације.

Случај епископског дома у Шибенику

Одмах по ослобођењу, ГНО у Шибенику, заузео је зграду Епископског дома и у њега сместио Дом за незбринуту децу. Епископов стан био је у другој епархијској згради, али у њој није било довољно простора за смештај епархијских канцеларија и за стан архијерејског заменика. Зато је Свети архијерејски Синод СПЦ, 13. IX 1955, упутио допис КВП СИВ-а, с молбом за интервенцију код надлежних власти да се ослободи још један стан, односо цело приземље заузете

[335] AJ, 144-26-280, *Dopis Komisije za verske poslove IVS NRH, br. 38/4-1958 od 19. juna 1958. godine, Komisiji za verska pitanja SIV-a u vezi eksproprijacije manastira Dragovića*.
[336] AJ, 144-26-280, *Dopis Komisije za verske poslove IVS NRH, broj 08-38/5-1958 od 3. oktobra 1958. godine, Komisiji za verska pitanja SIV-a, u vezi dodele zemljišta za manastir Dragović*.
[337] AJ, 144-26-280, *Допис Комисије за верска питања СИВ-а, бр. 01-209/2 од 27. октобра 1958, Патријаршијском управном одбору СПЦ у вези експропријације некретнина манастира Драговића*.
[338] Слободан Милеуснић, *Манастир Драговић...*, 139-140.

зграде и уступи епископу далматинском на коришћење, а да Дом за незбринуту децу остане и даље у епархијској згради у којој је и смештен.[339]

НО општине Шибеник понудио је ЕУО Епархије далматинске закључење купо-продајног уговора ради откупа једног дела баште Епархијског двора (Дечји дом у Шибенику).

ЕУО на то није пристао, што се види и из дописа који је, 5. марта 1957, упутио Секретаријату за комуналне послове (СКП) поменутог одбора, а његов препис ПУО и Архијерејском синоду СПЦ, с молбом за интервенцију преко КВП СИВ-а, да се заштити поменута епархијска имовина. У допису се каже:

„*1. У свима материјалним питањима епархиски управни одбори појединих епархија нису потпуно самостални органи Епархија, јер за свако отуђење имовине потребна је дозвола Патријаршиског управног одбора Српске православне цркве у Београду, а на основу одговарајућих прописа Црквеног устава. Епархиски управни одбор поготово није суверен да одлучује у питању отуђивања имовине своје епископске резиденције, јер све епископске резиденције сматрају се део такозваног Резиденц фонда којим од 1918. године, после уједињења покрајинских цркава у једну Православну патријаршију управља Патријаршиски управни одбор.*

2. Епархиски управни одбор Епархије далматинске сматра да би одузимањем 380 мкв епископске баште, како је предвиђено у Вашем решењу, епископска резиденција доведена у положај обичне грађанске куће, што би будућег епархиског Епископа ставило у тежак положај с обзиром на његово достојанство које га упућује на живот у уском кругу своје резиденције. Осим тога треба знати да је епископ и репрезентативна личност, често и као високи грађанин своје земље, поготово у положају епископа Епархије далматинске, који је једини православни Архијереј на обали нашег Јадрана, па би у појединим међуцрквеним додирима овај епископ морао примати на себе обавезу домаћина који прима у свој дом претставнике других пријатељских цркава, односно верских заједница.

3. Сасвим је од другостепеног значаја чињеница што је још увек Епархија далматинска у статусу администрирања, тј. у таквом материјалном положају да тренутно нема свога епархиског Епископа, него потписани као Епископ горњокарловачки управља овом Епархијом, што траје већ скоро шест година.

[339] АЈ, 144-13-201, *Допис САС СПЦ Комисији за верска питања СИВ-а за интервенцију код надлежних власти да се ослободе зграде заузетих епископских домова.*

Епархија је на крају овог провизоријума, јер број њеног свештенства од ове године, када ће завршити школовање прва генерација изаратних свештеничких кандидата, па за две до три године биће удвостручен, чиме ће се стопроцентно изменити и положај Епархије, која још у току ове године може да добије свога епархиског Епископа. А то значи да ће се доласком епархиског епископа оштро поставити и враћање епископске резиденције, која ће се уредити како приличи седишту једног високог црквегног претставника. У том случају епископска башта постаће поново мали парк у том делу града, а и познато је да је Шибеник град који иначе оскудева у сваком зеленилу у старијем градском подручју у којем се налази и епископска резиденција Епархије далматинске. Зар одузимати и последњу могућност за добијање насушно потребног зеленила у делу Шибеника који је и иначе сури камен, односно сури зид старих грађевина!

Епархиски управни одбор Епархије далматинске моли НО Општине Шибеник да изволи пронаћи друго решење за ситуирање зграде за намештенике и раднике творнице Лозовац, да се баш не удара на епископску резиденцију, која и по своме стилу и по својој намени и по своме положају захтева један зелени базен, који би уосталом био од естетског значаја и за сам град, да не говоримо од коликог би хигијенског значаја био тај зелени базен за саму околину платоа на коме се налази.

По својој дужности, а у вези постојећих уставних начела Српске православне цркве, Епархиски управни одбор овај допис доставиће у препису Патријаршиском управном одбору и Светом Архијерејском Синоду, с молбом за интервенцију преко Савезне верске комисије, да се заштити поменута епархиска имовина, јер је у питању најзначајнији део те имовине, само епископска резиденција, у коју ће се у скоро време уселити нови епископ далматински, јер, понављамо, провизоријум у коме се налазила Епархија далматинска налази се при крају. Потписаном је поверена управа Епархије, док се у њој не среде прилике и створе услови за избор сталног епархиског епископа, о чему је било речи и досад, када се постављало питање епархиске имовине у Шибенику, при чему се увек наилазило на разумевање код локалних органа народне власти, као нигде у нашој земљи. Стога је Епархиски управни одбор уверен да ће НО Општине Шибеник и у овој прилици, када се ради о једном судбоносно важном питању Епархије далматинске наћи начина за такво решење насталог питања, да се поштеди од непотребне жртве једне епархије, чија је епископска резиденција у рату од

окупатора опљачкана и доведена у такво стање, да и стога, између осталог, до данас није дошло до избора сталног епархиског Епископа Епархије далматинске.

Епархиски управни одбор је уверен да ће НО Општине пронаћи начина да се избегне једно решење које не би значило добар знак у односу Народне власти на терену са највишим органом једне Православне епархије."[340]

Како молба Светог архијерејског синода СПЦ, бр. 2192 од 13. септембра 1955. године, КВП, за интервенцију код надлежних органа да се зграде епископских домова, а између осталих и оног у Шибенику, које су месне власти заузеле и извршиле њихову пренамену, предају епископима на употребу, није уродила плодом, Архијерејски синод СПЦ је, по налогу Светог архијерејског сабора, 18. јуна 1957. године, поново Комисији упутио молбу сличне садржине.[341]

Током посете митрополита Дамаскина и епископа Емилијана и Симеона, председнику КВП ИВС НРХ – Јоси Гржетићу, 26. марта 1959. године, епископ Симеон га је упознао са стањем у Епархији далматинској, уз напомену да је та Епархија привремено под његовом управом и молбу да се епископски двор у Шибенику изузме од национализације, јер се у најкраћем времену очекује долазак далматинског епископа.[342]

Посета делегације Савеза удружења православних свештеника Епархији далматинској

Због честих жалби на црквено-верско стање у НРХ, а нарочито у Карловачком владичинству, које су износили свештеници, чланови и функционери УПС-а из НРХ на седницама ДКВП, председник те комисије, Добривоје Радосављевић, предложио је да се обиђу ти крајеви, ради контакта са месним органима власти, представницима ССРН и Савеза комуниста (СК), како би се видела права слика стања. Делегација у саставу: прота Милан Смиљанић, председник Савеза; Ратко Јелић, секретар; прота Милан Радека, председник Земаљског одбора удружења за СРХ и прота Илија Ћук, секретар, у периоду од 12-23. јуна 1956. године, обишла је крајеве Кордуна, Лике, Баније, Северне

[340] AJ, 144-21-257, *Допис Епархијског управног одбора Епархије далматинске, бр. 141 од 5. марта 1957. године, Народном одбору општине Шибеник у предмету откупа једног дела баште Епископског двора* (препис).
[341] AJ, 144-22-258, *Синодов допис бр. 1433/Зап. 396 од 18. јуна 1957, Комисији за верска питања СИВ-а у вези епископских домова.*
[342] AJ, 144-31-323, *Zabeleška o poseti mitropolita Damaskina i episkopa Emilijana i Simeona predsedniku Komisije za vjerska pitanja Izvršnog vijeća NRH – Josi Gržetiću, 26. marta 1959. godine.*

Далмације и Босанске Крајине. Том приликом посећено је 29 центара (котарских и општинских народних одбора и месних уреда) и обављен разговор са око 100 представника.[343]

У заједничком извештају са тог пута се, између осталог, каже да су 16. јуна 1956. године стигли у Обровац, а затим, преко Жегара, у манастир Крку. Том приликом игуман Павле Козлица се најпохвалније изразио о односу власти према њему и само је замолио за интервенцију за дотацију ради оправке манастирског конака. Састанак у Смиљчићу одржан је у НО општине, 17. јуна 1956, при чему је констатована добра сарадња и одлични односи између пароха проте Николе Тришића и народних власти. На састанку у НО котара Задар, који је одржан 18. јуна, Винко Кожул, председник Котарског народног одбора (КНО), оценио је да је сарадња свештеника и народних власти доста добра, нагласивши да би били много задовољнији кад би таква сарадња била и са католичким свештенством. Састанку су присуствовали и Јован Јавор, месни парох, и Љубомир Врцељ, пензионисани прота. У даљем разговору било је речи о извесним појавама шовинизма између Срба и Хрвата на подручју Смиљчића и Бенковца, па је затражено од свештеника да помогну уклањању таквих појава и јачању братства и јединства у овим крајевима. Свештеник Јован Јавор истакао је проблем црквене имовине у Жегару, која је била предмет спора, јер су је неки приватници, још 1941. године, између себе поделили сматрајући је својом приватном својином. Цео разговор протекао је у присној и другарској атмосфери делегације и представника власти. У Бенковцу је, 18. јуна, одржана седница Управног и Надзорног одбора Епархијског удружења, уз присуство: проте Јакова Мандића, председника удружења; проте Миливоја Јелаче, секретара; чланова проте Уроша Доброте, проте Николе Тришића, свештеника Јована Јавора и игумана Павла Козлице; председника ССРН-а општине Бенковац и члана општинског НО-а општине Бенковац. Прота Јаков Мандић и прота Миливоје Јелача говорили су о предусретљивости народних власти у свакој прилици и о добрим односима са њима, док је председник одбора ССРН, уз напомену да се понегде осећају последице разједињености, изразио потпуно задовољство са радом и сарадњом православног свештенства. На састанку у Кистањама, 19. јуна 1956, присутни су били Обрад Штрбац, председник НО-а општине; Ђуро Николлић, секретар; Васо Николић, члан ССРН; Никодим Опачић, архимандрит; прота Срето Вујасиновић;

[343] AJ, 144-19-244, *Izveštaj delegacije u sastavu Milan Smiljanić, Milan Radeka, Ratko Jelić i Ilija Ćuk, koja je u periodu od 12. do 23. juna 1956. godine obišla krajeve Banije, Korduna, Like, Severne Dalmacije i delom Bosanske Krajine.*

прота Јаков Мандић и игуман Павле Козлица. И на овом састанку је констатовано да је сарадња између власти и свештенства доста добра и да, са те стране, нема никаквих проблема, али да велики проблем причињавају порези на црквене општине и манастир Крку. Наредни састанак одржан је у Скрадину, 19. јуна, уз присуство председника НО општине Скрадин и протâ из Скрадина Уроша Доброте и Николе Вукојевића. И на овом састанку је истакнута добра сарадња свештеника и народних власти, али је указано и на претерано опорезивање. Истог дана, одржан је састанак и у Шибенику, на коме су били присутни: Перо Шкарица, председник КНО-а; Перо Рончевић, председник општинског НО-а; Стево Вукадин, секретар СК котара Шибеник; Пашко Периша, секретар КНО-а; Драшко Јуришић, представник ССРН; Шпиро Маргетић, прота и архијерејски заменик у Шибенику и прота Јаков Мандић, председник епархијског удружења за Далмацију. На овом састанку је, поред осталих, говорио и Перо Шкарица и том приликом нагласио да је наређена ревизија пореза манастира Крке, како би проблем опорезивања био реално решен. Исто тако, он се похвално изразио о позитивној активности православних свештеника на раду у ССРН и задругама, за разлику од многих католичких свештеника, који су, по њему, представљали кочницу изградње. Следећег дана, 20. јуна, одржан је састанак у Дрнишу, у просторијама Општинског одбора ССРН, на ком су били присутни: Миро Кухач, председник општинског НО-а; Владо Шаин, секретар СК; Љубо Кнежевић, Јосип Вржина и Ожеговић, чланови ССРН и Јово Сунајко, месни парох. На овом састанку Миро Кухач је истакао да на том терену нема никаквих политичких проблема у односима између свештеника и народне власти, па иако има још потешкоћа по питању учвршћивања братства и јединства, са стране СПЦ нема никаквих појава шовинизма. Исто тако, овом приликом је истакао да је можда било неправилности, а да се понекад и прекардашило, у погледу опорезивања, али ако тога и сада има да се то може увек поново размотрити и ревидирати. Свештеник Сунајко је изнео проблем великог пореза црквених општина, док највећи део црквене земље користе приватници, који су је присвојили током рата, а не сносе никакве обавезе, наводећи случај неког Андрића. Сунајко је истакао да, иначе, има одличне односе са народним властима и да остварује добру сарадњу са месним друштвеним организацијама. Истог дана, 20. јуна, одржан је и састанак у Книну, на коме су били присутни: Душан Поповић, председник општинског НО-а; Бранко Радиновић, председник Општинског одбора ССРН и Антоније Пинчетић, месни парох. Ратко Јелић отворио је састанак и том приликом говорио о циљу посете ове делегације, нарочито Далмацији, и истакао питања о којима би требало

поразговарати с тенденцијом њиховог правилног решавања, као што су: порез црквених општина, свештеника и манастира; опорезивање добровољних црквених прилога; располагање црквеном имовином итд. Исто тако, навео је пример бесправног уживања црквене земље, од стране неких приватника, али и неких задруга, нпр. у Голубићу, Косову, Отону, Книнском Пољу и другим местима, али се то толерисало. Поменут је и случај тесаног камена од порушене книнске цркве, који је узела општина за неке своје грађевинске радове и већ десет година отеже са обећаном надокнадом штете црквеној општини. Међутим, Душан Поповић је истакао да он лично сматра да нема никаквих нарочитих проблема у односима између свештенства и народних власти, уз изузетак што у неким црквеним одборима има чланова, који су раније били сарадници окупатора и четника и који су непријатељски расположени према данашњици, као што су Илија Букоровић из Бискупије, Никола Поповић, Пане Новаковић из Книнског Поља и Илија Гојко из Марковца. Исто тако, Поповић је истакао да се у неким круговима, Срба и Хрвата, покрећу питања обнове цркава у Книну, православне и католичке, порушених бомбардовањем у рату, па је дошло до шовинистичких испада, те би се по том питању, поред народне власти, требао ангажовати и Антоније Пинчетић, месни свештеник. Чланови делегације су објаснили на који начин треба решавати врло деликатно и осетљиво питање непожељних црквених одборника с препоруком да месни свештеник преузме на себе обавезу да редовним путем, уз сагласност црквених влсти, без великих потреса реши питање замене тих чланова одбора новим људима. Међутим, иако је овај састанак протекао у пријатној атмосфери и разговору о конкретним питањима, делегација у свом извештају каже да не обећава много, јер се није осетила добра воља присутних да пораде на решавању имовинско-правних проблема и враћању незаконито одузете земље, што се огледа и у пребацивању тежишта разговора на састав црквених одбора.[344]

У извештају се даље каже да је нарочито важно да се реши питање опорезивања манастира Крке, културно-историјског споменика, који није добио никакву помоћ за одржавање и обнову, него се од прилога верника, односно својих средстава издржава и поправља. Затим, да је манастир Крупа, који није имао прилога као Крка, а исто је спадао у категорију култуно-историјских споменика, захтевао пружање материјалне помоћи бар за кров. На крају, у извештају се каже да цркве у Биљанима и Мирању, које, такође, спадају у категорију културно-историјских споменика, жели да оправи сам народ и то из

[344] Исто.

средстава црквених општина, али се преко тога ћутке прелази или се у народ пусти глас да треба добро да се причува онај ко крене да поправља цркву.[345]

Архијерејски рад епископа-администратора Симеона Злоковића

Одлуком Светог архијерејског синода СПЦ, Син. Бр. 2397/зап. 870/51, пензионисан је парох ивошевачки и архијерејски намесник шибенски, протојереј Стеван Вујасиновић.[346]

Током 1952. године, на предлог Симеона, епископа-администратора Епархије далматинске, Свети архијерејски синод СПЦ одликовао је Никодима (Опачића), настојатеља манастира Крке, архимандритским чином, а сам епископ Симеон, јереја Јакова Мандића, чином протојереја и примио у везу клира Епархије далматинске протојереја Спиридона Маргетића (из Епархије браничевске) и поставио га за в. д. пароха у Шибенику.[347]

Током ове године, епископ Симеон је, приликом свог боравка у Шибенику, у оквиру своје канонске посете обишао Сплит, Задар, Коњеврате, манастир Крку и Врлику.[348]

По епископовом наређењу, а у складу са чл. 166 Устава СПЦ, Црквени суд Епархије далматинске расписао је (1952) конкурс за упражњено место пароха у парохији шибенској, уз напомену да заинтересовани свештеници или свештеномонаси, јер се радило о малој парохији, молбе, у року од месец дана од дана објављивања огласа у Гласнику СПЦ, доставе, преко надлежних архијерејских намесника, Црквеном суду у Шибенику.[349]

У тексту огласа се даље каже да ће ЦО у Шибенику обезбедити свом новом пароху стан и плату од 5.000 динара, с тим што је у њу урачуната и катихизација, док би епитрахиљски приход убирао сам.[350]

Исте године, Црквени суд у Шибенику, по налогу епископа Симеона, расписао је и конкурс за сталног пароха упражњене парохије бенковачке, с тим што би му ЦО у Бенковцу дала стан у парохијској кући, али уз обавезу да до

[345] Исто.
[346] *Гласник СПЦ*, 2-3/1953, 27.
[347] Исто, 27.
[348] Исто, 27.
[349] *Гласник СПЦ*, 3/1952, 88.
[350] Исто, 88.

постављења још једног пароха у намесништву опслужује и парохије у Церањама, Јагодњој, Кули Атлагића и Бргуду.[351]

Наредне године, расписан је конкурс за пароха упражњене парохије у Голубићу (Архијерејско намесништво книнско), с тим што је огласом било предвиђено да новопостављени парох, уз добијање стана у натури, опслужује и парохије у Плавну и Стрмици у истом архијерејском намесништву.[352]

Током 1953. године, администратор Епархије далматинске, епископ горњокарловачки Симеон, поставио је, на лични захтев, а на основу расписаног конкурса, јереја Миливоја Јелачу, пароха голубићког (Архијерејско намесништво книнско), за пароха бенковачког (Архијерејско намесништво бенковачко), јереја Павла Поповића, по канонском отпусту из Епархије бачке, за пароха голубићког (Архијерејско намесништво книнско) и, на лични захтев, предложио за пензију пароха братишковачког, протојереја Уроша Доброту (Архијерејско намесништво шибенско). Ове године умрли су јереј Бранко Петровић, бивши парох бјелајски (Архијерејско намесништво босанскопетровачко) и протојереј-ставрофор Стеван Јавор.[353]

Током 1954. године, епископ Симеон, поставио је јереја Миливоја Јелачу за архијерејског намесника бенковачког и предложио за пензију: јереја Николу Вукојевића, пароха скрадинског (Архијерејско намесништво шибенско), протојереје Мирка Вујатовића, пароха врбничког и Љубомира Врцеља, пароха книнскопољског (Архијерејско намесништво книнско), протојереја Миливоја Јелачу, пароха бенковачког, јереја Божидара Магуда, пароха брибирског и протојереја Јакова Мандића, пароха ђеврсачког (Архијерејско намесништво шибенско), а за разрешење, на лични захтев, пензионисаног пароха, протојереја Љубомира Врцеља, администратора книнско-пољске парохије.[354]

По налогу епископа Симеона, Епархијски црквени суд расписао је, 8. јуна 1954. године, конкурс за упражњено место пароха у парохији у Книнском Пољу (Архијерејско намесништво книнско), при чему је у огласу наведено да СПЦО даје свештенику стан у натури.[355]

У току 1955. години, епископ Симеон, у својству администратора Епархије далматинске, упутио је Светом архијерејском синоду СПЦ предлог за одликовање

[351] *Гласник СПЦ*, 1/1953, 20.
[352] *Гласник СПЦ*, 5/1953, 98.
[353] *Гласник СПЦ*, 10/1954, 199-200.
[354] *Гласник СПЦ*, 10/1954, 200; *Гласник СПЦ*, 5/1956, 83.
[355] *Гласник СПЦ*, 6/1954, 88.

напрсним крстом, протојереја Спиридона Маргетића, члана и референта Црквеног суда Епархије далматинске, а сам је одликовао: јереје Миливоја Јелачу (пароха и архијерејског намесника бенковачког) и Николу Вукојевића (пароха скрадинског у Архијерејском намесништву шибенском) протојерејским чином, јеромонаха Павла (Козлицу), старешину манастира Крупе, игуманским чином, јереја Антонија Пинчетића (пароха бискупијског у Архијерејском намесништву книнском) и јеромонаха Рувима (Штрбца), настојатеља манастира Драговића, правом ношења црвеног појаса. Исто тако, поставио је протојереја-ставрофора Спиридона Маргетића за архијерејског заменика у Шибенику, а јереја Жарка Јовановића за привременог пароха смољанског (Архијерејско намесништво босанско-петровачко), с тенденцијом да по рукоположењу у чин ђакона, а затим и презвитера, опслужује све парохије у свом намесништву. Ове године обављено је и рукоположење монаха Дамјана (Видаковића), сабрата манастира Крке, у чин ђакона. Такође, епископ Симеон, доделио је у опслуживање: јереју Антонију Пинчетићу, пароху бискупијском, Книнско-пољску, Пађенску и Жагровићку парохију (Архијерејско намесништво книнско), јеромонаху Рувиму (Штрбцу), старешини манастира Драговића, парохију полачку (Архијерејско намесништво книнско) и протојереју Урошу Доброти, пароху братишковачком, парохију скрадинску (Архијерејско намесништво шибенско). Током ове године разрешени су јереј Богољуб Јовановић (бивши привремени администратор парохије босанско-петровачке) и протојереј Богдан Матковић (пензионисани свештеник, који је опслуживао парохију скрадинску), ради одласка у Епархију сремску. Из везе клира Епархије далматинске отпуштени су јереј Душан Новаковић, пензионисани парох, ради преласка у везу клира Архиепископије београдско-карловачке и јереј Драгољуб Савић, ради прелаза у везу клира Епархије дабро-босанске. Ове године умрли су протојереји Милан Мацура (в. д. архијерејског заменика у Шибенику) и Мирко Вујатовић (почасни члан Црквеног суда Епархије далматинске).[356]

Током 1956. године, обављено је постављење јереја Војислава Протића, пензионисаног свештеника, за в. д. секретара-референта Црквеног суда Епархије далматинске и протојереја Јакова Мандића, пароха ђеврсачког, за архијерејског намесника шибенског, док је за пензију предложен протојереј Никола Тришић, парох исламски (Архијерејско намесништво бенковачко).[357]

---

[356] *Гласник СПЦ*, 3-4/1955,36; *Гласник СПЦ*, 5/1956, 82-83.
[357] *Гласник СПЦ*, 5/1956, 83.

Исте године, 4. децембра, Црквени суд у Шибенику, у брачном спору између Гркинић Јована из Сплита и његове супруге Милице, рођене Кожуљ, у том тренутку непознатог места боравка, туженој Милици, поставио је, по службеној дужности, заступника, протојереја Јакова Мандића (пароха ђеврсачког и архијерејског намесника шибенског).[358]

Дана 28. јула 1958. године, епископ горњокарловачки и администратор Епархије далматинске Симеон, посетио је, у оквиру своје канонске посете, Карин у Далмацији, родно место епископа Симеона Кончаревића. Том приликом, у обновљеном храму, служио је, заједно са протојерејом-ставрофором Спиридоном Маргетићем и игуманом манастира Крупе Павлом, свету архијерејску литургију, на којој је одликовао оца Георгија, пароха каринског, за његов рад у четири парохије, правом ношења црвеног појаса. Овом приликом епископ Симеон је посетио и родну кућу епископа Симеона Кончаревића.[359]

[358] *Гласник СПЦ*, 1-2/1957, 51.
[359] *Гласник СПЦ*, 8/1958, 164.

ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА ЗА ВРЕМЕ ЕПИСКОПА СТЕФАНА БОЦЕ (1959-1978)

ИЗБОР И УСТОЛИЧЕЊЕ СТЕФАНА БОЦЕ ЗА ЕПИСКОПА ДАЛМАТИНСКОГ

У тренутку када се заступало гледиште да Епархија далматинска нема *резон детр* и да је треба припојити једној од суседних епархија, Свети архијерејски сабор СПЦ, је на свом редовном заседању, у јуну 1959. године, изабрао протођакона Стевана Боцу[360], дотадашњег професора Богословије „Свети Сава“ у Београду, за епископа упражњене Епархије далматинске. Хиротонију епископа далматинског Стефана обавили су, на литургији у Саборној цркви у Београду, 9. августа 1959. године, патријарх српски Герман и антиохиски Теодосије, уз саслужење више архијереја.[361]

Приликом свог хиротонисања, епископ Стефан је, између осталог, рекао: „*'Боже, Ти ме шаљеш у Далматинску епархију, једном делу нашег народа, који се тамо вековима борио с туђином, сваке врсте, за своју веру и за своју част и слободу. Шаљеш ме једном сиромашном крају, који се тамо мучно борио, не само за своје тле, већ и са камењем и стењем свога тла, за своју насушну кору хлеба. Благодарим Ти што ме баш тамо шаљеш, јер нам историја каже, да, иако је тај народ сиромашан* материјалним *благом, али да је врло богат снагом и вољом у унапређењу својих хришћанских, моралних и националних светиња и идеала.*

[360] **Стефан (Боца)** – епископ далматински (1959-1978), световно Стеван Боца, рођен је 21. августа 1916. године у Мућави (Јосипдол) – Лика. Основну школу и нижу гимназију завршио је у Огулину, Богословију у Сарајеву, Богословски и Филозофски факултет у Београду, а Колеџ Светог Августина у Кентерберију – Енглеска. За ђакона је рукоположен 1940, а за јеромонаха 1959. године. Пре избора за епископа далматинског радио је као професор гимназије у Оточцу и Крагујевцу, а затим и као професор Богословије Светог Саве у Београду. За епископа далматинског изабран је 19. јуна 1959. године, а хиротонисан у Саборној цркви у Београду, 9. августа исте године. За време његове управе Епархија далматинска је доживела свој препород. Подизани су нови храмови (14), обновљени сви у Другом светском рату оштећени (50), попуњене парохије и поново је отворена Богословија у манастиру Крки. На мајском заседању Светог архијерејског сабора, 1978. године, изабран је за епископа жичког. Умро је у манастиру Жичи, 4. фебруара 2003. године.
Литература: Епископ Сава, *Епархије и епископи 1920-1970. Српска православна црква 1920-1970.* Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије, Београд 1971, 512-513.
[361] *Гласник СПЦ*, 7/1959, 210, 216-217.

Уверен сам да ће тамо и данас и сутра, насупрот каменом тлу оног краја, семе Твога Јеванђеља падати у родна и плодна срца'.“[362]

О самој атмосфери на устоличењу епископа далматинског Стефана, које је, у својству опуномоћеника патријарха Германа, обавио дотадашњи администратор Епархије далматинске еписког горњокарловачки Симеон, у катедралној цркви у Шибенику, 13. децембра 1959. године, коме су присуствовали углавном сви свештеници Епархије далматинске, секретари удружења православних свештеника Ратко Јелић и Илија Ћук и око 150-200 грађана, међу којима и известан број католика, као и потпредседници НО котара Шибеника Мирослав Кухач и НО општине Ћаће Никола, говори забелешка потпредседника НО котара Шибеник Мирослава Кухача, коју је НО котара Шибеник, 18. децембра 1959. године, доставио КВП ИВС НРХ. У забелешци се, између осталог, каже:

„*... Присуствујући чину устоличења запазио сам, да ни у беседи епископа Симеона, а ни епископа Стефана није било наглашено нити пак наговјештено питање односа између цркве и државе ни у позитивном ни у негативном смислу. Једино је било наглашено питање толеранције православних и католичких вјерника и ових двију цркава. У својим бесједама и један и други су ставили до знања вјерницима и грађанима да се епархија далматинска налази у тешким приликама, како у погледу броја свећеника, тако и у материјалном погледу у односу на стање и број храмова. Из њихових бесједа лако је било извести закључак, да ће најосновнији задатак новог епископа бити управо брига за нови свећенички подмладак и попуњавања упражњених парохија. Позивајући се на прећашње епископе далматинске, као на узоре који су, не штедећи себе, много учинили да се православна црква учврсти и афирмира у епархији далматинској, између осталих епископ Симеон је споменуо и Иринеја Ђорђевића, чији је негативан став према социјалистичкој Југославији иначе познат и православним вјерницима. Епископ Стефан, позивајући се такође на своје претходнике, омашком или намјерно није споменуо Иринеја Ђорђевића, док је све остале споменуо алудирајући при томе да ће и он ићи њиховим путем.*

Исто тако ни у здравицама једног и другог епископа на банкету није било ријечи о потреби за контактима и сурадњом с органима власти, већ углавном о служењу вјери и богу, јер онај тко служи вјери и богу, служи народу и отаџбини.

---

[362] „The Path of Orthodoxy” – Стаза Православља, свезак 2, август 1969, број 8; *Православље*, *Новине Српске патријаршије*, 63-64/1969, 11 (цитирано према: Милисав Д. Протић, Изградња цркава у поратном периоду, *Српска православна црква 1920-1970. Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије*, Београд 1971, 266).

Међутим, у непосредним разговорима они јесу за контакт и сурадњу, позивајући се на Устав и Закон о правном положају вјерских заједница, али јавно пред нижим клером и грађанима не декларирају се за то.

Узгред напомињем, да је на банкету поред присутних православних свећеника било око двадесетак грађана углавном старијих људи и припадника старих политичких режима и партија, као Др. Суботић, Ковачевић Златан и други чија имена не знам.

У многобројним здравицама од стране свећеника и двојице грађана (Ковачевића и 92 годишњег старца Бркића) није било ничега негативног. Напротив у Здравици Јакова Мандића, архимандрида Никодина Опачића и споменутих грађана истакнута је жеља и потреба да свећеници, као патриоти и грађани наше социјалистичке домовине, треба активно да пружају подршку у напорима наших радних људи и народне власти у изградњи социјализма, наздравивши дуг и сретан живот Маршалу Титу и просперитет Федеративне Народне Републике Југославије. Старац Бркић је позвао читав скуп на банкету да запјева Бранково 'коло' симболизирајући тиме братство и јединство наших народа."[363]

И овај извештај иде у прилог чињеници да власт ништа није препуштала случају, већ је у сваком тренутку настојала правовремено бити у поседу информација и све држати под контролом, па чак и такве догађаје, какви су били устоличења архијереја.

РЕШАВАЊЕ ПИТАЊА РЕЗИДЕНЦИЈЕ ЕПИСКОПА ДАЛМАТИНСКОГ СТЕФАНА

ПУО СПЦ упутио је, 12. јуна 1959. године, КВП СИВ-а допис, у коме се каже, да је у Епархији далматинској од 10 црквених јединица за национализацију пријављено 28 зграда, укупне вредности 103,900.000 динара, на које је укупна годишња закупнина износила 1,116.912 динара, од чега је црква примала свега 406.218 динара, уз молбу да се од национализације изузму цркви неопходне следеће зграде:

1. Зграда манастира Крке у Кистањама, катастарски број 36, као парохијски стан ЦО Кистање и више околних парохија, јер је манастир од 4 зграде које су

[363] AJ, 144-34-326, *Zabilješka potpredsednika NO kotara Šibenik Miroslava Kuhača povodom ustoličenja episkopa šibenskog Stefana* (prepis).

биле предвиђене за национализацију остваривао приход од 175.800 динара, па му је требало оставити бар још једну зграду за издржавање, као културно-историјском споменику.

2. Зграда ЦО у Сплиту, у улици Шибеничких жртава број 4 и 6, на чијем се првом спрату налазила уређена капела, која је замењивала храм. Ова зграда служила је истовремено као црква, парохијски дом, канцеларија ЦО и парохија, а у њој су били смештени и станови за појца и пароха.

3. Зграда парохијског дома у Книну, који је требало ослободити за потребе цркве, јер је у њега, поред свештеника, усељена још једна породица.

4. Зграде парохијских домова у Церању, Кули Атлагића и Јагодњој Горњој, које је требало ослободити.

5. Бар један спрат зграде ЦО у Задру, који се користи за парохијски дом и стан у приземљу, за црквењака.

6. Од 10 зграда предвиђених за национализацију ЦО Шибеник, бар зграда у улици Божидара Петрановића ул. бр. 3, која је повезана за храм и која би служила као парохијски дом, библиотека и канцеларија ЦО, као и зградицу у улици Старо казалиште ул. бр. 5, за црквењака.

7. Епископски дом у Шибенику, у коме је био смештен дечији дом, а који је, по споразуму, требало ослободити за резиденцију епископа и епархијске канцеларије.[364]

У циљу решавања проблема епископског дома у Шибенику, Свети архијерејски синод СПЦ, поново је, 10. августа 1959. године, КВП СИВ-а, упутио допис, којим је обавештава да је Свети архијерејски сабор СПЦ, 19. јуна 1959. године, изабрао протођакона Стевана Боцу за архијереја упражњене Епархије далматинске, са седиштем у Шибенику и да је епископ Стефан хиротонисан, 9. августа 1959, у Београдској саборној цркви, па се јавља потреба, и стога моли, да се зграда епископског двора у Шибенику ослободи и стави на располагање новоизабраном епископу за његов стан и канцеларију, као и за смештај ЕУО, Епархијског црквеног суда (ЕЦС), Епархијског савета (ЕС), библиотеке и придворног монаштва. У допису се, исто тако, каже да је ова зграда била издата у закуп за смештај Дечијег дома „Петар Грубишић“, пошто је епархија била упражњена, али је закупни уговор предвиђао да се иста испразни и уступи

[364] АЈ, 144-37-329, *Допис Патријаршијског управног одбора, бр. 5455 од 12. јуна 1959. године, Комисији за верска питања СИВ-а с прегледом података о зградама у власништву СПЦ које су национализоване Законом о национализацији, с предлогом за изузимање зграда које су Цркви неопходне.*

Епархији, чим се јави потреба за смештај епископа и осталих епархијских тела и органа.[365]

Како, по претходној молби, још није било решено питање епископове резиденције у Шибенику, Свети архијерејски синод је, 2. септембра 1959. године, упутио дописе НО општине Шибеник и КВП СИВ-а у којима их обавештава да ће умолити епископа далматинског Стефана да преузме управу над Епархијом и да је привремено води из Београда, док се не реши питање зграде епископског двора у Шибенику. У допису упућеном Комисији, Синод моли исту за интервенцију код НО општине Шибеник, да се ово питање што пре реши и тиме омогући устоличење и увођење епископа Стефана у дужност. С друге стране, Свети архијерејски синод, у допису НО општине Шибеник, износи предлог за привремено решење питања епископске резиденције у Шибенику, тако што би се епископу ставило на располагање приземље и спрат епархијске зграде у улици Рогозничкој број 15, у којој је био смештен Епархијски суд. Предложено је да се у те просторије привремено сместе епископски стан, канцеларије Епархијског управног одбора, Савета и Црквеног суда, библиотека, архива, придворно особље и чиновник, које би епископ довео у Шибеник. У допису се, даље каже, да је Синод вољан да за кратко време остави двор за потребе Дома за незбринуту децу, али да не може упутити епископа Стефана у Шибеник, који привремено управља Епархијом из Београда, што је преседан, па моли НО да овом питању поклони пажњу како би се до краја септембра испразниле горње просторије у Рогозничкој улици број 15, како би се обавило устоличење и усељење епископа далматинског у његову резиденцију.[366]

У циљу решавања питања резиденције, односно смештаја епископа далматинског Стефана, одржан је, 2. новембра 1959. године, састанак НО општине Шибеник, на ком су били присутни: Петар Рончевић, председник НО-а; Никола Ђаће, потпредседник НО-а; др Душан Кашић, изасланик епископа далматинског; прота Спиридон Маргетић и Јелка Јуришић, записничар. На овом састанку је, након прегледа зграде у улици Павла Папа Шиље бр. 10, од стране

---

[365] AJ, 144-38-330, *Акт Светог архијерејског синода СПЦ, бр. 2076 од 10. августа 1959. године, Комисији за верска питања СИВ-а, с молбом да се зграда епископског двора у Шибенику ослободи и стави на располагање новоизабраном епископу далматинском Стефану.*

[366] AJ, 144-38-330*, Akt Svetog arhijerejskog sinoda SPC, br. 2102/zap. 438 od 2.septembra 1959. godine, Komisiji za verska pitanja SIV-a s molbom za intervenciju kod NO opštine Šibenik da se zgrada episkopske rezidencije u Šibeniku što pre oslobodi i time omogući ustoličenje i uvođenje u dužnost episkopa dalmatinskog Stefana; Kopija akta Sin. br. 2156 i 2157/zap. 439 od 2. septembra 1959. godine, upućenog NO Opštine Šibenik, po pitanju ustoličenja i nastanjenja episkopa dalmatinskog Stefana u Šibenik, s molbom da se ovo pitanje hitno reši.*

епископовог изасланика др Душана Кашића, те његовог установљења да та зграда, с обзиром на њено стање, не одговара епископовим потребама и разматрања могућности испражњења владичанског двога, у ком је био смештен дечји Дом „Петар Грубишић“, до изналажења коначног решења овог питања, договорено следеће:

„1. Народни одбор општине Шибеник уступити ће епископу за привремени смјештај три тособна стана у згради Рогозничка ул. 15, бивше власништво епископије, укључујући ту и стамбени простор којега заузима сада прото Маргетић.

2. Народни одбор општине, обавезује се, да у колико успије испразнити стан, којега заузима у приземљу Филип Бабић, да ће за потребе епископа умјесто три тособна стана као што је предвиђено под точ. 1 испразнити и додјелити на употребу читав први спрат односно зграде и приземља у којему сада станује као што је речено Филип Бабић, док ће у споредном стану у приземљу и надаље остати привремено данашњи станар Стела Шиме. У овом случају би прота Маргетић остао и надаље у свом садашњем простору.

3. Обавезу испражњења станова у згради у Рогозничкој улици бр. 15 из точ. 1 или 2 овог записника, обавезује се НО општине Шибеник, извршити у моменту усељења односно довршења стамбене зграде Поште 2, а што би имало услиједити најкасније до конца ове године.

4. Народни одбор општине Шибеник, обавезује се, да ће средствима најамнине за Владичин двор у Шибенику, којега заузима Дјечји дом, обезбједити исплату најамнине за стамбене просторије, које ће заузети епископ у згради у Рогозничкој улици бр. 15, на начин, да неће бити изложен никаквом трошку у погледу најамнине за те просторије, а евентуални вишак који по стамбеној тарифи, односно по тарифи за пословне просторије, буде резултирао за просторије владичиног двора, Народни одбор исплаћивати ће мјесечно Епархији далматинској.

5. Народни одбор општине обавезује се надаље, поступно испразнивати остале станове према могућностима, на начин, да би најкасније до конца 1961. године била испражњена и предана на употребу Епископу далматинском читава стамбена зграда у Рогозничкој улици, у колико до тада не буде уступљен владичин двор епархији и овај случај коначно ријешен.“[367]

[367] AJ, 144-34-326, *Zapisnik o sastanku održanom u predsedništvu NO općine Šibenik, 2. studenoga 1959. godine, po pitanju smeštaja episkopa pravoslavne eparhije dalmatinske* (prepis).

Након овог састанка, НО општине Шибеник је, 6. новембра 1959. године, упутио допис Светом архијерејском синоду СПЦ, у ком се каже да постоји велика вероватноћа да се за релативно кратко време испразни зграда о којој су разговарали епископ далматински и потпредседник НО општине Шибеник, приликом његовог боравка у Београду и да би било добро да епископ што пре упути у Шибеник свог представника, који би прегледао зграду и на лицу места утврдио да ли иста одговара за резиденцију епископа или установи да ли постоје друге могућности.[368]

Истог дана, НО општине Шибеник је о овој иницијативи обавестио и КВП СИВ-а, којој је на увид доставио допис упућен Синоду.[369]

Из дописа Светог архијерејског синода КВП СИВ-а, од 25. новембра 1959. године, види се да је епископ Стефан известио Синод да је постигао договор са НО општине Шибеник, по питању привременог решења његовог стана и смештаја епархијских тела и органа, па је Архијерејски синод одлучио да се његово устоличење обави у недељу, 13. децембра 1959. године, у катедралној цркви у Шибенику.[370]

Некако у то време, у православној Цркви Свете Госпе у Дрнишу избио је пожар, који је нанео штету од око 40.000 динара. Правовременом интервенцијом ватрогасаца, пожар је локализован. Претпоставља се да су пожар изазвале лоше електричне инсталације.[371]

САРАДЊА ЕПИСКОПА БОЦЕ СА ПРЕДСТАВНИЦИМА ПОЛИТИЧКИХ И ЦРКВЕНИХ ВЛАСТИ

Случај православне цркве на Вису

Српски народ је, у југословенској држави, први пут остварио своје национално уједињење. Православни дух прожео је и неке далматинске градове.

---

[368] AJ, 144-40-343, *Prepis zapisnika sa sastanka NO općine Šibenik, održanog 2. studenoga 1959. godine, po pitanju smeštaja episkopa pravoslavne Eparhije dalmatinske; AJ, 144-39-331, Dopis NO Općine Šibenik, br. 02-11732/1 od 6. XI 1959. godine, Svetom arhijerejskom sinodu SPC, u pogledu rešenja pitanja rezidencije episkopa dalmatinskog.*

[369] AJ, 144-39-331, *Dopis NO Općine Šibenik, br. 02-11732/1 od 6. XI 1959. godine, Svetom arhijerejskom sinodu SPC u pogledu rešenja pitanja rezidencije episkopa dalmatinskog*.

[370] AJ, 144-39-331, *Допис Син. бр. 3016/Зап. 634 од 25. новембра 1959. године, који је упућен Комисији за верска питања СИВ-а, по предмету решења питања резиденције епископа далматинског.*

[371] AJ, 144-149-784, Požar u crkvi, *Slobodna Dalmacija*, 26. novembar 1959. godine.

Тако је на Вису (1925) стотину сељачких породица прешло на православље, што је изазвало отпор Ватикана и Католичке цркве у Југославији, „*али су чланови новостворене православне општине писали да 'народ стоји као тврда стијена и не попушта у живом покрету своме'. Уз помоћ добротворних прилога у Југославији и, вероватно, верника из Сједињених Америчких Држава, 1933. су подигли лепу Цркву Ћирила и Методија у самом граду Вису*."[372]

Угледни вишки домаћин, потоњи председник православне ЦО, Иван Иво Руљанчић, прелазак из једне вере у другу, објаснио је речима: „*Нећемо да једном ногом стојимо на Вису, а другом у Риму – природније је: једном ногом у Вису, а другом у Београду*."[373]

Међутим, овај православни покрет на Вису био је стална мета напада римокатоличке штампе, а нарочито *Јадрана*, органа Хрватске пучке партије (ХПП) за Далмацију, док је улогу православног апологете преузео Стеван Роца, римокатолик, који је прешао у православље. Наиме, вишка римокатоличка јерархија „*гледала је на обраћенике у православље као на 'изгубљене душе'*."[374]

НО општине Вис, упутио је, 27. августа 1959. године, допис КВП ИВС НРХ, у ком се, дословно, каже:

„*Под околностима нездравих политичких прилика које су стваране од стране грађанских политичких странака и борби Римокатоличке и Српске православне цркве за што јачи вјерски и политички утицај, покренут је 1925. године у Вису, од стране мање групе мјештана, покрет за прелажење из Римокатоличке у Српско православну вјеру. Непосредан повод за ову акцију био је безобзиран и присилни метод, којим је надлежна бискупија Римокатоличке цркве побирала од вјерника црквени порез у натури.*

У првим годинама развијања овог покрета прешао је на СП вјеру мањи број домаћинстава, тако да је према подацима анаграфа парокије СПЦ у Вису прије другог свјетског рата било укупно 310 вјерника ове цркве. Успостављена је била парокија са једним сталним пароком у Вису. Ради вршења вјерских обреда и јачег вјерског политичког утицаја у корист тадашњих политичких странака саграђена је 1932. године мањим дијелом приходима вјерника у Вису, а већим сабирном акцијом по земљи и дотацијама тадашње владе и СПЦ на веома

---

[372] Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у Новом веку (1492-1992)*, Треће, допуњено издање, Београд 2010, 380.
[373] Радован Пилиповић, *Ореоли и сенке...*, 14.
[374] Исто, 15.

прометном мјесту уз обалу једна црква ново основане вјерске заједнице у мјесту. У овој цркви су вршени вјерски обреди све до 1941. године.

Промјенама насталим у току окупације Виса и активношћу Римокатоличке цркве смањила се постепено активност вјерника СПЦ, а нарочито када је парокија остала упражњена, јер је била напуштена од свештеника који се до тада у мјесту налазио. Развитак Народног устанка и политичка активност у току Народне револуције на отоку Вису, као и развијање схватања у процесу наше социјалистичке изградње и промјене које су настале у кретању становника имале су нарочитог утицаја на вјерска схватања и број вјерника овог дијела становништва. Од 310 ранијих вјерника, према непотпуним подацима, умрло је 106, поновно се вратило у Римокатоличку цркву 30, иселило из Виса 65 и без вјере 28. Тако је остао у мјесту 81 грађанин од раније евидентираних вјерника ове цркве. И од овог броја може се сматрати активним вјерницима највише око 15 грађана, док су остали престали да своја вјерска осјећања испољавају кроз редовно вршење вјерских обреда и постали су пасивни вјерници.

У годинама 1941. до 1945. црква је доста остечена, унутарњи инвентар нестао, тако да се од 1941. године уопће неупотребљава, већ је стално затворена. Послије ослобођења земље парокија је остала упражњена и тиме се фактички ова вјерска заједница постепено угасила.

Усљед наведеног стања већ је више пута од стране бивших православних вјерника и осталог становништва у Вису постављано питање сврхе постојања ове цркве и тражено је од органа власти да се она поруши и на том мјесту подигне споменик палим борцима и уреди мјесни парк. И поред ове жеље грађана до сада се није доносила никаква коначна одлука.

Међутим, сматрамо да би жеље мјештана требало узети у разматрање, а нарочито ради тога што спровођење плана уређења мјеста упућује да би овај објекат требало уклонити. Али с обзиром на шири политички значај једне овакве одлуке са становишта које прелази локалне интересе и мишљења, сматрамо потребним да прије доношења коначне одлуке замолимо ту вјерску комисију за мишљење. Можда би било цјелисходно да Савезна вјерска комисија ово питање постави пред Синод СПЦ и тражи њихову сугласност да се овај од стране цркве

напуштени објект уклони и тиме омогући уређење овог предјела мјеста према урбанистичком плану."[375]

КВП ИВС НРХ је, 26. септембра 1959. године, проследила овај допис КВП СИВ-а, уз предлог, да она, пре доношења било какве одлуке, ступи у контакт са Светим архијерејским синодом СПЦ, јер се ради о црквеном власништву.[376] Већ 29. октобра, КВП узвратила је дописом, у ком се каже да би најцелисходније било што хитније спровести експропријациони поступак и извршити процену, ради утврђивања накнаде.[377]

Међутим, епископ дламатински Стефан, доставио је, 27. новембра 1959. године, Светом архијерејском синоду акт, у ком се каже:

„*Епархиски управни одбор Епархије далматинске примио је од стране Народног одбора општине Вис акт бр. 01-3386/1 од 6. новембра 1959. године следеће садржине:*

'Одлуком овог Народног одбора од 28.V.1957. године бр. 2889/57 а у складу са регулацијом обале изграђеном у Урбанистичком институту НР Хрватске Центар за подручје Далмације у Сплиту бр. 526/53 од 22.IX. 1953. године, одређено је да терен који заузима православна црква у Вису буде уклопљен у јавни парк. Према томе, црква би се имала порушити.

Власник цркве према земљишнику је 'Православна црквена општина Вис'. Али како сада та овдје не постоји, то се обраћамо Вама.

Овај Народни одбор сада уређује мјесто и баш јавни парк гдје је положена црква, па је нужно у вези тога и регулационе обнове прићи рушењу цркве.

Црква је у дерутном и сада неупотребљивом стању – напуштена, пак Вас молимо за Ваш став према горњем.

Вјерујемо да ћете схватити потребе мјеста и његовог развитка, па да са Ваше стране неће бити препреке.

Спремни смо да Вам материјал након рушења ставимо на расположење.

Молимо хитан одговор'."[378]

---

[375] AJ, 144-38-330, *Dopis NO Općine Vis, broj 01-2716/1 od 27. VIII 1959. godine, kojim se predlaže uklanjanje srpske pravoslavne crkve na Visu.*

[376] AJ, 144-38-330, *Akt Komisije za verske poslove IVS NRH, broj 08-187/1 od 26. IX 1959. godine, upućen Komisiji za verska pitanja SIV-a, po predmetu predloga za rušenje srpske pravoslavne crkve na Visu.*

[377] AJ, 144-38-330, *Akt Komisije za verska pitanja SIV-a, br. 01-719/1 od 29. X 1959. godine, upućen Komisiji za verska pitanja SIV-a, po predmetu srpske pravoslavne crkve na Visu (prepis).*

[378] AJ, 144-38-330, *Препис акта епископа далматинског Стефана, Е.Бр. 424 од 27. новембра 1959. године, упућеног Светом архијерејском синоду СПЦ, којим извештава да НО Општине Вис намерава да сруши тамошњу православну цркву.*

Сматрајући да овај случај, по свом карактеру и природи, превазилази компетенције, како локалних власти, тако и ЕУО-а, епископ Стефан је упутио молбу Светом архијерејском синоду СПЦ да ово питање, у оквиру својих компетенција, свестрано проучи и о свом ставу обавести надлежне државне органе, узимајући, при том, у обзир следеће, изузетно битне разлоге, како би се ово питање правилно и праведно решило:

„*1) Православна црква у Вису је довршена и освећена 12. новембра 1933. године. То је једна од најлепших грађевина Православне цркве у Далмацији... Она може служити као украс много већим градовима од Виса, а поготово као украс једног парка. Према томе, урбанистички план о уређењу парка не може послужити као разлог за рушење цркве. Он пре може бити разлог за оправку храма, као што се то ради у свим сличним случајевима.*

2) Православна црква у Вису је оштећена споља и изнутра у границама које је могла да учини гола људска рука. Иако су бомбе падале у близини цркве, ниједна није погодила храм, тако да су зидови и цела конструкција храма потпуно очувани. Демолирање и пљачкање цркве учинили су домаћи издајници у току рата. Свугде се примењује принцип да се обнови оно што је у рату оштећено. У случају рушења православног храма у Вису био би заступљен супротан принцип: да се поруши оно што нису непријатељи успели да до краја изведу.

3) Питање рушења Православног храма у Вису прелази оквире планова о уређењу једног парка. Православни Вишани су много пострадали у току прошлог рата. И то много више од домаћих издајника и клерикално фанатизованих маса, него од спољних непријатеља. Преживели су морали да побегну, и већина од њих нашли су уточиште чак у Афричком Збегу. После свог повратка из азила православни Вишани нису имали могућности да до данас обнове свој храм. Они ни до данас немају свештеника. Зашто је овако стање тамо, многи су разлози које је потребно свестрано простудирати пре него што се предузму макакве акције у погледу рушења храма. У случају рушења цркве постигли би оно што нико од нас не жели: били би награђени они који су тај храм у току рата демолирали, обесветили и опљачкали, а кажњени православни Вишани који су тада били гоњени.

4) Рушењем православног храма у Вису повредило би се и религиозно осећање православних верника целе Далмације, као и свих верника Православне цркве којима је овај случај православних Вишана познат. Њима би било тешко

објаснити рушење једног монументалног православног храма данас када се на све стране зида и подиже.

5) Рушење православног храма у Вису би оптужило, не само виновнике овог дела, већ би општи глас православних верника Далмације запитао и цело претставништво Српске православне цркве, а Нас понаособ, шта смо ми са своје стране учинили да се ово спречи...“[379]

Свети архијерејски Синод је, 1. децембра 1959. године, копију овог акта епископа далматинског Стефана проследио КВП СИВ-а, уз напомену да се у потпуности слаже и придружује ставу епископа Стефана и молбу Комисији за дејство код надлежних инстанци, како би се спречило рушење православне цркве на Вису.[380]

КВП СИВ-а је, 16. децембра 1959. године, доставила КВП ИВС НРХ препис поменутог акта Архијерејског синода са представком епископа далматинског Стефана по питању православне црке на Вису.[381]

У циљу решавања овог питања, председник НО општине Вис - Житко Мићо и секретар КВП ИВС НРХ - Златко Фрид, водили су, 19. априла 1963. године у епископском двору у Шибенику, разговор о уклањању православне цркве на Вису са епископом Стефаном Боцом. Том приликом, председник НО општине Вис је рекао епископу Боци да се, с обзиром на уређење места, намеравају уклонити остаци православне цркве, уз напомену да је епископ са овим раније упознат и да је комисија, чији је члан био и представник Епархије, проценила вредност грађевинског материјала грађевине на 7,000.000 динара, па је затражио мишљење епископа, како би се склопио уговор и приступило решавању овог питања. Међутим, епископ се није сложио са овом проценом, наглашавајући да цркву са Виса жели преместити у Книн и да то кошта далеко више, па је на крају затражио 20,000.000 динара, уз напомену да се, ипак, о свему мора посаветовати са Синодом.[382]

---

[379] Исто.

[380] AJ, 144-38-330, *Акт Син. бр. 3085/зап. 666 од 1. децембра 1959. године, који је упутио Комисији за верска питања СИВ-а, по питању рушења православне цркве на Вису, с молбом за дејство исте код надлежних да се то спречи.*

[381] AJ, 144-38-330, *Prepis akta Savezne komisije za verska pitanja, br. 01-882/1 od 16. XII 1959. godine, upućenog Komisiji za verska pitanja IVS NRH, po pitanju dostave akta Arhijerejskog sinoda SPC br. 3085/59 sa predstavkom episkopa dalmatinskog Stefana, a po pitanju pravoslavne crkve na Visu.*

[382] AJ, 144-38-330, *Zabilješka o razgovoru sa dalmatinskim episkopom Stefanom Bocom, koji su vodili tajnik Republičke komisije za vjerska pitanja Zlatko Frid i predsjednik NO općine Vis Žitko Mićo, na dan 19. IV 1963. godine, u episkopskom dvoru u Šibeniku, u predmetu uklanjanja pravoslavne crkve na Visu.*

Ипак, под „*великим притиском загребачке комунистичке управе српска Патријаршија је... продала своју светињу за око 13,000.000 динара*.“[383] Црква је срушена (1963), а земљиште је, уз сагласност шибенског владике, претворено у паркиралиште, у замену за финансијску одштету и обнову православне цркве у Книну.[384]

Посета епископа Стефана Стјепану Ивековићу

Епископ далматински, Стефан Боца, састао се, на лични захтев, са Стјепаном Ивековићем, председником КВП ИВС НРХ. Састанак је одржан, 8. марта 1960. године, у просторијама Комисије. Том приликом епископ Стефан је, на питање председника Ивековића како се снашао у Далмацији, истакао да до тада у Шибенику није имао неких неприлика и да једино на подручју НО општине Книн има проблема и то у вези пореза, те да ће у вези тога послати једну представку Комисији. На крају разговора, епископ Стефан је рекао да је најбоље да се на леп начин решавају ствари, наглашавајући да је свестан времена у коме се живи, као и разних потешкоћа, па да ће, иако као епископ заузима став у интересу црквених општина и православне цркве, као грађанин бити лојалан и користан земљи. Обојица су изразили задовољство међусобним упознавањем, уз уверење да ће споразумно и успешно решавати све проблеме.[385]

О овом састанку, КВП ИВС НРХ обавестила је, 10. марта 1960. године, и КВП СИВ-а, упутивши јој забелешку о разговору са самог састанка.[386]

Посета патријарха Германа Епархији далматинској

У жељи да обиђе и упозна западне крајеве Југославије, патријарх српски Герман је, у периоду од 19. јула до 1. августа 1960. године, у приватној режији, обишао Словенију и Хрватску. Том приликом обишао је Задар (27. јула), Шибеник и слапове Крке (28. јула) и Сплит (29. јула) – у Далматинској епархији,

---

[383] Божидар Јововић, наведено дело, 78.
[384] Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*..., 380.
[385] AJ, 144-43-395, *Zabilješka o razgovoru između episkopa dalmatinskog Stefana i predsjednika Komisije za vjerska pitanja Sabora NRH Stjepana Ivekovića, br. 40/1-60 od 8. III 1960. godine, vođenom u prostorijama Komisije za vjerska pitanja (prepis).*
[386] AJ, 144-43-395, *Dopis Komisije za vjerska pitanja, br. 08-40/1-1960. od 10. III 1960. godine, Komisiji za vjerska pitanja SIV-a sa kopijom zabilješke o razgovoru predsednika Komisije za vjerska pitanja Sabora NRH Stjepana Ivekovića i episkopa dalmatinskog Stefana, kao prilogom.*

где му је домаћин био епископ далматински Стефан. Иако је ова посета била незваничног карактера, патријарх је у свим местима, које је посетио, био срдачно дочекан и поздрављен од окупљеног народа, представника народне власти, као и представника православне цркве. У његову част приређивани су свечани ручкови, на којима су били и истакнути представници месних власти, као и други јавни и културни радници.[387]

У свакој прилици, у својим здравицама на пријемима и проповедима у црквама, патријарх Герман је истицао потребу даљег јачања братства и јединства међу југословенским народима, али и потребу јачања заједничке домовине ФНРЈ. Тако је и на вечери у Задру честитао дан устанка народа Хрватске и наздравио за њен напредак.[388]

О понашању епископа далматинског Стефана, за време ове посете патријарха Германа Епархији далматинској, Златко Фрид, секретар КВП НРХ, каже: „*Епископ далматински Стефан користио је присуство Патријарха, па ми је говорио о великим порезима у Лици, и о великој станарини за зграду у којој станује (18.000.- дин). Изнео сам мишљење, да се то може ријешити са котарским органима, и да ме чуди, да то није њима поставио, јер колико ми је познато, да су са много разумјевања и добре воље до сада ријешавали и теже проблеме. Као примјер навео сам испражњење куће у којој се налази епархија, напомињујући, да је она испражњена у вријеме велике стамбене кризе и то врло брзо, а уз то и уређена (бојадисани прозори, врата, поновљени паркети, уређени санитарни уређаји и друго). Патријарх ме подржао у овом ставу упућујући епископа на мјесне органе власти.*

Са епископом Стефаном имао сам још један краћи разговор прије подне и један за вријеме вечере. Наиме Стефан је на своју руку измјенио план боравка Патријарха у Шибенику. У споразуму са њиме договорено је, да ће претставник котара дочекати Патријарха пред хотелом 'Кука', а потом ће Патријарх продужити у цркву... Међутим епископ Стефан је поручио Патријарху да га чека пред црквом у 10 сати и да иде право у цркву. Због тога се десило, да је представник котара преко један сат чекао Патријарха у хотелу.

---

[387] *Гласник СПЦ*, 10/1960, 282, 286-290; AJ, 144-49-401, *Izveštaj Zlatka Frida, tajnika Republičke komisije za verska pitanja NRH, br. 08-241/1 od 10. VIII 1960. godine, koji je upućen Komisiji za vjerska pitanja SIV-a, o privatnom putovanju patrijarha SPC Germana po NRH u vremenu od 19. VII do 1. VIII 1960. godine.*

[388] AJ, 144-49-401, *Izveštaj Zlatka Frida, tajnika Republičke komisije za verska pitanja NRH, br. 08-241/1 od 10. VIII 1960. godine, koji je upućen Komisiji za vjerska pitanja SIV-a, o privatnom putovanju patrijarha SPC Germana po NRH u vremenu od 19. VII do 1. VIII 1960. godine.*

Уз то епископ Стефан није позвао на ручак (који је приредио у част Германа) претставнике котара. Разговарао сам са њим о вечери коју је у Загребу приредио митрополита Дамаскин, предочавајући му, да је на вечери био подпредсједник НОГ Загреба. Рекао је да је он био обавјештен, да митрополита није код себе звао никога од органа власти, па да ни он није хтио другачије поступати. Указао сам му и на измјењен план дочека Патријарха, на који је он првобитно пристао. Извињавао се врло неспретно, истичући само то, да је дошло до неспоразума. Подпредсједника НОК-а друга Кухача ипак је позвао на ручак.

На вечери се осјећао понукан, да се још једном извине за пријеподневни неспоразум, и том приликом ми је говорио, да се они идеолошки разилазе са комунистима, да је тешко споразумно ријешавати ствари, да је он ипак за сарадњу, те да га морамо разумјети, јер има вјерника, који му замјеравају, ако се он налази на оваквим ручковима и вечерама са претставницима власти, а послије поједина питања остају нерјешена. Рекао сам му да су међусобно упознавање и контакти предуслови за успјешно и споразумно ријешење свих питања у духу закона, а закони су баш такви да нам дају основ за ријешење свих проблема из подручја односа цркве и државе. На крају ме је питао, да ли би било добро да прати Патријарха на цијелом путу кроз своју епархију тј. до Сплита, нашто сам одговорио, да је загребачки митрополита то дјеломично учинио, пратећи га до Кумровца. Сутрадан је пратио Германа до Сплита и остао у Сплиту све до навечер, трудећи се да буде што љубазнији.

Напомињем да је са епископом Стефаном разговарао и секретар Савезне комисије за вјерска питања Милоје Дилпарић, те му је замјерио за мијењање поменутог плана, као и на непозивању претставника локалне власти на ручак, и том приликом рекао, да због тога неће доћи код њега на ручак. Такође је епископу замјерио што га није позвао на пријем у црквену општину (који је био послије дочека у цркви).“[389]

Посета епископа Стефана народним одборима у Шибенику и Книну

Епископ далматински Стефан, заједно са својим секретаром, посетио је, 8. јула 1960. године, потпредседника НО-а општине Шибеник Николу Ћаће. Разлог

[389] Исто.

посете био је епископов захтев за повећање најамнине за владичин двор, који је коришћен као дечији дом. Наиме, владика је већ по доласку у Шибеник поднео захтев у писаној форми да се најамнина са 14.000 динара месечно (зграда – 9.000, врт – 2.000 и простор са баракама – 3.000 динара) подигне на износ од 80.000, с тим да НО општине Шибеник преузме пореске обавезе. НО је понудио другу основицу за обрачун најамнине, односно да то буде висина најамнине за стамбене зграде, што би опет било нешто више од 2,5 пута више од дотадашње. На крају, епископ је свео свој захтев на 50.000 динара, али уз ранији услов, односно да то буде износ без икаквих пореских оптерећења. Међутим, потпредседник НО није прихватио овај предлог, уз образложење да треба проучити пореске законске прописе који се баве тим питањем, те да ће, када проуче његов захтев, бити обавештен о њиховом ставу у року од 8 дана.[390]

Интересантно је запажање потпредседника НО о понашању и држању владике Стефана у овом разговору. У својој забелешци, састављеној у Шибенику, 9. јула 1960. године, каже: „*Примјетити је да је владика у овом посљедњем разговору био нешто смионији него раније када су се расправљала друга питања. Код тога је карактеристично да је из његовог излагања произлазило увјерење да државни орган може радити како хоће, односно да га не обавезују законски прописи. То је дошло до изражаја и у овом примјеру: кад му је казано да се сви приходи опорезују, он је изнио примјер опорезивања цркве у Оћестову, опћ. Книн, гдје порески органи опорезују добровољне доприносе грађана за поправак цркве и слично у високом износу. То је рекао, некако у таквом тону, да се могло разумјети као да порески органи то произвољно раде. Кад му је код тога указано на могућност редовног поступка жалбе на другостепени орган, учинио је гримасом и покретом знам, као да би хтио рећи, да то мало вриједи и помаже и ако је он лично увјерен да су његова права повријеђена.*

Иначе се у разговору жалио на тешкоће што своје уредске и стамбене просторије има у стамбеној згради у којој поред њега имају станове и други грађани, тако да се не може посве слободно осјећати. Посебно је наглашавао како је прикраћен са приходима с тиме, што не може користити за повртларске културе велику башту 'Владичиног двора'. Уједно је указао на раније закључен уговор о уступању 'Владичиног двора' за дјечји дом, који њему даје право отказа, и које би право он могао да користи у свако доба. Дао је такођер до знања

[390] AJ, 144-44-396, *Zabilješka o razgovoru potpredsednika NO općine Šibenik, Nikole Ćaće, od 9. VII 1960. godine, sa episkopom dalmatinskim Stefanom u predmetu povećanja najamnine za vladičin dvor.*

(додуше на доста увијен начин) да је прије његова доласка у Шибеник у том смислу био покренут поступак пред судом, који је он учинио да данас мирује, али који би се поступак могао у свако доба оживити.“[391]

На тражење епископа далматинског Стефана, који је изразио жељу да се упозна с председником НО општине Книн, Синобад Мирком, и да реши спор с НО општине око изнајмљивања просторија за потребе школе у Мокром Пољу, као и нека питања опорезивања црквa на подручју Книна, дошло је, 7. септембра 1960. године, до његове службене посете председнику Синобаду. Са епископом су у посети били и његов заменик прота Јаков Мандић и поп Антоније Пинчетић, парох кнински. На другој страни, поред председника Синобада, присутни су били и потпредседник НО општине Книн, Мате Јукић, и председник КВП НО котара Шибеник, Мирослав Кухач.[392]

О овом разговору, председника НО општине Книн Мирка Синобада и епископа Стефана Боце, белешку је саставио Мирослав Кухач, коју је, у виду информације, 26. септембра 1960. године, доставио КВП ИВС НРХ, а она, 11. октобра, проследила КВП СИВ-а. У белешци се, поред осталог, каже:

„*Што се тиче спора у вези школе у Мокром Пољу, која је смјештена у згради црквене општине, епископ је изразио жељу, да на лицу мјеста утврди изнијете чињенице и наводе просвјетних органа народног одбора, 'да саслуша жеље и мишљење вјерника', те да ће онда по том питању заузети свој став. И до сада је НО општине користио зграду црквеног одбора за школске просторије и уговором испуњавао своје обавезе око плаћања станарине и одржавања зграде и никад није долазило до спора. Тек кад је НО општине затражио да му се за потребе школе изнајми простор који је намијењен за парохијски дом, јер је школа у Мокром Пољу прерасла у централну основну школу за околна села са повећаним бројем одјелења и ученика, тада је настао спор. Премда се НО обавезао да ће адаптирати другу зграду црквеног одбора за парохијски дом за уступљене просторије садашњег парохијског дома, црквени одбор није хтио пристати и о томе је писмено обавјестио епископа, који је онда затражио интервенцију од Комисије за вјерска питања НО котара и лични сусрет са предсједником НО општине. Након што је био у Мокром Пољу, разговарао са црквеним одбором и видио дотичну зграду, епископ није усвојио приједлог НО општине, да се уступе*

[391] Исто.
[392] AJ, 144-45-397, *Zabeleška Miroslava Kuhača, predsednika Komisije za verska pitanja NOK Šibenik, o razgovoru predsednika NO opštine Knin Mirka Sinobada i episkopa dalmatinskog Stefana Boce, vođenom 7. septembra 1960. godine.*

парохијске просторије, већ други простор који је НО хтио адаптирати за парохијски стан. На тој основи он предлаже НО општине да сачине уговор о изнајмљивању просторија за потребе школе. Претпостављам да ће НО општине прихватити и потписати уговор, јер другог избора и могућности за смјештај школе нема.

Што се тиче опорезивања цркава на подручју книнске општине, епископ је упорно истицао да цркве немају толике приходе, на основу којих су задуживане порезом и да црквени одбори никад нису добили рјешења о пореском задуживању. Кад му је приказано да су основице за опорезивање утврђене на бази катастарског прихода и властитих пријава појединих црквених општина и да су за сваку годину издата и рјешења о пореском задужењу, онда је настојао да своје примједбе и приговор о нереалној и превисоко оцјењеној пореској основици аргументира тврдњом да због недостатка свећеника у појединим парохијама нема тко да газдује са црквеном имовином и због тога црквени приходи нису могли бити реализирани у висини утврђених основица. Посебно је приговорио о начину опорезивања цркава на милодаре које дају вјерници, јер да му је познато да се у другим републикама цркве не опорезују на милодаре и поклоне које дају вјерници, па због тога сматра да аналогно томе неби требало на тај вид прихода опорезовати цркве на подручју далматинске епархије.

Кад се чинило да је разговор исцрпљен, епископ је поставио питање предсједнику НО општине, да ли ће ускоро бити ријешена молба којом су тражили одобрење за градњу цркве у Книну. На то му је предсједник одговорио, да молба још није ријешена, јер није била разматрана у одговарајућим органима народног одбора и да ће о исходу ријешења бити обавијештени. На примједбу епископа, да би молбу требало позитивно ријешити, јер се ради о обнови цркве, која је у току рата порушена, а ни у ком случају о новоградњи, без обзира што је треба из темеља почети градити, предсједник НО одговорио му је, да ће ствар бити темељито размотрена, али да он сматра да нема потребе да се храм обнови, јер вјерници у Книну уопће не покрећу то питање, осим предсједника црквеног одбора и неких људи у црквеном одбору. Ти појединци желе да створе дојам као да вјерници траже да се црква гради, па кад се дала дозвола за градњу католичке, нема тобоже разлога да се не дозволи и градња православне. Поред осталог протурају се гласови како ће се православна црква у Книну градити прилозима четничке емиграције, нашто грађани најоштрије реагирају и противе се намјери становитих црквених кругова и црквеног одбора да се црква обнавља. На ово је

епископ реагирао, рекавши да он нема намјеру да тражи помоћ за градњу цркве од четничких група у иностранству, иако намјерава да тражи помоћ и из иностранства. Он има намјеру да средства прикупи на основу продаје неких црквених некретнина, да организира акцију прикупљања милодара од стране вјерника, да се обрати за помоћ српско-православним епархијама у Југославији и не искључује могућност да се обрати и у иностранству за помоћ као што су учинили и представници католичке цркве приликом градње цркве св. Анте. Наводно он је информиран да је помоћ дао и Иван Мештровић за градњу католичке цркве у Книну.“[393]

Случај парохијских домова у Смоковићу и Обровцу

ПУО СПЦ упутио је, 14. октобра 1960. године, ДКВП представку, следеће садржине:

„*Од Епископа далматинског господина Стефана примили смо следећи извештај:*

’Нашом преставком од 7. маја 1960. године Е бр. 223/60 умољена је Комисија за национализацију при НО котара Задар да изузме од национализације незаконито национализовани парохиски дом у Смоковићу (НО котара Задар). Исто тако нашом претставком Е бр. 224/60 од 7. маја 1960. г. замољена је Комисија за верске послове при Извршном већу НР Хрватске за интервенцију поводом овог случаја. Ни са једне стране нисмо до данас добили одговор.

Ових дана постављен је свештеник (Јован Аврамовић – прим. М.Ц.) *у Обровац (НО котара Задар), који треба да опслужује још две околне парохије. Парохиски дом у Обровцу користе већ годинама приватна лица бесплатно. Обратили смо се код тамошњег НОО с молбом да се испразни парохиски дом за свештеника, који нема крова над главом. Ни овде није удовољено нашој молби.*

Поред још многих других случајева ова два су најакутније природе.’

Саопштавајући предње, с молбом да Комисија предузме хитне кораке да се ослободе парохиски домови у Смоковићу и Обровцу, јер је то од највеће важности за опстанак наше цркве у том крају. На седамнаест парохија бенковачког намесништва, коме припадају оба наведена места, Српска православна црква има само једног активног свештеника и народ вапије да му се

[393] Исто.

постави свештеник али, и поред тога што парохиски домови постоје скоро у сваком месту, свештеник се не може поставити јер су ти домови заузети и црква не може њима да располаже.“[394]

Међутим, ову представку ПУО, КВП СИВ-а уступила је, 19.октобра 1960, на надлежност КВП ИВС НРХ.[395]

У вези парохијског дома у Смоковићу, епископ далматински Стефан, доставио је, 14. јуна 1963, КВП ИВС НРХ акт, у коме се каже:

„*Народни одбор општине Задар већ 18 година користи парохијски дом у Смоковићу за разне своје установе. Последњих десет година ову зграду користи основна школа у Смоковићу. Извршене су и адаптације без споразума са тамошњом црквеном општином. Зграду нико није оправљао за цело ово време. Обећана је накнада за коришћење ове зграде, али обећања нису испуњена. На наше тражење да се зграда испразни приликом постављења свештеника, нашој молби није било удовољено, већ је свештеник морао да станује у приватној кући у врло лошим условима.*

Када већ ништа није помогло пошли смо били најснисходљивијом линијом споразума да НОО Задар купи црквену зграду за школу, а ми да подигнемо нови парохијски дом. Пуну годину су се водили преговори око овог питања. На крају смо се споразумели с НОО Задар. НОО Задар је пристао да купи зграду за 6,000.000.- динара у коју сврху је био и осигуран буџет. После свега овога добили смо акт НОО Задар под Број: 01-3953 од 22. III 1963. године који нас ’са жаљењем обавештава да одустаје од раније оријентације за купњу наше зграде у Смоковићу’. Тако се свршила ова ствар после толиког стрпљења, улагања добре воље и жртава. Тешко је дефинисати овакве поступке, а да се неупотреби тешка реч.

После рата парохијски домови Српске православне цркве у Далмацији су остали пусти, јер су цркве у огромној већини биле баријере народног отпора и свештеници жртве рата. Питање усељења свештеника у парохијске домове је питање њиховог постављења и опстанка. У исто време и питање живота и

---

[394] AJ, 144-49-401, *Predstavka Patrijaršijskog upravnog odbora SPC, br. 7184 od 14. oktobra 1960. godine, upućena Saveznoj komisiji za verska pitanja u predmetu izuzimanja od nacionalizacije parohijskog doma u Smokoviću – srez Zadar, kao i iseljenja privatnih lica iz parohijskog doma u Obrovcu.*

[395] AJ, 144-49-401, *Prepis akta Savezne komisije za verska pitanja, br. 01-636/1 od 19. oktobra 1960. godine, koji je upućen Komisiji za verska pitanja IVS NRH, po predmetu ustupanja na nadležnost predstavke Patrijaršijskog upravnog odbora SPC, br. 7184 od 14. oktobra 1960, u predmetu izuzimanja od nacionalizacije parohijskog doma u Smokoviću – srez Zadar, kao i iseljenja privatnih lica iz parohijskog doma u Obrovcu.*

организације у рату страховито погођене Епархије далматинске. Како се могу објаснити поступци Народне власти слични поступку НОО Задар према православној Цркви, која је конструктивна и државотворна, тешко је одредити. Овакви случајеви нису усамљени.

Молимо ту Комисију да учини своје најбоље да се ово питање једном праведно реши, да би се избегле последице које би могле бити непријатне и штетне за добре односе између Народних власти и Српске православне цркве на овом подручју."[396]

Овај акт, епископ Стефан доставио је, истог дана, и Светом архијерејском синоду СПЦ с молбом за интервенцију. Синод га је, 2. јула 1963. године, проследио КВП СИВ-а.

Посета Стјепана Ивековића епископу Стефану Боци

Обилазећи народне одборе котаревâ Ријека, Задар, Шибеник, Сплит, Дубровник и Мостар, у периоду од 28. марта до 8. априла 1961. године, председник КВП ИВС НРХ, Стјепан Ивековић, обавио је разговор и са епископом далматинским, Стефаном Боцом. Сумирајући утиске са тог састанка, Ивековић је на седници комисије, одржаној 28. априла 1961. године, изнео своје виђење ситуације рекавши да „*сматра да је Боца у тешкој ситуацији што се тиче материјалног питања (повратка црквене имовине, земље и парох. домова), а иначе има добре односе са властима... тражи помоћ од власти, која би се састојала у враћању имовине, која му је развучена... У вези книнске цркве није ништа конкретно утврђено, пошто Боца каже да он то не форсира већ неки верници*."[397]

Случај црквене зграде у Кистањама

У циљу враћања одузете црквене зграде у Кистањама, епископ далматински Стефан је, 3. априла 1961. године, упутио жалбу Комисији за национализацију при Извршном већу ФНРЈ. Исту жалбу је, 30. априла 1961, ПУО СПЦ доставио КВП СИВ-а, с молбом за интервенцију да се иста повољно реши.

[396] AJ, 144-70-527, *Препис акта, бр. 407 од 14. јуна 1963. године, који је епископ далматински Стефан доставио Комисији за вјерске послове ИВ НРХ, а везано за парохијски дом у Смоковићу.*
[397] AJ, 144-53-443, *Zapisnik sa sjednice Republičke komisije za vjerska pitanja NRH, održane dana 28. IV 1961. godine.*

КВП СИВ-а је, 30. маја, добијену жалбу проследила КВП ИВС НРХ. У наведеној жалби се каже:

„*Комисија за национализацију при НО општине Кистање, НОК Шибеник, НР Хрватске, својом одлуком 2319/1-59 од 26. октобра 1959. године национализовала је све три црквене зграде у Кистању.*

Наше жалбе упућене Комисијама НО котара Шибеник и Комисији за национализацију при Извршном већу НР Хрватске да се изузме од национализације једна зграда у Кистању к.бр. 36, грађена на честици 247 и да се иста остави у власништву Цркве за парохиски дом парохије кистањске, нису уважене.

На основу решења и једне и друге Комисије добија се утисак да исте нису довољно простудирале овај случај и да нису донеле своја решења на основу конкретних чињеница, нити у оквиру позитивних закона.

Од стране ни једне, ни друге Комисије, није тражен материјал који би могао да послужи доношењу праведне одлуке, да је био овај последњи случај не би се могло десити да првостепена Комисија донесе негативну одлуку на основу тврђње да 'зграда није никад служила за парохиски дом', 'па се не може рећи да није национализирана', мада се жалиоцу није ни пружила могућност да докаже супротно. Исто тако негативна одлука Комисије за национализацију при Извршном вијећу Сабора НР Хрватске није могла бити донесена на испитаним чињеницама, јер је донесена за непуних двадесет дана, као што се види из исте у прилогу.

Чињеница је потпуно јасна да у случају остајања на снази горњих одлука Српска православна парохија у Кистању остаје без икакве зграде која би служила за парохиски дом, и поред тога што је црква имала тамо три своје зграде, а јасна формулација Закона о национализацији даје апсолутно право на парохиски дом свакој црквеној општини.

Молимо ту Комисију да би овај цео случај поново претресла и да донесе позитивно решење, које би оставило Српској православној парохији у Кистању зграду к.бр. 247, која би служила за парохиски дом исте.“[398]

У току ове године, у организацији ЗОУСПС НРХ, одржан је и семинар чланова УПС-а Епархије далматинске, у манастиру Крупа, у периоду од 10. до 12.

[398] АЈ, 144-55-445, *Препис представке Патријаршијског управног одбора СПЦ Савезној комисији за верска питања, бр. 5192 од 30. априла 1961. године, у предмету национализације црквених зграда у Кистањама, срез Шибеник.*

маја 1961. године. На семинару су, поред 21 свештеника, били присутни и Милан Радека, Ратко Јелић, Илија Ћук и други. У току семинара одржани су реферати – предавања са дискусијом. У току дискусије по теми „Свештеник као пастир данашњице“, коју је обрадио прота Јаков Мандић, парох у Ђеврскама, свештеник из Дрниша, Јово Сунајко, рекао је да су му финансијски органи запленили новац, који је скупљан као милодар.[399]

У дискусији су учествовали још неки свештеници. Петар Олујић, свештеник из Бискупије, рекао је „*да му се дјеца изругивају и да га нападају, напомињући да их на то упућују учитељи, који забрањују дјеци да иду на вјеронаук. Затим је испричао случај који му се десио пред ускрс. Када су дјеца носила цвијеће пред цркву... срели су учитеља који је питао дјецу куда носе цвијеће, а кад су му дјеца рекли куда носе, натјерао их је да баце цвијеће и згазе што су дјеца и учинила. Затим је напоменуо да га се никад не позива на друштвене састанке, кад се позивају сви остали грађани. На крају је рекао, да сматра да се овако неби требало поступати према свештенику јер да то доводи да прекину све односе, сем службених.*

Прото Радека Милан одговарајући на дискусију Олујића рекао је, да му се чини да овдје постоје два момента из односа свештеник – учитељ, од којих је један да учитељи виде и осјећају своју слабост и немоћ у борби против религије, а други да поједини учитељи желе на тај начин стећи каријеру. И да та немоћ и жеља за каријером наводи учитеља на прибјегавања примитивизму. Затим је упозорио свештенике да кад год дођу у такве односе са учитељима, да се културно односе и не револтирају, чиме ће увијек изаћи као побједници.

Свештеник из Мокрог Поља, Драгосав Остојић, дискутујући напоменуо је да опорезовање свештеника није равномјерно са општинама да има случајева, да се за исте приходе поједине општине одређују различите висине, пореза. Говорећи о односима рекао је, да је по свом доласку у Мокро Поље нашао на неразумјевање. Код свих фактора, али да је својим ставом и држањем, успио отклонити неразумјевање и да су сада односи коректни.

Свештеник из Биочића, Богољуб Попац, у дискусији изнио је да на својој парохији има капелицу, која је у дерутном стању и да је покренуо акцију код вјерника од којих је скупио нешто новца да је поправи. Али,... кад је затражио

[399] AJ, 144-55-445, *Izvještaj Ilije Nedića, od 22. V 1961. godine, o seminaru članova Udruženja pravoslavnog sveštenstva Eparhije dalmatinske, održanom u vremenu od 10. do 12. V 1961. godine u manastiru Krupi.*

дозволу за поправак нису му дали него су га одбили. Настављајући даље... је напоменуо, да учитељ забрањује дјеци да иду на вјеронаук. А како је иначе добар са учитељем, рекао је да не чини то, јер да по закону нема право да забрањује дјеци да иду на вјеронаук, ради чега га може и тужити и зато бити кажњен. Али, рекао је... да му је учитељ одговорио да он зато може бити само награђен, а не кажњен.“[400]

Активности епископа Стефана на изградњи цркве у Книну

У разговору, вођеном 23. августа 1961. године, у епископском двору у Шибенику, између секретара КВП НРХ, Златка Фрида и епископа далматинског, Стефана Боце, епископ Стефан је, између осталог, говорио и о изградњи цркве у Книну. Том приликом је изнео свој став да, реално гледајући, није неопходна изградња православне цркве у Книну, јер постоји друга на Синобадовој главици, удаљена свега 200 метара, која задовољава потребе верника, али је народна власт дозволила обнову, исто тако у рату порушене, католичке цркве, па црквени одбор форсира подизање и православне цркве, а верници врше притисак на њега. У даљем разговору, епископ је рекао и да добија анонимна писма, али и да појединци отворено говоре, како имају епископа, који ништа не предузима по питању обнове цркве, иако он сматра да би било корисније искористити тај новац за обнову неке цркве у БиХ. На крају је замолио секретара да пренесе Комисији његов предлог да се дозволи обнова книнске цркве, ради смиривања духова.[401]

На седници КВП НРХ, која је одржана 29. септембра 1961, Вељко Дракулић је, по питању градње цркве у Книну, рекао „*да је незгодно да се гради црква у бившем четничком центру за Далмацију, али би требало ипак дозволити градњу, да се не распирује мржња и шовинизам с обзиром да је дозвољена изградња католичке цркве*.“[402]

На састанку председника ДКВП, Добривоја Радосављевића и епископâ горњо-карловачког Симеона и далматинског Стефана, који је одржан у просторијама ДКВП, 17. новембра 1961. године, епископ Стефан је рекао да је црква у Книну срушена у бомбардовању, у току рата, да темељи постоје, али да је

[400] Исто.
[401] AJ, 144-54-444, *Zabilješka o razgovoru vođenom između tajnika Komisije za vjerska pitanja NRH Zlatka Frida sa Boca Stefanom episkopom dalmatinskim, dana 23. VIII 1961. godine, u episkopskom dvoru u Šibeniku.*
[402] AJ, 144-54-444, *Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NRH, održane 29. IX 1961. godine*.

материјал развучен. Навео је, исто тако, да је за поправку цркве потребно 10 милиона динара, да народ и свештенство постављају питање подизања цркве, јер је у Книну обновљена католичка Црква Светог Анте, те да су православни верници већинско становништво у книнском крају. Што се тиче цркве на Вису, епископ Стефан је изнео став да је треба срушити, али да у Сплиту треба подићи православну цркву. Пожалио се и на питање заузетости парохијских домова у многим местима, што је прадстављало велики проблем, јер је било тешко пронаћи станове за свештенике, нарочито у задарском срезу. Епископ Стефан је овом приликом указао и на катастрофално стање у босанском делу Епархије далматинске, па му је саветовано да се обрати председнику КВП БиХ, Тоди Куртовићу.[403]

Међутим, када је епископ Стефан затражио издавање грађевинске дозволе за градњу книнске цркве, у НО општине Книн преовладало је мишљење да се дозвола не изда, иако је католичка црква, пре тога, добила дозволу за поправку своје, исто тако, у рату порушене цркве.[404]

На *Саветовању о месту и улози општинских комисија за верска питања*, одржаном са председницима котарских и општинских комисија са подручја НРХ, 23. марта 1963. године у Загребу, у свом реферату „*Мјесто и улога опћинских комисија за вјерска питања*“, Златко Фрид, секретар КВП ИВС НРХ, каже:

„*На подручју Далматинске епархије постоје захтеви за обнову у рату порушене цркве у Книну и поправак и испражњење неких парохијских домова у које су смештене школе, задружни домови, трговине и сл., а доласком свештеника поставља се питање њиховог испражњења или надокнаде у погледу цркве на Вису, епископ је спреман на аранжман тј. на рушење цркве на Вису на име изградње цркве у Сплиту*.“ [405]

У разговору, који је вођен у епископском двору у Шибенику, 20. јула 1963. године, између епископа далматинског Стефана и Златка Фрида, а коме је присуствовао и Шиме Паић, председник КВП општине Шибеник, поред осталих, разговарало се и о питањима рушења православне цркве на Вису и обнови цркве у Книну. Том приликом, епископу је речено да је став и Републичке и Сплитске

---

[403] AJ, 144-54-444, *Zabeleška Miloja Dilparića o razgovoru predsednika Savezne komisije za verska pitanja Dobrivoja Radosavljevića sa episkopima gornjo-karlovačkim Simeonom i dalmatinskim Stefanom u Saveznoj komisiji za verska pitanja, obaveljenim 17. XI 1961. godine.*

[404] AJ, 144-54-444, *Informacija za članove Savezne komisije za verska pitanja, br. 9, septembar 1961. godine.*

[405] AJ, 144-67-524, *Stenozapis sa Savjetovanja o mjestu i ulozi općinskih komisija za vjerska pitanja, održanog 23. III 1963. godine u Zagrebu*.

котарске комисије за верска питања да се дозволи обнова книнске цркве, али да постоје озбиљни проблеми у самом Книну. Епископ Стефан је тада упознат и са новом проценом грађевинске вредности цркве на Вису, која је износила 5,100.000 динара, о чему је требао обавестити и патријарха Германа. Паић је стекао утисак да је епископ Стефан задовољан понуђеним решењем за цркву на Вису и да би пристао на новчану одштету од 13,000.000 динара, под условом да се добије дозвола за градњу книнске цркве.[406]

„*Претпрошле* (1961. – примедба М.Ц.) *године народни одбор Книна дао је одобрење за изградњу католичке цркве. Једна и друга биле су срушене у току рата. За изградњу православне цркве народни одбор неће да даде одобрење. Једни и други осим тих цркава имају по једну цркву на гробљу. По прилици оне су исте величине. У њих стане око стотину људи. Ради тога што се не одобрава изградња православне цркве, настаје проблем. О ставу општинског руководства информиран је и потпредсједник Савезне комисије. Предложено је, да се Боци даде одобрење за градњу православне цркве у Книну. Истакнуто је, да би у таквој ситуацији било опортуно дати одобрење.*

Проблем је у томе, што се општинско руководство у Книну не слаже са одобрењем. О томе је обавјештен и Маринковић у Сплиту, који је узео на себе, да тај проблем расправи са општинским руководством.“[407]

Разговор о рушењу православне цркве на Вису и изградњи цркве у Книну, епископ Стефан и Златко Фрид водили су и 4. октобра 1963. године. Том приликом Фрид је обавестио епископа да ће НО општине Книн издати грађевинску дозволу за градњу православне цркве на месту на ком је и раније била, најкасније до 15. октобра, па му је предложио да се приступи коначном решењу цркве на Вису, односно да са вишком општином склопи уговор о рушењу цркве. Међутим, епископ је рекао да мора претходно добити сагласност од Синода СПЦ, те да ће у вези тога морати путовати у Београд и коначан одговор дати по повратку, око 20. октобра. Том приликом, епископу је понуђена одштета за вишку цркву у износу од 12,000.000, док је он тражио 13,000.000 динара.[408]

По повратку из Београд, епископ Стефан се, 25. октобра 1963, састао са Ивом Сењановићем, председником КВП СРХ. У разговору, коме су

---

[406] AJ, 144-67-524, *Zabilješka Šime Paića o razgovoru tajnika Republičke komisije za vjerska pitanja NRH Zlatka Frida sa Boca Stefanom, episkopom dalmatinskim, vođenim u Šibeniku, 20. VII 1963. godine.*
[407] AJ, 144-67-524, *Zapisnik sa sjednice Republičke komisije za vjerska pitanja SRH, održane 9. VII 1963. godine.*
[408] AJ, 144-68-525, *Zabilješka o razgovoru vođenom između dalmatinskog episkopa Stefana Boce i tajnika Republičke komisije za vjerska pitanja Zlatka Frida, na dan 4. X 1963. godine*.

присуствовали и прота Ратко Јелић, Златко Фрид и Илија Недић, службеник Комисије, „*епископ је напоменуо, да је у Београду упознао Св. Синод у вези рушења цркве на Вису и градње цркве у Книну, тражећи од њих за то сугласност. Међутим, рекао је... да су настали неки нови моменти, јер да је Синод добио нека писма од вјерника са Виса, који су захтјевали да се црква не руши, јер да је црква саграђена и они прешли на православну вјеру због тога што су талијани говорили да је Далмација њихова пошто вјерници припадају РКТ цркви као и они, а градњом цркве и прелазом на православље они су доказали да Далмација не припада Италији. Због тога је Синод одредио Комисију која ће ићи на терен и испитати ситуацију. Даље је рекао да се нада да ће се и Синод сложити онако како је већ договорено, јер да је и он већ испитао ситуацију на терену и утврдио да нема основа за постојање – цркве на Вису и да се она треба уклонити са тиме су се сложили мјесни свештеник и епархијски одбор о чему је и Синод реферирао.*

Нада се да ће се од Синода добити одговор кроз једно 10-20 дана и замолио је да се сачека, напомињући да он не тражи одобрење за градњу цркве у Книну, док се не добије одобрење за уклањање цркве на Вису, јер да не жели да га се сматра шпекулантом. Даље моли да се уговор склопи под формулацијом преношења цркве са Виса што би њима знатно олакшало ситуацију, упитан да ли то значи да би данашња архитектура Книнске цркве била иста као и цркве на Вису, одговорио је 'Не' већ да би само симболично пренијели звона цркве са Виса.

Стефану је одговорено да нас ова ситуација изненађује с обзиром да се о томе већ дуље вријеме преговара и да су са његове стране давана обећања да ће све бити у реду када добију локацију за цркву. С друге стране на Вису су припремљени и ангажирани грађевинарци који чекају на ову одлуку јер не могу започети друге радове, пошто је потребно најприје уклањање цркве. Међутим речено је да ће се сачекати још ових 10-20 дана, па ако не дође до реализације већ постигнутог споразума морати ће се донијети законски акт о експропријацији. Епископ је још једном замолио да се сачека још излазак ове Комисије, наговарајући да ће се послије тога сигурно потписати уговор о преносу цркве са Виса на Книн.“[409]

У разговору између епископа Стефана Боце и Илије Недића, службеника КВП СРХ, који је вођен 12. децембра 1963. године, поводом прикупљања добровољног прилога у Сједињеним Америчким Државама (САД) за градњу

[409] AJ, 144-68-525, *Zabilješka o razgovoru vođenom između Ive Senjanovića, predsjednika Republičke komisije za vjerska pitanja SHR i episkopa dalmatinskog Stefana, dana 25. X 1963. godine.*

цркве у Книну, „*Недић је (...) изнио Стефану, да је Комисија обавјештена, да је у САД основан одбор за прикупљање добровољних прилога за градњу цркве у Книну и да се на челу одбора налази Шеат Никола, који је у току рата био на страни четника Д. М., а 1945. емигрирао у САД, гдје је наставио и даље са непријатељским радом против Југославије. Даље је... напоменуо..., да је Стефан приликом посјете Комисији, у разговору, када је била ријеч о градњи цркве у Книну, изјавио да он неће примати нити дозволити да се црква гради прилозима четничких емиграната из САД.*

Затим је... рекао да се нема ништа против тога, што се прикупљају прилози од емиграната који се лојално односе према нашој земљи, али се не може толерисати, да те прилоге сакупљају или руководе тим сакупљањем емигранти непријатељи, четници и слични.

На ову примједбу Стефан је рекао да је он добио више писама из САД у вези градње цркве у Книну, и та писма да заводи у свој протокол, али да са Шеатом нема никакве везе нити му је он познат. Ауторе писама да не познаје изузев неких за које тврди да су лојални. Но да се он оградио на тај начин што је све оне који желе слати новац за цркву обавјестио, да новац шаљу на Патријаршију. Они у Патријаршији да ће боље знати него он тко су та лица која прикупљају и шаљу прилоге.

За случај Шеата Стефан је изјавио, да ће писати епископима у САД и упозорити их на Шеата као непогодну личност за сакупљање прилога. Затим је напоменуо да он и даље остаје код тога, да не жели имати никаквих веза са четничким елементима из иноземства.“[410]

Уговор о рушењу православне цркве на Вису и градњи цркве у Книну направљен је, 12. децембра 1963. године, у просторијама епископа далматинског у Шибенику. Присутни су били епископ Стефан и четири члана епархијског савета, председник општине Вис - Житко Мићо, представник општине Книн, правник котара Сплит и Илија Недић, службеник КВП ИВС СРХ.

Међутим, „*у току преговора, прије него што је уговор написан, долазило је до мимоилажења између предсједника опћине Вис и епископа Стефана.*

Предсједник опћине Вис захтјевао је да се након потписивања уговора одмах приступи рушењу цркве на Вису, док се епископ Стефан са тим није слагао, него је тражио да се након потписивања уговор пошаље у Београд

[410] AJ, 144-68-525, *Zabilješka o razgovoru vođenom 12. XII 1963. godine, između Ilije Nedića, službenika Komisije za vjerska pitanja SRH, i Stefana Boce, episkopa dalmatinskog.*

Синоду на сагласност, да се сачека добијање сугласности, и да се општина Книн на истом уговору обавеже и изда ријешење за локацију цркве у Книну, па када се све то осигура да се приступи реализацији, с тим да општина Вис обавјести епископа о дану рушења, како би се могла преузети звона и остали материјал, који би се могао пренети у Книн.

Након дуље дискусије, на приједлог Недића епископ је затражио телефонским путем сугласност од Синода коју је и добио. Док је око издавања локације у Книну и потписивања уговора са стране општине Книн и даље настављена дискусија. Предсједник општине Вис није хтио да веже уговор за вишку цркву са обавезама Книна, јер представник општине Книн није био овлаштен да потпише уговор. Међутим, епископ Стефан од овог захтјева није хтио одустати.

На концу је предсједник општине Вис пристао да се и то стави у уговор, с тим што је саопћио епископу Стефану, уколико не дође до потписивања, и уговор не ступи на снагу у року два дана, да ће општина доњети акт о експропријацији, а накнада ће у том случају бити исплаћена према процјени, а не по слободној нагодби.

На ово је епископ Стефан негодовао и рекао 'ја себе ограђујем, а Ви господо имате физичку власт па изволите све цркве порушити'.

На то је Недић упозорио Стефана, да се овдје не ради ни о каквим рушењима цркви, него о конкретном договору за који постоји начелна сугласност са обје стране и преузео је на себе да општина Книн потпише уговор, којим се обавезује да ће издати ријешење за локацију.

Након тога је сачињен уговор који је Стефан потписао.

Што се тиче накнаде, Стефан је пристао на још раније договорен износ од Дин. 12,000.000.- као и рок отплате, којим је предвиђено, да се до конца 1963. године исплати Дин. 6,000.000.- а до конца јуна 1964. године осталих 6,000.000.-

Кроз читав разговор могло се закључити да епископ Стефан не гаји повјерење у општину Книн, јер је то неколико пута и изјавио.

*Преговори око овог уговора трајали су од 10 до 14.30 сат*и."[411]

У вези изградње нове цркве у Книну, на захтев владике Стефана Боце, одржан је, 24. фебруара 1964. године, састанак са председником Скупштине општине (СО) Книн, Мирком Синобадом. Састанку, који је одржан у општини,

[411] AJ, 144-70-527, *Izveštaj o potpisivanju Ugovora o rušenju pravoslavne crkve na Visu i gradnji crkve u Kninu.*

поред њих двојице, присуствовали су и Раић Недјељко – секретар СО Книн и председник КВП, Илић Рајко – шеф Одсека за комуналне послове и свештеници Пинчетић Антоније и Мрђен Стеван.[412]

Владика је почео разговор образложењем зашто је предложен српско-византијски стил градње цркве, истакавши да су тим стилом грађене све православне цркве. За цркву у Книну је рекао да ће бити изграђена тако да ће представљати не само верски него и туристички објекат, јер ће у њој бити израђене фреске са историјским мотивима. Што се тиче рокова изградње, владика је рекао да би, по његовом мишљењу, коначно могла бити отворена у октобру наредне године.[413]

Епископ Стефан је истакао да за градњу цркве има обезбеђено око 15.000.000 динара, па је замолио за давање начелне сагласности за прикупљање милодара од верника на подручју книнске општине, са роком прикупљања до изградње цркве.[414]

Владика је, исто тако, истакао да су родитељи неких ученика, који су учествовали у прослави Св. Саве били позивани на одговорност од стране Народне милиције, што је председник СО Синобад демантовао, говорећи да се ради о томе да је милиција добила информацију да један свештеник у селу Бискупији држи веронауку у приватним становима, што је законом забрањено, јер се иста може одржавати само у цркви и парохијском дому, па је милиција само проверавала добијену информацију.[415]

Председник СО Книн, Мирко Синобац, рекао је, да ће, што се тиче стила градње цркве, по достављању главног пројекта на увид, стручњаци дати своје мишљење, што не значи да ће предвиђени стил бити препрека за њену изградњу, и да ће све што закон дозвољава бити урађено.[416]

Што се тиче прикупљања милодара предложио је да црквена управа поднесе захтев надлежном органу, односно Одсеку за унутрашње послове (ОУП), ради издавања дозволе, а што се тиче рока, сматрао је да треба да буде годину дана, јер се, по њему, црква може изградити за годину дана и отворити, а накнадно унутра довршити. Што се тиче средстава за изградњу цркве истакао је „*да нитко неће дозволити да четници и остали емигранти помажу изградњу*

[412] AJ, 144-73-560, *Zabilješka o razgovoru predsjednika SO Knin Sinobad Mirka sa episkopom Stefanom iz Šibenika, koji je vođen 24. II 1964. godine*.
[413] Исто.
[414] Исто.
[415] Исто.
[416] Исто.

цркве и затражио од владике да даде службену изјаву да се неће примати средства од емиграната за изградњу цркве. Владика је рекао да ће то можда бити тешко, јер да ће то они покушати преко својих рођака у земљи, али свеједно ће он послати тројици епископа у САД службени акт у којем ће истаћи да је за православну цркву непожељно да четници и остали дају прилоге и тражити ће да епископи објаве то у службеним црквеним новинама...

Владика је, надаље, истакао, да је он већ свећеницима и вјерницима рекао да се изградња цркве не смије повезивати са распиривањем вјерске и националне мржње и... да ће се особно залагати за сузбијање ових појава ако до њих дође.“[417]

На крају разговора, свештеник Мрђен поставио је питање накнаде за бившу парохијску зграду у Старој Стражи, на шта му је одговорено да су Црквени одбор и верници даровали рушевину Пољопривредној задрузи, која је подигла нову зграду. Међутим, владика је истакао да по прописима СПЦ црквеном имовином могу располагати само Епархија и Патријаршија, па је замолио да се ово питање реши мирним путем, без суда.[418]

Председник Синобад предложио је да црквена власт, о свим питањима, поднесе писмене захтеве, да би се предузеле мере, у циљу њиховог што бржег решавања.

На тему подизања цркве у Книну, односно измештају цркве са Виса, епископ далматински Стефан, обавио је, 14. марта 1964. године, разговор и са потпредседником КВП СИВ-а, Матом Радуловићем.[419]

У том разговору, констатовано је, да је епископ Стефан, за цркву на Вису, добио 12.000.000 динара, али је, с обзиром да је то недовољно, изразио наду да ће део средстава прикупити од верника у Книну и околини и од економских исељеника у САД, истичући да се неће обраћати четничкој – политичкој емиграцији, јер би тако цела ствар била компромитована, јер је чуо како је у САД формиран некакав одбор у ком се налазио бивши жандарм и четник Шеат, па он, наводно, од таквог одбора, не би хтео да прима помоћ.[420]

Том приликом, епископу је сугерисано да се неће имати ништа против да он за градњу цркве затражи помоћ од економске емиграције, под условом да

---

[417] Исто.
[418] Исто.
[419] AJ, 144-73-560, *Zabeleška o razgovoru episkopa Stefana Boce sa potpredsednikom Savezne komisije za verska pitanja, Matom Radulovićem, obavljenim 14. III 1964. godine u Saveznoj komisiji za verska pitanja.*
[420] Исто.

носиоци те акције, у одбору за прикупљање помоћи у САД, буду некомпромитовани и угледни људи у исељеничким круговима.[421]

На редовном заседању Светог архијерејског сабора СПЦ, које је одржано у Београду, у периоду од 27. фебруара до 7. марта 1964. године, донето је неколико значајних одлука, као што је одлука о кривици бившег епископа Дионисија, одлука да се Православна црква у Југославији учлани у Екуменски савет цркава и одлука да се у манастиру Крки отвори двогодишњи богословски течај.[422]

Дана 25. априла 1964. године, председник СО Книн, Мирко Синобад, заједно са секретаром СО Книн и председником КВП, Рајић Недељком, примио је, на његово тражење, епископа далматинског Стефана, у чијој су пратњи били свештеници Антоније Пинчетић и Тасић, привремени управник манастира Крке.[423]

Након уобичајених поздрава, владика Стефан започео је разговор о манастиру Крки, наглашавајући његов значај као културно-историјског споменика. Истакао је да манастир сваке године посећују страни туристи, па би требало предузети неке мере како би се повећао њихов број, а тиме и манастирски приходи, који су минимални. У ту сврху молио је СО да му помогне да се до манастира изгради пут и доведе електрично светло, јер манастир нема довољно средстава, па ће се чак и задужити, сматрајући, у крајњем случају, да је развој туризма и општинска ствар. Рекао је и да је Свети архијерејски сабор донео одлуку да се у манастиру Крки отвори Богословија, која би, по његовом рачуну, кроз две године имала између 60 и 80 богослова, па је и то један од разлога да се изгради далековод до манастира, док би се за време ферија, од краја јуна до почетка септембра, манастир могао користити у туристичке сврхе. Владика је посебно нагласио да је зграда манастира готово у рушевном стању и да оправка изискује већа новчана средства, па моли за помоћ за оправку, поготово што је манастир историјски споменик под заштитом државе.[424]

Међутим, председник Синобад је одговорио епископу Стефану да су друштвени план и буџет општине већ донети, тако да у текућој години општина нема могућности да изађе у сусрет његовим захтевима, па га је упутио да се обрати вишим комисијама и конзерваторском заводу. На епископов предлог да се

---

[421] Исто.
[422] AJ, 144-73-560, *Odluke Arhijerejskog sabora, održanog od 27. II do 7. III 1964. godine*.
[423] AJ, 144-74-561, *Informacija Nedeljka Raića, predsednika Komisije za verska pitanja NO Knin, o razgovoru predsednika SO Knin, Mirka Sinobada, sa episkopom dalmatinskim Stefanom, obavljenom 25. IV 1964. godine.*
[424] Исто.

манастир користи у туристичке сврхе, председник је рекао да је то новина и да ће са надлежним органима накнадно размотрити економску оправданост таквог потеза.[425]

Владика се, затим, заинтересовао зашто се Општинска верска комисија (ОВК) није сложила да тога дана изврши посвећење камена темељца цркве у Книну, што му је пренео свештеник Мрђен, па му је председник Комисије, Рајић, одговорио да субота није згодан дан, јер је пазарни дан у Книну, па би обред посвећења, где се скупи доста света, можда добио карактер манифестације, што би било незгодно, с обзиром на специфичност овог краја. Епископ је узвратио да није знао да је субота пазарни дан, али да се посвећење мора обавити само у дане црквених празника, а Лазарева субота је одабрана као најпогоднији дан, с обзиром да се мора почети са изградњом цркве, тврдећи да би то био само обичан верски обред, а не некаква манифестација, те да је итекако водио рачуна о специфичности овога краја.[426]

Разговор се затим повео о помоћи за градњу цркве у Книну, па је председник Синобад рекао да је информисан да су четници у иностранству већ основали одборе за прикупљање помоћи и да на њиховом челу стоје велики зликовци, а да је раније договорено да се неће примати новац од људи, који су овом крају нанели много зла.[427]

Владика се са овим потпуно сложио и рекао „*да је био на разговору код Савезне верске комисије и да му је потпредседник Комисије рекао да би требало у одборе у иноземству изабрати људе који нису злочинци и да му је том приликом обећао доставити адресе лица која нису непријатељски расположена према нашој земљи. Надаље је рекао да је Синод распопио епископа Дионизија у САД ради неморала и штетности по интересе цркве, а како у САД живи доста наших људи који су привржени православној цркви да црква мора водити рачуна о људима који воде цркву у Америци и поставити такве људе који ће моћи утицати на тамошње вјернике, а то је свакако у интересу државе. Да се сада у САД води борба између Дионизија и његових присталица и нових епископâ који су постављени по Синоду. Нагласио је да му се често писмено обраћају људи из Америке, а који су отишли с четницима и питају у вези изградње цркве и шаљу новчане прилоге. Обзиром на насталу ситуацију око Дионизија, он у одговору*

[425] Исто.
[426] Исто.
[427] Исто.

овим лицима настоји да их потпуно неодбија јер мисли да би могли пасти под утицај Дионизија, а то не би било пожељно ни корисно ни за цркву ни за државу, па ради тога он и није објавио она писма која је већ прије рекао да ће послати већ чека да нови епископи среде тамо ситуацију."[428]

На крају, епископ је изјавио да ће он са својим подручним свештенством и даље сарађивати са народним властима и настојати да се сви проблеми заједнички решавају, а све у интересу земље.

Епископ Стефан наставио је своју активност у погледу састанка са представницима народних власти. Тако је, 2. јуна 1964. године, био у куртоазној посети код новог председника СО Шибеник, Грубишића, при чему се разговарало о неким ситнијим проблемима.[429]

Састанак епископâ и представника свештенства са Стјепаном Ивековићем

На молбу епископâ СПЦ и представника УПС-а, у просторијама КВП ИВС НРХ одржан је, 19. марта 1962. године, састанак са председником КВП НРХ и чланом ИВС НРХ, Стјепаном Ивековићем. Састанку су присуствовали митрополит загребачки Дамаскин, епископ славонски Емилијан, горњокарловачки Симеон и далматински Стефан, председник и секретар УПС-а у НРХ – прота Илија Ћук, Лазо Радовановић, секретар и службеник КВП – Златко Фрид и Илија Недић.[430]

Након претресања питања од заједничког интереса, као што су: ослобађање од пореза на добровољне прилоге, слободније убирање добровољних прилога и парохијала и ослобађање од плаћања доприноса за осигурање пољопривредника, епископ Стефан је, настављајући разговор, говорио о национализацији, молећи, при том, да се накнада за национализоване црквене зграде исплати пре предвиђеног законског рока од 50 године. Говорио је, исто тако, и о парохијским домовима, који су били заузети и у њих смештене школе (Жагровић, Смоковић

[428] Исто.
[429] AJ, 144-74-561, *Informacija predsednika Komisije za vjerska pitanja za Šibenik - Šime Paića, od 4.VI 1964. godine, o razgovoru predsjednika SO Šibeni - Grubišića, sa episkopom dalmatinskim Stefanom, obavljenom 2. VI 1964. godine*.
[430] AJ, 144-59-485, *Zabilješka o razgovoru vođenom, 19. III 1962, između Stjepana Ivekovića, člana IVS NRH i predsjednika Republičke komisije za vjerska pitanja i episkopa SPC na teritoriji NRH, mitropolita zagrebačkog dr Damaskina, episkopa slavonskog Emilijana, gornjokarlovačkog Simeona i dalmatinskog Stefana.*

итд.), а у Обровцу станари, па нема места за свештенике, који су молили да се испразне бар по две просторије, јер нису намеравали иселити школе. У току разговора, епископ Стефан се дотакао и питања градње цркве у Книну, напомињући да добија анонимна писма у којима га нападају за сарадњу са властима, а исте му не дозвољавају градњу цркве, мада је, што се њега тиче, он не би ни градио, али под притиском мора. Говорећи о цркви на Вису, епископ Стефан је рекао да би је он уступио, под условом да му се исплати њена вредност, а тај новац би искористио за градњу цркве у Книну, уз образложење народу да је преместио цркву са Виса у Книн. Нагласио је да се већ обраћао НО општине Книн, али му је одговорено да је на месту црквишта предвиђена изградња зграде, па му је понуђено друго место, али он сматра да би било незгодно не дозволити градњу цркве на месту где је раније била, јер би то изазвало револт код верника. На крају, епископ Стефан је замолио да Комисија додели новчану помоћ за поправку цркве у Бителићу.[431]

Међутим, за решавање изнетих проблема Стјепан Ивековић је епископа Стефана упутио на надлежне инстанце, па је тако за питање накнаде за национализоване црквене зграде рекао да ће се посебно разматрати; да ће за парохијске домове Комисија препоручити НО котара да се ти проблеми споразумно реше, а у супротном да се епископ обрати путем суда; да се Комисија слаже са издавањем грађевинске дозволе за градњу цркве у Книну, али да се питање места градње реши са НО општине, према урбанистичком плану, а што се тиче новчане помоћи за цркву у Бителићу, да ће Комисија разматрати ту молбу.[432]

Посете епископа Стефана Задру и Шибенику

Епископ далматински Стефан, посетио је, 23. априла 1962. године, НО котара Задар. У разговору који је том приликом вођен „*изнео је проблеме неких парохијских домова, који су запоседнути од школа и других организација и захтевао њихово решење, напомињући да ће известити архијерејски синод, да му је под оваквим условима немогуће радити. Даље је рекао да је православна црква у рату тешко страдала; да се свештеници са својим породицама немају гдје смјестити, а нити може нове поставити, да немају финансијских средстава да плаћају свештеницима и да им је једини приход онај који добивају од вјерника.*

[431] Исто.
[432] Исто.

Изнио је примјер пароха у Задру, који је једини у односу на велики број католичких свећеника, а мора хонорарно радити, да би себе и породицу могао издржавати. Даље је напоменуо, да немају своју централу у иностранству, као што је има католичка црква у Риму, те да они не добивају новац из иноземства. Затим је напоменуо, да настоји да свештеници буду лојални грађани, да редовно контактирају са органима власти и рјешавају сва спорна питања. Такође је рекао да се свећеници неће бавити политиком и да им он неће дозволити, а да могу бити од користи и да их упућује, да се непосредно укључе и помогну у раду око црвеног крижа и здравствених установа.“[433]

Међутим, на све већу активност, како православних епископâ, тако и свештенства, у материјалним захтевима (материјална помоћ, обнова цркви, враћање парохијских домова итд.), гледано је као на нескромност и агресивност подносиоца захтева, док је Стјепан Ивековић, председник КВП ИВС НРХ, у својој дискусији на седници Комисије, која је одржана 22. маја 1962. године, отишао још даље, напомињући да се у последње време запажа појава националног шовинизма код православних епископа, али у врло увијеној форми, јер у сваком разговору спомињу РКЦ, говорећи да она није страдала у рату као православна, а тамо где је нека црква и била оштећена или порушена, обновљена је без већих тешкоћа. Међутим, Ивековић је то приписивао компактности католичког живља, за разлику од православног.[434]

На какве су све проблеме, приликом прикупљања помоћи за градњу и оправку цркава, наилазили свештеници Епархије далматинске, види се из следећег примера:

„*Председник комисије за верска питања НОС-а Мостар обавио је неколико разговора са Војом Шешумом, православним свештеником из Ливна.*

Шешуму је указано на штетност примања помоћи, коју упућује политичка емиграција за градњу и оправку цркава у селима Врбици и Пеуљама. Такође му је речено да његов досадашњи став, као и став епископа шибеничког у погледу примања помоћи од четничке емиграције није био правилан. Саопштено му је да такву помоћ треба одбијати, било да је упућена цркви директно или посредством грађана. У вези прикупљања добровољних прилога од верника, за оправку и подизање цркава, Шешуму су дата потребна објашњења.

---

[433] AJ, 144-60-486, *Zapisnik sa sjednice Republičke komisije za vjerska pitanja NRH, održane 22. V 1962. godine.*
[434] Исто.

На крају разговора, Шешум је обећао да ће о овом обавестити епископа Стефана."[435]

Епископ далматински Стефан, примљен је, на лични захтев, код председника НО општине Шибеник, Звоне Јуришића, 19. марта 1963. године. У епископовој пратњи били су Ратко Доброта, парох шибенски и Јаков Мандић, свештеник из Ђеврсака. Састанку је присуствовао и председник КВП, Шиме Паић.[436]

Епископ је у овом разговору покренуо два питања. Прво се односило на решење стана Ратку Доброти, од стране НО општине, који је дошао из Славоније на дужност у Шибеник, што му је Јуришић и обећао. Друго питање односило се на исељење из црквених просторија Дома за децу палих бораца и жртава фашизма „Петар Грубишић" у Шибенику, јер је уговором, потписаним 1962. године, између епископа и НО општине Шибеник, просторије требало ослободити, најкасније до 31. децембра 1963. године. Председник НО Јуришић му је обећао да ће ова обавеза бити у предвиђеном року и испуњена.[437]

На иницијативу епископа далматинског Стефана, дошло је, 5. фебруара 1964. године, до разговора између њега и председника СО Задар, Јовице Јокића. Присутни су били и Ратко Доброта, прота из Шибеника, задарски парох Јавор, смоковићки Чакић и Беламарић, секретар КВП.[438]

„*Одмах у почетку епископ је нагласио да су дошли ради још нерјешених питања на овом подручју, истичући на првом мјесту парохијски дом у Смоковићу. Како је још прошле године са општином постигнут споразум за купњу парохијског дома за износ од Дин. 6,000.000 дин. Да су пристали на тај износ само да се рјеши то питање, и ако је за њих такав споразум био неповољан, јер је вриједност зграде већа. Да га чуди, зашто се је одустало од тог споразума и поред њиховог настојања да се нађе задовољавајуће рјешење.*

У свом даљњем излагању је изнио, како имају доста проблема и нерјешених питања који се не односе само на ово подручје, већ на цијело подручје епархије, која он више није у стању да рјеши с обзиром да ненаилази на разумјевање код надлежних органа. Како му је пало у дужност да на далматинском подручју

---

[435] AJ, 144-64-498, *Informacija za članove Savezne komisije za verska pitanja, broj 8, oktobar-novembar 1962. godine.*
[436] AJ, 144-65-522, *Prepis izveštaja Šime Paića o razgovoru predsednika općine Šibenik sa Boca Stefanom, episkopom iz Šibenika*.
[437] Исто.
[438] AJ, 144-72-559, *Zabilješka o razgovoru vođenom, 5. II 1964. godine, između predsednika SO Zadar Jovice Jokića i episkopa dalmatinskog Stefana Boce*.

одигра хисторијску улогу и да је пред хисторијом одговоран за извршење дате му мисије, али под оваквим околностима и условима није у стању обављати своју дужност.

Поред нерјешених питања наводи: млади парох Кошевић се распопио, што му се није рјешило станбено питање у Бенковцу и ако му је било обећано. Како се је исти одмах могао запослити у државној установи. Исти је случај и са младим свештеником у манастиру Крупи, који се је распопио и одмах добио запослење. Како се неког може запослити, а да се предходно код раније установе не заинтересира за исте и не пита за податке и карактеристике. Да му је познато да има доста незапослених и да се тешко запошљавају, а они одмах добили службу у државној установи. Колико њих стоји школовање једног ђака у интернату да и ми то добро знамо, а нарочито колико је то потешкоћа за њих који су највећи сиромаси у земљи. Да школују људе како би обезбедили бар минимални број кадра, који ће сутра замјенити старије свештенике за чување и одржавање културних и хисторијских споменика износећи случај у манастиру Крупи. Одлазак њихових свештеника не иде нама у прилог, већ католичкој цркви износећи, како у Задру има преко 100 католичких свећеника, а исто толико часних сестара. У Шибенку има преко 30 католичких свећеника, док они у цјелој епархији далматинској укључујући и дио Босне имају 31 свештеника. Да се је Српско-православна црква одувијек руководила Националним тежњама и никад није ширила шовинизам и Националну нетрпељивост. Надаље, да се кажњавају људи који су купили храну за пароха у Смоковићу. Да свештеници немају плату ни других прихода осим, што им дају парохијани. Свећеници имају своје породице за које се морају бринути. До данас им није плаћена станарина за запосједнуте парохијске домове. Разне установе које су смјештене у те куће, праве се газде и одбијају да плаћају најамнину (наводи случај у Шибуљно-Трибањ).

На крају је изнио, да је ово посљедњи пут што долази у вези парохијског дома у Смоковићу. Постоји само два начина да се ријеши ово питање и то; да се дом испразни и доведе у раније стање или купи. Да ће на првом Сабору архијерејском у Београду изнијети ову ствар, јер да он више није у могућности обављати своју дужност.

Предсједник Јовица је одговорио, да се не би сложио са неким ставовима епископа. Да је нормална појава осипања кадра, неки напуштају своја звања а други наилазе. Да се и ми у управи суочавамо са истим проблемом, јер нам поједини стручњаци одлазе у друге установе и подузећа, што им нисмо у стању

рјешити станбено питање и што на другом мјесту поред стана добију и већу плаћу. Да схваћамо њихове потешкоће, али и поред свих наших настојања нисмо успјели до данас рјешити питање испражњења приземља у парохијском дому у Смоковићу. Напоменуо је, да смо се чак обратили војној јединици да би официру чија породица станује у приземљу парохијског дома, додјелила стан. Како нисмо у могућности до септембра мјесеца испразнити приземље, а мислимо у јулу мјесецу по завршетку школе подузети мјере да се учитељица премјести са службом у друго мјесто и приземље уступи пароху. У вези захтјева епископа да се испразни или купи парохијски дом казао је, да ће њихов захтјев изнијети пред општинску скупштину и о коначном рјешењу тог питања писмено обавјестити епископа. Овим се сложио епископ уз напомену, да то буде што прије и да ће сачекати и тај одговор.

Предсједник је, надаље, указао на то, да се не би смјело из оваквих нерјешених питања извлачити закључак о лошој сурадњи и односима. Да је потребно ту сурадњу развијати и проналазити могућност за рјешење ових питања. Изразио је спремност да им се плати најамнина по њиховом захтјеву за парохијски дом у Смоковићу.

На крају је парох Јавор изнио потешкоће око одржавања цркве, мјењању стакла која се стално разбијају и о денационализацији дјела парохијске куће у Задру, који је национализиран. Да се ослободе пореза који годишње износи око 30.000 динара, којим би новцем бар донекле могли вршити мање поправке на цркви, која је културно-историјски споменик.

Тајник Беламарић је одговорио да постоји могућност да се ослободе пореза за поправак цркве као културно-историјског споменика, али је потребно поднијети писмени захтјев општинској скупштини...“[439]

Отварање и рад Богословије у манастиру Крки

Најстарија богословска школа СПЦ - Богословија у манастиру Крки - која је отворена 1615. године, у време пећког патријарха Пајсија Јањевца (1614-1647), по наредби митрополита дабробосанског Теодора, као егзарха целе Далмације, крчком настојатељу Јоакиму, мењала је своје седиште. Будући да су у млетачко-турским сукобима далматински Срби били на страни Венеције, ова школа је

[439] Исто.

премештена у Шибеник (1647), али је убрзо, услед честих и дуготрајних ратних сукоба, престала са радом. Ова Богословија поново је отворена (1743) великом заслугом бенковачког свештеника - Симеона Кончаревића. Међутим, његовим прогоном из Далмације (1753), престала је са радом и ова школа. У време патријарха Рајачића отворена је (1833) Клирикална школа у Шибенику, која је, под истим називом, 1841/42. школске године наставила свој рад у Задру, све до 1863/64. школске године. Тежећи побољшању нивоа Клирикалне школе, у Задру је (1869) основан Богословски завод, који је радио до 1918/19. школске године. Припајањем Задра Италији (1920), Богословија је престала са радом.[440]

Свети архијерејски сабор СПЦ је, на свом редовном заседању, 4. марта 1964. године, донео одлуку о поновном отварању Богословије у манастиру Крки, као истуреног одељења Карловачке богословије.

Донета одлука гласи:

„*'1. Отвара се Двогодишњи богословски течај у манастиру Крки (Далматинска епархија), са 1. септембром* 1964. *године, под називом: Нижа православна богословија у манастиру Крки (у смислу чл. 226 Устава Српске православне цркве).*

2. Школовање у овој Богословији траје 2 године и свршени ученици имају право на парохијску службу у Српској православној цркви.

Свршени ученици ове Богословије по рукоположењу могу се уписати у III разред редовне богословије, као приватни ученици.

3. У ову школу примаће се ученици са најмање завршеном осмогодишњом школом, који су регулисали војну обавезу и нису старији од 45 година и који испуњавају канонске услове за рукоположење.

4. Пријем ученика врши се преко Светог архијерејског синода на уобичајени начин.

5. Ова Богословија стоји под врховним надзором и управом Светог архијерејског синода, а под непосредним надзором надлежног епархијског Архијереја (чл. 232 Устава Српске православне цркве... "[441]

Синод је о томе, 6. априла, обавестио ДКВП, која је, 11. априла, о томе обавестила хрватску и србијанску верску комисију.

---

[440] Слободан Милеуснић, *Манастир Крка*..., 44, 46; Епископ далматински Николај, Српска православна богословија у Далмацији од 1615-1919. године, *Православље*, 534/1989, 12; Вељко Ђурић Мишина, *Герман Ђорић*..., I, 360.

[441] АЈ, 144-78-565, *Препис акта Светог архијерејског синода, број 893/зап. 90 од 6. априла 1964. године, упућеног Комисији за верска питања СИВ-а, који се односи на Одлуку Светог архијерејског сабора СПЦ о отварању двогодишње Богословије у манастиру Крки.*

Ипак, да све није ишло тако глатко, види се и из разговора, који је, 4. септембра 1964. године, вођен, у Патријаршији, између епископа далматинског Стефана и проте Милана Смиљанића, чија је главна тема била отварање ниже богословије у манастиру Крки. Већ на почетку разговора епископ Стефан је рекао да је акцију против отварања богословије, међу православним свештенством у Хрватској, повео председник Савеза епархијских удружења, Ратко Јелић, а по епископовом мишљењу, из неких личних побуда, а не из некаквог начелног става према богословији. Међутим, на проширеној седници Извршног одбора (ИО) СУПС-а, која је одржана 6. октобра 1964. године, већина присутних је изнела мишљење да ова богословија неће слушаоцима пружити адекватно свештеничко образовање, док је Ратко Јелић рекао да је он од првог дана био против њеног отварања, додајући да у епархијама у Хрватској нема оскудице у свештенству, те да он свештенике, који је заврше, неће примати у удружење. С друге стране, било је и мишљења да овим будућим свештеницима треба касније помоћи да се дошколују.[442]

На епископово питање да ли је приликом виђења са његовим архијерејским замеником у личком селу Зрмањи, приликом откривања споменика Илији Ћуку, протом Јаковом Мандићем, причао на ову тему, Смиљанић му је потврдно одговорио и додао да има утисак да прота Мандић није против отварања богословије, али се прибојава да би се као кандидати за учење могли у богословији окупити непожељни и негативни људи, који би се ту у свом негативном становишту још више учврстили и повезали, па би са њима после као са свештеницима било проблема, као што већ има непријатељски расположених свештеника, који су и против Удружења, али и против друштвеног система, нарочито међу онима који нису завршили богословију и тако без потребних квалификација рукоположени за свештенике.[443]

Епископ Стефан је, образлажући проти Смиљанићу како је дошло до одлуке о отварању богословије, између осталог, рекао: „*Док католици на подручју моје епархије имају ни мање ни више него седам својих богословских училишта разног типа, те кроз та училишта лиферују свештеника, колико год им треба,*

[442] AJ, 144-76-563, *Забелешка проте Милана Смиљанића о разговору са епископом далматинским Стефаном о питању отварања ниже богословије у манастиру Крки, вођеном дана 4. IX 1964. године у Београду; Zabeleška sa proširene sednice Izvršnog odbora Glavnog saveza udruženog pravoslavnog sveštenstva, održane 6. X 1964. godine.*

[443] AJ, 144-76-563, *Забелешка проте Милана Смиљанића о разговору са епископом далматинским Стефаном о питању отварања ниже богословије у манастиру Крки, вођеном дана 4. IX 1964. године у Београду.*

дотле смо ми православни врло оскудни у свештеницима. Мени поједини свештеници опслужују територије од неколико политичких општина и то под врло тешким околностима. Због оскудице наших православних свештеника наши вернци се врло често обраћају појединим католичким жупницима, те им они обављају извесне верске потребе... Католички жупници тада говоре нашим верницима, да су римокатоличка и православна вероисповест истоветне и на тај начин привољевају наше вернике, да им се што више и што чешће обраћају. А кроз такву акцију губи и наше православље и наша српска националност. А и наша националност и наше православље од давнина су имали дубоког и широког корена у целој Далмацији. Сада се, на жалост, и једно и друго из дана у дан све више губи. Да би колико толико дошли до потребног свештеничког кадра, нас четворица епископа са територије Хрватске настојавали смо да се отвори ова нижа богословија у манастиру Крки, јер се код нас све четворице осећа оскудица у свештеницима. У погледу тога настојавања мало је уздржљивији и резервисанији био митрополит загребачки Дамаскин, али се најзад и он сложио са тим нашим настојањима.

Својом акцијом против отварања ове богословије... Ратко Јелић иде на руку католицима, да наше православље и наша националност у Далмацији ослаби што више. Да ли то он чини свесно или несвесно, не бих могао рећи... али могу да тврдим, да то свесно чини његов брат Војин Јелић, књижевник, што се небројено пута до сада очитовало...

Чињеница је да велики број свршених богослова из садашњих наших богословија – београдске и призренске – неће да се рукополаже, већ тражи и налази начина, да се негде на другом месту запосли. Ја то објашњавам – рече епископ Стефан – чињеницом да сва та деца улазе у богословије без довољно свести и расуђивања, па и љубави према свештеничком позиву, што је појмљиво према њиховом узрасту и годинама. Уписују се у богословије, када не могу да нађу могућности да се упишу у неку другу средњу школу. Доцније када буду свеснији и када заврше богословију многи неће да буду свештеници, већ траже и добијају запослење на другим местима. У ову богословију у манастиру Крки ми примамо већ зреле људе, који су свршили војску, који су потпуно формирани и који се са пуно свести и љубави опредељују за свештенички позив, те нема бојазни, да се неко од њих неће рукоположити за свештеника. Свима њима се ствара могућност да после ове богословије, путем дошколовавања и преко полагања приватних испита могу да заврше и потпуну богословију, што је и у нашем

општем и њиховом личном интересу. Осим тога ја се надам да ћемо ми током времена ову богословију у манастиру Крки претворити у потпуну четвороразредну богословију, јер за то постоје и материјалне и финансијске и стамбене могућности.“[444]

На крају, епископ Стефан је рекао да, као надлежни и одговорни архијереј, гарантује да ће настава, васпитање и режим у богословији у потпуности одговарати потребама друштвеног уређења и СПЦ, која у том друштвеном уређењу спроводи своју еванђелску мисију, док је прота Смиљанић напоменуо да ће се из Београда чинити све, у границама могућности, да богословија у потпуности одговори намени и циљу због чега се отвара.[445]

У име Светог архијерејског синода, Богословију је, 14.септембра 1964. године, отворио епископ рашко-призренски Павле. Тог дана уписана су 34 ученика. На челу школе био је јеромонах Николај Мрђа, док су наставу држали јеромонаси Артемије Радосављевић и Лаврентије Трифуновић. У наредној школској години долазе два нова наставника, Љубинко Видаковић и игуман, Стефан Малетић. У први разред ове школе могли су се уписати кандидати који су имали завршену најмање осмогодишњу школу, регулисану војну обавезу и који нису били старији од 45 година.[446] Било је предвиђено да сваки свршени ученик ове Ниже православне богословије добије право на парохијску службу у СПЦ, али и да настави школовање, ако жели, уписом у трећи разред редовне богословије, као приватни (ванредни) ученик.

И на састанку Радуловића и Златка Фрида са патријархом Германом, 8. маја 1965. године, било је речи о стању у школи у манастиру Крки. Том приликом, патријарх је споменуо да је због лошег прилазног пута манастиру отежано снабдевање школе и поновио предлог Светског савета цркава о спремности пружања помоћи за поправку овог пута, уз услов да се једној иностраној омладинској радној бригади дозволи учешће у овој акцији. Међутим, Радуловић и Фрид су изнели став да немају ништа против тога да Светски савет цркава (ССЦ) пружи помоћ СПЦ, али без икаквих условљавања.[447]

---

[444] Исто.
[445] Исто.
[446] *Гласник СПЦ,* 3/1964, 81; Вељко Ђурић Мишина, *Герман Ђорић*..., I, 360; Архимандрит Стефан (Малетић), Десетогодишњица обновљене Богословије у манастиру Крки, наведено према: *Гласник СПЦ,* 12/1974, 280-282; Слободан Милеуснић, *Манастир Крка*..., 44, 46.; Епископ далматински Николај, Српска православна богословија у Далмацији од 1615-1919. године, *Православље*, 534/1989, 12.
[447] AJ, 144-85-599, *Zabeleška o razgovoru Radulovića i Frida sa patrijarhom Germanom, na dan 8. maja 1965. godine.*

Прослава 350-годишњице Богословије у манастиру Крки, одржана је 29. маја 1965. године. Том пригодом манастир је посетио и патријарх Герман у пратњи епископâ горњокарловачког – Симеона и шабачко-ваљевског – Јована, ректора Богословије – Душана Кашића и ђакона – Ђорђа Жунића. Епископ далматински Стефан је, као домаћин, после архијерејске литургије, приредио свечану академију и ручак.[448] „*На свечаној академији и ручку били су присутни представници власти: предсједник Комисије за вјерска питања И. В. Сабора СР Хрватске Вјекослав Цврље, тајник Комисије Иван Лазић, предсједник Котарске комисије за вјерска питања Сплит Јаков Одрљин, предсједник општине Книн Мирко Синобад, потпредсједник општине Книн Стеван Перић, тајник општине и општинске комисије за вјерска питања Шибеник Милан Лалић, те чланови Општинске комисије за вјерска питања Книн Звоне Чачић и Момир Шолаја. Прослави је присуствовао већи број свештеника и народ из околине*.“[449]

На својој седници, 21. маја 1966. године, Свети архијерејски сабор СПЦ донео је одлуку, којом се налаже Светом архијерејском синоду да наредне школске године, у манастиру Крки, поред двогодишње, отвори и једно одељење првог разреда петогодишње богословије. На истој седници, дан раније, донета је и одлука да се свршени други разред Богословије, у манастиру Крки, третира као непотпуна средња школа.[450] Годину дана касније, 31. маја 1967. године, Свети архијерејски сабор СПЦ донео је одлуку о оснивању петогодишње Богословије у манастиру Крки, почев од школске 1967/68. године, с тим што је Синоду наложено спровођење њене организације. Међутим, и поред тога, двогодишња богословска школа и даље је наставила свој рад на устаљен начин.[451] Од те, па за сваку наредну школску годину, Свети архијерејски синод доносио је одлуку о пријему ученика у први разред Богословије. Кандидати су, уз писани пристанак родитеља или старатеља да могу учити богословију, морали испуњавати и следеће услове: да нису старији од 18 година; да нису ожењени; да су основну школу завршили, најмање са добрим успехом и примерним владањем; да су телесно и

[448] AJ, 144-96-633, *Informativni bilten Komisije za vjerska pitanja IVS SRH*, broj 20/66, 15.
[449] AJ, 144-99-636, *Dopis Komisije za vjerska pitanja IV SRH, broj 08-149/3-1966 od 21. VII 1966, sa Informacijom, kao predlogom, o poseti patrijarha Germana manastiru Krki, od 30. VI 1966, godine, upućenim Saveznoj komisiji za vjerska pitanja*.
[450] *Гласник СПЦ*, 6/1966, 207; Архимандрит Стефан (Малетић), Десетогодишњица обновљене Богословије у манастиру Крки, наведено према: *Гласник СПЦ,* 12/1974, 280-282.
[451] *Гласник СПЦ*, 7/1967, 126.

душевно здрави; да имају развијен слух и глас за певање и да имају основно знање Катихизиса и познавање Господњих и Богородичних празника.[452]

Према наставном плану и програму, школске 1967/68. године, богослови су слушали следеће предмете: Библијска историја Старог завета; Свето писмо Новог завета; Црквена администрација са државним уређењем; Догматика са упоредним богословљем; Морално богословље (Етика); Историја хришћанске цркве; Општа историја; Црквено; Историја српске цркве; Литургика; Пастирско богословље са омилитиком; Катехизис; Српски језик са књижевношћу; Црквенословенски језик; Руски језик; Грчки језик; Хигијена; Основи музике и Црквено певање.[453]

На свом мајском заседању, Архијерејски сабор СПЦ је, 1970. године, дотаташњег вршиоца дужности ректора богословије у манастиру Крки, протосинђела Николаја Мрђу, изабрао за њеног ректора, који је крајем школске 1971/72. године изабран за епископа новоосноване Епархије аустралијске.[454]

Одлуком Светог архијерејског сабора ова „*Богословија је 1972. добила свог патрона – Света три јерарха.*“[455] Наиме, приликом поновног отварања (1964), она „*није имала свог патрона, већ је била под покровитељством Св. архистратига Михаила, заједно са манастиром. Првобитно, заштитник ове школе био је св. Јован Богослов*.“[456] О разлозима за избор Света Три јерарха за крсну славу Богословије, епископ Стефан, после резања славског колача, 12. фебруара 1972. године, између осталог, каже: „*'У православној Грчкој, ова три светитеља су заштитници више богословских школа, из разлога што се у њима сједињавају аскетизам, богословље и проповедништво. Св. Василије* (Велики – прим. М. Ц.) *је био велики аскета, а ова школа нарочито негује монашки подмладак. Св. Григорије* (Богослов – прим. М. Ц.) *је био недостижан по дубини богословља, а овде се изучава богословље. Св. Јован Златоусти је постао чувен због своје красноречивости и јасноће излагања вере, а овде се припремају проповедници Христове науке'*.“[457]

Од школске 1964/65, закључно са 1969/70. годином, када је престала са радом, у двогодишњу богословију уписало се 122, а завршило 85 ученика. С друге

---

[452] *Гласник СПЦ*, 4/1975, 65.
[453] AJ, 144-111-684, *Informacija, od 24. V 1968. godine, o Srpskoj pravoslavnoj bogosloviji u manastiru Krki.*
[454] Архимандрит Стефан (Малетић), Десетогодишњица обновљене Богословије у манастиру Крки, наведено према: *Гласник СПЦ,* 12/1974, 280-282.
[455] Вељко Ђурић Мишина, *Герман Ђорић...*, I, 363.
[456] *Православље*, 119/1972, 5.
[457] Исто, 5.

стране, за осам школских година, од 1966/67. до 1974/75. школске године, у петогодишњу богословију уписао се 231 ученик.[458]

Богословија Света Три Јерарха изнедрила је велики број православних свештеника и монаха, а неки од њих постали су угледни епископи СПЦ, научници, писци, професори богословља и политичари, служећи тако целом српском народу, унапређујући његов свеукупни просветно-културно-политички напредак.[459]

Састанци епископа Стефана са Одрљином

Посредством, а затим и у пратњи проте Марка Плавше, епископ далматински Стефан, посетио је, 9. октобра 1964. године, председника КВП котара Сплит, Одрљина. У разговору, епископ Стефан је замолио Одрљинову интервенцију у решавању богословске библиотеке у манастиру Крки. Наиме, епископ је, том приликом, рекао да је богословија у Задру, док је радила, имала своју библиотеку, а са престанком њеног рада, књиге библиотеке остале су у Задру, да би, по ослобођењу, завршиле у згради научне библиотеке у Задру, разбацане на тавану. Открио их је задарски прота Врцељ и кад је основана Богословија у манастиру Крки, епископ Стефан је затражио од научне библиотеке да књиге врати Богословији. Међутим, научна библиотека је одбила епископов захтев, уз образложење да епископија нема право на њих. Председник Комисије, Одрљин, обећао је да ће захтев размотрити и утицати да се позитивно реши, а да епископ пошаље и формални захтев за интервенцију. Епископ Стефан се пожалио и на одуговлачење општине Задар у исплати уговорене суме за накнаду зграде у Смоковићу, па му је обећана интервенција код задарске општинске комисије. Епископ је покренуо још нека питања, у првом реду своје виђење о неразвијености Буковице, истакавши да је тамошњи народ бистар и виталан и да му треба помоћи. Посебно је нагласио потребу развоја школства на том подручју, конкретно споменувши Кистање, те да је у ту сврху спреман Општини Книн

[458] Архимандрит Стефан (Малетић), Десетогодишњица обновљене Богословије у манастиру Крки, наведено према: *Гласник СПЦ,* 12/1974, 280-282.
[459] Слободан Милеуснић, *Манастир Крка*..., 46, 48; Епископ далматински Николај, Српска православна богословија у Далмацији од 1615-1919. године, *Православље*, 534/1989, 12.

уступити једну зграду парохије за гимназију. Међутим, на ову конкретну понуду није било коментара с друге стране.[460]

Епископ Стефан је покренуо и питање проширења прикупљања милодара за градњу цркве у Книну и на остале парохије, али му је Одрљин рекао да сматра да је то немогуће проширити изван книнске парохије.[461]

После тога, епископ Стефан је прешао на разговор о манастиру Крки, истакавши да је највећи проблем путна мрежа, због чега су везе Богословије са осталим саобраћајницама готово никакве, иако је манастир културно-историјски објекат и место са великим туристичким потенцијалом.[462]

Убрзо је уследила и узвратна посета Одрљина епископу Стефану. Наиме, он је, 22. X 1964. године, у пратњи председника КВП општине Шибеник, Шиме Пајића, посетио епископа у згради епископије у Шибенику. Епископ их је примио у присуству проте Јакова Мандића из Кистања. Предмет разговора била је библиотека богословије у манастиру Крки. Одрљин је упознао епископа да је, након његове интервенције, руководство научне библиотеке у Задру, начелно прихватило разговоре у смислу секционирања фундуса библиотеке православне теологије, али под следећим условима: сви примерци или издања културно-историјске или библиографске вредности неће се предати Богословији у манастиру Крки; предате књиге управа Богословије ће отворити за коришћење јавним и културним радницима; научна библиотека у Задру вршиће научно-методолошки надзор над манастирском библиотеком; уколико библиотека, односно Богословија престане са радом, уступљене књиге припадају задарској научној библиотеци; задарска научна библиотека даје једног библиотекара, који ће руководити са читавом библиотеком и збиркама; манастирска библиотека делегираће задарској научној библиотеци једно стручно лице ради реализације ових утаначења.[463]

У својој забелешци о овом састанку Шиме Паић, даље, каже: „*Боци је стављено до знања да управа научне библиотеке више воли сурадњу са једним професором из теологије него са аматерима, па стога прота Врцељ не долази у обзир за делегирање. (У ствари управа научне библиотеке сматра да је прота Врцељ неподесан).*

---

[460] AJ, 144-77-564, *Prepis Informacije o razgovoru episkopa Boce i predsjednika Komisije za vjerska pitanja Kotara Split, Odrljina, obavljenom 9. X 1964. godine.*
[461] Исто.
[462] Исто.
[463] AJ, 144-77-564, *Informacija o posjeti predsjednika Komisije za vjerska pitanja Kotara Split, Odrljina, episkopu Boci Stefanu, u zgradi Episkopije u Šibeniku, 22. X 1964. godine*.

Боца је изразио задовољство због успјеха интервенције предсједника Котарске комисије и посебно се за то захвалио. Био је очито угодно изненађен да је ово питање тако брзо окончано. Том приликом је рекао да штогод ми као власт од њега тражимо да ће изаћи усусрет. Казао је да се ми у земљи можемо разилазити по разним питањима, али да он као Југославен никад не би дозволио да ти неспоразуми продиру вани. Истакао је да је често био у таквим приликама, али да никад није заборавио да је Југословен и син ове земље...

Друг Одрљин је упознао епископа са својом интервенцијом у вези накнаде за зграду у Смоковићу, којом приликом да је представник Општине Задар изјавио да ће Општина поштивати одредбе у уговору о исплати.

И овом приликом Боца је потакао питање могућности отварања одјељења Гимназије у Кистањима и своју спремност да уступи црквену зграду, што је потврдио и прота Мандић из Кистања. Боца је изнио о Буковици и Буковчанима исте мисли као и у својим претходним разговорима у Книну и Сплиту, и очито се види да га тај проблем много преокупира. Такође је поновно говорио о манастиру Крка и то више као објекту интересантном за туризам него као институцији.

Казао је да је председник Удружења цркава Енглез Кинг, који је изгледа његов школски колега са Свеучилишта у Оксфорду, био с њиме заједно у манастиру Крка са којим да је одушевљен, обзиром на љепоте кањона Крке а и самог манастира.

Наставио је како има доста колега и знанаца у иностранству са којима да одржава везе, што сматра да није забрањено и неопортуно.

Друг Одрљин му је одговорио да напротив подржавање веза са пријатељима и знанцима, особито са уваженим и утицајним личностима могу само користити и њему лично и нашој земљи уколико се тим лицима указује на право стање и кретање у земљи, са чиме се Боца сложио.

Даље је Боца рекао да му је Кинг обећао да ће у Београду разговарати са представницима Савезне комисије за вјерска питања да се пронађу средства за изградњу приступног пута манастиру Крка. Тако... да очекује преко патријаршијских органа и Савезне комисије за вјерска питања информације о томе. Он процјењује да би госп. Кинг помогао прикупити за ту сврху око 30.000 долара.

У даљњем разговору Боца је навео како мисли организирати библиотеку и научну збирку у манастиру и како мисли вршити одређене адаптације. Тражити

ће од Опћине Книн да се бивша овчара која је у комплексу манастира, а национализирана је, уступи манастиру ради његовог бољег изгледа. Сматра да се катакомбе које се налазе у манастиру, а које су јединствени примјер такве врсте у земљи, могу користити као прворазредна туристичка атракција, јер потјечу из римске епохе.

На опаску друга Одрљина, Боца је обећао да ће у свим захватима конзултирати са Конзерваторским заводом за Далмацију...

Овај посјет Боци, још је једном потврдио да је исти стварно врло активан и амбициозан човјек.“[464]

Епископ далматински Стефан, у пратњи проте Марка Плавше, поново је, 17. јуна 1965. године, посетио председника КВП котара Сплит - Одрљина. Ова посета је, иначе, утаначена 10. јуна, од стране свештеника Плавше током његове посете Мији Гргину, секретару ове Комисије.[465]

У овом разговору, епископ Стефан покренуо је питање одржавања културно-историјских споменика с акцентом на манастиру Крки, денационализације зграде и испражњења једног стана у епархијском двору, денационализације земљишта око манастира Крке и у Книнском Пољу и, на крају, питање погибије исељеника Томе Љубичића, напомињући да је исти погинуо под сумњивим околностима, а с обзиром да је он пожуривао његов долазак, замолио је да се та смрт разјасни и исходује службени документ о њој, како би умирио властиту савест. Међутим, епископу је речено да су сва изнета питања доста компликована, те да ће их Комисија проучити и накнадно одговорити на њих.[466]

У току 1965. године, ЦО у Врлици, општина Сињ, обратила се КВП ИВС СРХ с молбом да интервенише код СО Сињ да се денационализује део њене зграде у Врлици, која је у целости национализована, образлажући овај захтев потребом за канцеларијом и архивом, јер за то није било ни једне слободне пословне просторије.[467]

Епархијски проблеми виђени оком епископа Стефана

У мају 1965. године, Свети архијерејски сабор СПЦ упутио је представку ДКВП, у којој су изнети проблеми у појединим епархијама, разврстани у

[464] Исто.
[465] AJ, 144-86-600*, Informaciono-dokumentacioni bilten Komisije za vjerska pitanja IVS SRH,* 9/65, 11.
[466] Исто, 11.
[467] Исто, 12.

неколико група: обнова у рату порушених црквених објеката и градња нових; нерешени имовинско-правни односи; проблеми са прославом празника Светог Саве и ометање верске наставе. У представци је истакнуто да СПЦ, по свим овим питањима, наилази на проблеме, што јој, у великој мери, отежава правилан рад.[468]

У склопу ове представке, епископ далматински Стефан, изнео је проблеме са којима се суочава Епархија далматинска:

„*(1.) У селу Бискупији, Општинска скупштина Книн, Котар Сплит, ометана је верска настава од стране учитеља и народне милиције у 1964. години.*

(2.) Свештеник Јован Сунајко, из Дрниша и свештеник Богољуб Попац, из Биочића, оба Општинска скупштина Дрниш, Котар Сплит, били су опорезовани превисоком стопом пореза.

(3.) Манастиру Крки, коме припада по Закону о аграрној реформи 60 хектара земље, одузето је све осим 3 хектара оранице, нешто мало шуме и винограда, а земља манастиркса данас се издаје под кирију приватницима.

(4.) У селу Жагровићу узета је незаконито од стране задруге једна зграда.

(5.) Дешава се често да општинске скупштине не извршавају своје материјалне обавезе по склопљеним уговорима између ових и појединих црквених јединица (Босански Петровац, Ливно).

(6.) Епархији је незаконито одузета помоћна зграда Епископије.

(7.) Национализован је незаконито парохијски дом у Шибенику.“[469]

Међутим, КВП ИВС НРХ била је мишљења да је епископ Стефан изнео ове проблеме „*из тенденциозних разлога, што доказује случај који је изнио у Бискупији, за који је општина одмах интервенирала. За остала питања, која су реална, могао је рјешити с локалним органима власти, који су до сада увијек излазили у сусрет и рјешавали позитивно гдје је то било могуће. Стефан често пута поставља такве захтјеве који нису у складу са законским могућностима, нити потребама цркве. За илустрацију је за напоменути, да је Стефан у задње вријеме захтјевао од општине Книн, да не издаје грађевинске дозволе за градњу стамбених зграда у Книну, на земљишту које је било власништво цркве, а које је национализирано на основу Закона о национализацији грађевинског земљишта, јер се налази у ужем градском подручју, а као разлог наводи да намјерава у*

[468] Исто, 10-11.
[469] АЈ, 144-88-602, *Информација епископа далматинског Стефана, од 27. маја 1965. године, о проблемима у Епархији далматинској, који су изнети у представци Архијерејског сабора СПЦ у мају 1965. године.*

перспективи на том земљишту градити епархијски двор и премјестити се из Шибеника, гдје има врло лијеп и велик епархијски двор.

Своје намјере образлаже, да жели премјестити сједиште епархије у Книн, јер да је Книн и околина насељено већином Срба.

Када му је у општини речено, да они не могу резервирати грађевинско земљиште за недогледну перспективну изградњу, кад имају захтјева да се на том земљишту врши градња у духу урбанистичког плана, Стефан је демонстративно напустио општину с примједбом, да му општина Книн никад није хтјела изаћу у сусрет.“[470]

У свом одговору КВП СИВ-а, 10. септембра 1965. године, КВП ИВС СРХ, даље наводи, да је питање опорезивања свештеникâ Јована Сунајка и Богољуба Попца изнето на пододборским конференцијама УПС-а, где су били присутни председник и секретар КВП котара Сплит, који су том приликом обећали интервенцију код општине Дрниш да се питање опорезивања реално реши; да манастир Крка јесте културно-историјски споменик и да му је, заиста, приликом аграрне реформе одузет већи део земље и углавном подељен сељацима, али и да је из имовинско-правне службе Републичког секретаријата за финансије добијена информација да у последњих десет година ово питање нико није постављао, па је препоручено да заинтересована страна, Епархија или управа манастира, упути представку на њихову адресу, која ће бити размотрена и у духу закона решена; да је одузета црквена зграда у селу Жагровићу, од стране задруге, коришћена повремено као магацин, до 1945. године, а 1945. тадашњи црквени одбор „дарује“ зграду задрузи, која је адаптирала за гостиону и продавницу и да зграда није национализована, јер је дарована, док је велики парохијски дом, у истом селу, издан општини за потребе школе, тако да се у њему налазе учионице и стан учитеља; да је помоћна епархијска зграда у Шибенику одвојена од епархијског двора и да се у њој налазе станари, па је зато и национализована, те да је општина Шибеник спремна да је уступи епископу на коришћење, али без преузимања обавезе испражњења станова, па чак и да је денационализује, али не сме да прави преседан због бискупа Арнерића; да је парохијски дом у Шибенику срушен у току рата бомбардовањем, а општина га је поправила (1952) и склопила уговор са црквеном општином да се цркви остави на коришћење две просторије на првом и

[470] AJ, 144-88-602, *Odgovor Komisije za verska pitanja IVS SRH, br. 08-213/2-1965 od 10. IX 1965. godine, Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, u vezi predstavke Arhijerejskog sabora SPC, povodom iznetih problema episkopâ SPC na teritoriji SR Hrvatske.*

двособан стан на другом спрату, а да остале просторије користи општина у року од 25 година, почев од 1. јануара 1953. године, које су приликом национализације национализоване, док се у приземљу налазе неки локали.[471]

Међутим, у допуни одговора, који је КВП СРХ, 28. фебруара 1966. године, упутила ДКВП, наводи се да су питањâ ометање верске наставе у селу Бискупији и опорезивање свештеника Јована Сунајка и Богољуба Попца решена, док питање поврата земље манастира Крки, одузете аграрном реформом, од стране Епархије још није покренуто; питање црквене зграде у Жагровићу, с обзиром да је дарована и да тамо постоји парохијски дом, је дефинитивно решено, те да питање национализације епархијске помоћне зграде и дела парохијског дома у Шибенику није и неће моћи бити решено, због става и мишљења општине Шибеник према овом питању, који су изнети у одговору.[472]

У допуни одговора, даље се каже:

„*Епископ Стефан у својим захтјевима прилично се арогантно односи према органима општине. Једном је на пр. телефонски назвао општину Книн, тражећи да се изда дозвола приватном превознику камиона, да превезе богослове из манастира Крке у манастир Крупу. На одговор да је то протузаконито и да општина не може преузети ризик на себе у случају саобраћајне несреће, Стефан је демонстративно прекинуо разговор, лупећи слушалицом о телефон*.“[473]

Изградња пута за манастир Крку

У октобру 1964. године, у Београду је боравио Кристофор Кинг, један од функционера Екуменског савета цркава (ЕСЦ). У договору са Синодом обишао је две новоотворене богословије – у Сремским Карловцима и у манастиру Крки.[474]

По обиласку ових школа, Светом архијерејском синоду се похвално изразио о отварању и раду школа обећавши да ће ЕСЦ-у предложити да се СПЦ додели извесна новчана помоћ ради бољег уређења и нормалног рада ових школа.

„*Поред тога, он је приметио да Богословија у манастиру Крки нема колског пута за везу са најближим насељем Кистањем и да је због тога врло*

---

[471] Исто.

[472] AJ, 144-88-602, *Dopuna odgovora Komisije za verska pitanja IVS SRH, br. 08-46/1-1966 od 28. II 1966. godine, Saveznoj komisiji za verska pitanja, u vezi predstavke Arhijerejskog sabora SPC, povodom iznetih problema episkopâ SPC na teritoriji SRH.*

[473] Исто.

[474] AJ, 144-88-602, *Акт Светог архијерејског синода СПЦ, бр. 73 од 11. јануара 1965. године, упућен Савезној верској комисији, у вези изградње пута од манастира Крке до Кистања*.

отежана набавка намирница, долазак до лекара, железничке станице и др. Да би се у томе помогло, предложио је да Екуменски савет цркава, по одобрењу и сагласности надлежних власти, припреми једну радну међународну студентску групу, сличну оној која је прошлог лета радила у Скопљу, и која би уз новчану помоћ Екуменског савета цркава изградила пут од манастира Крке према Кистању, у дужини од око 2 километра."[475]

Кинг је, на Синодов предлог, посетио и КВП СИВ-а и разговарао о овом питању. С друге стране, епископ Стефан је обавестио Синод, актом бр. 393 од 2. јануара 1965, да је са своје стране покренуо ово питање код Одсека за комуналне послове СО Книн, као надлежног за изградњу овог пута и од њега добио начелно одобрење, Решењем бр. 04-7199/1-64 од 31. XII 1964. године.[476]

Свети архијерејски синод се, у свом акту, упућеном КВП СИВ-а, 11. јануара 1965. године, изјаснио да је СПЦ вољна дати сагласност ЕСЦ-у за формирање радне студентске групе, која би била састављена од 23 студента Богословског факултета СПЦ и под вођством Екуменског савета цркава и представника СПЦ, која би обавила изградњу наведеног пута. Синод је, исто тако, навео да би се на изградњи радило у времену од 14. јула до 14. августа 1965. године, с тим што би радна група добровољно радила физичке, док би техничке (машинске) послове изводило неко привредно предузеће, које би платио ЕСЦ.[477]

Убрзо се, по истом питању, и епископ далматински Стефан обратио Светом архијерејском синоду. Наиме, он је, 9. марта 1965. године, доставио Синоду акт, следеће садржине:

„*'Четвртог марта 1965. године усмено смо изнели питање изградње пута на прилазу манастиру Крки подпредседнику Комисије за верска питања СИВ-а Г. Мати Радуловићу. Начелно смо се сложили да у изградњи овога пута учествује група омладинаца коју ће организовати Светски савет цркава као гости манастира Крке.*

Молимо да и писмено издејствујете дозволу Комисије за верска питања СИВ-а ради обавештења Светског савета цркава у Женеви'."[478]

Синод је овај акт, истог дана, проследио ДКВП, с молбом за одговор.

---

[475] Исто.
[476] Исто.
[477] Исто.
[478] AJ, 144-88-602, *Синодов допис Савезној верској комисији, бр. 837 од 9. марта 1965. године у вези изградње прилазног пута према манастиру Крки*.

Став епископа Стефана и свештенства о екуменизму и Македонској православној цркви

Средином 60-их година прошлог века дошло је и до покушаја успостављања међуверског дијалога – екуменизма, јер је Ватикан још 60-их година 20. века покушао да поправи односе са СПЦ, али и са представницима других вероисповести. Наиме, Други ватикански концил (1962-1965), после кога су Београд и Света столица обновили дипломатске односе, подстицао је међуверски, али и дијалог са атеистима. Католичка црква је у јануару 1966. године, у свим бискупијама у Југославији, започела серију годишњих интерконфесионалних молитви и бдења за хришћанско јединство. Прво јавно екуменско католичко-православно богослужење одржано је у Сплиту, 25. јануара 1966. године, када су сплитско-макарски бискуп Фране Франић и локални протојереј Марко Плавша одржали заједничку службу у католичкој катедрали, упркос противљењу епископа Стефана Боце и православног свештенства. С друге стране, и бискуп Франић се суочио с отпором католичког свештенства, које је сматрало да би само неко у рангу епископа или челника монашког реда био одговарајући партнер у таквој ситуацији. У сваком случају, овај догађај без преседана, окупио је, као уједињене хришћане, православне Србе и католичке Хрвате на богослужењу у истој цркви. Међутим, екуменска служба у Сплиту није настављена, јер је у јануару наредне године отказана због Плавшине болести, а он је у међувремену добијао претећа писма и поруке од српских националистичких организација у емиграцији. Неки православни свештеници називали су га издајником. Недуго после ове историјске молитве, пионир екуменства, протојереј сплитски, Марко Плавша, умро је од канцера.[479]

Ипак, лед је пробијен, и нешто што би се могло назвати екуменским покретом почело се ширити по целој земљи и повезивати католике, протестанте, православце, Јевреје и муслимане. Уследиле су узајамне посете, верски догађаји, толерантне теолошке расправе, благонаклони екуменски чланци итд. Екуменизам је из базе напредовао, али су односи између црквених челника и даље остали хладни. И поред свега, СПЦ није ушла у екуменску причу Другог ватиканског концила. Постала је (1968) чланица Светског савета цркава (ССЦ), са седиштем у Женеви, на чијем челу су били протестанти.

[479] Vjekoslav Perica, *Balkanski idoli...,* I, 97, 99 - 100.

У периоду од 25. до 30. марта 1968. године, вођени су разговори између саветника у КВП ИВС СРХ – Илије Недића и свештеника Епархије далматинске: Антонија Пинчетића, архијерејског намесника; Стевана Мрђена, свештеника из Книна; Јакова Мандића, архијерејског заменика и председника епархијског удружења у Ђеврскама; Јове Јавора, свештеника из Шибеника; Павла Козлице, игумана манастира Крупе и члана Епархијског савета и Петра Олујића, пароха из Врлике и секретара епархијског удружења.[480]

Ови разговори, које је иницирао Илија Недић, одржани су у просторијама КВП ИВС СРХ у Загребу, на тему односа СПЦ и МПЦ, односа СПЦ и римокатоличких свештеника у духу екуменизма, на подручју ове Епархије итд.[481]

Већина ових свештеника није одобравала чин проглашења аутокефалности МПЦ, сматрајући га актом цепања јединства православне цркве, уз наклоњеност политичких власти, које су подржавале аутокефалност.[482]

Што се тиче односа између свештенства СПЦ и РКТ у вези екуменизма, речено је да „*постоји већа активност у Задру, гдје је одржан екуменски тједан, у коме је учествовао свећеник СПЦ из Бенковца Марко Адровић. Том приликом су се одржавале молитве у црквама РКТ и СПЦ.*

Код вјерника обе вјерске заједнице појављују се разни коментари, неки одобравају, а неки осуђују. Вјерници СПЦ говоре својим свећеницима да су их продали Риму и онима који су их за вријеме рата убијали. Вјерници РКТ говоре, да се сада православци морају вратити у РКТ цркву.

Код православних свећеника најизразитији је против екуменизма Јово Сунајко из Дрниша, који је на састанку свећеника којег је одржао епископ Стефан, рекао да он не одобрава што православни свећеници иду у РКТ цркву и они у СПЦ, и што се љубе са онима који су за вријеме рата прогањали СПЦ свећенике.

Епископ Стефан му је одговорио да је и њему тешко, јер да му је за вријеме рата сва породица изгинула, али да се мора прећи преко тога, јер да то захтјева дух времена.“[483]

---

[480] AJ, 144-110-683, *Zabilješka od 2. IV 1968. godine, o razgovoru savetnika Komisije za vjerska pitanja Ilije Nedića sa sveštenicima Eparhije dalmatinske, obavljenim u periodu od 25. do 30. III 1968. godine.*
[481] Исто.
[482] Исто.
[483] Исто.

У овим разговорима, сви свештеници су истакли да треба да постоји дух толеранције између њих и римокатоличких свештеника, али су против већих заједничких манифестација.[484]

На крају разговора, повело се питање и о намераваном путу епископа Стефана у САД и Аустралију, па је том приликом речено, да је, након прошлогодишњег повратка из САД, епископ Стефан „*у разговору са свећеницима рекао да је био с Момчилом Ђујић (ратним злочинцем) и да је он добро, да му је влада САД признала чин мајора и дала пензију*.“[485]

Речено је, исто тако, да је „*Епископ из САД Фирмилијан, приликом боравка прошле године са Стефаном у Книну, састао се са сестром од Ђујића и том приликом јој... рекао да је Ђујић добро и да не треба ништа да брине за њега, те да ће му испоручити од ње поздраве*.“[486]

У Шибенику, 14. августа 1968. године, разговор са епископом Стефаном Боцом, водили су Златко Фрид, члан КВП СРХ и Милан Лалић, председник КВП у Општини Шибеник.

„*Епископ Боца током цијелог разговора заступао је тезу о државотворности православне цркве, посебно акцентирајући јединственост југославенске територије тј. да је у данашњем свијету неодрживо да Срби, Хрвати или било који од југославенских народа самостално егзистирају. Управо зато сматра да СПЦ мора подупирати садашњу државну творевину.*

С обзиром на територ на коме Боца дјелује, током разговора наметнуло се питање екуменизма. У начелу епископ прихваћа екуменску идеју, као и ставове Ватикана у вези с екуменизмом изражене на Концилу. Међутим, епископ Боца критикује став КЦ у нашој земљи, и изражава озбиљне ограде и замјерке у односу на праксу католичке цркве код нас. Од конкретних приговора епископ спомиње покрштавање Срба у Хрватској током Другог свјетског рата, као и унијатство које Католичка црква спроводи и данас, а које прихваћа и Други ватикански концил. Управо због тога, како каже епископ Боца, СПЦ је заузела став да се не прихвати дијалог са Католичком црквом, па изјављује да је такав став СПЦ заступала и на задњем састанку у Женеви, а да је то прихваћено и од Светског савеза цркава. Епископ увјерава да је овакав став прихватила и већина православних цркава. За дијалог, по ријечима епископа, потребно је прије свега да

[484] Исто.
[485] Исто.
[486] Исто.

се КЦ огради од поступака који су под њеним окриљем и у њено име учињени према СПЦ у Другом свјетском рату. Такођер треба, како то формулира епископ Боца, напустити унијаћење, које је директно уперено против православља."[487]

Разговарајући о односима и спору између СПЦ и МПЦ, епископ Стефан је „*говорио о мјешању државе у ово питање и о грешци која је том приликом учињена, јер, како он каже, у једној држави може да постоји само једна аутокефална црква*."[488]

Случај парохијског дома у Добропољцима

Српска православна ЦО у Добропољцима, упутила је, 21. октобра 1966. године, допис епископу далматинском Стефану, који је, у име црквеног одбора, потписао прота Јаков Мандић. Допис је веома индикативан и зато га у целости доносимо. Дакле, у њему се каже:

„*У новембру 1945. године, ондашњи парох добропољачке парохије протојерej Алекса Скочић премјештен је на парохију у Загребу.*

Ради велике оскудице свештенства у Епархији далматинској, парохија добропољачка повјерена је у привремену администрацију пароху ђеврсачком. Парохијски дом у Добропољцима остао је ради тога упражњен.

Ондашњи народноослободилачки одбор у Добропољцима, без питања црквеног одбора заузео је цијелу зграду, осим једне собе, у којој је била смјештена архива парохије и црквене општине. Кључ од собе држао је администратор парохије.

Зима 1946. године била је јако оштра. Чланови народног одбора нису се били снабдјели са дрвима за огрев и нису могли да обављају свакодневне послове у својој канцеларији, па су ради тога у мјесецу јануару 1946. године без кључа отворили врата од собе, у којој је била смјештена архива и у њој поставили своју канцеларију, јер је ова соба била најмања и најтоплија.

Кад је време у пролеће отоплило, на позив администратора парохије да напусте собу, - нису хтјели, - већ су и даље остали у њој са својом канцеларијом, те постепено и неопажено почели уништавати архиву и сву је уништили, а и из матичних искинули су поједине листове. На питање администратора парохије:

---

[487] AJ, 144-112-685, *Zabilješka o razgovoru Zlatka Frida sa episkopom Stefanom Bocom, obavljenom dana 14. VIII 1968. godine, koju je Komisija za vjerska pitanja IVS SRH svojim aktom, br. 08-197/1-1968 od 25. IX 1968. godine, prosledila Saveznoj komisiji za vjerska pitanja.*

[488] Исто.

зашто су то радили? ондашњи предсједник одбора иронички је одговорио: 'мој попе, слама покрај ватре не може'.

У току 1946. године отворена је задружна продавница у Добропољцима и смјештена у приземне просторије зграде парохијског дома.

Послије расформирања мјесног одбора, задруга је користила цијелу зграду и то без плаћања икакве најамнине од 1946. до 1957. године. Тек уговором 1957. године од 30. XI обавезала се је да плаћа цркви минималну најамнину од ст. динара 1.000.- мјесечно.

Године 1960. Основна школа 'Н. Поповић' односно школски центар у Бргуду – општина Бенковац – изнајмила је спрат односне парохијске зграде, за потребе основне школе у Добропољцима, те од тада имамо два станара у згради: једно оделење школе са станом за учитеља – на спрату – и пољопривредну зграду у приземљу.

Уговори о најамнини су се обнављали и цијена најамнине повисивала тако да је према задњем уговору: основна школа плаћала мјесечно ст. динара 10.000.- а пољопривредна задруга динара 9.000.-.

Дана 22. јуна 1965. године око 12,30 сати, зграда је запаљена и потпуно изгорила тако да су остали само зидови.

Овај је догађај поразно дјеловао на парохијане и они су одмах у својим првим коментарима – обзиром на масивност зграде, искључили могућност, да је пожар могао неопрезношћу да избије и толиком брзином да уништи зграду, него су наглашавали да је неко од станара намјерно зграду запалио, тим прије што се пожар појавио у згради 'у сред бијела дана' и муњевитом брзином уништио је.

Парохијанима је чудновато – како истражне власти нису могле пронаћи кривца, кад су у питању само двојица станара, јер нико други није могао да је запали, осим један од њих двојице. На рачун тога су сељаци – шапатом, износили разне критике. На основу уговора о закупу чл. VI који гласи: 'најмопримац се обавезује, да ће приликом исељења просторије предати у уредном стању односно у стању, у којем је преузео приликом усељења', потписани је послије извјесног времена посјетио г. предсједника Општинске скупштине у Бенковцу ради регулисања извјесне накнаде за запаљену зграду те се с њим нагодио за своту од ст. динара 6,000.000.- под условом да црква препусти Опћини: преостале зидове од запаљене зграде те двориште и приземну зграду, коју је управа основне школе користила за школску кухињу, како би Општина могла подигнути и уредити нову зграду за потребе основне школе у Добропољцима.

Ова је свота некима од сарадника г. предсједника изгледала превисока, па су нагодбу у овом износу спречили. Ради тога је дошло до интервенције Вашег Преосвештенства код г. предсједника по овом питању.

У децембру 1965. године Ваше Преосвештенство и потписани парох посјетили су г. пресједника Општине у Бенковцу ради коначног ријешења овог предмета. Том приликом смо се коначно споразумели и утврдили, да Општина плати цркви на име накнаде за запаљену зграду износ од ст. динара 4,000.000.- с тим да црква уступи Општини: зидове изгореле зграде, двориште с приземном зградом у дворишту а Општина да плати цркви до краја 1965. године износ од ст. динара 2,000.000.- а остатак од ст. динара 2,000.000.- у току мјесеца јануара 1966. године.

Потписани је попустио и пристао на такву минималну своту 'тешка срца', јер је претпостављао, колико ће негодовати парохијани у Добропољцима, што за њихов парохијски дом, који је вредео 20-30,000.000.- ст. динара Општина даје тако незнатну своту.

Потписани је парох попустио у цијени само из обзира на добре односе између Српске православне цркве и држав. власти, да се без заплетаја – споразумно ријеши и ово питање, као што се ријешавају и остала питања.

Прошло је већ 10 мјесеци од наведеног споразума, а Општина у Бенковцу још не испуњава своју обавезу, до данас није исплатила ни једног динара на име уговорене накнаде за парохијски дом.

Потписани је у више наврата ишао у Бенковац и покушавао да ступи у везу са г. пресједником Општине да тражи исплату уговорене своте, али никада није успио да дође с њим у додир. Чак и телефонском везом покушавао је да дође с њим у везу више пута, али увијек без успјеха. Држање г. пресједника постало је по овоме питању сумњиво. Ваљда опет некима од његових сарадника и ова минимална свота од ст. динара 4,000.000.- изгледа превисока! А тек колико је црква оштећена услед неиспуњавања уговора, јер су цијене материјала од дана уговора до данас отишле знатно на више!

У вези горњег уговора црквени је одбор купио код приватника једну зграду (сељачког типа), коју треба уредити, и сада је дошао у врло незгодну ситуацију, јер не може да одговори преузетој обавези, према односном приватнику, од којег је купио наведену зграду.

Напомиње се и нарочито истиче да је црква у Добропољцима, до овога последњега – II свјетског рата, посједовала 18 х површина зиратне земље - :

ораница и винограда. Услед Закона о аграрној реформи и Уредбе о ликвидацији кметовских односа за Далмацију, послије завршетка рата, цјелокупна јој је површина земљишта одузета и тиме потпуно лишена прихода.

Обзиром на горе изложено овај црквени одбор обраћа се Вашему Преосвештенству са молбом за енергичну интервенцију по овом питању, јер је црквени одбор дошао у безизлазну ситуацију, пошто нема средстава да исплати погођену зграду, док Општина у Бенковцу не изврши исплату уговорене своте за парохијски дом у Добропољцима.“[489]

Овај допис, као прилог свом акту, епископ Стефан проследио је, 26. октобра 1966, КВП ИВС СРХ, уз молбу да се, поред приложеног, узму у обзир, а везано за овај случај, и следеће чињенице:

„*1. Питање које је настало паљевином парохијског дома усред бјелог дана у Добропољцима и ’немогућношћу’ да се од двојице корисника ове куће пронађе кривац, настојали смо на најснисходљивији начин да решимо у споразуму с Општинском скупштином у Бенковцу без публиковања овог жалосног случаја и без интервенција. После дугих преговарања пристали смо да Општина исплати Црквеној општини у Добропољцима симболичку надокнаду од 4,000.000.- старих динара за зграду која је вредила око 20,000.000.- старих динара, и поред уговора да нам се зграда има вратити у стање у каквом је примљена;*

2. После постигнутог споразума с Општином много пута смо покушавали да се реализује овај споразум. Нажалост за надлежног свештеника, једног од најугледнијих наших свештеника у Далмацији, црквеноопштински одбор и мене лично врата Општине у Бенковцу су редовито била затворена. У месецу августу ове године на једвите јаде био је заказан пријем код предсједника Општине у Бенковцу. Али, када сам после 50 преваљених километара дошао у Бенковац, саопштено ми је да не могу бити примљен, јер ’је предсједник одсутан’. На писмо упућено после овог предсједнику, нисам добио одговор;

3. Молим да се узме у обзир да је ово један од врло ретких случајева да се тој Комисији обраћамо за интервенцију. Увек смо стајали на принципу да све проблеме решавамо и факторима који су овима најближе. Ово је посебан случај, који је изазвао негодовање код наших верника у читавом овом крају и у исто време довео у неприлику све одговорне црквене факторе, а мене посебно.

---

[489] AJ, 144-99-636, *Препис дописа Српске православне црквене општине у Добропољцима, бр. 13/66 од 21. октобра 1966. године, епископу далматинском Стефану, у вези парохијског дома у Добропољцима.*

Молимо ту Комисију да учини своје најбоље да се ово мучно питање реши и избегну све неприлике које би могле да настану даљим продужавањем ове ситуације на овом подручју.“[490]

Епископ далматински Стефан, доставио је и Светом архијерејском синоду, 26. октобра 1966, акт са копијом представке, коју је упутио КВП СРХ у Загребу, поводом паљевине парохијског дома у Добропољцима, а Синод га је, 1. новембра, проследио КВП СИВ-а, с молбом за интервенцију код надлежних инстанци да се цркви исплати уговорени износ накнаде, за изгорели парохијски дом.[491]

КВП СИВ-а интервенисала је својим дописима, 22. новембра и 22. децембра 1966. године, код КВП ИВС СРХ, напомињући да је у међувремену и патријарх Герман, приликом посете председнику Комисије Дилпарићу, интервенисао да се ово питање повољно реши, односно да се заинтересује за случај паљевине парохијског дома у Добропољцима и интервенише како би се постигао договор о накнади штете за изгорели дом.[492]

Почетком фебруара 1967. године, епископ Стефан упутио је КВП ИВС СРХ жалбу у којој је изнео да је још пре пет година Археолошки музеј у Задру, без одобрења црквене општине, извршио откопавање око звоника Храма Светог Илије у Задру, а терен није изравнат, па је звоник неупотребљив. Па како све молбе и музеју и СО нису уродиле плодом, епископ Стефан је замолио ову Комисију да интервенише и, након пет година, омогући верницима да чују звоно из свог храма.[493]

Случај Либерија и нека нерешена питања између власти и Епархије далматинске

Из Информативног билтена КВП ИВС СРХ, број 26, за јануар-фебруар 1967. године, види се да је српска православна ЦО у Книну намеравала организовати прославу „Либерије“, у знак сећања на преузимање општинске

[490] AJ, 144-99-636, *Препис акта епископа далматинског Стефана, ЕБр. 450/66 од 26. октобра 1966. године, упућеног Комисији за вјерска питања ИВС СРХ, у вези парохијског дома у Добропољцима.*
[491] AJ, 144-99-636, *Акт Светог архијерејског синода СПЦ, бр. 4904/зап. 696 од 1. новембра 1966. године, упућен Комисији за верска питања СИВ-а, поводом паљевине парохијског дома у Добропољцима.*
[492] AJ, 144-99-636, *Dopis Savezne komisije za verska pitanja, br. 429 od 22. XI 1966. godine, Komisiji za verska pitanja IVS SRH, u vezi intervencije za postizanje sporazuma o naknadi štete za izgoreli parohijski dom u Dobropoljcima; Dopis Savezne komisije za verska pitanja, br. 429/2 od 22. XII 1966. godine, Komisiji za verska pitanja IVS SRH, u vezi izgorelog parohijskog doma u Dobropoljcima*.
[493] AJ, 144-103-656, *Informativni bilten Komisije za vjerska pitanja IVS SRH*, 26/1967, 16.

управе у Книну од стране народа. Како је то пре рата организовала црква, Савет Далматинске епархије у Шибенику изабрао је петочлани одбор, на челу са свештеником Антонијем Пинчетићем. Било је предвиђено да се становници пет книнских села обуку у народне ношње, узму старинско оружју и на коњима дођу код Атлагића моста у Книну, на место где се прослава одвијала и пре рата. Ту би био дочекан владика, а коњаници би носили црвене заставе, једну југословенску, а можда понеку и српску. Пуцало би се из прангија и других старинских оружја, а затим би владика одржао краћи говор и на крају ишло у цркву.[494]

Међутим, организаторима је речено да црква не може организовати прославу политичког карактера и да за такав јавни скуп треба добити сагласност надлежних инстанци. Прослава није одржана, јер није добијена сагласност надлежног органа.[495]

Свети архијерејски сабор СПЦ, на свом редовном заседању, поред осталог, разматрајући извештаје епархијских архијереја о неким проблемима на терену између органа СПЦ, с једне, и надлежних органа народних власти, с друге стране, донео је, 1. јуна 1967. године, одлуку, којом је Светом архијерејском синоду ставио у дужност да посебном представком, у име Сабора, о овом извести ДКВП и уз навођење конкретних случајева замоли за интервенцију да се ови случајеви узму у поновно разматрање и правилно реше.[496]

Извршавајући наведену одлуку Сабора, Синод је, 29. јуна 1967. године, ДКВП доставио Извештај у коме се, када је реч о Епархији далматинској, каже да надлежне општинске власти одбијају издавање дозволе за обнову храма у селу Ивошевци и да манастиру Крки, као културно-историјском споменику, треба, као таквом, вратити припадајуће земљиште.[497]

КВП СИВ-а је, 13. јула 1967. године, овај Извештај проследила Републичким комисијамâ за верска питања (изузев комисијама СР Словеније и СР Македоније).[498]

У одговору КВП СИВ-а, КВП ИВС СРХ, од 10. октобра 1967. године, каже се да је ЦО у Ивошевцима, у мају 1966. године, започела радове на поправци

---

[494] Исто, 16.
[495] Исто, 16.
[496] AJ, 144-106-659, *Prepis predstavke Arhijerejskog Sinoda SPC, Sin. br. 2049/zap. 424 od 29. juna 1967. godine, koju je po nalogu Arhijerejskog sabora SPC uputio Saveznoj komisiji za verska pitanja*.
[497] Исто.
[498] AJ, 144-106-659, *Akt Savezne komisije za verska pitanja, br. 255 od 13. VII 1967. godine, dostavljen republičkim komisijama za verska pitanja (sem SR Slovenije i SR Makedonije) s prepisom predstavke Arhijerejskog sinoda SPC – Sin. br. 2049/zap. 424 od 29. juna 1967. godine, koju je po nalogu Arhijerejskog sabora SPC uputio Saveznoj komisiji za verska pitanja*.

цркве, али без грађевинске дозволе, па је грађевински инспектор книнске општине затражио обуставу радова и подношење захтева за издавање исте, јер се радило о већим радовима. Међутим, ЦО је одговорила да се ради само о измени дрвене конструкције, сматрајући да за то не треба никакав пројекат ни грађевинска дозвола, али истовремено молећи да јој се иста изда. Дозвола није издата, јер ЦО, на захтев Одељења за привреду и комуналне послове општине да плати прописану општинску таксу, то није учинила, али је црква, ипак, после извесног времена службено оторена. У одговору ове Комисије, такође, стоји да је решавање захтева за повраћај земље манастиру Крки још у току.[499]

Ове одговоре, КВП СИВ-а је , 29. априла 1968. године, проследила Светом архијерејском синоду СПЦ.[500]

Посета епископа Фирмилијана Далмацији

На молбу епископа далматинског Стефана, у Епархији далматинској боравио је, од 6. до 11. јуна 1967. године, епископ средње-западноамерички Фирмилијан (Оцокољић). Његови епархити, у Америци и Канади, били су добрим делом Далматинци и радовали су се његовом одласку у њихов родни крај.[501]

Владика Фирмилијан је, у друштву епископа далматинског стефана, 6. јуна 1967. године, стигао из Београда у Шибеник и истог дана посетио Саборни храм у Шибенику. Већ сутрадан, високи гост, у пратњи свог домаћина – далматинског владике, одлази у манастир Крку. На путу је свратио у Храм Светог Спиридона у Скрадину, где је имао уобичајен сусрет са народом и надлежним свештеником. У Ђеврскама га је дочекао надлежни парох, протојереј-ставрофор Јаков Мандић, у чији су дом епископи свратили и задржали се у пријатном разговору. Пут га је, затим, преко варошице Кистања, где је посетио Цркву Светих Кирила и Методија, водио у манастир Крку, удаљен свега четири километра од Кистања. Владика Фирмилијан посетио је тамошњу Богословију, манастирску ризницу, интернат Богословије и катакомбу испред цркве. Управи Богословије, на име прилога, предао је чек од 200 долара.[502]

---

[499] AJ, 144-106-659, *Odgovor Komisije za vjerska pitanja IVS SRH, br. 08-212/9-1967 od 10. X 1967. godine, u vezi dopisa Savezne komisije za verska pitanja, br. 255 od 13. jula 1967. godine.*
[500] AJ, 144-106-659, *Prepis dopisa Savezne verske komisije, br. 255/67 od 29. IV 1968. godine, Sinodu SPC, u vezi Sinodovog dopisa, br. 2049/zap. 424 od 29. juna 1967. godine.*
[501] *Православље, Верске новине Архиепископије београдско-карловачке*, Београд, 5/1967, 1. (У даљем тексту: *Православље*).
[502] Исто, 2.

На Спасовдан, 8. јуна, оба архијереја пошла су у Храм Светог великомученика Георгија у Книнском Пољу. „*На улазу у црквену порту, архијереје су дочекали свештеници и мноштво народа. Људи су се тискали да приме благослов од овог драгог госта. Љубили су му руке и одежде. Пола сата је било потребно да се стигне од врата порте до црквених врата. Није ни чудо. Скоро једна четвртина народа из Книнске Крајине, налази се преко океана. Свету архијерејску литургију служила су оба архијереја, уз саслужење осморице свештеника и двојице јерођакона.*“[503] Епископ Фирмилијан је, том приликом, Грађевинском одбору (ГО) за подизање Храма Светог покрова у Книну, предао чек на 675 долара, као прилог побожних Далматинаца из Америке и, после ручка, посетио овај храм.[504]

На повратку за Шибеник, епископ Фирмилијан свратио је у Лазарицу, на Далматинском Косову, а затим и у Храм Светих апостола Петра и Павла у Биочићу и Цркву Успења Пресвете богородице у Дрнишу. Свугде је био свечано дочекан и испраћен од стране свештенства и мноштва верника.[505]

У недељу, 11. јуна, епископ Фирмилијан је служио свету архијерејску литургију, уз саслужење свештенства, у Храму Светог Илије у Задру, а истог дана је посетио и капелу Светог Саве у Сплиту, где га је, на улазу у капелу, дочекало мноштво народа и оближње свештенство, на челу са парохом сплитским, протојерејем-ставрофором Марком Плавшом. Том приликом, владика је обишао и зидове Храма Светог Саве, започетог 1937. године. Из Сплита, владика Фирмилијан је, у друштву свог домаћина, епископа Стефана, отпутовао авионом за Београд.[506]

Некако у то време, на Црквено-народном сабору у Охриду, 16-19. јула 1967. године, дошло је до проглашења аутокефалности Македонске православне цркве (МПЦ), што је заоштрило односе између СПЦ и државе.[507]

Борба епископа Стефана за повраћај црквене имовине

Епископ далматински Стефан, својим актом, од 20. маја 1963. године, известио је Свети архијерејски синод да је општински НО у Ливну

[503] Исто, 3.
[504] Исто, 3.
[505] Исто, 3.
[506] Исто, 3.
[507] Вељко Ђурић Мишина, *Патријарх Герман*..., II, 553.

национализовао парохијски дом ЦО (бр. 86/59) и да је то потврдио и сресни НО, својим решењем бр. 163/60. Тим поводом Свети архијерејски синод упутио је, 2. јула 1963. године, КВП СИВ-а допис с молбом за интервенцију код надлежних инстанци да се овај парохијски дом изузме од национализације, јер је у питању црквена имовина на територији која је највише пострадала у току Другог светског рата, а Комисија га је, 20. августа, проследила Комисији за национализацију при СИВ-у.[508]

У допису, који је, 20. јула 1966. године, Петар Шегвић, помоћник председника КВП СИВ-а, и то под ознаком поверљиво, упутио КВП ИВС СРХ, наводи се да их је посетио епископ далматински Стефан, који се управо вратио из САД, и замолио за интервенцију и позитивно решење имовинско-правних питања, а, у ствари, радило се о повратку 4-5 хектара земље експроприсане аграрном реформом, денационализацији једне старе зграде у саставу епископије у Шибенику, коју би епископија користила као магацин и гаражу и правилнијој исплати национализованих црквених винограда, који су плаћени свега 200.000 динара.[509]

У допису се, као узгред, напомиње да је владика Стефан у САД „*позитивније деловао од владике Јована, који је по сваку цену тражио измирење чак и са најнегативнијим елементима у емиграцији*.“[510]

На основу члана 18 Закона о провођењу аграрне реформе и колонизације на територији НРХ, манастиру Крки остављено је 10 хектара земљишта. Међутим, манастир је затражио да му се остави површина предвиђена за верске установе веће историјске вредности, али је Министарство пољопривреде и шумарства, 7. јануара 1947. године, одбило манастирски захтев да му се призна статус установе већег историјског значаја.[511]

Епископ далматински Стефан, обратио се, 22. јуна 1967. године, Светом архијерејском синоду, актом, у ком се каже:

„’*Манастиру Крки као културно-историјском споменику I категорије по Закону о аграрној реформи следује максимум земљишта од 60 ха. Међутим,*

[508] AJ, 144-70-527, *Представка Светог архијерејског синода СПЦ, бр. 1797/зап. 321 од 2. јула 963. године, Комисији за верска питања СИВ-а, у вези национализације парохијског дома у Ливну.*
[509] AJ, 144-99-636, *Dopis Petra Šegvića, pomoćnika predsednika Savezne komisije za verska pitanja, pov. br. 260/1 od 20. VII 1966. godine, Komisiji za verska pitanja IVS SHR, povodom zahteva episkopa dalmatinskog Stefana za rešavanje nekih imovinsko-pravnih pitanja.*
[510] Исто.
[511] AJ, 144-114-687, *Promemorij, od 13. V 1968. godine, o nerješenim pitanjima iz odnosa države – SPC sa područja SRH, koja je iznio Sinod SPC u predstavci dostavljenoj predsedniku SIV-a, ak oji je Komisija za vjerska pitanja IVS SRH, svojim aktom br. 08-129/1-1968. od 20. V 1968. godine dostavila Saveznoj komisiji za vjerska pitanja.*

Обласна комисија за аграрну реформу је 1946. године оставила овом манастиру једва 10 ха од кога је више од половине необрадива земља.

Манастир Крка је надлежној Скупштини општине у Книну поднео захтев 29. XII 1965. године да се манастиру Крки поврати бар минимум земљишта у непосредној околини манастира. Дошло се до таквог абсурда да Земљорадничка задруга у Кистању издаје манастиру под кирију његово земљиште, јер ова није у стању да га користи.

Надлежна општина је много пута обећавала да ће се ово питање позитивно решити и неправда нанесена манастиру Крки исправити. До данас сва ова обећања нису испуњена.

Прилажемо документацију о оправданости горњег захтева.

Молимо Свети архијерејски синод за интервенцију код Савезне комисије за верска питања за решење овог мучног проблема.'"[512]

Синод је, већ наредног дана, овај акт проследио КВП СИВ-а, с молбом за њену интервенцију на надлежном месту, како би се удовољило тражење епископа Стефана, односно Управе манастира у погледу повраћаја одузетог имања,[513] а она, 11. јула, КВП ИВС СРХ.

Епископ Стефан се и 14. марта 1968. обратио Синоду актом, у коме се каже:

„'*Манастир Крка спада у ред наших највећих манастира и најзначајнијих. Одузета му је незаконито имовина у земљиштима и сведена на незнатну меру. Поводом исправке ове неправде нанесене манастиру Крки интервенисали смо и куцали на сва могућа врата. Нигде нисмо добили ни одговора.*

Ми не тражимо повраћај максимума земљишта од 60 ха, који по позитивним законима припада манастиру Крки. Тражимо незнатан минимум око манастира Крке, који данас нико не користи, већ као тежак парадокс манастир Крка узима под закуп од Пољопривредне задруге, која је сву манастирску земљу напустила.

Пошто смо по овом питању већ једном од стране Светог архијерејског синога молили интервенцију, слободни смо поново да замолимо да ово питање покренете код Савезне комисије за верска питања.'"[514]

---

[512] AJ, 144-106-659, *Синодов акт, бр. 2248/зап. 438 од 23. јуна 1967. године, упућен Савезној верској комисији, у вези земље одузете манастиру Крки у процесу аграрне реформе.*
[513] Исто.
[514] AJ, 144-106-659, *Синодов акт Савезној верској комисији, бр. 1057/зап. 145 од 19. марта 1968. године, у вези повраћаја дела, аграрном реформом, одузете земље манастиру Крки.*

Синод је овај акт, већ 19. марта, проследио КВП СИВ-а, с напоменом да јој се, по овом питању, обратио и 23. јуна 1697. године и с молбом да препоручи надлежним инстанцама да ово размотре и удовоље молби епископа Стефана.[515]

У одговору КВП СИВ-а Архијерејском синоду, који је уследио 1. априла 1968, каже се да је манастир Крка већ поднео захтев за повраћај земљишта, одузетог аграрном реформом, СО Книн, те да је исти још у разматрању. Наводи се, исто тако, да је у решавање овог питања, односно испитивање могућности враћања земљишта укључено и Одељење за аграрна питања Републичког секретаријата за финансије.[516]

Уз горе поменути захтев, од 29. XII 1965. године, старешина манастира Светих арханђела, протосинђел Николај Мрђа, упутио је, у циљу образложења зашто неке зграде и земљиште треба да се врате манастиру, Одељењу за имовинско-правне послове СО Книн, допис, у коме хронолошки и законско-логички образлаже овај проблем, прилажући уз њега одређена документа, у циљу јачања своје аргументације.

Дакле, у допису дословно стоји:

„*Обласна Комисија за аграрну реформу и колонизацију Сплит, одлуком бр. 1441/46 – Огк 27/46 од 13. маја 1946. године бесправно је одузела манастиру Св. Арханђела на Крки земљу и зграде између осталих и ове честице:*

Честица зграде 291; 292; 293; 294 и честица земље 4641; 4642; 4643; 4645; 4639; 4640; 4697; 4721; 4733; 4743 и 4751.

Одлуком Народног одбора котара Книн бр. 10197/54 од 22. XII 1954. године наведене некретнине дате су Пољопривредној задрузи Кистање на коришћење. Задруга је поменуте некретнине користила до 1963. године. Те године Задрузи наведено земљиште показало се нерентабилно ради чега је један део земље дала под закуп сељацима из Кистања и околине, а 1965. године манастиру Крки под истим условима. Наведене зграде препуштене су зубу времена и ако су проглашене за културно историјски споменик.

Сада када је Пољопривредна задруга одустала да наведене зграде користи и земљиште обрађује тражимо у интересу манастира Св. Арханђела да се поменуте зграде и земљиште поврате манастиру из више разлога, и то:

---

[515] Исто.

[516] AJ, 144-106-659, *Dopis Savezne verske komisije Arhijerejskom sinodu SPC, br. 249/67 i 121/68 od 1. IV 1968. godine, u vezi povraćaja dela oduzete zemlje manastiru Krki*.

1. Манастир Св. Арханђела културно-историјски је споменик прве категорије, (... Решење Конзерваторског завода за Далмацију у Сплиту бр. 24/288-65 од 29. XII 1965. године – ... и бр. 35/7 од 20. I 1962. године) и као таквом припада му 60 хектара земље (од тога 30 ха обрадиве, а 30 ха шуме), а не 10 ха како је наведено у образложењу одлуке Обласне комисије за аграрну реформу и колонизацију у Сплиту.

2. Део културно-историјског споменика манастира Крке (зграде одузете) пропадају јер о њима нико не води рачуна.

3. Решењем Конзерваторског завода за Далмацију бр. 24/288-65 и бр. 35/7 све наведене честице зграда и земљишта заједно са манастиром сачињавају целину пошто је не само манастир и вредности у њему културно-историјски споменик већ и наведено земљиште и зграде. И као такво ради једне целине мора да буде манастирско.

4. По чл. 34 Закона о заштити споменика културе може се пренети са једног носиоца права на другог носиоца само рјешењем Извршног вијећа Сабора, а не Обласне комисије за аграрну реформу. А по чл. 35 истог Закона за пренос права власништва на другог имаоца овај је дужан да носиоцу права са којег се врши пренос дадне надокнаду што у овом случају није учињено.

Према наведеном, за споменик културе може бити само један носилац права и коришћења споменика културе а не више лица.

Обзиром да Задруга зграде и земљиште које тражимо више не користи, већ исте издаје под закуп, нама су бесправо одузете, а Задрузи додељене, а истима по закону треба и може да буде једино власник и корисник манастир.

Наведено се мора чувати од пропадања. Пошто су зграде саставни део Манастира и заједнички чини једну целину овог значајног споменика културе.

Надамо се да ћете увидети све грешке и незаконите одлуке ранијих комисија, а у општем интересу Заједнице, те да ћете на сједници Општинског Савјета донети законску одлуку за повраћај земље и зграде, јер је то хитно и неопходно потребно да би спречили пропадање најважнијег и такорећи јединог значајног споменика културе на подручју книнске општине.

Молимо да нас известите када треба да изнесете овај случај за решавање на сједницу Општинског савјета да би и представник манастира могао да буде присутан.

Прилажемо следећа документа:

1. Земљишно-књижни извадак број Ки- 64/66.

2. Решење Конзерваторског завода за Далмацију – Сплит број 24/288 – 65. од 29. XII 1965. године."[517]

Епископ Стефан, обратио се, 14. марта 1968. године, Светом архијерејском синоду, актом, којим га извештава да је у вези Закона о управљању гробљима, важећег у СРХ, у неким местима Епархије далматинске дошло до неспоразума између месних заједница и црквених општина, па су неке месне заједнице, нпр. Полача код Книна, почеле да управљају црквеним гробљима, као својом имовином, забрањујући свештеницима да уђе у њих и располажу плодовима дрвећа и травом, иако се налазе у црквеној порти.[518]

Свети архијерејски синод упутио је допис ДКВП, с молбом за интервенцију код КВП ИВС СРХ, а у циљу поштовања црквене имовине.[519]

ДКВП је то и учинила својим актом, од 20. маја 1968. године.

Крађа икона у храмовима Епархије далматинске

Управа парохије у Биљанима Горњим, Архијерејско намесништво бенковачко, известила је, својим актом број 16/68 од 16. априла 1968. године, епископа далматинског Стефана, да су, 14. априла 1968. године, украдене две врло старе и скупоцене иконе са иконостаса Храма Светог великомученика Георгија. Епископ је својим актом, 27. априла 1968. године, о томе обавестио и замолио Свети архијерејски синод СПЦ за интервенцију код надлежних органа да се поведе детаљна истрага и лопови пронађу, уз напомену да је то већ друга крађа икона у овом крају.[520]

Синод је овај епископов извештај, 23. маја 1968, проследио КВП СИВ-а, с молбом да се предузму одговарајуће мере да се крадљивци пронађу и примерено санкционишу.[521]

---

[517] АЈ, 144-106-659, *Препис акта старешине Манастира Светих арханђела, протосинђела Николаја Мрђе, упућеног Одјелу за имовинско-правне послове СО Книн, у вези повраћаја дела одузете имовине, манастиру Крки.*

[518] АЈ, 144-113-686, *Представка Светог архијерејског синода СПЦ, бр. 1056/зап. 158 од 6. априла 1968. године, Савезној комисији за верска питања, а која се односи на неке неспоразуме око коришћења гробља у Епархији далматинској.*

[519] Исто.

[520] АЈ, 144-114-687, *Препис извештаја епископа далматинског Стефана, Ебр. 220/68 од 27. априла 1968. године, упућен Светом архијерејском синоду СПЦ, о крађи двеју врло старих и скупоцених икона са иконостаса Храма Светог великомученика Георгија у Биљанима Горњим*.

[521] АЈ, 144-114-687, *Синодов допис Савезној верској комисији, бр. 1775/зап. 363 од 23. маја 1968. године, с преписом извештаја епископа далматинског Стефана о крађи двеју врло старих и скупоцених икона са иконостаса Храма Светог великомученика Георгија у Биљанима Горњим*.

КВП СИВ-а се, у вези овог питања, обратила и КВП ИВС СРХ, која јој је, 28. јуна 1968, одговорила да је обавештена од стране СО Бенковац да је истрага у току и да још нису пронађени починиоци, нити украдене иконе.[522]

Након нове крађе икона у неким храмовима Епархије далматинске, епископ далматински Стефан, својим актом бр. 723 од 12. децембра 1970. године, о томе извештава Свети архијерејски синод СПЦ, наводећи следеће:

„*'У последње време извршене су провале и покрадене врло скупоцене иконе на неколико наших храмова (у Кули Атлагића, Горњим Биљанима, Коњевратима).*

Трећег августа 1970. доставила нам је записник своје комисије Српска православна црквена општина у Шибенику којим је констатовано да је из Саборног храма у Шибенику нестало 17 старих и драгоцених икона и 20 рукописних књига докле је њеном ризницом руковао бивши шибенички парох Ратко Доброта, сада свештеник под забраном свештенодејства.

Данашњом поштом извештава нас Управа парохије у Бргуду да је пре неколико дана опет извршена провала на храму Св. великомученице Недеље у Кожловцу из кога је покрадено 7 вредних икона.

Сви ови случајеви су пријављени надлежним истражним органима, али кривци нису пронађени. Српска православна црквена општина у Шибенику је пре неколико месеци доставила надлежном Државном тужилаштву тужбу против бившег свог пароха Ратка Доброте као кривца у овом случају. Међутим, ни до данас није покренут поступак.

Дознајемо да у Риму већ постоји јавна продавница православних икона из Далмације. Уколико се ова жалосна појава и даље настави, за кратко време остаћемо без драгоцене баштине, која има, не само црквени, већ и општенародни културно-историјски значај."[523]

Свети архијерејски синод је, 18. децембра, о овоме обавестио КВП СИВ-а, с молбом за интервенцију код надлежних органа да се кривци пронађу и украдене

[522] AJ, 144-114-687, *Dopis komisije za vjerska pitanja IVS SRH Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, br. 08-134/4-1968 od 28. juna 1968. godine, u vezi krađe dvije skupocjene i stare ikone sa ikonostasa Hrama Svetog velikomučenika Georgija u Biljanima Gornjim.*

[523] AJ, 144-130-725, *Препис акта Архијерејског синода СПЦ, бр. 4145/зап. 838 од 18. децембра 1970. године, упућеног Савезној комисији за верска питања у вези крађе икона из неких православних цркава у Далмацији.*

ствари врате правим власницима,[524] а КВП СИВ-а, 8. јануара 1971. године, КВП ИВС СРХ.[525]

У ноћи између 24. и 25. октобра 1973. године, извршена је провала на Цркви Светог великомученика Георгија у Биљаним Горњим и том приликом је из иконостаса украдено 50 изузетно вредних икона из 18. века, које су рађене на дрвету. Ово је била једна у низу, мада највећа, крађа икона из православних храмова у Далмацији, које су се добро продавале у неким страним земљама.[526]

У ноћи између 14. и 15. марта 1977. године, извршена је провала на Саборној цркви у Шибенику и том приликом је украдено 18 икона из овог храма.[527]

Покушај прославе Дана младости у Богословији манастира Крке

У манастиру Крка, 21. маја 1968. године, вођен је разговор између саветника у КВП ИВС СРХ – Бранка Косановића, с једне, и протосинђела професора Николаја Мрђе, управника Српске православне богословије у манастиру Крка, с друге стране. У разговору су учествовали и начелник друштвених служби општине Книн, Миле Покровац и просветни инспектор и заступник у културно-просветном већу Сабора СРХ за подручје книнске општине.[528]

Разговор је вођен на тему прославе Дана младости у Богословији, при чему је Косановић упознао Николаја о начину одржавања академија, школских и других активности у римокатоличким школским верским заводима у СРХ, с питањем да ли ће и Богословија организовати писање писмених радова у част 25. маја.[529]

„*Николај је конкретно и јасно одговорио да су представници просвјетних органа власти из Книна већ неколико пута тражили одржавање академија у част државних празника, али да он није надлежан да даде одобрење за*

---

[524] Исто.
[525] AJ, 144-130-725, *Akt Savezne komisije za verska pitanja, br. 393/2 od 8. I 1971. godine, s prepisom predstavke Arhijerejskog sinoda SPC, od 18. decembra 1970. godine, upućen Komisiji za vjerska pitanja IVS SRH, u vezi krađe ikona iz nekih pravoslavnih crkava u Dalmaciji.*
[526] Епископ Стефан, Нечувена пљачка икона у Горњим Биљанима, Далмација, *Православље*, 162/1973, 8.
[527] *Православље*, 243/1977, 9.
[528] AJ, 144-111-684, *Zabilješka o razgovoru između savjetnika u Komisiji za vjerska pitanja IVS SRH, Branka Kosanovića s Nikolajem Mrđom, upravnikom Srpske pravoslavne bogoslovije u manastiru Krki, vođenim 21. V 1968. u manastiru Krki.*
[529] Исто.

одржавање академија и свечаности у богословији, као што није надлежан ни епископ Стефан.

У образложењу је рекао да се академије у част државних празника не одржавају нити у једној православној богословији у земљи, па да ни њихова школа не може бити изнимка. Да је он у вези са управитељима богословија у Призрену, Сремским Карловцима и Београду и да се код њих организирају само Светосавске приредбе.“[530]

Николај је, на крају, рекао да је упутио допис Синоду, којим је затражио дозволу да може организовати академије поводом Дана младости и Дана Републике у Богословији, али да још није добио одговор, а у обавези је да се придржава одлука Синода, па, ако добије позитиван одговор, он ће их и организовати, напоменувши да њихови богослови одржавају контакте и организују спортска такмичења са ђацима световних школа.[531]

Случај Кртинић у Плавну

Управа српске православне парохије у Плавну, доставила је, 11. јула 1968. године, епископу далматинском Стефану, жалбу, у којој се каже:

„’*Поред раније обавести да учитељи у селу Плавну забрањују дјеци одлазак у цркву претећи им искључењем из школе, ради чега смо заједнички и посјетили Предсједника Скупштине општине Книн 8. јануара о.г. Све смо му изложили у вези горњег. Обећао је да ће интервенисати.*

Међутим и поред тога учитељ Никола Кртинић, који је присуствовао 9. V прослави 350-годишњице подизања цркве у Плавну, пазио је која су дјеца долазила у цркву и рецитовала. Сутрадан по прослави исти учитељ је дочекивао дјецу на улазу у школу и сваког ко је рецитовао гурао је и тукао. Између остале дјеце, мајка малог Слободана Бојанића тврди да га је учитељ ’Ницо’ (како га зову) много истукао. Она је сазнала од двеју старијих кћерки које су преплашено и плачући дошле кући.

Малу Рајну Ђурић је ударио тако да је пала у несвјест. О овоме су ме дјеца обавјестила. Ја сам лично разговарао са малом Рајном и питао сам је да ли ју је учитељ тукао, одговорила је да јесте, али да се не сјећа куда и по ком мјесту.

[530] Исто.
[531] Исто.

Милици Перић је дао рђаву оцјену из једног предмета што тврди и она и њена мајка, а да није ју ни питао тај предмет.

Мислим да није потребно више примере да износим. Молим да по овом питању интервенишете код виших органа ради заштите права која су нам дата законом."[532]

Епископ Стефан је ову жалбу, с молбом да се једном престане с насиљем учитеља у Бискупији, Плавну, Марковцу и Полачи, својим актом од 16. јула, проследио председништву СО Книн, а истог дана и Светом архијерејском синоду СПЦ, да би је Синод, 20. августа, доставио ДКВП, уз опаску да се „*ради о очигледном кршењу постојећих уставних и законских прописа од стране једног просветног радника...*"[533] и молбу да Комисија испита случај и предузме одговарајуће мере.

СКВП се, 20. августа 1968. године, обратила КВП ИВС СРХ, с молбом да се ово питање размотри и да је о резултатима извести, а ова, Републичком секретаријату за просвету, културу и физичку културу СРХ, са истом молбом.

У извештају, који је, 6. новембра 1968. године, Републички секретаријат за просвету, културу и физичку културу СРХ доставио КВП СРХ, а ова, 18. новембра, проследила ДКВП, која га је, 2. децембра, послала Светом архијерејском синоду СПЦ, каже се:

„*Извињавамо се што раније нису могли бити провјерени наводи представке јер су у то вријеме били школски празници.*

14.10.1968. одржан је, код секретара /предсједника вјерске комисије/, Скупштине општине Книн састанак, којем су присуствовали слиједећи другови: секретар, начелник одјела за друштвене службе Скупштине општине, просвјетни савјетник Завода за унапређивање основног образовања Сплит (стациониран у Книну), директор и споменути наставник у поставци... школе Плавно, те савјетник овог Секретаријата Грубишић Влахо.

Након свестрано размотрене Представке у цјелини и појединачно, разговора с наведеним представницима школе и увидом у школску документацију Основне школе Плавно утврђено је слиједеће:

---

[532] AJ, 144-114-687, *Препис акта епископа далматинског Стефана, Ебр. 408/68 од 16. јула 1968. године, упућеног председништву СО Книн, о поступцима Николе Кртинића, учитеља у селу Плавну, према школској деци, која посећују цркву*.

[533] AJ, 144-114-687, *Синодов акт, бр. 2613 од 20. августа 1968. године, упућен Савезној верској комисији, о поступцима Николе Кртинића, учитеља у селу Плавну, према школској деци, која посећују цркву.*

1. Наставник Никола Кртинић – 'Нићо' (не 'Цици') био је на балкону у цркви на дан прославе, али не зато да провјерава која су дјеца рецитирала у цркви, већ да слуша црквену музику за коју је као наставник музичког одгоја нарочито заинтересиран.

2. Наведени наставник није уопће био у школи ни пред њом у периоду времена за који се тврди да је тукао дјецу. Утврђено је да је било гужве на степеницама у школи и да је ученица Рајна Ђурић пала низ степенице.

Напомиње се да је Рајна Ђурић доста слабашно, болежљиво и размажено дијете и да је то исто дијете жена (такођер учитељица) наставника Кртинића по киши носила на рукама од школе до њезине куће становања. Исто тако је обитељ Кртинић помогла одјећом малог Бојанића (дијете без родитеља и доста сиромашно). Ови поступци према тој дјеци учитељске обитељи Кртинић најбоље говоре о њима какви су, тј. супротно од онога што се у 'Представци' говори.

3. Увидом у школску документацију утврђено је да је Милица Перић добила негативну оцјену у контролној задаћи из музичког одгоја, али много раније од дана црквене прославе (9.5.1968.). На крају школске године ни једно дијете није имало негативну оцјену из тог предмета.

4. Прије наведене прославе директор и наставници школе у Плавну били су у добрим односима са свећеником, међутим, кад директор школе на основи Закона о вјерским заједницама, а према упутству секретара и начелника Скупштине општине Книн није дозволио да се наведена прослава одржи у просторијама школе, дошло је до поремећаја добрих односа. Кад је свећенику речено да се приредба не може одржати у школи почео је пријетити и рекао да ће се осветити.

Према изложеном може се закључити да су то углавном инсинуације свећеника у Плавном, а не неке објективне чињенице.

На састанку је закључено да се са свим директорима основних школа с подручја Општине Книн одржи савјетовање на којем ће се проучити поједина питања односа цркве и државе, Закон о вјерским заједницама, однос цркве и школе, а нарочито питање катехизације."[534]

---

[534] AJ, 144-114-687, *Prepis izvještaja Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, br. 08-209/4-1968 od 18. XI 1968. godine, u vezi s predstavkama Arhijerejskog sinoda SPC i episkopa dalmatinskog Boce, koje se odnose na postupak učitelja Nikole Krtinića iz sela Plavno.*

Случај Велики Цвијетнић

Епископ далматински Стефан упутио је, 26. августа 1968. године, дописê Светом архијерејском синоду СПЦ и Секретаријату за унутрашње послове (СУП) Дрвар, у којима их обавештава да су, у ноћи између 19. и 20. августа 1968. године, обијена црквена врата у Великом Цвијетнићу, која су, 20. августа, нађена изваљена и разлупана и да је порушен црквени зид на три места. Од Секретаријата је тражио да поведе хитну истрагу и кривце казни, а од Синода интервенцију код КВП СИВ-а.[535]

Синод је ,3. септембра, о овоме обавестио КВП СИВ-а, с молбом за њену интервенцију код надлежних инстанци, како би се пронашли и казнили кривци и заштитила црквена имовина од сваког насиља.[536]

ДКВП је, 18. септембра 1968. године, упутила акт КВП ИВ СР БиХ, с молбом да питање, које се односи на штету причињену православној цркви у Великом Цвијетнићу, размотри и о резултатима је извести, како би могла дати одговор Светом архијерејском синоду СПЦ.[537]

У одговору, који је КВП СО Дрвар доставила КВП БиХ, а она га проследила ДКВП, а ова Архијерејском синоду СПЦ, између осталог, каже се:

„*По пријави (представци) Православног епископа Епархије далматинске, упућене Секретаријату за унутрашње послове у Дрвару, поводом насиља и штете причињене Српској православној цркви у Вел. Цвијетнићу, органи СУП-а Дрвар водили су поступак на лицу мјеста по овом питању и утврдили да је штета чињена (рушење црквених врата и ограде) али у досадашњем поступку није се могао пронаћи и утврдити извршитељ дјела. Црквени органи и вјерници дотичне цркве не знају ко је извршилац, а такође тамошњи грађани неће да потврде и докажу лица која то чине.*

Након спроведеног поступка и испитивања на лицу мјеста, Секретаријат за унутрашње послове поднио је извјештај о запажању органа по овом предмету под бројем: 11-1596/68 од 27.9.1968. године, Општинском јавном тужилаштву у Дрвару, који ће на основу датог материјала одлучити у својој надлежности о

---

[535] AJ, 144-115-688, *Препис акта епископа далматинског Стефана, Ебр. 511/68 од 26. августа 1968. године, упућеног Секретаријату за унутрашње послове СО Дрвар, поводом насиља, које се врши над православном црквом и црквеном имовином у Великом Цвијетнићу.*

[536] AJ, 144-115-688, *Синодов акт, бр. 2970 од 3. септембра 1968. године, упућен Савезној верској комисији, поводом наношења штете храму и његовој имовини у Великом Цвијетнићу.*

[537] AJ, 144-115-688, *Akt Savezne verske komisije, br. 340 od 18. IX 1968. godine, upućen Komisiji za verska pitanja IV SR BiH, povodom štete pričinjene pravoslavnoj crkvi u Velikom Cvijetniću (Drvar).*

даљем поступку и подузети одговарајуће мјере у границама својих могућности.“[538]

Случај Доброта

На лични захтев, епископ далматински Стефан састао се, 24. фебруара 1970. године, са председником КВП СИВ-а, Милом Јовићевићем. На почетку разговора, епископ је рекао да је службено у Београду и да је желео да председника Јовићевића упозна са неким питањима, која се тичу Епархије, али и њега лично.[539]

Разговор је настављен причом о довршењу српске православне цркве у Сплиту, наводећи да је пројектована пре рата и озидана око 8 м висине, те да СПЦ, због превеликих средстава, не намерава да настави градњу цркве према пројекту, већ да се на озиданој висини привремено закрови, јер се богослужења врше у капелици, која не задовољава све потребе верника. Епископ је рекао да црквене власти, иако су тражиле, нису добиле дозволу за градњу крова цркве уз образложење да би то било у супротности са урбанистичким планом града Сплита, па је замолио да ДКВП интервенише, како би се ово питање повољно решило.[540]

Епископ је поменуо и питање изградње српске православне цркве у Каштелу, наводећи да тамо живи око 600 православних породица, које су тражиле дозволу за локацију да сагради цркву, али су одбијене, па је замолио интервенцију ДКВП и по овом питању.[541]

Епископ је затим прешао на питања, која су се тицала њега лично, наводећи да је 10 година на дужности епископа далматинског и да за то време власти нису имале замерки на његов епископски рад, те да је, у потпуности свестан да живи и ради у Хрватској, где живе и католици и православци, увек водио рачуна да свештенство и вернике васпитава у духу братства и јединства и слоге међу народима, али да му се у последње време приговара да неправилно

---

[538] AJ, 144-115-688, *Prepis izvještaja Komisije za vjerska pitanja SO Drvar, broj NK-02-41/1-68 od 21.10.1968. godine, upućenog Republičkoj komisiji za vjerska pitanja SR BiH, povodom štete načinjene hramu i imovini SPC u Velikom Cvijetniću.*

[539] AJ, 144-124-719, *Zabeleška o razgovoru predsednika Savezne komisije za verska pitanja – Mila Jovićevića, sa episkopom dalmatinskim Stefanom, br. 37/70 od 24. II 1970. godine.*

[540] Исто.

[541] Исто.

ради и да то има одјека и код народних власти, али и код верничких средина, и једних и других.[542]

У даљем рзговору, Епископ Стефан се посебно осврнуо на председника СУПС-а СРХ – Ратка Јелића, за кога је рекао да је, у новембру 1969. године, критиковао његов рад, наводећи како је епископ, пре две године, приликом боравка у САД, а за време устоличења источноамеричког и канадског епископа Саве, држао парастос Дражи Михаиловићу и да се током боравка у Енглеској, приликом освећења православне цркве у Бирмингему, љубио са познатим ратним злочинцем, попом Момчилом Ђујићем. Владика је рекао да ни једно ни друго није тачно, наводећи да се прво може проверити преко дипломатских представништава, а друго, да Ђујић у то време није ни био у Енглеској, што могу посведочити свештеници који су присуствовали том црквеном чину, те да је он југословенски грађанин, који те ствари не би учинио ни по коју цену.[543]

Епископ је, такође, напоменуо да му је Јелић приговорио да се у његовој Епархији највише „србује“ и да то изазива узнемиреност у неким срединама. У вези овог, епископ је признао да се догађају поједини инциденти и националистички иступи, али да он с тим нема никакве везе, те да у својим посланицама избегава коришћење речи „Срби“ и „српство“, само да не би биле криво протумачене. Рекао је да уопште не прави разлику између Срба и Хрвата, те да је за свог шофера узео Хрвата, а не Србина, што му многи верници замерају.[544]

У даљем разговору, епископ је говорио о српском живљу у Далмацији и његовој резистентности на унијатство, истакавши да су неки његови претходници (Рајачић, Милаш и др.) због екуменистичких схватања били принуђени да напусте Далмацију. Говорио је и о томе да је у добрим односима са бискупима, нарочито Арнерићем, додајући да у тим односима мора бити врло опрезан, како верници, чешће контакте са бискупима, не би протумачили као унијаћење.[545]

Анализирајући стање у својој Епархији, епископ Стефан је рекао да Епархија далматинска нема ни половину свештеника, које је имала пре Другог светског рата, па због тога не може православној деци да омогући наставу веронауке и зато су приморана да уче католичку веронауку (Шибеник, Задар, Скрадин).[546]

---

[542] Исто.
[543] Исто.
[544] Исто.
[545] Исто.
[546] Исто.

Говорећи о националистичким инцидентима у својој Епархији, епископ је изнео како је неки, тек свршени богослов, певао националистичке песме у цркви, што је изазвало реакције у Далмацији, а он се због тога извињавао бискупима и било му је јако непријатно, иако са тим нема никакве везе.[547]

У наставку разговора о проти Јелићу, епископ Стефан је рекао да је Јелић некоректан према њему из личних разлога, напомињући да је, поред парохије у Шибенику, коју држи Јелићев шурак Ратко Доброта, он формирао још једну парохију, што је Доброту материјално погодило.[548]

На крају, епископ Стефан је додао да се у последње време налази у врло незавидној ситуацији, јер свакодневно добија анонимна писма у којима се клевеће, а иза којих, по његовом мишљењу, стоји Ратко Јелић. Међутим, епископ је рекао да га Јелић не би забринуо да га нису посетили Иво Петриновић, председник КВП СО Сплит и Дане Сексо, из Шибеника, који су му указали на сличне ствари, као и Јелић, што је он протумачио да и народне власти имају о њему исто мишљење као и Јелић, па је зато и дошао у ДКВП да замоли председника да интервенише у циљу његове заштите од оваквих инсинуација, од стране Јелића, додавши да ће он, по црквеној линији, предузети мере према свештеницима, који помажу Јелићу, у кампањи против њега.[549]

Саслушавши епископа Стефана, председник Јовићевић му је препоручио да у свом раду испољава велику толеранцију према РКЦ, делујући у том правцу и код свештеника и код верника, и да о изнетим питањима разговара са Златком Фридом, председником КВП ИВС СРХ, али да ће и он, са своје стране, упознати Фрида са садржином овог разговора. Епископ је прихватио ову сугестију, додавши да је он отворен човек и да жели да му се у лице каже шта код њега није у реду, те да је спреман да прихвати сваку корисну сугестију.[550]

О стању и односима у Епархији далматинској расправљало се, као о једној од тачака дневног реда, и на седници КВП ИВС СРХ, која је одржана у Загребу, 26. јуна 1970. године.

Наиме, на овој седници је речено да је, крајем 1969. године, у овој Епархији дошло до затегнутих односа између епископа Стефана, с једне, и дела свештенства и Ратка Јелића, председника СУПС-а СРХ, с друге стране, јер је епископ, док је шибенски парох, Ратко Доброта, био на боловању након

[547] Исто.
[548] Исто.
[549] Исто.
[550] Исто.

операције, на његову парохију поставио новог, младог и агилног свештеника Рајића, поделивши парохију између њих двојице, али без одређења граница, да заједно управљају парохијом. Епископ је замерио Доброти: што није редовно држао веронауку; што није увек, када је уобичајено, отварао цркву; што није редовно обилазио вернике; што није измиривао финансијске обавезе према Епархији итд.[551]

Доброта се обратио Ратку Јелићу, затраживши од њега и Удружења заштиту. Јелић је „*отишао код епископа, приговорио му због неких шовинистичких испада на подручју његове епархије, које је он као епископ требао спријечити (пјевање великосрпске пјесме за вријеме богослужења у Сплиту, покушај прославе 'либерије'), скренуо му пажњу на то да се прича како је за вријеме недавног боравка у САД служио за Дражу Михајловића, како је у Енглеској виђен у друштву попа Ђујића итд., затим како се прича да је својим понашањем скривио смрт једног од својих свећеника итд., те на концу како је нетактично поступио с протом Ратком Добротом поставивши на његову парохију другог свећеника због чега... му предлаже стварну подјелу парохије и сл.*“[552]

Епископ се, као и у разговору са председником Јовићевићем, оградио од изнетих примедби и обећао да ће средити ствар са Добротом.

Међутим, пре Добротине посете епископу Стефану, учињене на наговор Јелића, епископ је добио анонимно писмо у ком се напада као нехуман, материјалиста, великосрбин итд., па је одбио разговор с Добротом, док овај не престане с памфлетима. Убрзо су уследили памфлети с обе стране, па је и Ратко Јелић добио неколико у којима је оптуживан за мешање у унутрашње ствари Епархије далматинске, а на епископском двору су се против њега појавиле и пароле са порнографским садржајем. Огорчен због свега, епископ Стефан је Ратка Доброту преместио из Шибеника у Братишковце, где је парох био Урош Доброта, Ратков отац, старац од преко 80 година и 58 година службе. Урош Доброта је био огорчен на поступак епископа Стефана, па је поднео писмену оставку на свештеничку службу, нападајући епископа због нехуманости. Умноживши ово

[551] AJ, 144-126-721, *Materijal za sjednicu Komisije za vjerska pitanja IVS SRH, br. 08-101/1-1970 od 12. VI 1970. godine, zakazanu za 26. VI 1970. godine, upućen predsedniku Savezne verske komisije, Milu Jovićeviću.*
[552] Исто.

писмо, Урош га је послао свим епархијским свештеницима, али и многима изван Епархије.[553]

На овом састанку речено је да се у марту 1970. године, на седници УО СУПС-а Хрватске, расправљало о случају Ратка Доброте и да је том приликом изражено неслагање са епископовим поступком, те да је упућено писмо епископу с препоруком да се читава ствар смири.[554]

Речено је и да је „*У априлу 1970. одржан... у епархијском двору у Шибенику састанак свих свећеника далматинске епархије, који су уз присуство епископа прихватили писмо архијерејског намјесника и предсједника епархијског удружења православ. свећеника далматинске епархије проте Јакова Мандића упућено Ратку Јелићу. У том писму се Јелић окривљује због ситуације у далматинској епархији и позива га се да се у будуће не мјеша у послове те епархије.*

Ратко Јелић је одговорио на то писмо образлажући да се он као предсједник Савеза Удружења православних свећеника Хрватске морао мјешати ради заштите интереса једног од својих чланова. Ту је још једном изнио поступке епископа за које сматра да су неправилни.“[555]

И на крају, на састанку је констатовано да „*Епископ Стефан спада у групу епископа који теже да што је могуће више интензивирају вјерски живот у својим епархијама, а за узор им, како ти и сами често истичу, служи католичка црква. У тим својим тежњама често наилазе на отпор властитих свећеника којима такав начин и темпо рада не одговара, јер на то нису навикли; а често му нису ни дорасли. Осим тога понекад се кроз такав рад, да би био атрактивнији и не увијек само зато, провлачи нота претјераног национализма или се на том национализму инсистира ради оживљавања старе функције цркве као ’чувара српства’ - што свећеници у већини случајева не прихваћају.*“[556] Затим, да су се у овој ствари свештеници Епархије далматинске поделили, па је на страну Ратка, његовог оца Уроша и Ратка Јелића отворено стао свештеник Сунајко из Дрниша, а неки су се солидарисали с њима на затвореним састанцима, али не и јавно. Међутим, готово сви свештеници, изузев Доброта̂, Јелића и Сунајка, сматрали су да је Доброта погрешио, јер је требао прихватити епископову одлуку и редовним путем тражити задовољење и да се Ратко Јелић у овом сукобу превише

[553] Исто.
[554] Исто.
[555] Исто.
[556] Исто.

експонирао, те да се, без његове подршке, Ратко Доброта не би усудио одупрети епископу.[557]

Констатовано је, исто тако, да је „*Незгодно... што се у овом сукобу сувише ангажирало Удружење православних свећеника и готово се довело у позицију конфронтације с епископом. Својим ставом – интервенирањем у недовољно расчишћеној ситуацији и упуштањем у потпуно непринципијелне ствари – изложило се опасности осуде од стране цркве да се мијеша у овлашћења црквених функционера и тиме преузима функције на које нема право*.“[558]

Да би се спречило дубље улажење Удружења у овај спор, на састанку је предложено:

„*1. Да се предложи Главном одбору Савеза Удружења православних свештеника Хрватске да на дневни ред прве своје сједнице стави анализу неких принципијелних питања из области односа Удружења према црквеној хиерархији те улози Удружења у заштити интереса својих чланова у што би се могао уклопити и случај у Шибенику.*

2. Да једна званична делегација Удружења посјети епископа и у непосредном контакту с њим покуша наћи неко задовољавајуће рјешење.“[559]

Посета епископа источноамеричког и канадског Саве Епархији далматинској

На позив епископа далматинског Стефана, епископ источноамерички и канадски Сава боравио је у Епархији далматинској, у периоду од 2. до 7. јуна 1970. године. Посетио је манастир Крку и том приликом служио свету архијерејску литургију у манастирском храму, а затим разгледао манастирску ризницу и библиотеку, ђачку и наставничку библиотеку и обишао учионице и ђачки интернат. На Спасовдан, 4. јуна, владика Сава служио је свету архијерејску литургију у Храму Светог великомученика Георгија у Книнском Пољу. Истог дана, у послеподневним часовима, владике Стефан и Сава су отпутовале у Врличку Крајину у нови Храм Светог Спаса у Цетини, задужбину Марка Четника, бившег трговца у Београду, рођеног у овом селу. Владика Сава је овде служио вечерње и одржао проповед у присуству од око 1.000 верника. После обиласка

[557] Исто.
[558] Исто.
[559] Исто.

зидина средњевековног Храма Светог Спаса у Цетини, који се налази у непосредној близини новог храма, епископи су продужили пут у манастир Драговић. Владика Сава је у друштву свог домаћина, епископа Стефана, посетио храм, разгледао манастирску ризницу, конаке и библиотеку, ту пренићио и сутрадан се вратио у Шибеник. На повратку је свратио у Цркву Светог Николе у Врлици и нову Цркву Покрова Пресвете богородице у Книну. Епископ Сава је, 6. јуна, служио вечерње у Саборном храму у Шибенику у присуству великог броја верника, бискупа шибенског, Јосипа Арнерића и англликанског бристолског бискупа, др Оливера Томкинса, који је, после одмора у Дубровнику, на повратку у Енглеску свратио у посету епископу далматинском Стефану и код њега, као гост, провео четири дана. На крају су се сва тројица обратила народу и оставили леп утисак на све присутне.[560]

У недељу, 7. јуна, епископи Стефан и Сава извршили су, уз саслужење шесторице свештеника и двојице јерођакона, освећење обновљеног Храма Светог пророка Илије у Задру. Велики број присутних верника био је принуђен да чин освећења и свету архијерејску литургију прати преко звучника, јер је црква била препуна. Овој свечаности присуствовао је и др Оливер Томкинс, као и представници католичке цркве - Иван Вершић, каноник из Задра и др Томислав Бандулић, ректор задарске богословије. По завршетку архијерејске литургије, епископ Стефан одржао је своју беседу у којој се укратко осврнуо на историју самог храма и на његов религиозноморални и историјски значај за СПЦ у Далмацији, нагласивши, том приликом, да је у њему (1808) одржана црквено-народна скупштина, на којој је донета одлука о оснивању Епархије далматинске. На крају, епископ Стефан се захвалио епископу Сави на саслужењу, а др Оливеру Томкинсу и представницима Надбискупије задарске на присуству самој свечаности. Посебну захвалност упутио је СО Задар, ЦО Задар, надлежном свештенику Ђури Скочићу, вредним и побожним Задранкама и свим органима и лицима, који су дали немерљив допринос обнови овог храма.[561]

Активност епископа Стефана на враћању сакралних предмета

Свети архијерејски синод СПЦ, а на основу извештаја надлежних архијереје, упутио је, 25. маја 1971. године, КВП СИВ-а акт у коме се каже да су

[560] *Православље*, 78/1970, 4.
[561] Исто, 5.

епархије СПЦ на територији Хрватске (Славонска, Сремска, Горњокарловачка и Далматинска) за време Другог светског рата изузетно пострадале и да је, поред великог броја мучених и убијених свештеника и верника, као и порушених храмова, опљачкано и однето доста драгоцености и културног блага, као што су: богослужбене и рукописне књиге, сакрални предмети, иконе и друге културно-историјске вредности, те да је све пренето у Загреб и да се налази у Повјесном музеју Хрватске, Свеучилишној библиотеци и другим културним установама.[562]

Наведено је и да су епископи ових епархија неколико пута безуспешно покушавали да ово културно благо и сакралне предмете врате њиховим правим власницима, односно епархијама и другим епархијским установама. То је, у неколико наврата, учинио и Свети архијерејски синод (9. XII 1952. и 21. III 1953. године), али без успеха.[563]

Епископи наведених епархија упутили су и 18. маја 1971. заједничку представку Светом архијерејском сабору СПЦ, с молбом да се затражи интервенција да се ови предмети врате њиховим власницима[564], а овај је, већ сутрадан, донео одлуку да се ДКВП замоли за подршку и интервенцију, како би се сви сакрални предмети, књиге и друге културно-историјске вредности ових епархија вратиле епархијама, односно установама из којих су и узете.[565]

ДКВП је, 9. јуна 1971. године, овај Синодов акт доставила КВП ИВС СРХ, с молбом на њену надлежност.[566]

РАД КОМИСИЈЕ ЗА ВЕРСКА ПИТАЊА ИЗВРШНОГ ВЕЋА САБОРА СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ

О материјалном положају православних свештеника почетком 60-их година 20. века говори и Годишњи извештај КВП НРХ за 1961. годину где стоји да су им месечна примања, од црквених општина, у виду плате, била у висини од

---

[562] AJ, 144-134-735, *Препис акта Светог архијерејског синода СПЦ, бр. 1750/зап. 285 од 25. маја 1971. године, упућеног Савезној комисији за верска питања, с молбом за интервенцију код надлежних органа у циљу враћања црквених предмета, одузетих током Другог светског рата, епархијама СПЦ на подручју СРХ.*
[563] Исто.
[564] Исто.
[565] Исто.
[566] AJ, 144-134-735, *Dopis Savezne komisije za verska pitanja, br. 175 od 9. VI 1971. godine, s prepisom akta Arhijerejskog sinoda SPC, br. 1750/zap. 285 od 25. maja 1971. godine, koji je upućen Komisiji za vjerska pitanja IVS SRH, s molbom za intervenciju u cilju vraćanja crkvenih predmeta, oduzetih tokom Drugog svetskog rata, eparhijama SPC, na području SRH.*

3.000 до 5.000 динара, а исто толико су примали и путем удружења̂. Овако ниска примања била су последица минималних средстава које су верници давали цркви, јер су православни свештеници пре Другог светског рата живели на буџету, па су се верници одвикли давати новчане прилоге. Тражећи излаз из ове ситуације, они су се запошљавали као хонорарни службеници у разним установама и предузећима, тако да их је тада око 1/3 (приближно 40) тражило или већ нашло посао. По тадашњој оцени КВП ИВС НРХ, око 60% православних свештеника у Републици Хрватској, напустило би свештенички позив и прешло у грађанске службе, под условом да им се гарантује посао са просечном службеничком платом.[567]

У извештају о раду КВП ИВС СРХ за 1963. годину, који је, 27. јануара 1964. године, упућен ДКВП, између осталог, стоји:

„*Односи са Српско-православном црквом у току 1963. године у односу на 1962. г. су еволуирали што се манифестирало у бројнијим контактима с представницима те вјерске заједнице одржаним на свим нивоима. Кроз те контакте споразумно су се рјешавала готово сва питања која су била предмет разговора. Значајно је да су функционери Срп. православне цркве у контактима с представницима власти, осим неких изузетака (епископи Симеон и Стефан), показали велику дозу реализма у сагледавању тешкоћа на које власти наилазе у рјешавању појединих њихових проблема...*

Извјесне непријатељске тенденције запажене су код епископа далматинске епархије Стефана Боце и епископа горњо-карловачке епархије Симеона Злоковића. Негативан став Боце дошао је нарочито до изражаја приликом засједања Архијерејског сабора када се расправљало о сређењу прилика у Америчко-канадској епархији и смјењивању епископа Дионизија. На редовном и изваредном засједању сабора Боца је гласао против смјењивања епископа Дионизија и на тај начин се сврстао у ред најреакционарнијих епископа у нашој земљи. Он осуђује православне епископе који чврсто сурађују са народним властима. Изражава жељу да се и Српска-православна црква придружи акцији папе за јединство цркава. Успоставио је писмени контакт са већим бројем четничких емиграната, нарочито онима из Далмације, који му шаљу разну четничку штампу непријатељског садржаја. Успоставио је присан контакт са римокатоличким бискупом из Шибеника Арнерићем, за којег каже да је енергичан и да га треба респектирати...

[567] AJ, 144-57-457, *Godišnji izvještaj Republičke komisije za vjerska pitanja NRH za 1961. godinu.*

Удружење православних свештеника у које је учлањено преко 90% свештеника, одиграло је позитивну улогу у унапређењу односа свештенства с органима власти. Оно је помагало млађим свештеницима који су дошли из богословије, да успоставе контакте с органима општина на чијем се подручју налазе и да све проблеме ријешавају споразумно. Својим члановима Удружење је помагало да што боље упознају друштвену стварност и то кроз организирање посебних семинара. На тим семинарима они су се упознали с новим Уставом и другим актуелним питањима наше изградње, те унутрашње и вањске политике.

Овакав рад имао је за посљедицу да је Удружење често пута у стању реагирати на негативне појаве код појединаца.“[568]

У извештају КВП СИВ-у за 1963. годину, између осталог, се каже:

„*Православну цркву чине Српска (СПЦ) и Македонска православна црква (МПЦ)...*

Већ годинама односи са овом црквом су углавном сређени. Патријарх је носилац и иницијатор политике сарадње цркве са државом. Већи број епископа СПЦ подржава такву политику...

Удружења свештеника су томе веома много допринела својим конструктивним учествовањем у многим областима нашег живота и супротстављањем политички реакционарним тенденцијама у цркви. (Са 1.710 чланова, 77% свих свештеника).

ПЦ је устав и законе прихватила као оквир свог деловања. Као организација није више носиоц шовинистичких тенденција. Представници цркве у многим крајевима делују на јачању братства и јединства. Престала је као црква да служи разним иностраним политичким, верским и емигрантским круговима против уређења у земљи... ПЦ следи нашу спољну политику и међународне интересе. У свим важним међународним питањима опредељује се и делује активно на позитивној линији. Због такве политике, неки кругови у иностранству и у емиграцији нападају руководство цркве, а престали су и да је материјално помажу. На истоветан начин поступају разни шовинистички елементи у земљи.

Наша политика према ПЦ биће и даље усмерена на унапређивање међусобних односа чиме ће(мо) јачати наше политичке утицаје на њу. Тиме ће политички позитивна улога ПЦ у нашој политици према верским заједницама, још више доћи до изражаја, а слабиће оне политички негативне тенденције у

[568] AJ, 144-72-559, *Izveštaj o radu Komisije za vjerska pitanja IVS SHR za 1963. godinu.*

цркви и око цркве, које делују супротно... ојачаће се њен позитиван утицај и активност према исељеницима и емиграцијом у свим деловима света.“[569]

У извештају о раду КВП ИВС СРХ за 1964. годину, између осталог, стоји: „*Чести контакти и рјешавање појединих отворених питања, одражавали су се у позитивном смислу на епископе и свештенство, који све више заузимају лојалан став према државном и друштвеном уређењу. Ово је нарочито запажено код далматинског епископа Стефана, који је раније био доста резервиран, нарочито у случају епископа Дионизија у САД, као и по неким другим конкретним питањима.*

Унаточ тога епископ Стефан и даље подржава писмени контакт са неким емигрантима, четнички оријентираним, које је користио за прикупљање материјалних средстава.

Епископи Емилијан, Симеон и Стефан појачали су активност у тежњи да поправе што више цркава и парохијских домова. По тим питањима долазило је до извјесних неспоразума између њих и локалних органа власти, због чега су епископи отворено негодовали и протестирали. Међутим, то није утјецало на слабљење односа него је напротив присилило органе власти да се приступи бржем рјешавању спорних питања, а код епископа да схвате потешкоће органа, јер се углавном радило о проблемима материјалне нарави...

Код Српско православне вјерске заједнице и даље су остала отворена питања:

• Изградња и поправак цркава и парохијских домова, који су у току рата порушени и демолирани;

• испражњење црквених објеката заузетих по другим лицима;

• накнада за експроприрану црквену имовину;

• плаћање пореза на пољопривредну земљу које црква дугује из ранијих година, као и даљњег редовног плаћања...

• материјално издржавање не само свештеника, него и појединих епископа. Ово је стари проблем, који ће се и даље појављивати. Епископи и свештеници подносе писмене молбе, а и у току разговора захтијевају да им се дају дотације и финансијске помоћи за своје лично издржавање. Новчане личне помоћи које се стално дају свештеницима, траже да им се повећају.

---

[569] AJ, 144-73-560, *Izveštaj Savezne komisije za verska pitanja SIV-u za 1963. godinu, od 28. aprila 1964. godine, dostavljen kao materijal za sednicu Savezne komisije za verska pitanja, koja je održana 18. maja 1964. godine.*

Како се ради о питањима која су углавном скопчана са већим финанцијским средствима, то се могу очекивати потешкоће приликом њиховог рјешавања.“[570]

СИВ је, 11. октобра 1967. године, на предлог ДКВП, донео одлуку да се за 1968. годину средства на име доприноса за социјално осигурање свештеника не обезбеђује више у Савезном буџету. Ту обавезу, од 1. јануара 1968. године, преузеле су републике.[571]

Све републичке комисије за верска питања, изузев СРХ, прихватиле су ову обавезу, па је то причињавало велике проблеме свештеницима СПЦ у Хрватској, који су стицали право на пензије, јер исту нису могли остварити због неплаћеног доприноса.[572]

ПУО СПЦ се, у вези овог питања, обратио КВП СИВ-а, с молбом да се ово питање, као и у другим републикама, реши.

КВП ИВС СРХ је, у образложењу свог става због чега се не исплаћује део доприноса за социјално осигурање свештеника СПЦ, навела да се СРХ не може сматрати дужником СПЦ, јер она, у том погледу, није ни преузела никакве обавезе и да у закључку СИВ-а стоји само то да се у ту сврху више неће обезбеђивати средства у савезном буџету, али да из тога не произилази и обавеза да их републике обезбеђују.[573]

Ова Комисија је, такође, истакла да је размотрила могућност повећања помоћи СПЦ, како би се покрио и део доприноса за социјално осигурање, и донела закључак да предложи ИВС СРХ да одобри средства за ову сврху и ако би била одобрена, ова средства би се, преко СУПС-а у Хрватској, дала СПЦ.[574]

У информацији КВП ИВС СРХ о основим проблемима из односа са верским заједницама, о којој се расправљало на седници Комисије, одржаној 8. новембра 1967. године, каже се да је СПЦ преузела све могуће мере за консолидацију својих прилика, настојећи да материјално и кадровски јача. У том смислу предузимане су акције за поправак и градњу нових цркава, 1964. године отворена је двогодишња нижа православна Богословија у манастиру Крки, а од

[570] AJ, 144-88-602, *Izvještaj o radu Komisije za vjerska pitanja IVS SRH za 1964. godinu.*
[571] AJ, 144-123-707, *Informacija Savezne komisije za verska pitanja o sprovođenju odluke SIV-a u vezi plaćanja doprinosa za socijalno osiguranje sveštenika, od 3. X 1969. godine*.
[572] Исто.
[573] Исто.
[574] Исто.

школске 1966/67. и одељење средње православне Богословије, у истом манастиру.[575]

У оживљавању верског живота користила се свака пригодна прилика да се одржи нека већа верска манифестација, на којој би се окупио већи број свештеника, уз обавезно присуство епископа. Углавном се то односило на храмовне славе или годишњице неких црквених великодостојника.[576]

Међутим, „*Највећа манифестација којој се поклања нарочита пажња је прослава Св. Саве. За ту прославу епископи од свећеника императивно захтијевају да се максимално залажу око окупљања дјеце и да се том пригодом приреди програм који би користио за подизање свијести, како у вјерском тако и у националном погледу, јер се православље повезује са српством. Запажа се да свећеници у појединим мјестима успијевају окупити већи број дјеце.*

На свим тим прославама свећеници у проповиједима често позивају вјернике да се у погледу вјерске активности угледају на католичке вјернике.

Запажена је и појачана активност на одржавању вјеронаука с дјецом, што је раније био врло риједак случај. Епископи су поставили задатак сваком свећенику да мора одржавати вјеронаук с дјецом, без обзира на број присутних и о томе достављати извјештаје. Нарочито је по том питању ригорозан далматински епископ Стефан. Он је вршио толики притисак на свећеника из Задра, приговарајући му да ништа не ради на подизању вјере и 'српства' у Задру, тако да је тај свећеник поднио оставку на парохијску дужност...

Иако СПЦ своју дјелатност настоји вршити у законским оквирима, било је покушаја да се користе поједини политички или национални догађаји из прошлости за вјерску манифестацију, чиме се жели цркви дати и национално-политичка обиљежја. У том смислу био је покушај далматинског епископа Стефана да организира на православни божић прославу с манифестацијом ван цркве поводом годишњице преузимања власти у книнској општини од талијанофила 1865. У оправдању својих намјера епископ Стефан се позивао на сличне прославе које је организирала КЦ (Госпа сињска, деветстогодишњица Шибеника и сл.).“[577]

У Извештају о раду за 1969. годину, КВП ИВС СРХ је направила малу ретроспективу о односима између СПЦ и државе, у периоду од 1946. до 1966. године, наводећи да је СПЦ из рата изашла кадровски и материјално ослабљена,

---

[575] AJ, 144-105-658, *Informacija Komisije za vjerska pitanja IVS SRH o osnovnim problemima iz odnosa sa vjerskim zajednicama (материјал са седнице Комисије, одржане 8. XI 1967. године).*
[576] Исто.
[577] Исто.

те да се, након почетног колебања, зазирања, па и непријатељства према новој држави, временом приближила и успоставила добре односе с њом.[578]

Међутим, у Извештају се, такође, каже да је од 1966. године СПЦ заоштрила односе с државом, што се манифестовало низом нелојалних поступака, нарочито оних с националистичко-шовинистичким тенденцијама, те повезивањем са носиоцима истих у земљи и иностранству. Ово заоштравање односа временски се поклопило са заоштравањем односа СПЦ и расколничке МПЦ, јер су неки црквени кругови пребацивали одговорност за овакво стање на државу, због подршке МПЦ и на тај начин угрожавања јединства СПЦ.[579]

У Извештају се, даље каже, да се делатност СПЦ у основи своди на интенцију да се она афирмише као водећа или бар једна од водећих снага српског народа и да се прикаже најзначајнијим државотворним фактором у историји српског народа, па носталгирајући за тим временима, брине за судбину „потиснутог и угроженог српства“, подиже му „замрлу националну свијест“, „брани његове народне интересе“ итд.[580] Па и сам „*Пренос костију цара Душана из Патријаршије у Цркву Светог Марка у Београду, који је извршен без икаквог договора или обавештавања државних органа /о томе се сазнало из листа ’Православље’/ представља политичку демонстрацију на великосрпској основи, која треба да покаже СПЦ као чувара и заштитника српске историје и националне традиције*.“[581]

И на крају, у Извештају стоји да се изнете оцене о СПЦ, у правилу, односе и на њен део у СРХ, уз констатацију да је ту ситуација ипак мирнија, изузев на простору Епархије далматинске, јер се на њеном челу налази један од екстремнијих епископа, па су све наведене активности, карактеристичне за СПЦ, и тамо заступљене.[582]

На седници ове Комисије, која је одржана 27. јануара 1970. године, секретар Комисије, Иван Лазић, је, између осталог, рекао да у СРХ у Епархији далматинској „*има највише елемената, који у негативном политичком смислу*

---

[578] AJ, 144-124-719, *Izveštaj o radu Komisije za vjerska pitanja IVS SRH za 1969. godinu, sastavljen 17. II 1970. godine.*
[579] Исто.
[580] Исто.
[581] AJ, 144-118-702, *Informacija Savezne komisije za verska pitanja o odnosu SPC prema državi, br. 197 od 2. VI 1969. godine.*
[582] AJ, 144-124-719, *Izveštaj o radu Komisije za vjerska pitanja IVS SRH za 1969. godinu, sastavljen 17. II 1970. godine.*

карактеризирају СПЦ“.[583] Повезујући ово стање у Епархији са личношћу епископа, истакао је да епископ Стефан Боца „*спада међу најобразованије, али... је и један од најекстремнијих епископа у СПЦ. Предлагач је неких екстремних одлука Сабора СПЦ међу којима и оне о сужавању изборног тијела патријарха.*“[584] Наиме, ради се о томе да је на ванредном заседању Светог архијерејског сабора СПЦ, које је одржано 14. и 15. септембра 1967. године, између осталих, донета и одлука о измени члана 44 Устава СПЦ, која је предвиђала да се избор патријарха више не врши на широком изборном телу – где су Изборни сабор сачињавали: сви активни епархијски и викарни архијереји СПЦ; декан Православног богословског факултета у Београду; ректори српских православних богословија; председник Главног савеза епархијских свештеничких удружења; архијерејски намесници Београда, Загреба, Цетиња, Скопља, Сарајева, Пећи и Сремских Карловаца; настојатељи манастира Жиче, Пећке патријаршије, Дечана, Студенице, Крушедола, Крке, Милешеве, Светог Наума и Светог Василија Острошког; управник монашке школе; сви чланови Патријаршијског управног одбора и сви потпредседници епархијских саветâ, ако већ нису чланови Патријаршијског управног одбора – већ на Архијерејском сабору, који чине епархијски архијереји.[585]

По овој одлуци, Архијерејски сабор предлаже три кандидата с тим да сваки кандидат мора добити двотрећинску подршку присутних чланова Сабора, а затим се из затвореног суда извлачи један од три листића са именима кандидата. Онај ко буде имао више „среће“, биће извучен.[586] Дакле, овде је „Апостолски жреб“ одлучивао о избору патријарха, заобилазећи тако, на елегантан начин, утицај политике на сам избор, као што је то било у ранијим случајевима.

Овакву измену Устава СПЦ предложио је епископ далматински Стефан, с тенденцијом искључења сваког утицаја са стране и концентрације власти искључиво у рукама владикâ, односно епископата.[587]

У даљем излагању, Лазић је за епископа Стефана рекао како „*Жели да у својој активности не заостаје за католичким бискупима. Од туда је и његов*

---

[583] AJ, 144-124-719, *Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja IVS SRH, održane 27. I 1970. godine.*
[584] Исто..
[585] AJ, 144-104-657, *Akt Komisije za verska pitanja Republičkog izvršnog veća SR Srbije, br. 202 od 19. IX 1967. godine, s Informacijom o izmeni člana 44 Ustava SPC, koji se odnosi na izbor patrijarha, dostavljenim Milu Jovićeviću, predsedniku Savezne komisije za verska pitanja*.
[586] Исто.
[587] Исто.

притисак на властите свећенике да се активирају на свим подручјима вјерског живота, у првом реду катехизацији.

Кроз ту активност, слиједећи великосрпску традицију СПЦ, настоји да оживи и даље развије српски национализам који на овом терену поприма посебне димензије, макар се на ријечима залаже за екуменизам и братску сурадњу.

Оваква његова активност довела га је у сукоб и с властитим свећеницима који га сматрају деспотом.

У контактима с властима је благоглагољив и одаје утисак човјека концијантног и спремног на сурадњу. Стиче се утисак да би један сталан контакт с њиме, кроз који би се подвргла разумној критици његова негативна активност, ипак на њега позитивно утицао...“[588]

На ово излагање реаговао је председник КВП СО Книн, Недјељко Раић, констатацијом да се слаже са изнетим о односима са СПЦ, „*осим оцјене да се националистичка и остала негативна дјелатност функционера СПЦ испољава и наилази на веома погодно тло на подручју далматинске епархије – претежно на подручју општине Книн*.“[589]

Раић је нагласио да на подручју СО Книн нема екстремизма и националних трвења, затраживши објашњење на основу чега се дошло до таквих оцена, на шта му је Златко Фрид, председник Комисије, рекао да су подаци добијени од Општинског комитета Савеза комуниста (ОКСК) Книн.[590]

ЗАХТЕВ ЗА ВРАЋАЊЕ МАТИЧНИХ КЊИГА

Евиденцију личних стања грађана у Југославији водиле су верске заједнице, изузев у Војводини и делом у Словенији, где су и раније постојале државне матичне књиге.[591]

Свети архијерејски синод СПЦ је, 18. марта 1968. године, упутио председнику СИВ-а представку с молбом за враћање одузетих матичних књига СПЦ.[592]

---

[588] AJ, 144-124-719, *Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja IVS SRH, održane 27. I 1970. godine.*
[589] Исто.
[590] Исто.
[591] AJ, 144-128-723, *Prepis akta Savezne komisije za verska pitanja, br. 153/4 od 4. VI 1969. godine, upućenog Svetom arhijerejskom sinodu SPC, po pitanju vraćanja oduzetih matičnih knjiga SPC; Informacija Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, br. 200-2-12 od 18. I 1970. godine, u vezi vraćanja matičnih knjiga verskim zajednicama.*

Поводом овог захтева, КВП СИВ-а је, 4. јуна 1969. године, упутила допис Светом архијерејском синоду у коме се каже да је приликом доношења *Закона о државним матичним књигама* (1946) било предвиђено да се дотадашње матичне књиге узму, препишу и поново врате верским заједницама. Међутим, временом је процењено да би њихово преписивање изазвало велике трошкове и материјалне издатке, па се прибегло њиховом одузимању. У ту сврху донет је и *Закон о измени и допуни Закона о државним матичним књигама* (1949), којим је, између осталог, стављена забрана на даљи упис у те матичне књиге. Оне су сматране закљученим и даљи уписи верских представника третирани су као прекршајне радње, за које је била предвиђена, поред новчане и заштитна мера одузимања матичних књига. Применом ове заштитне мере највећи део матичних књига је одузет и предат надлежним матичарима. У 1949. години, одузете су све матичне књиге свих верских заједница у СФРЈ, ради преписивања, с тим да се преписивање заврши до 30. децембра 1950. године. Треба напоменути да је Савезни секретаријат за унутрашње послове (ССУП) био на становишту да те књиге не треба враћати верским органима.[593]

После одузимања матичних књига од СПЦ, надлежни матичари омогућавали су њеним представницима увид у њих.

Члан 38. Закона о матичним књигама (1965) предвиђао је да матичне књиге, које су вођене до 9. маја 1946. године, изводи из њих и уверења, која се издају на основу њих, представљају јавне исправе, које издаје надлежни матичар.

Међутим, чланом 36. наведеног закона, било је предвиђено да право увида у матичне књиге има и заинтересовано лице, подразумевајући под заинтересованим лицем, између осталих, и свештенике, сматрајући да и они имају одређени интерес на увид у матичне књиге, те да им се може дозволити преписивање књига, које су им својевремено одузете.[594]

ПОЈАВА ЕТНОНАЦИОНАЛИСТИЧКИХ ПОКРЕТА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Шездесетих година прошлог века, друштвена клима се мењала и комунистички режим је готово сасвим престао са прогоном свештенства и јавним

[592] Исто.
[593] Исто.
[594] Исто.

нападима на религију. Међутим, после побуне Албанаца на Косову (1968), односи између власти и СПЦ су се погоршали. Наиме, реагујући на локалне етнонационалистичке покрете у Хрватској (1967-1971) и на Косову (1968-1971), Свети архијерејски сабор СПЦ је 1971. и 1973. године издао два званична саопштења у којима изражава забринутост због пораста национализма у земљи.[595]

Талас национализма, који је запљуснуо све југословенске републике и обе покрајине, био је последица либералног курса комунистичког режима 60-их година 20. века, а његови носиоци, бар у почетку, били су етнонационално осетљиви комунистички лидери, који су, на рачун федерације, тражили већа овлашћења и аутономију за своје федералне јединице, постајући тако, можда и несвесно, савезници конзервативних националиста. У овим покретима и верске установе одиграле су одређену улогу. У том периоду најмасовнији југословенски националистички покрет био је Хрватски национални покрет (ХНП), који је од присталица назван *Хрватско пролеће*, а од режима *Хрватски маспок* (1967-1972).[596]

Тако су се хрватски комунисти и некомунисти окупили око истог националистичког програма, верујући да би Хрватска, ослобођена остатка Југославије, напредовала као и западноевропске земље. Међутим, иако епископат хрватског огранка Католичке цркве није директно подржавао овај покрет и уздржавао се од директног мешања у политику, идеје и иницијативе покрета наишле су на симпатије и подршку у клерикалним круговима. Верски симболи су били видљиви на сваком кораку, а цркве су биле препуне. Покрет је своју кулминацију достигао у пролеће 1971. године и Хрватска је била на корак од револуције. Велики број вођа и активиста ХНП-а ухапшен је током 1972. и 1973. године. Тито је успео да прочисти редове Савеза комуниста Хрватске (СКХ) и успостави чврсту и стабилну структуру власти. Наступио је период (1973-1989), који је познат као *Хрватска шутња*, у ком католичка црква у Хрватској није била пасивни посматрач дешавања у друштву, него активан учесник у борби за националну идеју и верске слободе, а након слома секуларног националистичког покрета, и једина покретачка снага хрватског етнонационализма, истичући, при том, верску историју као фундамент нације.[597]

[595] Vjekoslav Perica, наведено дело, 111.
[596] Исто, 149.
[597] Исто, 150, 163, 165.

Хрватски маспок, послужио је Титу као изговор за обрачун са либералним снагама у осталим републикама. Тако је, под изговором срећивања стања у Србији, иста судбина, као и вође хрватског покрета, задесила и либерално-секуларне националисте у Србији (Добрица Ћосић, Латинка Перовић и Марко Никезић), који су уклоњени с положаја.[598]

После Титове смрти, етнонационализам је узео маха у свим деловима Југославије, од Словеније до Косова.

Масовне демонстрације Албанаца на Косову, треће по реду у року од две деценије, избиле су 1981. године, али овог пута са захтевом „*да Покрајина добије статус савезне републике*.“[599]

АРХИПАСТИРСКИ И НЕИМАРСКИ РАД ЕПИСКОПА СТЕФАНА БОЦЕ

Током Другог светског рата многе цркве и манастири СПЦ су страдали, потпуно или делимично. Зато је одмах после рата започео период велике обнове порушених и оштећених, али и подизање нових верских објеката. Обимна грађевинска делатност у Епархији далматинској – обнова у рату порушених и попаљених цркава, манастира и других верских објеката, као и подизање нових – везана је за епископа Стефана Боцу.[600]

Доласком у Далмацију, владика Стефан затекао је свега 11 активних и неколико пензионисаних свештеника; порушене и руиниране цркве и манастире; епископски двор у Шибенику претворен у ђачки интернат, а сам се настанио у један скроман стан. Одмах је ступио у акцију и из основа организовао црквени живот, почео са обновом храмова, манастира и свештеничког подмлатка. Основао је *Фонд за изградњу, обнову и оправку храмова у Епархији далматинској*, преко кога се одвијала сва грађевинска делатност. Владика је стално био у покрету, па је било случајева да је у току једног дана служио и проповедао у три цркве. Захваљујући томе, убрзо су стигли и резултати.

У децембру 1959. године, епископ далматински Стефан, обавио је рукоположење Богољуба Попца, свршеног богослова из Кричака, најпре у чин

---

[598] Радован Ковачевић, *Пролеће посрнулог братства: Далмација 1967-1972. у предигри за југословенску трагедију,* Београд 2012, 331; Vjekoslav Perica*, Balkanski idoli*..., II, 5.
[599] Vjekoslav Perica*, Balkanski idoli*..., II, 5.
[600] Милисав Д. Протић, Изградња цркава у поратном периоду, *Српска православна црква 1920-1970. Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије*, Београд 1971, 266.

ђакона, а затим и презвитера и поставио га на упражњену парохију биочићку, али с обавезом да привремено администрира и упражњеном парохијом кањанском (Архијерејско намесништво шибенско).

Током 1960. године, епископ Стефан обавио је велики број архијерејских активности. Рукоположио је Милована Шипетића у чин ђакона, а затим презвитера и поставио га за привременог пароха прекајског, уз обавезу да привремено администрира и упражњеним парохијама у Преодцу (Архијерејско намесништво лијевањскогламочко), Дрвару, Бастасима, Трубару и Великом Цвјетнићу (Архијерејско намесништво босанскопетровачко), Бранислава Милановића (дипломираног теолога) у чин ђакона, Лазара Јаглачића у чин ђакона, а затим презвитера и доделио му место привременог пароха упражњене парохије смољанске, уз обавезу да администрира и упражњеном буковачком и босанскопетровачком парохијом (Архијерејско намесништво босанскопетровачко), богослова Љубишу Марића у чин ђакона, а затим презвитера и поставио га за привременог пароха парохије бјелајске, с тим да привремено администрира и упражњеним парохијама у Вођеници и Крњеуши (Архијерејско намесништво босанскопетровачко), Стевана Мрђена (богослова из Дрниша) у чин ђакона, а затим презвитера (1. јануара 1961.) и поставио га за пароха у Жагровићу, уз обавезу привременог администрирања упражњеним парохијама у Пађенима, Отону и Плавну (Архијерејско намесништво книнско).[601] Поред наведеног, епископ Стефан је у току 1960. године примио у клир протојереја Јована Аврамовића (пензионисаног свештеника из Епархије сремске) и поставио га за администратора упражњених парохија у Обровцу, Билишанима и Трибању (Архијерејско намесништво бенковачко), јереја Бранка Ковачевића (из Епархије славонске) и поставио га за привременог пароха скрадинског (Архијерејско намесништво шибенско), јереја Драгорада Остојића (из Епархије шабачко-ваљевске) и поставио га за привременог пароха у Мокром Пољу (Архијерејско намесништво книнско), уз обавезу привременог администрирања и упражњеним парохијама у Ивошевцима и Ервенику (Архијерејско намесништво шибенско), монахињу Доротеју (Чутовић), из Епархије жичке, придруживши је братству манастира Крке, што је обављено претходне (1959) године.[602] Исто тако, у току ове године, епископ Стефан је преместио јереја Жарка Јовановића (привременог пароха у Босанском Петровцу) за привременог пароха у Кулен

[601] *Гласник СПЦ*, 2/1961, 34.
[602] *Гласник СПЦ*, 2/1961, 34.

Вакуфу. Исто тако, разрешио је дужности протојереја Јакова Мандића (архијерејског намесника шибенског из Ђеврсака и хонорарног рачуноиспитивача Епархије далматинске) и поставио га за архијерејског заменика Епархије далматинске, као и протојереја Спиридона Маргетића (пензионера из Шибеника и хонорарног секретара Епархијског управног одбора Епархије далматинске). Одликовао је јереје Марка Плавшу (пароха и архијерејског намесника сплитског) и Војислава Шешума (пароха у Ливну и архијереског намесника ливањскогламочког и босанскопетровачког) протојерејским чином, а јеромонаха Рувима (Штрпца), привременог старешину манастира Драговића, протосинђелским чином.[603]

Током 1960. године, поред наведених, епископ Стефан испољио је и друге архијерејске активности. Тако је, у оквиру своје канонске посете, у периоду од 9. априла до 25. децембра, обишао манастир Крку, Храм Преноса моштију светог Николаја у Кули Атлагића, Храм Светих апостола Петра и Павла у Босанском Петровцу, Храм Светог кнеза Лазара у Далматинском Косову, Храм Рођења Светог Јована Претече у Бољцима, Храм Светих апостола Петра и Павла у Полачи, Храм Светих апостола Петра и Павла у Биочићу, Храм Свете великомученице Недеље у Оћестову и осветио новоподигнути храм, Капелу Светог Саве у Сплиту, Храм Пресвете Богородице у Шушћима, Храм Светог пророка Илије у Ђеврскама, Храм Светог пророка Илије у Марковцу, Храм Преноса моштију Светог арханђела Стефана у Голубићу, Храм Рођења Свете богоматере у Стрмици, Храм Успења Пресвете богородице у Дрнишу, Храм Светог апостола Луке и Црквену општину у Мокром Пољу, Храм Светог оца Николаја у Врлици, манастир Драговић и том приликом осветио обновљени храм и Манастир Рођења Пресвете Богородице, Храм Успења Пресвете богородице у Ливну, Храм Силаска Светог Духа у Гламочу, Храм Светих апостола Петра и Павла у Босанском Грахову, манастир Крупу, Храм Великомученика Димитрија у Коњевратима и Храм Светог Спиридона чудотворца у Скрадину и у многима од њих служио свету литургију.[604]

Велику архипастирску енергију епископ Стефан испољио је и током 1961. године. Тако је извршио рукоположење Ђуре Скочића (свршеног богослова из Братишковаца), најпре у чин ђакона, а затим и презвитера и поставио га за пароха упражњене парохије у Горњим Биљанима, уз обавезу привременог опслуживања

[603] *Гласник СПЦ*, 2/1961, 34-35.
[604] *Гласник СПЦ*, 3 - 4/1961, 105.

упражњених парохија у Исламу и Смилчићу (Архијерејско намесништво бенковачко), богослова Радослава Филиповића, најпре у чин ђакона, а затим и презвитера и поставио га за привременог пароха упражњене парохије у Шибенику, монаха Варнаву Минића (сабрата манастира Крке) у чин јерођакона, Душана Карабуве (богослова из Братишковаца) у чин ђакона, а затим у чин презвитера и поставио га за привременог пароха у Смоковићу, уз обавезу привременог опслуживања и упражњене парохије земуничке. Исто тако, разрешио је дужности јереја Антонија Пинчетића (привременог пароха книнскопољског) опслуживања парохија у Пађанима и Жагровићу (Архијерејско намесништво книнско), јереја Милована Шипетића (привременог пароха прекајског) опслуживања парохија великоцвјетнићке и рмањске (Архијерејско намесништво босанскопетровачко) и доделио их на привремено опслуживање јереју Драгомиру Лазићу (привременом пароху сувајском), јереја Богољуба Попца (привременог пароха биочићког) опслуживања парохије стрмичке (Архијерејско намесништво книнско) и доделио му на привремено опслуживање упражњену парохију голубићку, јереја Петра Олујића (привременог пароха бискупијског) опслуживања парохије плавањске и доделио му на привремено опслуживање упражњену парохију стрмичку, јеромонаха Георгија Лончара (привременог пароха каринског) опслуживања парохија у Смилчићу, Исламу и Горњим Биљанима (Архијерејско намесништво бенковачко) и јереја Јована Јавора (привременог пароха задарског) опслуживања смоковићке и земуничке парохије (Архијерејско намесништво бенковачко). Такође, на привремено опслуживање доделио је јереју Стевану Мрђену (привременом пароху жагровићком) парохије у Отону и Плавну (Архијерејско намесништво книнско) и јереју Љубиши Марићу (привременом пароху бјелајском) упражњене парохије у Пећима и Кулен Вакуфу (Архијерејско намесништво босанскопетровачко). Канонски отпуст дао је јереју Жарку Јовановићу (пароху куленвакуфском) због пријема у Епархију црногорскоприморску, јереју Радослав Филиповић (привременом пароху шибенском) и јерођакону Варнави Минићу (сабрату манастира Крке) због њиховог преласка у Архиепископију београдско-карловачку.[605]

Током ове године, одликован је протојереј Јаков Мандић (по одлуци Светог архијерејског синода) правом ношења напрсног крста, а по одлуци епископа Стефана: јереји Антоније Пинчетић (привремени парох книнскопољски), Јован Сунајко (привремени парох дрнишки) и Никола

[605] *Гласник СПЦ*, 3/1962, 94.

Драгичевић (парох имотски) чином протојереја, а јеромонах Касијан Арнаутовић (привремене парох гламочки) правом ношења црвеног појаса. Грамату признања добили су: Душан Алавања (Залужани), Михаило и Ана Тадић, Милан Остојић, Јован Ђурмез, Јован Влајчић, Јован Лалић, Ристо Тачић, Јован Кадијевић (Имотски), Вељко Нанић (Жегар), др Константин Доброта и Мате Бедрица (Скрадин). С друге стране, епископска похвалница је издата: Мики Влајчићу, Ани Симић, Ксенији Иванишевић, Марици Дамић (Имотски), Васиљки, Ксенији, Нади, Срећку и Луки Кадијевић, Мари Аћимовић, Здравку Пијановићу, Мирјани Шаровић, Манди Тадић, Драгој Пачић (Главина), Илији Одавићу (пок. Луке), Илији Одавићу (пок Николе), Даници Ускок, Милану Лончару, Свети Томићу (Велики Небрижевац), породицама Томић, Здилар, Лончар, Одавић и Радовић (Велики Небрижевац), Јаловчић, Пијановић и Опува (Мали Небрижевац) и Краљевић (Змијевци).[606]

У току 1961. године, епископ далматински Стефан, учинио је канонске посете: Книнском Пољу (8. јануара), Мирањама и Кожловцу (19. фебруара), Трибњу (19. марта), Братишковцима (16. априла), Горњим Биљанима (23. априла), Мокром Пољу (28. маја), Бискупији (29. маја), Шибенику (4. јуна), Далматинском Косову (28. јуна), Бенковцу (7. јула), Биовичином Селу (12. јула), Оћестову (16. јула), Кожловцу (23. јула), Босанском Петровцу (29. јула), Бјелају (30 јула), Сувају, Крњеуши и Вођеници (31. јула), Смољани (2. августа), Дрвару и Прекаји (3. августа), Гламочу и Ливну (6. августа), Сплиту (7. августа), манастиру Крки (18. и 19. августа), Имотском (20. септембра), Брибиру (22. септембра), Братишковцима и Скрадину (22. октобра), Кањанима (27. октобра), Смоковићу и Задру (29. октобра), манастиру Крки (20. новембра), Ервенику и Ивошевцима (26. новембра) и Скрадину (25. децембра).[607]

Црквени суд Епархије далматинске у Шибенику, у брачном спору између Кристине Николић (рођене Иванов) из Шибеника и мужа јој Теодосија Николића, непознатог места боравишта, поставио је (1961) туженом Теодосију, по службеној дужности, заступника до окончања спора, јереја Војислава Протића, пензионисаног свештеника.[608]

---

[606] Исто, 94-95.
[607] Исто, 122-123.
[608] *Гласник СПЦ*, 3-4/1961, 111.

Ове године, Епархија далматинска остала је без пензионисаног свештеника из Шибеника, протојереја ставрофора Спиридона Маргетића, који је преминуо 16. марта 1961. године и сахрањен у Имотском, 17. марта.[609]

Велику архијерејску активност владика Стефан испољио је и током 1962. године. Приликом прославе 500-годишњице Храма Светог архипастира Стефана у Голубићу (12. августа 1962.), уз асистенцију четворице свештеника, служио је свету литургију, а затим пред храмом, јер у њега није могла ући ни петина присутних верника, одржао беседу, посвећену јубилеју храма.[610] Обавио је освећење: Храма Светих Јоакима и Ане у Брибиру (22. септембра), Храма Покрова Пресвете богородице у Бителићу (14. октобра), обновљеног Храма Силаска Светог духа у Гламочу (27. октобра), Храма Успења Пресвете богородице у Шибенику (25. новембра) и звоника Храма Светог Николаја у Кистањама (19. децембра).[611] Такође, извршио је и попуну, додуше у виду привременог опслуживања, упражњених парохија у Јагодњој и Билишанима (Архијерејско намесништво бенковачко) јерејем Јосифом Кошевићем, ког је претходно примио у везу клира из Епахије горњокарловачке, а затим рукоположио у чин ђакона и презвитера и поставио за привременог пароха церањског, парохија у Смоковићу и Земунику (Архијерејско намесништво бенковачко) јерејем Ђуром Скочићем (привременим парохом у Биљанима Горњим), парохија у Стрмици и Голубићу (Архијерејско намесништво книнско) јерејем Војиславом Протићем (пензионисаним свештеником из Шибеника), парохије у Далматинском Косову (Архијерејско намесништво книнско) јерејем Богољубом Попцем (привременим парохом биочићким), парохија у Дрвару и Бастасима јерејем Лазаром Јагличићем (привременим парохом смољанским) и парохије у Кули Атлагића (Архијерејско намесништво бенковачко) јерејем Јосифом Кошевићем (привременим парохом церањским).[612]

У оквиру својих архијерејских активности и надлежности, епископ Стефан је, у току ове године, јереје Јована Јавора (пароха задарског) и Милоша Добрића (пензионисаног пароха голубићког) одликовао чином протојереја, а Николу Влајчића, Милана Кадијевића, Васиљку Кадијевић (Имотски), Николу Вукделију, Јакова Грубача (Биочић), Бошка Миодрага (Задар), Николу Јанковића, Вују Безбрадицу, Милу Лалића, Тодора Релића, Симу Штрпца, Луку и Јакова Мацуру

[609] *Гласник СПЦ*, 3/1962, 95.
[610] *Гласник СПЦ*, 11/1962, 372.
[611] *Гласник СПЦ*, 12/1962, 417-418; 3/1963, 99 и 4/1963, 170.
[612] Исто, 99-100.

(Кистање), Милана Чоловића (Тепљух), Јована Чолака, Стевана Шкарића, Јована Вујатовића, Милицу Јарамаз, Павла Вукадина, Пају Купрешанина (Врбник), Бошка Рашковића, Глишу Зеленбабу, Тоду и Симу Нонковића, Илију Бојанићаи и Лазара Станића (Жагровић) похвалницом. За инвалидску пензију предложио је јереја Павла Поповића (привременог пароха голубићког) и лишио свештеничког чина и вратио у ред световњака јеромонаха Висариона Поповића (бившег сабрата манастира Крупе). У везу клира примио је протојереја Ратка Доброту (из Епархије загребачке) и поставио га за привременог пароха шибенског, а затим и за почасног члана Црквеног суда Епархије далматинске, а за његовог заменика протојереја Јована Јавора (пароха задарског). Протојереја Марка Плавшу поставио је за почасног члана епархијског Црквеног суда у Шибенику, а за његовог заменика протојереја Николу Драгичевића (пароха имотског), Јована Марјановића за хонорарног в. д. епархијског благајника, а протојереја-ставрофора Јакова Мандића (архијерејског заменика из Ђеврсака), протојереје Љубомира Врцеља (пензионисаног пароха из Задра) и Марка Плавшу (пароха сплитског) за чланове Сталне комисије за полагање практичног испита за парохијског свештеника.[613]

Ове године упокојили су се протојереј Стеван Вујасиновић (пензионисани парох из Кистања) и јереј Душан Карабува (привремени парох смоковићки).

У току 1962. године десило се неколико крупнијих догађаја. У ноћи између 29. и 30. августа, на путу из Зрмање према Загребу (код Слуња), у саобраћајној несрећи, са својим колима, погинуо је протојереј Илија Ћук, председник Земаљског одбора Савеза удружења православних свештеника Хрватске и члан ГО ССРН Хрватске.[614] За председника КВП СИВ-а, уместо Добривоја Радосављевића, изабран је Мома Марковић, док је на месту секретара и даље остао Милоје Дилпарић. Исте године дошло је и до промене на челу КВП НРХ, па је, уместо Стјепана Ивековића, за новог председника изабран Иво Сењановић, а Златко Фрид је и даље остао секретар.[615] У далматинском месту Врлици, Крижевачка бискупија продала је гркокатоличку цркву, подигнуту пре 120 година, јер је последњи верник у том крају умро 1952. године. Купац је био НО општине Врлика с циљем да је преуреди у просветне сврхе.[616]

---

[613] *Гласник СПЦ*, 3/1963, 99-100.
[614] AJ, 144-156-806, *Slobodna Dalmacija*, 31. VIII 1962; *Борба*, 31. VIII 1962; *Политика*, 31. VIII 1962; *Večernji list*, 31. VIII 1962; *Oslobođenje*, 31. VIII 1962; *Delo*, 2. IX 1962; *Dnevnik*, 31. VIII 1962.
[615] AJ, 144-64-490, *Састав Савезне и републичких комисија за верска питања*.
[616] AJ, 144-157-807, Prodali crkvu, *Slobodna Dalmacija*, 20. X 1962. godine.

Током 1963. године, епископ далматински Стефан, рукоположио је монаха Герасима Веселиновића (сабрата манастира Крупе) у чин јерођакона, Николу Рајића (свршеног богослова) у чин ђакона, а затим и презвитера, богослова Јована Ћакића, најпре у чин ђакона, а затим и презвитера и свршеног богослова Илију Летића у чин ђакона, а затим и у чин презвитера. На владичин предлог, Свети архијерејски синод СПЦ одликовао је протојереја Марка Плавшу (пароха и архијерејског намесника сплитског) правом ношења напрсног крста, а сам владика је, за 50-годишње „ревносно и предано“ вршење свештеничке службе, архијерејском граматом признања одликовао протојереје Уроша Доброту (пензионисаног свештеника из Братишковаца), Љубомира Врцеља (задарског пензионера) и Божидара Магуда (пензионера из Брибира). Исто тако, за залагање у обнови храмова, али и друге заслуге, издао је архипастирску захвалницу: протојереју-ставрофору Јакову Мандићу (архијерејском заменику из Ђеврсака), Љуби Цветану, Јовану Мандићу и Шпири Синобаду (Островица), Стевану и Илији Шкари, као и Николи, Анђелки и Луки Беари (Зелово). Вршећи своју архијерејску дужност, епископ Стефан је у току ове године обавио и многе друге ствари. Тако је у везу клира (из Епархије сремске) примио јереја Светозара Јовановића и поставио га за привременог пароха обровачког, уз обавезу привременог опслуживања упражњених парохија у Трибњу и Билишанима (Архијерејско намесништво бенковачко) и свршеног богослова Николу Рајића (из Епархије горњокарловачке). Преместио је: јереја Петра Олујића (привременог пароха бискупијског) на место привременог пароха врличког (Архијерејско намесништво сплитско) и разрешио га дужности опслуживања парохија у Марковцу и Полачи, јеромонаха Касијана Арнаутовића (привременог пароха гламочког) на место привременог пароха у Шушцима (Архијерејско немесништво сплитско), јереја Николу Рајића (из Велушића) на место привременог пароха у Бискупији, уз обавезу опслуживања упражњених парохија у Марковцу и Полачи, јереја Јована Ћакића (из Куле Атлагића) за привременог пароха смоковићког, уз обавезу опслуживања упражњене парохије у Земунику (Архијерејско намесништво бенковачко) и јереја Илију Летића (из Шипова) за привременог пароха гламочког. Исто тако, разрешио је дужности: јеромонаха Георгија Лончара (привременог пароха каринског) опслуживања обровачке парохије, јереја Јосифа Кошевића (привременог пароха церањског) опслуживања билишанске парохије (Архијерејско намесништво бенковачко), ђакона Бранислава Милановића (из Шибеника) чиновника епархијског Црквеног суда, јереја Ђуру Скочића

(привременог пароха у Биљанима Горњим) опслуживања смоковићке и земуничке парохије и јеромонаха Касијана Арнаутовића (привременог пароха у Шушцима) опслуживања парохија у Камену и Вагњу (Архијерејско намесништво ливањскогламочко). С друге стране, епископ Стефан је, на привремено опслуживање, доделио: јереју Илији Летићу (привременом пароху гламочком) упражњене парохије у Вагњу и Камену, јеромонаху Касијану Арнаутовићу (пароху у Шушцима) упражњене парохије у Броћанцу и Сињу (Архијерејско намесништво сплитско) јереју Бранку Ковачевићу (привременом пароху скрадинском) упражњену парохију у Кули Атлагића (због разрешења јереја Јосифа Кошевића) и јеромонаху Георгију Лончару (привременом пароху каринском) упражњене парохије у Јагодњој и Церању (Архијерејско намесништво бенковачко), јер је разрешен дужности јереј Јосиф Кошевић. Архимандрита Никодима Опачића (привременог пароха кистањског), предложио је за пензију.[617]

У току ове године, обављено је освећење обновљеног Храма Светог јевангелисте Луке у Островици (15. априла), капеле Успења Пресвете богородице у Крњеуши (12. јула) и цркве и Храма Светог пророка Илије у Зелову (4. августа). Освећења је извршио епископ Стефан, а чину освећења и светој архијерејској литургији присуствовао је велики број верника. У Смоковићу је одржана свечана ускршња литија, коју је предводио сам епископ.[618] У овој години, епископ Стефан је, такође, попунио и неке упражњене парохије. Тако је парохије у Билишанима и Трибњу (Архијерејско намесништво бенковачко) поверио јереју Светозару Јовановићу, упражњене парохије у Марковцу и Полачи (Архијерејско намесништво книнско) јереју Николи Рајићу, а јереју Јовану Ћакићу, упражњену парохију у Земунику (Архијерејско намесништво бенковачко).[619]

И током 1964. епископ Стефан је био веома ревносан у свом архијерејском деловању. Рукоположио је свршеног богослова Недељка Будовалчева, најпре у чин ђакона, а затим и у чин презвитера и поставио га за привременог пароха упражњене парохије у Стрмици и јерођакона Артемија Радосављевића (суплента Богословије у манастиру Крки) у чин јеромонаха. Примио је у везу клира јеромонахе Николаја Мрђу (професора и в. д. управника Богословије у манастиру Крки), Лаврентија Трифуновића (наставника Богословије) и јерођакона Артемија Радосављевића (из Епархије шабачковаљевске) и прикључио их братству

[617] *Гласник СПЦ*, 3/1964, 82-83; 4/1964, 121.
[618] *Гласник СПЦ*, 7/1963, 293-294; 8-9/1963, 363; 10/1963, 398-399.
[619] *Гласник СПЦ*, 4/1964, 121.

манастира Крке. Поред тога: доделио је канонски отпуст јереју Драгораду Остојићу (привременом пароху мокропољском) ради пријема у Епархију шабачковаљевску; поднео је предлог за пензионисање протојереја Николе Драгичевића (пароха имотског); поставио је јеромонаха Николаја Мрђу за намесника манастира Крке, а протојереја Марка Андровића (из Епархије зворничкотузланске) за привременог пароха упражњене парохије смоковићке (Архијерејско намесништво бенковачко); преместио је јереја Јована Ћакића (привременог пароха смоковићког) за привременог пароха упражњене парохије ервеничке (Архијерејско намесништво шибенско; разрешио је јереја Војислава Прокића (пензионера у Шибенику) опслуживања упражњене парохије стрмичке и голубићке, јереја Јована Ћакића (привременог пароха ервеничког) упражњене парохије земуничке и јереја Драгорада Остојића (привременог пароха мокропољског) упражњене парохије ервеничке; доделио је на опслуживање јереју Ђури Скочићу (привременом пароху у Биљанима Горњим) упражњене парохије у Трибњу, Билишанима и Обровцу, јереју Недељку Будовалчеву (привременом пароху стрмичком) упражњену парохију голубићку, протојереју Марку Андровићу (привременом пароху смоковићком) упражњену парохију земуничку, протојереју-ставрофору Јакову Мандићу (пароху ђеврсачком) упражњену парохију ервеничку, а јереју Недељку Будовалчеву (привременом пароху стрмичком) упражњену парохију мокропољску.[620]

Поред наведених активности, епископ Стефан нашао је времена да у току ове године изврши и освећење: темеља Храма Покрова Пресвете богородице у Книну, темеља новог звоника при Храму Успења Пресвете богородице у манастиру Крупи, обновљеног двора Епархије далматинске у Шибенику, обновљеног Храма Светог великомученика Георгија у Пеуљама, два звона при Храму Рођења Светог Јована у Бенковцу, обновљеног Храма Светих апостола Петра и Павла у Броћанцу, обновљеног Храма Рођења Пресвете богородице у Трубару, оправљеног Храма Свете тројице у Бискупији, оправљеног Храма Преподобне матере Параскеве у Кањанима, оправљеног Храма Светог кнеза Лазара у Бргуду, оправљеног Храма Преподобне матере Параскеве у Коларини, Храма Светог архангела Михаила у Трибњу и попуни свештенством упражњене парохије.[621]

[620] *Гласник СПЦ*, 2/1965, 66-67.
[621] *Гласник СПЦ*, 2/1965, 67; 6/1964, 240.

У марту 1964. упокојио се старешина манастира Крке, архимандрит Никодим Опачић.[622]

И у току 1965. године осетила се велика архијерејска активност епископа далматинског Стефана. Тако је: рукоположио свршеног богослова Јанка Трбовића, најпре у чин ђакона, а затим и презвитера; осветио обновљени Храм Светог архангела Михаила у Трибњу (13. јуна), обновљену Капелу Светог Јована крститеља у Ивошевцима (7. јула), обновљени Храм Светих апостола Петра и Павла у Ублима (21. септембра), звона на новоподигнутом Храму Покрова Пресвете богородице у Книну, које је извршио епископ бачки Никанор (14. октобра), новоподигнути парохијски дом у Смилчићу (27. новембар); одликовао јеромонаха проф. Николаја Мрђу чином протосинђела, јеромонаха Лаврентија Трифуновића (наставника Богословије) чином синђела, јеромонаха Артемија Радосављевића (суплента Богословије) правом ношења црвеног појаса и јереја Ђуру Скочића (привременог пароха у Биљанима Горњим) правом ношења црвеног појаса; разрешио дужности протојереја Миливоја Јелачу (на лични захтев) вршења дужности архијерејског намесника у Бенковцу и администрирања парохијом бенковачком и јермонаха Георгија Лончара (привременог пароха каринског) администрирања парохијама у Јагодњој и Церањама (Архијерејско намесништво бенковачко); поставио протојереја Марка Андровића (привременог пароха смоковићког) за сталног пароха и архијерејског намесника у Бенковцу, а новорукоположеног свештеника Јанка Трбовића за привременог пароха у Церањама; преместио, на лични захтев, јереја Бранка Ковачевића (привременог пароха скрадинског) за привременог пароха у Кули Атлагића, а јереја Јована Ћакића (привременог пароха ервеничког) за привременог пароха мокропољског; доделио на опслуживање протојереју Марку Андровићу (пароху бенковачком) упражњену парохију смоковићку (Архијерејско намесништво бенковачко), јереју Бранку Ковачевићу (привременом пароху у Кули Атлагића) упражњену парохију скрадинску (Архијерејско намесништво шибенско), јереју Јанку Трбовићу (привременом пароху церањском) упражњену парохији у Јагодњи Горњој (Архијерејско намесништво бенковачко) и јереју Јовану Ћакићу (привременом пароху мокропољском) упражњену парохију ервеничку (Архијерејско намесништво шибенско); примио у везу клира игумана Стефана Малетића (наставника Богословије) из Епархије банатске и придружио га братству манастира Крке и монахињу Евгенију Станојевић (из Епархије браничевске) и

[622] *Гласник СПЦ*, 2/1965, 66.

придружио је монаштву манастира Крке. Ђуру Пркута и Јована Павловића примио је за искушенике манастира Крке.[623]

У јулу 1965. године, по епископовом налогу, расписан је конкурс за попуну упражњене парохије у Бенковцу.[624]

И у 1966. епископ далматински Стефан имао је пуне руке посла. Тако је у току исте: рукоположио свршене ученике богословије Јована Чолића, Љубомира Манојловића, Рајка Марића, Симу Љубоју, Симу Перичића, Петра Ожеговића, Николу Кричку, Мирка Јамеџију и Ђуру Шушу, најпре у чин ђакона, а затим и у чин презвитера; замонашио искушеника манастира Крке Васу Вадића, који је тада добио монашко име Василије; чином малог освећења осветио обновљени Храм Светог Николаја у Врбнику; дао канонски отпуст јереју Недељку Будовалчеву (привременом пароху стрмичком) ради преласка у Епархију банатску, јереју Миловану Шипетићу (привременом пароху прекајском) због преласка у Епархију жичку и свршеном богослову Петру Лукавцу због преласка у Епархију горњокарловачку; примио у везу клира јерођакона Андреја Јовичића (из Епархије браничевске) и прикључио га братству манастира Крке и свршене богослове Симу Перичића (из Епархије бањалучке) и Васу Вадића (из Епархије горњокарловачке); поставио јереја Јована Чолића за привременог пароха у Великом Цвијетнићу (Архијерејско намесништво босанскопетровачко), јереја Љубомира Манојловића, за привременог пароха у Бјелини (Архијерејско намесништво шибенско), јереја Бранка Ковачевића (привременог пароха скрадинског) за хонорарног в. д. секретара Црквеног суда Епархије далматинске, јереја Рајка Марића за привременог пароха у Марковцу (Архијерејско намесништво книнско), јереја Симу Љубоју за привременог пароха босанскограховског (Архијерејско намесништво босанскопетровачко), јереја Симу Перичића за привременог пароха у Прекаји (Архијерејско намесништво ливањскогламочко), јереја Петра Ожеговића за привременог пароха смоковићког, јереја Николу Кричку за привременог пароха обровачког (Архијерејско намесништво бенковачко), јереја Мирка Јамеџију за привременог пароха стрмичког и јереја Ђуру Шушу за привременог пароха у Шушцима (Архијерејско намесништво сплитско); разрешио јереја Драгомира Лазића (привременог пароха сувајског) опслуживања великоцвијетнићке и рмањске парохије (Архијерејско намесништво босанскопетровачко), протојереја-ставрофора Јакова Мандића (из Ђеврсака)

[623] *Гласник СПЦ*, 2/1966, 48.
[624] *Гласник СПЦ*, 6/1965, 220.

опслуживања парохије у Бјелини (Архијерејско намесништво шибенско), јеромонаха Лаврентија Трифуновића (из манастира Крке) опслуживања парохије у Биовичином Селу (Архијерејско намесништво шибенско), јеромонаха Касијана Арнаутовића (привременог пароха дрварског) опслуживања парохија у Пећима и Трубару, јереја Петра Олујића (привременог пароха врличког) опслуживања парохије сињске, јереја Недељка Будовалчева (привременог пароха стрмичког) управљања парохијом стрмичком и опслуживања парохије голубићке, протојереја-ставрофора Марка Плавшу (пароха сплитског) опслуживања парохија у Броћанцу и Шушцима, протојереја Марка Андровића (пароха бенковачког) опслуживања земуничке и смоковићке парохије, јереја Милована Шипетића (привременог пароха прекајског) управљања парохијом прекајском и опслуживања парохије преодачке, јереја Ђуру Скочића (привременог пароха у Биљанима Горњим) опслуживања обровачке, билишанске и трибањске парохије и јереја Николу Рајића (привременог пароха бискупијског) опслуживања парохије марковачке; доделио на привремено опслуживање јереју Јовану Чолићу (привременом пароху великоцвијетнићком) парохију у манастиру Рмњу, јереју Љубомиру Манојловићу (привременом пароху бјелинском) парохију у Биовичином Селу, јереју Сими Љубоји (привременом пароху босанскограховском) парохију у Пећима, јереју Сими Перичићу (привременом пароху прекајском) упражњену парохију преодачку, јереју Николи Крички (привременом пароху обровачком) парохије билишанску и трибањску, јереју Петру Ожеговићу (привременом пароху смоковићком) упражњену парохију земуничку, јереју Ђури Шуши (привременом пароху шушачком) упражњене парохије у Броћанцу и Сињу, јереју Мирку Јамеџији (привременом пароху стрмичком) упражњену парохију голубићку и јереју Николи Јефтинићу (привременом пароху сувајском) упражњену парохију трубарску.[625]

Током 1967. године, епископ Стефан обавио је освећење Храма Рођења Светог Јована крститеља у Ивошевцима, обновљеног Храма Светог оца Николаја у Врлици, новоподигнутог звоника при Храму Светог пророка Илије у Кашићу, обновљеног Храма Светих апостола Петра и Павла у Босанском Грахову, обновљеног Храма Светог архангела Михаила у Отишићу и рестаурираног Храма Свете великомученице Недеље у Оћестову.[626]

[625] *Гласник СПЦ*, 1-2/1967, 4-5.
[626] *Гласник СПЦ*, 2/1968, 28.

Приликом прославе 400-годишњице Храма Светог великомученика Георгија у Смоковићу (7. маја), епископ Стефан служио је свету архијерејску литургију, а онда одржао беседу о историјском значају ове парохије у животу и раду српске цркве у Далмацији.[627]

У току године, епископ Стефан је обавио и многе друге архијерејске активности. Тако је: замонашио Јована Павловића (искушеника манастира Крке), који је, том приликом, добио монашко име Михаило и Јоцу Павловића (суплента Богословије), који је добио монашко име Јован; рукоположио монаха Василија Вадића (сабрата манастира Крке) у чин јерођакона, монаха Јована Павловића (суплента Богословије) у чин јерођакона, монаха Михаила Павловића (сабрата манастира Крке) у чин јерођакона, а затим и у чин јеромонаха и јерођакона Андреја Јовичића (сабрата манстира Крке) у чин јеромонаха; разрешио парохијске службе протојереја Јована Јавора (привременог пароха задарског); доделио на опслуживање јереју Петру Ожеговићу (привременом пароху смоковићком) упражњену парохију задарску, јереју Милану Јанковићу (супленту Богословије) упражњену парохију кистањску, јереју Јанку Трбовићу (привременом пароху церањском) упражњену парохију у Кули Атлагића, јеромонаху Андреју Јовичићу (сабрату манастира Крке) упражњену парохију ивошевачку и јеромонаху Михаилу Павловићу (сабрату манастира Крке) упражњену парохију у Биовичином Селу; дао канонски отпуст свршеном богослову Илији Ивићу за Епархију бачку; примио у везу клира (одлуком Светог архијерејског синода) супленте Богословије у манастиру Крки Велимира Чутурилова, Јоцу Павловића и јереја Милана Јанковића; одликовао јереје Богољуба Попца (привременог пароха у Биочићу) и Петра Олујића (привременог пароха у Врлици) правом ношења црвеног појаса; за великог добротвора Епархије далматинске прогласио Лазара Бибића (Фонтана, Калифорнија, САД); одликовао похвалницом Мару Јакшић (Гери, Индиана, САД), Анку Милојевић (Београд), Мару Павловић (Београд) и све парохијане парохије у Ивошевцима, а јереју Љубомиру Манојловићу (привременом пароху бјелинском) ставио забрану свештенодејства.[628]

Честитајући православним Србима Епархије далматинске Св. Саву, 27. јануар 1968, епископ далматински Стефан је, у својој светосавској посланици, између осталог, рекао: „*У нашем језику има једна реч, коју ми не можемо превести на друге језике. То је Крсно име или Крсна слава. То је празник, који се*

[627] *Гласник СПЦ*, 2/1968, 39.
[628] Исто, 28.

слави само у нашем народу и само у нашој Цркви. Настао је у врло старо време, када су наши преци, пре више од хиљаду година, примили хришћанску веру. Поред свих хришћанских празника и светитеља, свака породица или племе, узели су још посебно једног светитеља или празник за заштитника својих домова, породица и огњишта. Њега су почели посебно славити и посебно се њему молити за посредништво пред Богом... Ако целе године не могу да се виде, на дан крсне славе, мајке очекују сусрет са својом децом и очеви очекују највећу породичну радост. Крсна слава је она златна нит, која нас везује за све наше претке и њихова племенита дела. Она је знак наших обавеза према њима... У нашој историји, гасила се често држава и слобода, али се славска свећа никада није угасила у нашим огњиштима. Потресни су примери како су наши људи славили Крсну славу у рововима, на згариштима попаљених домова, у болницама и тамницама. Дирљиви су примери како наши људи данас славе Крсну славу неколико хиљада миља далеко од својих огњишта, где представљају кап воде у мору других вера и других народности. Негујте у нашем народу тај драгоцени бисер побожности, драга браћо и свештеници! Чувајте Крсну славу, тај дубоки извор вере и моралности, драга браћо и сестре!

Свети Сава је наша заједничка црквена и народна Слава и Крсно име наше опште народне породице. Он је наш заједнички патрон и молитвеник пред Богом. Као што је породична Слава симбол јединства једне породице, тако је и Свети Сава симбол нашег народног и црквеног јединства... "[629]

С друге стране, свештеник у Бискупији, Никола Рајић, био је позван у општину и том приликом упозорен, јер је, пред Св. Саву 1968. године, прикупљао по селу новчане прилоге и 27. јануара организовао вечеру, односно банкет, а за прикупљање није затражио одобрење од надлежног општинског органа, што је у погледу прописа о правном положају верских заједница требао.[630]

На Спасовдан, 30. маја 1968. године, Српска православна парохија и ЦО у Книнском Пољу прославила је јубиларну 500-годишњицу Цркве Светог великомученика Георгија. Свету архијерејску литургију служио је епископ далматински Стефан, уз саслужење осам свештеника и једног јерођакона. Кишовито време није спречило велики број побожних верника из читаве Книнске

[629] *Православље*, 20/1968, 5.
[630] AJ, 144-114-687, *Promemorij, od 13. V 1968. godine, o nerješenim pitanjima iz odnosa države – SPC sa područja SRH, koja je iznio Sinod SPC u predstavci dostavljenoj predsedniku SIV-a, ak oji je Komisija za vjerska pitanja IVS SRH, svojim aktom br. 08-129/1-1968. od 20. V 1968. godine dostavila Saveznoj komisiji za vjerska pitanja.*

Крајине да присуствује овој свечаности. Том приликом епископ Стефан одржао је беседу о историјском значају овог храма.[631]

У селу Плавну (1968), прослављена је 350-годишњица Храма Светог великомученика Георгија. Свечаност је почела светом архијерејском литургијом, коју је служио епископ далматински Стефан, уз препун храм народа. Након литургије извршена је свечана литија око храма. На крају, епископ Стефан је одржао беседу о историјском значају, али и улози у будућности, овог храма.[632]

На Ивањдан, 7. јула 1968, Храм Светог Јована у Стрмици прославио је своју 350-годишњицу. Свету архијерејску литургију служио је епископ далматински Стефан, уз саслужење четворице свештеника и једног јерођакона. На крају свете литургије, свечана литија обишла је три пута око храма. На крају, владика је одржао пригодну проповед окупљеним верницима у којој се осврнуо на значај овог храма, али и на значај и пожртвовање које су улагали њихови преци у чувању својих храмова, наглашавајући потребу да се они што чешће посећују.[633]

У првој половини ове године дошло је до одласка двојице православних свештеника Епархије далматинске у Трст, Јосифа Кошевића из Бенковца и Јанка Трбовића из Церања. Они су напустили парохијску дужност и легално, са уредним документима, прешли границу, али без знања епископа.[634] Епископ Стефан их је, због тога, лишио свештеничког чина.[635] Према мишљењу Лазе Радовановића (свештеника из Ријеке), Кошевић је од Вурдеље добио двособан стан и аутомобил, а заузврат је имао задатак да се повезује са млађим свештеницима у земљи и да их врбује, нарочито када долазе у Трст, за останак у иностранству и прелазак рашчињеном епископу Дионисију.[636]

Манастир Крупа славио је, 20. октобра 1968. године, 650-годишњицу свог постојања и своје мисије међу православним Србима северне Далмације. Међутим, ова прослава одложена је за годину дана због обимних радова на фрескама у самом манастиру, јер су неколико година раније у манастиру откривене фреске с почетка 17. века, рад сликара Георгија Митрофановића, али и

---

[631] *Православље*, 31/1968, 6.
[632] Исто, 7.
[633] *Православље*, 33/1968, 8.
[634] AJ, 144-114-687, *Informacija o odlasku u inozemstvo pravoslavnih svećenika sa teritorija SRH i prelaska raščinjenom episkopu Dionisiju, koju je Komisija za vjerska pitanja IVS SRH, svojim aktom broj 08-203/1-1968 od 12. VII 1968. godine, dostavila Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, na korištenje.*
[635] *Гласник СПЦ*, 7/1968, 134.
[636] AJ, 144-114-687, *Informacija o odlasku u inozemstvo pravoslavnih svećenika sa teritorije SRH i prelaska raščinjenom episkopu Dionisiju, koju je Komisija za vjerska pitanja IVS SRH, svojim aktom broj 08-203/1-1968 od 12. VII 1968. godine, dostavila Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, na korištenje*.

четири велике иконе грчког уметника са Крита (из 16. века) свештеника Јована Апаке. После свете архијерејске литургије, коју је служио владика Стефан, уз саслужење 12 свештеника и 3 ђакона, и владикине топле беседе, у којој је изразио захвалност ктиторима и приложницима, славним Немањићима и Бранковићима и многим знаним и незнаним, који су манастир помагали, одржавали и допринели његовој обнови, у манастирском дворишту је одржана свечана академија на којој је госте поздравио игуман Павле Козлица. На академији су одржана и два кратка предавања, др Душана Кашића о историји манастира Крупе и Анике Сковран о његовом уметничком благу.[637]

У току 1968. године, епископ Стефан је, као и претходних година, развио живу архијерејску активност. Обавио је освећење звона и рестаурираног Храма Светих апостола Петра и Павла у Полачи (Архијерејско намесништво книнско), рестаурираног Храма Светих Кирила и Јулите у Карину (Архијерејско намесништво бенковачко), обновљеног Храма Преноса моштију Светог оца Николаја у Жагровићу (Архијерејско намесништво книнско), новоподигнутог звоника и рестаурираног Храма Светог пророка Илије у Марковцу (Архијерејско намесништво книнско), рестаурираног Храма Светих апостола Петра и Павла у Биовичином Селу (Архијерејско намесништво шибенско), рестаурираног Храма Светог великомученика Георгија у Плавну (Архијерејско намесништво книнско), рестаурираног Храма Рођења Пресвете богородице у Пољицама (Архијерејско намесништво бенковачко), новоподигнутог парохијског дома у Ливну (Архијерејско намесништво ливањскогламочко), обновљеног Храма Успења Пресвете богородице у Прекаји (Архијерејско намесништво ливањскогламочко), рестаурираног Храма Рођења Пресвете богородице у Медвђи (Архијерејско намесништво шибенско), новоподигнутог Храм Светих апостола Петра и Павла у Црном (Архијерејско намесништво бенковачко), новоподигнутог звоника при Храму Успења Пресвете богородице у Имотском (Архијерејско намесништво сплитско) и обновљеног Храма Преподобне матере Параскеве у Скрадину (Архијерејско намесништво шибенско).[638]

С друге стране, у току ове године, епископ Стефан је: рукоположио свршене богослове Милана Драгића, Душана Синобада, Петра Дрека, Бранка Миланковића и Милана Тицу, најпре у чин ђакона, а затим и презвитера (изузев

[637] Душан Кашић, Шестопедесетогодишњи јубилеј манастира Крупе у Далмацији, *Православље*, 39/1968, 3.
[638] *Гласник СПЦ*, 2/1969, 22.

Милана Драгића ког је у чин презвитера рукоположио епископ бањалучки Андреј); разрешио дужности јереја Петра Олујића (привременог пароха врличког) опслуживања парохија у Сињу и Отишићу (Архијерејско намесништво сплитско), протојереја Ратка Доброту (привременог пароха шибенског) почасног чланства епархијског Црквеног суда, а протојереје Јована Јавора (бившег привременог пароха задарског) и Војислава Шешума (привременог пароха ливањског) заменика почасних чланова Црквеног суда, игумана Павла Козлицу (старешину манастира Крупе) опслуживања парохије жегарске (Архијерејско намесништво бенковачко), јереја Милана Јанковића (хонорарног наставника крчке Богословије) опслуживања парохије кистањске (Архијерејско намесништво шибенско), протојереја Марка Андровића (пароха бенковачког) опслуживања парохије у Кули Атлагића, јеромонаха Георгија Лончара (администратора парохије каринске) опслуживања парохија у Горњој Јагодњој и Церању (Архијерејско намесништво бенковачко), јереја Бранка Ковачевића (привременог пароха скрадинског) управљања парохијом скрадинском, јереја Лазара Јагличића (привременог пароха смољанског) управљања босанскопетровачком, смољанском и буковачком парохијом и протојереја Антонија Пинчетића (привременог пароха книнскопољског) опслуживања парохије врбничке; поставио јереја Милана Драгића за привременог пароха у Отишићу, уз обавезу опслуживања и упражњене парохије сињске, протојереја Војислава Шешума (привременог пароха ливањског) и протосинђела Николаја Мрђу (в. д. ректора крчке Богословије) за почасне чланове епархијског Црквеног суда, а за њихове заменике протојереја Антонија Пинчетића и протојереја Марка Андровића, затим, игумана Стефана Малетића (наставника Богословије) за тужиоца Црквеног суда, јереја Душана Синобада за привременог пароха жегарског, јереја Петра Дрека за привременог пароха церањског, уз обавезу опслуживања упражњених парохија у Горњој Јагодњој и Кули Атлагића, јереја Бранка Миланковића за привременог пароха скрадинског, јереја Љубишу Марића (привременог пароха бјелајског) за администратора босанскопетровачке, смољанске и буковачке парохије и јереја Милана Тицу за привременог пароха врбничког; доделио канонски отпуст јерејима Милану Јанковићу (наставнику Богословије) због преласка у Епархију бањалучку, Бранку Ковачевићу (привременом пароху скрадинском) због преласка у Епархију сремску и Лазару Јагличићу (привременом пароху смољанском) због преласка у Епархију шумадијску; донео одлуку о образовању Друге сплитске парохије; одликовао јереје Стевана Мрђена (привременог пароха жагровићког), Бранка Ковачевића

(привременог пароха скрадинског) и Лазара Јагличића (привременог пароха смољанског) правом ношења црвеног појаса; одликовао граматом великих добротвора Петра и Јована Бјелана (Чикаго, САД), Александра Вученића (Стјубенвил, САД) и Стеву Мартића (Хилсајд, САД); одликовао граматом добротвора Милана Бјелана, Илију Симића, Душана Урукала, Јована Угринића, Душана Стринића (Чикаго, САД), Николу Брадаша (Жагровић), Васу Башића (Сан Франциско, САД), Милку Клапаревић (Београд), Мирка Вученића (Њујорк, САД) и Николу Беадера (Шибеник); одликовао граматом признања Љубицу и Ружицу Милић (Задар), Серђу Шандића и Јована Мршића (Скрадин), Петра Манојловића (Хамилтон, Канада) и Николу Мирковића (Фарел, САД); одликовао похвалницом јереја Николу Рајића (Бискупија), све чланове Црквеноопштинског и Грађевинског одбора за подизање звоника у Марковцу, Јанка Павасовића, Шпиркана и Јована Скочића, Николу, Тому, Бранка Р. и Бранка Ј. Павасовића (Скрадинско Поље), Николу Манојловића (Рађа), Милу Пупића (Марковац), Николу Рађеновића (Милвоки, САД), Милана Вулиновића, Тодора Барића, Милоша Добријевића, Цветка Радловића (Гери, Индијана, САД), Синишу Ченића, Јову Торбицу (Милвоки, САД), Васу Вуковића (Ист Чикаго, САД), Душана Шарића (Чикаго, САД), Илију Павасовић (Бићин), Васу Ђурића, Глишу Перића, Блажу Русића, Мићу Грубора, Антонија Грмушу (Плавно), Душана Јовичића (Кливленд, Охајо, САД), Веселина Поповића, Петра Перишића, Јакова Субашића, Миливоја Милића (Скрадин) и све приложнике за обнову Храма Свете Петке у Скрадину.[639]

У току године, јереји Петар Олујић (привремени парох врлички) и Богољуб Попац (привремени парох биочићки) положили су практични испит за сталне парохијске свештенике.[640]

У септембру ове године, а по налогу епископа далматинског Стефана, сагласно члану 166. Устава СПЦ и члана 8. Уредбе о парохијском свештенству, расписан је конкурс за попуну упражњене Прве сплитске парохије.[641]

У току 1968. године, Епархија далматинска остала је без двојице узорних посленика. Наиме, 10. фебруара, у 49. години живота преминуо је старешина манастира Драговића, протосинђел Рувим Штрбац. Само пола године касније, 23.

[639] *Гласник СПЦ*, 2/1969, 22-23.
[640] Исто, 23.
[641] *Гласник СПЦ*, 9/1968, 195.

августа, у 62. години живота умире и протојереј-ставрофор Марко Плавша, парох и архијерејски намесник сплитски.[642]

У току 1969. године, епископ далматински Стефан је: рукоположио јерођакона Јована Павловића (суплента Богословије и сабрата манастира Крке) у чин јеромонаха, а свршене богослова Мирка Скробоњу, Крсту Максића, Душана Гајића и Дмитра Лалића у чин ђакона, а затим и у чин презвитера; рукопроизвео Радована Кодића и Николу Црнокрака (ученике Богословије у манастиру Крки) за чтеце; одликовао јереје Симу Перичића (привременог пароха прекајског) и Николу Рајића (привременог пароха бискупијског) правом ношења црвеног појаса, а јеромонаха Георгија Лончара (сабрата манастира Крупе и администратора парохије каринске) чином игумана; преместио протојереја Војислава Шешума (привременог пароха ливањског) за сталног пароха Прве сплитске парохије и поставио га за архијерејског намесника сплитског, јереја Ђуру Скочића (привременог пароха биљанског) за привременог пароха задарског, јереја Николу Рајића (привременог пароха бискупијског) за привременог пароха Друге шибенске парохије и јереја Мирка Јамеџију (привременог пароха стрмичког) за привременог пароха ливањског; поставио новорукоположене јереје Мирка Скробоњу за привременог пароха биљанског, Душана Гајића за привременог пароха стрмичког, Дмитра Лалића за привременог пароха драговићког и Крсту Максића за привременог пароха црнолушког; разрешио дужности опслуживања јереје Љубишу Марића (привременог пароха бјелајског) опслуживања парохије куленвакуфске, Симу Љубоју (привременог пароха босанскограховског) опслуживања парохија у Црном Лугу и Врбици, Илију Летића (привременог пароха гламочког) опслуживања парохије ливањске, Крсту Максића (привременог пароха црнолушког) опслуживања парохије врбичке, Петра Ожеговића (привременог пароха смоковићког) опслуживања парохије задарске и Петра Олујића (привременог пароха врличког) опслуживања парохије драговићке; доделио на опслуживање јерејима Душану Синобаду (привременом пароху жегарском) Храм Рођења Пресвете богородице у Медвеђи, Душану Гајићу (привременом пароху стрмичком) упражњену парохију голубићку, Милану Тици (привременом пароху врбничком) упражњену парохију бискупијску, Јовану Чолићу (привременом пароху великоцвијетнићком) упражњену парохију куленвакуфску, Рајку Марићу (привременом пароху марковачком) упражњену парохију полачку и Мирку Јамеџији (привременом пароху ливањском)

[642] *Гласник СПЦ*, 3/1968, 71; 9/1968, 194.

упражњену парохију врбичку; примио у ред клира свршене ученике Богословије у манастиру Крки Јована Матијевића (из Епархије загребачке) и Крсту Максића (из Епархије сремске); основао нове српске православне парохије у Биограду на Мору (са седиштем у Биограду), у Книну (Друга парохија книнска), у Шибенику (Друга парохија шибенска) и у Каштелима (са седиштем у Каштел-Суђурцу).[643]

У недељу, 2. фебруара 1969. године, Храм Светог великомученика Георгија у Жегару прославио је 350-годишњицу свог постојања. Свету архијерејску литургију служио је епископ далматински Стефан, уз саслужење тројице свештеника и једног јерођакона. На крају свете литургије, епископ је окупљеном народу одржао проповед о верско-моралном, културном и историјском значају ове цркве. Народно весеље трајало је до касне вечери.[644]

У суботу, 14. јуна 1969. године, епископ далматински Стефан допутовао је у Имотски, крајњу парохију Епархије далматинске на источној страни. Већ сутрадан служио је свету архијерејску литургију у пуном Храму Успења Пресвете богородице. По завршетку свете литургије, владика је одржао веома поучну беседу.[645]

Црква Лазарица, на Далматинском Косову, прослављала је 1969. године двоструки јубилеј, 80-годишњицу храмовне славе и 580-годишњицу Видовдана. Више хиљада људи, из читаве Далмације, испунило је огромну црквену порту. После свете архијерејске литургије, коју је служио епископ далматински Стефан, уз саслужење 12 свештеника и једног ђакона, кренула је величанствена литија око храма са црквеним барјацима (крсташима) из многих далматинских храмова, које су донели верници из других места. После литије, одржан је парастос свим косовским мученицима и страдалницима за своју веру и отаџбину, почев од Видовдана (1389). Том приликом, одржана је и духовна академија на којој је епископ Стефан одржао своју видовданску беседу у којој се осврнуо на ове две годишњице, надахнуто говорећи о страдању косовских јунака и мученика за истину и правду, који су се тако определили за небеско, а не за земаљско царство. У наставку беседе, епископ је, позивајући присутне вернике да се и у временима највећих моралних и духовних криза увек сећају снажних духовних и моралних личности, у првом реду кнеза Лазара и косовских мученика, нагласио да је Видовдан, по тежини страдања, постао српски народни Велики Петак, а по снази

[643] *Гласник СПЦ*, 2/1970, 33-34; 4/1970, 86.
[644] *Православље*, 46/1969, 3.
[645] Војислав Шешум, Епископ далматински Стефан обилази парохије, *Православље*, 57-58/1969, 10.

доживљене вере и хришћанских начела, те чојства и јунаштва, симбол народног васкрсења и, на крају, лекција која учи да је већа трагедија изгубити образ него живот, али и да је већа жалост издати него изгубити отаџбину.[646]

На позив епископа далматинског Стефана, ужи Црквени хор „Обилић“ (из Вазнесењске цркве у Београду) гостовао је у Епархији далматинској од 28. јуна до 16. јула 1969. године и учествовао на богослужењима, духовним концертима и другим црквеним манифестацијама у манастиру Крки, на Далматинском Косову, у Шибенику, Сплиту, Скрадину, Задру, Бенковцу, Биочићу и Оћестову.[647]

На Св. Илију, 2. августа 1969. године, извршено је освећење новог Храма Светог Илије у Рорама (у подножју планине Шатор). Чин троносања, односно освећења храма обавио је епископ далматински Стефан, уз саслужење четворице свештеника. Богослужење је настављено светом архијерејском литургијом на крају које је епископ Стефан одржао пригодну беседу и захвалио се свим приложницима у новцу, физичком раду и моралној помоћи при изградњи храма. Велике заслуге, у том погледу, имао је свештеник у Прекаји, Симо Перинић.[648]

У недељу, 10. августа 1969. године, одржана је прослава 300-годишњице Храма Светог оца Николаја у Врбнику, селу у непосредној близини Книна. Свету архијерејску литургију служио је епископ далматински Стефан, уз саслужење четворице свештеника и једног јерођакона. После литургије, владика је извршио освећење обновљеног парохијског дома, а затим окупљеном народу одржао предавање о историји села Врбника и његове цркве и парохије.[649]

У недељу, 12. октобра 1969, освећење новог Храма Рођења Светог Јована претече и крститеља у Миочићу (селу у кањанској парохији у Петровом Пољу, на око 12 километара од Дрниша) обавио је епископ далматински Стефан у присуству великог броја верника. После освећења и свете архијерејске литургије одржана је духовна академија поводом освећења храма и 750-годишњице аутокефалности СПЦ.[650]

У недељу, 9. новембра 1969, освећење новог звоника, при Храму Свете великомученице Недеље у Кожловцу (близу Бенковца), обавио је, одмах након

[646] *Православље*, 57-58/1969, 7, 15.
[647] *Православље*, 63-64/1969, 21.
[648] *Православље*, 59/1969, 15.
[649] Исто, 16.
[650] *Православље*, 63-64/1969, 6.

свете архијерејске литургије, епископ далматински Стефан. На крају је одржао пригодну беседу, коју су верници са великом пажњом саслушали.[651]

Неуморан у свом архијерејском раду, владика Стефан је (1969) обавио и освећење обновљеног Храма Светог оца Николаја у Чистој Малој, темеља новог Храма Свете великомученице Недеље у Развођу, обновљеног Храма Светих апостола Петра и Павла у Зеленграду, обновљеног Храма и капеле Светог великомученика Георгија у Пађенима, новоподигнуте капеле Светог јеванђелисте Марка у Ливну, рестауриране капеле Светог Саве у манастиру Крки, обновљеног Храма Светог великомученика Георгија у Биљанима Горњим и новоподигнутог конака у манастиру Крки.[652]

Ове године је и јереј Стеван Мрђен, привремени парох жагровићки, положио практични испит за сталног парохијског свештеника.[653]

Ретко који крај је, у току Другог светског рата, поднео толико жртава као Босанска Крајина, а посебно Гламочка долина, како у страдању и мучеништву народа, тако и страдању СПЦ. Током 1941. запаљени су сви храмови и поубијани сви свештеници у Гламочкој долини. Међу запаљеним храмовима био је и Храм Силаска Светог духа у Гламочу, подигнут 1911. године. Његови пусти зидови стајали су пуних 20 година, а Гламочка и све околне парохије биле су без свештеника. Тек 1960. године, за гламочког пароха, с тим да опслужује и све околне парохије, постављен је јеромонах Касијан Арнаутовић, који је уз помоћ епископа далматинског Стефана, побожних верника, гламочке општине и Среза у Ливну одмах ступио у акцију обнове овог храма. Први радови почели су у септембру 1961. године, а већ на Духове, 14. јуна 1970, свечано освећење обновљене гламочке цркве извршили су двојица архијереја, епископ далматински Стефан и митрополит дабробосански Владислав, који је и рођен у Старом Селу (у близини Гламоча). У храму је било око 1.000 верника, а још већи број налазио се у црквеној порти, јер се није могло ући у храм. После освећења храма, богослужење је настављено светом архијерејском литургијом. На крају литургије, владика Стефан је поздравио митрополита Владислава и срдачно му се захвалио на саслужењу и прилогу свом завичајном храму од 200.000 старих динара. Захвалио се и Скупштини општине Гламоч и представницима ливањског среза, који су материјално и морално помогли обнову гламочке цркве. Заблагодарио је, том

[651] Исто, 8.
[652] *Гласник СПЦ*, 2/1970, 33.
[653] Исто, 34.

приликом, јеромонаху Касијану Арнаутовићу (који је обнову храма започео) и јереју Илији Летићу (који је обнову храма довршио), ког је одликовао правом ношења црвеног појаса. Захвалио се, такође, и свим мајсторима, који су радили на обнови храма, као и Босиљки Косановић, академском сликару из Београда, на изради иконостаса. Посебну захвалност владика је упутио куму освећене цркве, Ђури Докићу, земљораднику из Зајаруге, који је постао велики добротвор овог храма, својим прилогом од 500.000 старих динара, чији је отац Васо, приликом првог освећења ове цркве (1911), такође, био црквени кум. После тога, митрополит Владислав је одговорио на поздрав владике Стефана и одржао присутном народу врло дирљиву проповед, јер је и сам био дирнут сусретом са својим земљацима. После свечаности у храму, гламочка ЦО је, у црквеној порти, приредила ручак уз присуство обојице архијереја, представника СО Гламоч, свих присутних свештеника, богослова и великог броја званица из Гламоча и околних села. На повратку, двојица архијереја су свратила у Цркву Успења пресвете богородице у Ливну где је, у присуству митрополита и пуног храма верника, епископ Стефан служио вечерње и, на крају, поздравио митрополита Владислава, који је, и овом приликом, одржао народу лепу проповед.[654]

Од освећења Цркве Лазарице у Далматинском Косову (1889), сваке године, из свих крајева Далмације и то у великом броју, долазио је народ на Видовдан у Далматинско Косово. Тако се и на Видовдан 1970. око цркве Лазарице окупило око 5.000 верника. После свете архијерејске литургије, коју је служио епископ далматински Стефан, обишла је велика литија око храма, након чега је одржан парастос свим косовским јунацима и онима после њих. На крају је, у великој порти цркве Лазарице, одржана духовна академија у оквиру које је епископ Стефан одржао беседу, која је, у неким својим сегментима, изазивала спонтане и бурне аплаузе, нарочито када је говорио о поштовању духовних вредности других народа, стављајући, при том, акценат на хрватски народ.[655]

И поред свег свог сиромаштва и беде, али и пасивности земље у том делу Далмације, православни Срби у Далматинској Загори су изналазили начине да подижу нове храмове. Међу најсиромашнија загорска села спадало је село Дабар (у подножју Динаре) у близини Сиња. Изградњом ХЦ „Перуча“, на реци Цетини, сва плоднија земља је потопљена, па је већина људи одселила у богатије крајеве или у иностранство. У Дабру је тада остало око 20 православних и 20 католичких

[654] *Православље*, 79-80/1970, 6-7.
[655] Исто, 8.

домова. Међутим, и поред тога, село је покренуло иницијативу за подизање нове цркве, која је била посвећена Св. Недељи. Највећи прилог дао је пензионисани учитељ Гојко Плавша (око 1.500.000 динара), брат покојног проте Марка Плавше, постајући тако и ктитор ове цркве. Остали приложници били су мештани села Дабра, како Срби православци, тако и Хрвати католици. Епископ далматински Стефан, обавио је, 23. августа 1970, освећење темеља новог Храма Свете великомученице Недеље у Дабру, уз саслужење тројице свештеника и једног јерођакона и присуство скоро свих Дабрана, како православаца, тако и католика. По освећењу, Гојко Плавша је поздравио епископа Стефана и захвалио му на помоћи Далматинске епархије у подизању ове цркве. Владика Стефан се захвалио Плавши на ктиторству и присутним верницима одржао пригодну беседу у којој је посебно истакао и похвалио братску слогу православних и католика у селу Дабру.[656]

Поред свих недаћа, оскудице и сиромаштва, у неколико наврата, током месеца августа и септембра 1970. године, земљотрес, са епицентром у близини Книна, погодио је Книнску Крајину. Од храмова, највише је била оштећена Црква Лазарица у Далматинском Косову, али су, исто тако, биле оштећене и цркве у Кањанима и Врлици, а делом и манастирски храм у Крки. Још више су били оштећени парохијски домови у Врлици, Книну, Книнском Пољу, Биочићу и Далматинском Косову. Велики број људи живео је под шаторима, јер су оштећене и многе куће, нарочито старија здања у Книну и околним селима, а највише је настрадало село Уздоље у Косовској долини. Овај земљотрес је био тешки ударац, како животу цркве у овом крају, тако и њеним, у највећем броју сиромашним, верницима.[657]

У недељу, 13. септембра 1970. године, у Бенковцу је одржана прослава 200-годишњице смрти епископа Симеона Кончаревића. Епископ далматински Стефан и жички Василије, који је, на позив епископа Стефана, боравио у Далмацији од 8. до 13. септембра и том приликом, заједно са својим домаћином, посетио Книн, Далматинско Косово, Биочић и манастир Крку. Двојица архијереја су, 13. септембра, обавили освећење рестаурираног Храма Светог Јована крститеља у Бенковцу, а затим служили свету архијерејску литургију, уз саслужење 12 свештеника и два јерођакона. Овој свечаности присуствовало је око

[656] Јереј Милан Драгић, Најсиромашније мало село у Далмацији подиже нову цркву, *Православље*, 87-88/1970, 9.
[657] *Православље*, 87-88/1970, 9.

7.000 верника, пристиглих из Книна, Сплита, Шибеника, Скрадина и других далматинских места. После свете литургије, владике, свештенство и народ су у литији отишли до некадашње резиденције епископа Кончаревића, а потом је, на импровизованој трибини у порти бенковачке цркве, одржана духовна академија, којој је присуствовао и надбискуп задарски, Маријан Облак.[658]

У току 1970. године, епископ далматински Стефан обавио је освећење и новог звона при Храму Светих апостола Петра и Павла у Босанском Грахову, рестаурираног Храма Светог пророка Илије у Задру, рестаурираног Храма Рођења Пресвете Богородице у Стрмици, обновљеног Храма Силаска Светог духа у Преодцу, рестаурираног и живописаног Храма Светог Јована крститеља у Бенковцу и новоподигнутог парохијског дома у Жагровићу.[659]

Исто тако, у току ове године, у оквиру својих редовних архијерејских активности, епископ Стефан је: рукоположио свршене богослове Драгана Рајића, Рајка Дакића, Илију Ђурића, Милана Вуковића и Николу Блажића, најпре у чин ђакона, а затим и презвитера; замонашио Радована Кодића (ученика V разреда крчке Богословије, искушеника и сабрата манастира Крке) дајући му монашко име Митрофан, а затим га рукоположио у чин јерођакона; преместио протојереја Ратка Доброту (привременог пароха Прве парохије шибенске) за привременог пароха парохије братишковачке, јереје Љубишу Марића за привременог пароха босанскопетровачког, Стевана Мрђена (привременог пароха жагровићког) за привременог пароха новоосноване Друге парохије книнске, Ђуру Шушу (привременог пароха шушачког) за привременог пароха новоосноване парохије каштеланске (Архијерејско намесништво сплитско) и Рајка Марића (привременог пароха марковачког) за привременог пароха поново упражњене парохије братишковачке; дао сагласност за инвалидску пензију протојереју Ратку Доброти (привременом пароху братишковачком); примио у редове клира свршене ученике Богословије у манастиру Крки Рајка Лакића (из Епархије сремске), Илију Ђурића (из Епархије шабачковаљевске) и протојереја Милана Богдановића (из Архиепископије београдскокарловачке); разрешио дужности протојереје Уроша Доброту администрирања упражњеном парохијом братишковачком и Војислава Шешума (пароха Прве парохије сплитске) опслуживања парохије каштеланске, а јереје Рајка Марића (привременог пароха братишковачког) опслуживања парохије полачке, Душана Гајића (привременог пароха стрмичког) опслуживања парохије

[658] Исто, 8.
[659] *Гласник СПЦ*, 2/1971, 40.

голубићке, Љубишу Марића (привременог пароха босанкопетровачког) опслуживања крњеушке, вођеничке и бјелајске парохије, Стевана Мрђена (привременог пароха Друге парохије книнске) опслуживања пађенске, отонске и плавањске парохије и Јована Марјановића (рачуноиспитивача Епархијског управног одбора Епархије далматинске) дужности хонорарног благајника, а уместо њега поставио Драгослава Влајића (пензионисаног професора из Шибеника); поставио јереје Драгана Рајића за привременог пароха голубићког, Илију Ђурића за привременог пароха у Биовичином Селу, уз обавезу опслуживања упражњене ивошевачке и бјелинске парохије, Николу Блажића за привременог пароха упражњене парохије плавањске, уз обавезу опслуживања и упражњене отонске и пађенске парохије, Милана Вуковића за привременог пароха марковачког, уз обавезу опслуживања упражњене парохије полачке и Рајка Дакића за привременог пароха крњеушког, уз обавезу опслуживања и упражњене вођеничке и бјелајске парохије; одликовао Илију Летића (привременог пароха гламочког) правом ношења црвеног појаса; одликовао граматом признања Василију Вукмировић (Врбник), Драгана Тошића (Аустралија), Обрада Малетића и Никицу Илића (Пађене), Ђорђа и Симу Шегана, Богдана Маркоша, Љубана, Драгана и Никлолу Самарџију, Миливоја Радана, Петра Драгојевића и Владу Илића (САД), Тодора Сокића (Бенковац), Јанка Дероту, Душана Рњака и Душана Иванишевића (Буковић); одликовао архијерејском похвалницом Петра и Ђорђа Радоја (Поткрај), Милоша и Петра Бабића (Бабића Брдо), Мирка Нинковића (Заглавица), Раду Гузијана (Главице), Тодора Радоја (Халапићи), Мићу Мрђана (Ковачевци), Цвију Паштара (Ћослије), Нину Париповића, Никицу Јовичића, Милу Паштара, Душана Граховца, Вељка Бабића и Душана Радету (Гламоч), Михаила и Милу Субошића (Прибоље), Данила Субошића (Младешковци), Николу Ђукића и Душана Докића (Зајаруга), Момчила Устића (Кошићи), Петра Цвијевића и Радослава Цвијетића (Скуцани), Светозара Ваљића и Николу Јокића (Ћуличани); казнио забраном свештенодејства протојереја Ратка Доброту (пензионера из Шибеника) и лишио чина јерођакона Герасима Веселиновића (бившег сабрата манастира Крупе) и вратио га у ред мирјана са именом Ђуро, јеромонаха Михаила Павловића (бившег сабрата манастира Крке) и вратио га у ред мирјана са именом Јован и јереја Љубомира Манојловића (бившег привременог пароха бјелинског).[660]

[660] *Гласник СПЦ*, 2/1971, 40-41.

У светосавској посланици, коју је епископ далматински Стефан упутио својој пастви, а која је прочитана на прослави Дана Светог Саве у Богословији у манастиру Крки, 27. јануара 1971. године, акценат је стављен на биографске податке и огроман значај Светог Саве у историји српског народа, као првог српског архиепископа и просветитеља.[661]

Братски састанак свештеника Епархије далматинске одржан је 9. априла 1971. године у Шибенику. Пре састанка, свештеници су у Саборном храму приступили светој тајни исповести, заједно са својим епископом, а затим су присуствовали светој архијерејској литургији, коју је служио епископ Стефан. На састанку су вођени разговори о најзначајнијим црквеним питањима на подручју ове епархије, а на крају су усвојени закључци: да се убудуће свештеници чешће окупљају по својим намесништвима у циљу заједничког решавања проблема и узајамне помоћи; да се за млађе свештенике организују семинари у току године о најактуелнијим темама из свештеничке праксе; да се уложе напори у организовању верске наставе; да се изнађе начин и пут за даље школовање и интелектуално уздизање младих свештеника; да се посвети већа пажња унапређењу рада црквених библиотека, набавци нових књига, чувању вредних икона и књига, као и других драгоцених предмета од културноисторијске вредности итд.[662]

У недељу, 25. априла 1971. године, епископ далматински Стефан обавио је велико освећење обновљеног Храма Светог оца Николаја у Нос Калицима, селу у близини Скрадинског бука, недалеко од десне обале реке Крке.[663]

Видовданско славље код далматинске Лазарице почело је у недељу, 27. јуна 1971. године, светом архијерејском литургијом, коју је служио епископ далматински Стефан, а настављено литијом око храма и духовном видовданском академијом, коју је отворио владика Стефан својом беседом у којој се осврнуо на значај Видовдана и Косова у историји, али и у будућности српског народа. На прослави је био присутан огроман број верника, негде око 10.000 – 12.000.[664]

Чин освећења новоподигнуте Цркве Покрова Пресвете богородице у Книну (до темеља срушене 1944. године) обавили су, 19. септембра 1971. године, епископи рашкопризренски Павле, славонски Емилијан (који је овом приликом заступао патријарха Германа) и далматински Стефан. На крају свете архијерејске

[661] *Православље*, 92-93/1971, 1-2.
[662] *Православље*, 99/1971, 4.
[663] *Православље*, 100/1971, 16.
[664] *Православље*, 104-107/1971, 12.

литургије, епископ славонски Емилијан прочитао је писмо патријарха српског Германа са честиткама и најбољим жељама епископу, свештенству и народу Епархије далматинске и ЦО книнске. Том приликом и сам владика Емилијан упутио је личне честитке и поздраве.[665]

Епископ далматински Стефан се у свом говору, најпре захвалио Богу и Богородици (заштитници храма) на помоћи у њеној обнови, а затим и патријарху на поздравима и жељама, епископима Емилијану и Павлу, присутним свештеницима и свештеномонасима, представницима власти и католичке цркве и свим присутним верницима, пристиглим из свих већих места у Далмацији. Владика Стефан се посебно захвалио Ђорђу Русићу из Хамилтона (Канада), куму новог храма, али и осталим приложницима из земље и исељеништва. Владика је, говорећи о приликама, које су владале у седмогодишњем подизању храма и његовим архитектонским, сликарским и стилским решењима, упутио захвалност и његовом главном неимару, др Драгомиру Тадићу (архитекти из Београда), др Војиславу Билбији (сликару из Београда), Љуби Стојиљковићу (каменорезцу из Беле Воде), Јовану Загорцу (главном мајстору) и свим мајсторима и радницима, који су седам година радили на подизању и украшавању овог храма.[666]

Нарочито импресиван утисак на све присутне оставило је епископово излагање о верској и националној толеранцији између верника у Книну и околини. Као изванредна илустрација таквог стања послужила су му два украсна медаљона на иконостасу цркве, са ликовима Ловре Монтија из Книна и Мијата Кнежевића из Читлука, двојице католика, изузетно заслужних за развијање братске слоге између Срба и Хрвата у овом крају. Један медаљон био је посвећен Аделини Ирби, члану Англиканске цркве (АЦ), која је за време Босанскохерцеговачког устанка помагала избеглицама у Стрмици, али и Србима у Далмацији, Босни и Славонији у другој половини 19. века.[667]

После богослужења у цркви, Книнска ЦО приредила је банкет у Хотелу „Динара“ за двеста званица. На ручку су били: тројица епископа, представници народних власти, архијерејски заменик, протојереј-ставрофор Јаков Мандић, ректор и професори Богословије из манастира Крке, скоро сви свештеници Епархије далматинске, Крстан Бијељац (прота из Сарајева), прота Александар Скочић (са групом угледних Загрепчана), Ђорђе Русић (кум освећеног храма) са

[665] *Православље*, 114/1971, 3-4.
[666] Исто, 4.
[667] Исто, 4.

супругом, др Драгомир Тадић са породицом, госпођица Елизабет Вернер из Швајцарске, која је на ручку говорила у име ССЦ-а, Милан Амановић (председник грађевинског одбора у чије име је и говорио), Недјељко Рајић (секретар книнске скупштине), фра Петар Јанковић (гвардијан самостана Св. Анте у Книну), Стеван Мрђан (кнински протонамесник) и многи други угледни гости.[668]

Током 1971. епископ Стефан обавио је и освећење новог парохијског дома у Стрмици, нове антиминсе у Храму Светих апостола Петра и Павла у Сињу, темеља новог Храма Светих апостола Петра и Павла у Камену (код Гламоча), новоподигнутог конака Храма Свете великомученице Недеље у Оћестову, темеља новог Храма Покрова Пресвете богородице у Маринковцима (код Грахова), нових звона Храма Свете великомученице Недеље у Кожловцу, новоподигнуте капеле и темеља новог парохијског дома у Кричкама и обновљеног Храма Светог пророка Илије у Зелову.[669]

Поред наведених архијерејских послова, епископ Стефан је (1971): замонашио Николу Прибојана (искушеника и ученика другог разреда Богословије манастира Крке) у чин расе и камилавке, дајући му монашко име Никодим, Рајка Јевића (искушеника и ученика четвртог разреда Богословије манастира Крке), дајући му монашко име Хризостом и Милана Калинића (искушеника и ученика четвртог разреда Богословије манастира Крке), дајући му монашко име Григорије; рукоположио свршене богослове Бошка Матића, Остоју Тегелтију, Здравка Тепића, Ђуру Кљајића и Влајка Грабежа, најпре у чин ђакона, а затим и у чин презвитера, а монахе Хризостома (Јевића) и Григорија (Калинића) у чин јерођакона; рукопроизвео за чтеце ученике Богословије у манастиру Крки Петра Јованчевића, Виду Вуковића, Милана Калинића, Сретка Ђенића, Рајка Јевића, Петра Жежеља и Петра Кљајића; разрешио дужности протојереје Јована Сунајка (привременог пароха дрнишког) опслуживања упражњене парохије бањачке и Николу Драгичевића (пензионера из Имотског) опслуживања парохија имотских, а јереје Крсту Максића (привременог пароха црнолушког) опслуживања упражњене парохије губинске, Илију Летића (привременог пароха гламочког) опслуживања парохије ваганске и Мирка Јамеџију (привременог пароха ливањског) опслуживања парохије врбичке, јеромонаха Касијана Арнаутовића (из Дрвара) опслуживања дрварске и бастаске парохије, а Јована Марјановића

[668] Исто, 4.
[669] *Гласник СПЦ*, 2/1972, 30.

(пензионера из Шибеника) вршиоца дужности епархијског рачуноиспитивача; преместио протојереја Јована Сунајка (привременог пароха у Кричкама) за привременог пароха дрнишког и јереја Богољуба Попца (привременог пароха биочићког) за привременог пароха имотског; поставио новорукоположене свештенике (јереје) Бошка Матића за привременог пароха у Кричкама, уз обавезу опслуживања упражњене парохије бањачке, Влајка Грабежа за привременог пароха дрварског, уз обавезу опслуживања упражњене парохије бастаске, Остоју Тегелтију за привременог пароха губинског, уз обавезу опслуживања упражњене парохије врбичке, Ђуру Кљајића за привременог пароха ваганског, Здравка Тепића за привременог пароха биочићког, уз обавезу опслуживања упражњених парохија у Кањанима и Далматинском Косову, јереја Илију Летића (привременог пароха гламочког) за вршиоца дужности архијерејског намесника ливањскогламочког, јереја Љубишу Марића (привременог пароха босанскопетровачког) за вршиоца дужности архијерејског намесника босанскопетрвачког, протонамесника Стевана Мрђена (привременог пароха Друге парохије книнске) за помоћника архијерејском намеснику книнском, Драгољуба Влајића (пензионисаног професора из Шибеника) за хонорарног епархијског књиговођу и Љубинка Видаковића (суплента Богословије у Крки) за хонорарног вероучитеља книнског; предложио за пензију јеромонаха Касијана Арнаутовића (адмистратора парохије дрварске); доделио коначни канонски отпуст јерејима Петру Олујићу (привременом пароху врличком) због преласка у Епархију загребачку и Војиславу Протићу (пензионеру из Шибеника) због одласка у Архиепископију београдскокарловачку, а Крстану Дубравцу (супленту Богословије у Крки) због преласка у Епархију бањалучку; примио у везу клира свршене богослове из Епархије бањалучке Влајка Грабежа, Ђуру Кљајића, Здравка Тепића и Остоју Тегелтију; одликовао јереја Стевана Мрђена чином протонамесника, јерођакона Василија Вадића (сабрата манастира Крке и студента букурештанског Теолошког института) чином протођакона и јеромонаха Јована Павловића (сабрата манастира Крке и суплента крчке Богословије) чином синђела; прогласио Александра Џалету (ктитора новоподигнуте капеле Свете великомученице Недеље у Кричкама) за великог добротвора Епархије далматинске; одликовао архијерејском граматом признања Милана Амановића (председника Грађевинског одбора за подизање новог Храма Пресвете богородице у Книну), Васу Поповића (Бискупија), Симу Веселиновића (Буковић), Николу Манојловића (Развође) и породицу покојног Димитрија Трице (Шибеник);

упутио на Теолошки институт у Букурешту сабрању манастира Крке и свршене богослове протођакона Василија (Вадића) и јерођакона Митрофана (Кодића) и одобрио упис на Богословски факултет у Београду јерејима Влајку Грабежу (привременом пароху дрварском) и Николи Блажићу (привременом пароху плавањском), као и Сретку Ђенићу (свршеном богослову).[670]

Епископ далматински Стефан обавио је, 16. априла 1972. године, освећење обновљеног Храма Светог пророка Илије у Отону, а затим служио свету архијерејску литургију и одржао проповед окупљеном народу. На повратку из Отона, владика је навратио у село Радљевац и том приликом осветио обновљену капелу Светих Јоакима и Ане.[671]

На Духове, 28. маја 1972. године, изненада је изгорела Црква Светог оца Николаја у Врлици. Пожар је био муњевит, изгореле су многе духовне и културне вредности, а од храма су остала само четири гола зида. Овај догађај потресао је све православне вернике врличког краја и изазвао праву народну жалост. Међутим, црквеним скупом у порти изгорелог храма, 11. јуна 1972. године, коме је присуствовао и владика Стефан, покренута је акција за његову обнову. У Грађевински одбор за обнову ушло је и 10 врличких парохијана.[672]

У Маринковцима, код Босанског Грахова, годинама је у рушевинама стајала дотрајала црква брвнара. Маринковчани, исељеници у САД и Енглеској, покренули су акцију подизања новог храма. Епископ далматински Стефан извршио је, 18. јула 1971, освећење темеља, а већ 18. јуна 1972. године свечано освећење нове Цркве Покрова Пресвете богородице, уз саслужење 12 свештеника и четворице јерођакона и у присуству великог броја свештеника и верника.[673]

После освећења храма, служена је света архијерејска литургија, на крају које је епископ Стефан одржао проповед у којој се осврнуо на религиозни и морални значају хришћанских храмова, с посебним освртом на духовни значај Храма Пресвете богородице у селу Маринковци. Указао је, исто тако, и на значај и историјат српског црквеног задужбинарства, које је свој израз нашло и у обнови ове цркве, али и на велики значај ове цркве као копче-повезнице између исељеника и старог завичаја, која их је преко задужбинарства духовно крепила и освежавала. Епископ је посебно ставио акценат на мисију овог храма, у оквиру које, како је рекао, треба мирити завађене и међу људима ширити љубав и слогу.

---

[670] *Гласник СПЦ*, 2/1972, 30-32.
[671] *Православље*, 123/1972, 3.
[672] *Православље*, 127/1972, 4.
[673] *Православље*, 128-129/1972, 8.

И на крају, епископ Стефан се захвалио свим приложницима, добротворима, ктиторима, мајсторима и свим осталима, који су допринели да се овај храм подигне. Најпре је одао велико признање и захвалност чикашком одбору за подизање ове цркве и замолио госпођу Марију Тркуљу из Ист Чикага, која је у име свих исељеника–приложника кумовала при освећењу ове цркве, да пренесе поздраве и захвалност свим приложницима у дијаспори, а затим се захвалио и Мики Пећанац из Врточа, другој куми цркве, која је кумовала у име домаћих приложника. Владика, овом приликом, није заборавио ни надлежног свештеника Симу Љубоју, који је уложио велики труд у подизање овог храма. Уз изразе захвалности, одликовао га је и правом ношења црвеног појаса.[674]

Свечана прослава Видовдана код цркве Лазарице у Далматинском Косову, 28. јуна 1972. године, одржана је у присуству великог броја свештеника и верника из разних крајева Далмације. Прослава је почела светом архијерејском литургијом, коју је служио епископ далматински Стефан, а настављена импозантном литијом око храма и црквене порте, која се зауставила пред импровизованом бином, на којој је одржана уобичајена видовданска духовна академија и парастос свим косовским мученицима и јунацима, од првог (1389) до последњег Видовдана (1972).[675]

На Петровдан, 12. јула 1972. године, епископ далматински Стефан, уз саслужење шесторице свештеника и двојице јерођакона и у присуству скоро целог свештенства из босанског дела Епархије далматинске и великог броја верника, обавио је освећење обновљеног Храма Светих апостола Петра и Павла у Босанском Петровцу, а већ сутрадан, 13. јула, и освећење Цркве Светог великомученика Георгија у Велушићу, уз саслужење десторице свештеника и двојице јерођакона.[676]

У селу Рујанима, које се налази између Ливна и Босанског Грахова, у Другом светском рату страдало је много мештана, углавном мученичком смрћу, јер су живи бацани у јаму и то заједно људи, жене, деца и старци. Тако је од око 50 предратних домова, у Рујанима (1972) постојало свега шест. У Храму Покрова Пресвете богородице није се служило скоро 30 година. Међутим, залагањем и

---

[674] Јереј Симо Љубоја, Освећена је нова Црква Пресвете Богородице у Маринковцима код Босанског Грахова, *Православље*, 128-129/1972, 8.
[675] Јереј Здравко Тепић, Видовданска прослава у Цркви Лазарици у Далматинском Косову, *Православље*, 128-129/1972, 9.
[676] Јереј Илија Ђурић, Освећен обновљени храм у Велушићу, *Православље*, 128-129/1972, 10; Јереј Љубиша Марић, Троносана обновљена Црква Св. ап. Петра и Павла у Босанском Петровцу, *Православље*, 128-129/1972, 10.

физичким радом оно мало преживелих православних породица храм је обновљен и, 13. августа 1972. године, епископ далматински Стефан је, уз присуство свих свештеника Архијерејског намесништва ливањскогламочког и великог броја верника из Рујана, Губина и Ливна, извршио велико освећење (троносање) овог храма у Рујанима. На крају свете архијерејске литургије, епископ Стефан је одржао проповед окупљеном народу. Овом свечаном чину, поред православних, присуствовао је и одређен број католика, као и професор Јусуф Шпања (представник СО Ливно) и председник КВП града Ливна.[677]

У недељу, 24. септембра 1972. године, епископ далматински Стефан обавио је освећење обновљене капеле Пресвете Богородице у селу Мацуре (код Кистања), која спада у ред најстаријих православних капела у Далмацији.[678] Недељу дана касније, 1. октобра, извршио је освећење обновљеног Храма Светог великомученика Георгија у Кричкама, а 7. октобра, и свечано освећење обновљеног Храма Светог Симона монаха у Горњој Јагодњи (код Бенковца).[679]

На Митровдан, 8. новембра 1972. године, свечано освећење новог звоника и обновљеног Храма Светог великомученика Димитрија у Коњевратима (код Шибеника) обавио је епископ далматински Стефан, уз саслужење тројице свештеника и једног јерођакона. После освећења, служена је света архијерејска литургија у храму пуном побожних верника.[680]

У недељу, 29. новембра 1972. године, свечано је прослављена 250-годишњица оснивања ЦО и храма у Имотском. Архијерејску литургију служио је епископ далматински Стефан, уз саслужење свих свештеника Архијерејског намесништва сплитског, ректора крчке Богословије, двојице јерођакона и у присуству великог броја верника. После литургије одржана је и духовна академија, коју је отворио епископ Стефан.[681]

У току 1972. године, епископ Стефан обавио је и многе друге архијерејске активности. Тако је: рукоположио свршене богослове Јована Лазичића и Марка Срдића у чин ђакона, а затим и презвитера; рукопроизвео Бошка Гагића, Радована Лазиницу и Вељка Богуновића (ученике крчке Богословјие) у чин чтеца; разрешио протојереја Антонија Пинчетића (пароха Прве парохије книнске) дужности архијерејског намесника книнског, а јереје Здравка Тепића (привременог пароха

[677] *Православље*, 136/1972, 3.
[678] Исто, 3.
[679] Исто, 4.
[680] *Православље*, 138/1972, 6.
[681] Исто, 6.

биочићког) дужности опслуживања парохије у Далматинском Косову и Милана Драгића (привременог пароха отишићког) дужности опслуживања парохије врличке; преместио јереје Симу Љубоју (привременог босанскограховског пароха) за привременог пароха упражњене парохије врличке и Петра Ожеговића (привременог пароха смоковићког) за привременог пароха бискупијског, уз обавезу администрирања и упражњеном парохијом у Далматинском Косову; поставио протонамесника Стевана Мрђена (привременог пароха Друге парохије книнске) за архијерејског намесника книнског, јереје Јована Лазичића за привременог пароха упражњене парохије смоковићке и Марка Срдића за привременог пароха упражњене парохије босанскограховске, уз обавезу опслуживања и упражњене парохије у Пећима; одликовао јереје Симу Љубоју (привременог пароха босанскограховског), Љубишу Марића (привременог пароха босанскопетровачког) и Мирка Јамеџију (привременог пароха ливањског) правом ношења црвеног појаса; одликовао граматом великог добротвора Славка Шљивара (Чикаго), а граматом признања Цвију и Божу Миљковића, Симу Денића, Јована, Божу и Марка Бошковића (Рујани), Јована Иветића (Ливно), Саву Станишића (Милвоки), Јована Груловића (Чиста Мала), Драгу Кереша (Горња Јагодња) и архијерејском похвалницом Ђуру Перића (Оћестово), Петра Ј. Рајића и Драгу Л. Бибића (Велушић).[682]

На предлог епископа далматинског Стефана, Свети архијерејски синод СПЦ дао је, 1. децембра 1972. године, протосинђелу Николају Мрђи (ректору Богословије у манастиру Крки) и игуману Стефану Малетићу (наставнику Богословије у манастиру Крки) чин архимандрита.[683]

Свети архијерејски сабор СПЦ је (1973) за првог архијереја Аустралијске епархије, са седиштем у манастиру Светог Саве у Илајну (Викторија, Аустралија), изабрао архимандрита Николаја Мрђу, ректора Богословије у манастиру Крка.[684]

У недељу, 1. јула 1973. године, одржана је Видовданска прослава у Далматинском Косову. Свечаност је почела освећењем обновљене, од земљотреса пострадале, цркве Лазарице, а настављена светом архијерејском литургијом и парастосом косовским мученицима, уз препун храм и порту верника. После литургије, дуга и импозантна литија свештеника и народа обишла је огромну црквену порту. У духу традиције ове прославе одржана је и духовна академија у

[682] *Гласник СПЦ*, 3/1973, 60.
[683] Исто, 56.
[684] *Православље*, 155/1973, 1.

порти овог храма. Том приликом, епископ Стефан је одржао видовданску беседу у којој је, између осталог, нагласио да се то сећање, које Црква нарочито негује, односи на све оне, који су невино страдали за веру и отаџбину од првог до последњег Видовдана, док га је велика маса света слушала с нарочитом пажњом.[685]

Епископ Стефан је, у току 1973. године, обавио освећење обновљеног Храма Светог Јована крститеља у Бањцима, обновљене братске куће при Храму Светог оца Николаја у Кистањама, новоподигнутих тремова при Храму Свете великомученице Недеље у Оћестову, новог иконостаса у Храму Покрова Пресвете богородице у Маринковцима, обновљеног Храма Светог пророка Илије у Марковцу (5. августа), обновљеног Храма Светог јеванђелисте Луке у Штикову (12. августа), обновљеног Храма Светог пророка Илије у Кашићу (2. септембра), новоподигнутог парохијског дома у Кричкама (30. септембра), новоподигнутог парохијског дома у Кањанима, темеља новог Храма Свете великомученице Недеље у Карину (11. новембра), обновљеног Храма Светог великомученика Георгија у Ублима, новог иконостаса у капели Светог Саве у манастиру Крки, новоподигнутог парохијског дома у Ђеврскама и обновљеног Храма Светог пророка Илије у Церањама (9. децембра).[686]

У оквиру својих архијерејских активности, епископ Стефан је у току ове године: рукоположио свршене богослове Саву Тутуша и Петра Јованчевића у чин ђакона, а затим и презвитера, Миленка Поповића и Жарка Аничића у чин ђакона и јерођакона Хризостома (Јевића) у чин јеромонаха; разрешио архимандрита Николаја Мрђу дужности почасног члана Црквеног суда Епархије далматинске и намесника манастира Крке (због избора за епископа аустралијског), игумана Георгија Лончара (из Бенковца) дужности опслуживања парохије бргудске, протојереја Марка Андровића (пензионисаног свештеника) дужности опслуживања парохије бенковачке и дужности архијерејског намесника бенковачког, протојереја-ставрофора Јакова Мандића (архијерејског заменика) опслуживања добропољачке и ђеврсачке парохије, протојереја Божидара Магуда (пензионисаног свештеника) опслуживања парохије брибирске и јереје Николу Блажића (због напуштања свештеничке службе) дужности пароха пађанског и опслуживања парохије отонске и Јована Чолића (привременог пароха великоцвијетнићког) дужности опслуживања куленвакуфске и мартинбродске

[685] *Православље*, 153-154/1973, 12.
[686] *Гласник СПЦ*, 2/1974, 33.

парохије; поставио синђела Јована Павловића (сабрата манастира Крке и професора Богословије) за почасног члана ЕЦС-а, архимандрита Стефана Малетића (професора Богословије и сабрата манастира Крке) за намесника манастира Крке, ђаконе Жарка Аничића за ђакона парохије задарске и Миленка Поповића за хонорарног писара Епархијског Црквеног суда, игумана Павла Козлицу (старешину манастира Крупе) за вршиоца дужности архијерејског намесника бенковачког, јереје Саву Тутуша за привременог пароха ђеврсачког и Петра Јованчевића за привременог пароха церањског; преместио јереје Петра Дрека (привременог пароха церањског) за привременог пароха бргудског, Николу Блажића (привременог пароха плавањског) за привременог пароха пађенског и Крсту Максића (привременог пароха црнолушког) за привременог пароха плавањског; доделио канонски отпуст јереју Јовану Чолићу (привременом пароху великоцвијетнићком) због преласка у Епархију бањалучку; примио у клир свршеног богослова Миленка Поповића (из Епархије бањалучке); предложио за пензију протојереје Антонија Пинчетића (пароха Прве парохије книнске) и Маркана Андровића (пароха бенковачког); поверио на опслуживање јерејима Сави Тутушу (привременом пароху ђеврсачком) упражњене парохије у Добропољцима и Брибиру, Душану Гајићу (привременом пароху стрмичком) упражњену мартинбродску, куленвакуфску и великоцвијетнићку парохију, Крсти Максићу (привременом пароху плавањском) упражњену парохију отонску, Милану Тици (привременом пароху врбничком) упражњену парохију пађенску и Петру Јованчевићу (привременом пароху церањском) упражњену парохију у Горњој Јагодњој; одликовао јереја Ђуру Шушу (привременог пароха шушачког) правом ношења црвеног појаса; прогласио великим добротворима покојног Симу Радуловића (Чикаго) и Бошка Ћакића (Кричке); доделио архијерејску грамату Николи Манојловићу (Кањани), Јови Зрнићу (Доње Кричке), Љубомиру Поповићу и Павлу Бранковићу (Пристег); одликовао похвалницом Петра Црнокрака (Пристег), Јову Гушавца (Кањани), Николу Вуковића (Оћестово) и Трифуна Додига (Бенковац); упутио јерођакона Григорија Калинића (богослова и сабрата манастира Крке) у Московску духовну академију, а јеромонаха Хризостома Јевића (богослова и сабрата манастира Крке), јереја Марка Срдића (привременог босанскограховског пароха), Станка Илијашевића, ђакона Миленка Поповића (писара Епархијског суда) и Предрага Миодрага (наставника Богословије у Крки) на Богословски факултет СПЦ у Београду.[687]

[687] Исто, 33-34.

И ове године, тачније 27. јуна 1973, Епархија далматинска остала је без још једног свог узорног посленика, јер се на тај дан упокојио бивши парох и архијерејски намесник бенковачки, протојереј Миливоје Јелача.[688]

Прослава 100-годишњице освећења цркве Лазарице у Далматинском Косову обављена је заједно са Видовданском прославом, 30. јуна 1974. године. Свету архијерејску литургију служио је епископ Стефан са свештенством, а затим је одржана свечана духовна академија у црквеној порти.[689]

У септембру 1974. прослављена је 400-годишњица Цркве Светих Јоакима и Ане у Брибиру, 31. октобра 450-годишњица Цркве Светог Луке у Островици, а 16. новембра 250-годишњица Храма Светог великомученика Георгија у Добропољцима. У сва три случаја, свету архијерејску литургију служио је епископ далматински Стефан, уз саслужење свештенства и ђакона, а затим одржао и пригодне беседе, које је народ с великом пажњом пратио.[690]

И у току 1974. године, епископ Стефан обавио је низ освећења, па тако и новог гробља у Житнићу (код Дрниша), темеља разрушеног Храма манастира Светог Николе у Рмњу (7. априла), Храма Пресвете богородице у Шибенику, два нова звона при Храму Светог Спаса у Цетини, рестаурираног Храма Светог Спаса у Шибенику, новоподигнутог Храма Света великомученице Недеље у Дабру (15. септембра), уз присуство неколико хиљада верника из овог краја и знатног броја римокатолика, које је предводио гвардијан фрањевачког манастира у Сињу Целестин Беламарић и месни свештеник из Засиока, затим, обновљеног Храма Светог Николе у Врлици (26. маја), рестаурираног Храма Светог Николе у Врбнику (9. јуна), новог звона при Храму Светог Јована крститеља у Засиоку (код Сиња), рестаурираног Храма Светог архистратига Михаила у манастиру Крки (који је настрадао од земљотреса), новог звона и новоподигнутог Храма Свете великомученице Недеље у Дабру, рестаурираног Храма Светог великомученика Георгија у Добропољцима и обновљеног Храма Светога праведнога Лазара у Бргуду (22. децембра).[691]

У току ове године, уз већ наведене архијерејске активности, епископ далматински Стефан обавио је и следеће: рукоположио протођакона Василија Вадића и јерођакона Митофана Кодића (апсолвенте Богословског факултета у

[688] Исто, 34.
[689] Митрофан Кодић, Епископ далматински Стефан широм своје епархије, *Православље*, 181/1974, 6.
[690] Јеромонах Хризостом (Јевић), Неколико значајних јубилеја, *Православље*, 189/1975, 8.
[691] *Гласник СПЦ*, 1/1975, 5; *Православље*, 172(8), 174(8), 181(6-7)/1974.

Букурешту и сабрању манастира Крке) у чин јеромонаха, а Николу Шкрбића (суплента Богословије у Крки) у чин ђакона, а затим и презвитера; замонашио Бошка Јаковљевића (студента Богословског факултета у Београду и искушеника манастира Крке) и дао му монашко име Георгије и Богољуба Јокића (приватног ученика крчке Богословије и искушеника манастира Крке) и дао му монашко име Данило; одликовао протојереја Војислава Шешума (пароха и архијерејског намесника сплитског), по одлуци Светог архијерејског синода СПЦ, правом ношења напрсног крста, а јереје Симу Љубоју (привременог пароха врличког) степеном протонамесника и Милана Тицу (привременог пароха врбничког) правом ношења црвеног појаса; прогласио Гојка Плавшу (Сињ) ктитором, Перу и Илију Миљковића (Миљковићи) великим добротворима и Илију Драгића (Канада) добротвором новоподигнутог Храма Свете великомученице Недеље у Дабру, а Стевана Узелца (Бргуд) добротвором Храма Светога Лазара у Бргуду; одликовао покојног протојереја-ставрофора Марка Плавшу граматом признања, а Јанка Ђурића и Јована Загорца похвалницом; преместио јереја Драгана Рајића (привременог пароха голубићког) за привременог пароха жагровићког; доделио канонски отпуст јереју Милану Тици (привременом пароху врбничком) због преласка у Архиепископију београдскокарловачку; разрешио дужности јереје Остоју Тегелтију (привременог пароха губинског) опслуживања упражњене парохије црнолушке, Љубишу Марића (привременог пароха босанскопетровачког) в. д. архијерејског намесника босанскопетровачког и Милана Драгића (привременог пароха отишићког) опслуживања упражњене парохије сињске, протонамесника Стевана Мрђена (привременог пароха Друге парохије книнске) опслуживања упражњене парохије жагровићке и протојереја Антонија Пинчетића (пензионисаног свештеника из Книна) опслуживања упражњене Прве парохије книнске; доделио на опслуживање јерејима Ђури Шуши (привременом пароху шушачком) упражњену парохију сињску, Душану Гајићу (привременом пароху стрмичком) упражњену парохију голубићку, Марку Срдићу (привременом пароху босанскограховском) упражњену парохију црнолушку, Николи Шкрбићу (супленту Богословије у Крки) упражњену парохију броничку, а протонамеснику Стевану Мрђену (привременом пароху Друге парохије книнске) упражњену Прву парохију книнску; поставио јеромонаха Хризостома Јевића (студента Богословског факултаеа у Београду и сабрата манастира Крке) за хонорарног службеника ЕЦС-а у Шибенику.[692]

[692] *Гласник СПЦ*, 1/1975, 5-6.

Дана 10. марта 1974. године, упокојио се пензионисани свештеник из Братишковаца, протојереј Урош Доброта.[693]

Свети архијерејски сабор је, 18. маја 1974. године, за ректора Богословије „Света три јерарха“ у манастиру Крки изабрао професора и дотадашњег в. д. ректора те Богословије, архимандрита Стефана Малетића.[694]

Комеморација поводом 60-годишњице смрти, 130-годишњице рођења и 100-годишњице монашења епископа далматинског Никодима Милаша обављена је у суботу, 19. априла 1975. године, у Цркви Светог Спаса у Шибенику. Заупокојену литургију служио је епископ далматински Стефан. Након литургије, епископ је одржао говор и парастос посвећен епископу Милашу, у присуству претходно исповеђеног целокупног далматинског свештенства, као и бројних Шибенчана.[695]

У поменутом говору, епископ Стефан је веома надахнуто говорио о овом великану васколиког православља, а, између осталог, рекао је: „... *Епископ Никодим Милаш је био ванредно надахнут човек вером и љубављу према Богу и свом народу. Одговорност пред Богом и људима је била најјача покретачка снага, која га је носила кроз велике напоре и борбе. У богољубљу и родољубљу је било надахнуће овог великог мужа и епископа... Све непријатељске стреле у духовном и политичком освајању Балкана у Милашево време, биле су уперене у православну цркву у Далмацији, која се сматрала непомирљивом духовном снагом, у борби против туђинштине било које врсте. У оно време Задар је био центар свих насртаја. Милаш је био дорастао тој ситуацији и том времену. Био је високог ума и образовања. Био је, такође, човек велике гласовитости и утицаја, и у свету, и код куће... Милашево перо је било његово најјаче оруђе, којим је тукао силнике и одбијао непријатељске стреле. Умео је вешто да збије свештенство и народ у густе редове. У народу се веровало да он може стати на пут свакој туђинској обести. Ту није био у питању 'клерикализам' Никодима Милаша, како неки, нажалост, и данас оцењују његову борбу. Очи народа у овом крају су биле уперене у њега, као и некада у турско доба у Србији у Макарија Соколовића. Мало је било људи, који су могли и смели тада да се суоче с оном тешком стварношћу... Он је био велики човек. Као што се из непосредне близине не види велико брдо, тако ни Милаша нису сагледали многи из његове најближе околине. Неки су га,*

[693] Исто, 6.
[694] *Гласник СПЦ*, 6/1974, 134.
[695] Милисав Протић, У част великог владике Никодима Милаша, *Православље*, 195-196/1975, 6.

чак, и целивали Јудиним пољупцем. Демонска и туђинска рука је радила непрестано на томе да Милашево име окаља, да му углед унизи, да га у народу омрзне, да га баце у разне паклене замке. Неки међу нашим људима су насели овом демонском делању. То су били најтежи Милашеви доживљаји... Као и многи велики људи и Никодим Милаш је био велики страдалник... Велики људи су као монете направљене од злата. Пропадају државе, пролазе времена и мењају се обичаји, али вредност злата остаје. Тако остаје вредност и великих људи. Остао је и епископ Никодим Милаш да се помиње... Остала су његова дела, његове заслуге, његов пример, који ће вечито инспирисати поколења љубављу према Богу и своме народу. Хвалећи се њиме нећемо бити у стању да исплетемо венац, који би био њега достојан. Угледајући се на њега и следујући његовим примером учинићемо највише у одуживању дуга према овом великом првосвештенику и духовном оцу... "[696]

На Спасовдан, 12. јуна 1975. године, на молбу епископа далматинског Стефана, епископ источноамерички и канадски Сава обавио је освећење обновљене „братске куће" (школе Доситеја Обрадовића) у Книнском Пољу и обновљеног Храма Светог Спаса у Цетини, у присуству великог броја верника.[697]

Не прекидајући дугу традицију видовданских зборова код Цркве Светог кнеза Лазара у Далматинском Косову, овај обичај прослављен је врло свечано и достојанствено и 1975. године. Свету архијерејску литургију служио је епископ далматински Стефан, уз саслужење 12 свештеника и тројице ђакона, и у присуству великог броја свештеника и верника из свих места Далматинске епархије. После свете литургије и величанствене литије, одржан је парастос косовским јунацима и њиховим следбеницима.[698]

Након богослужења, одржана је духовна академија, у оквиру које је епископ Стефан, у својој видовданској беседи, коју, због њене велике поучне вредности, готово у целости доносимо, између осталог, рекао: „... *Историчари сведоче да се ова читава долина прозвала Далматинским Косовом због тога што су се преци ових наших данашњих Косовљана доселили некада са Косова Поља. Сигурно је то и разлог што је на овом месту подигнута и црква Лазарица, која нас сваке године окупља око себе на прославу Видовдана. То је и разлог што смо данас овамо дошли, драга браћо и сестре.*

---

[696] *Православље*, 195-196/1975, 8.
[697] Хризостом Јевић, Из Далматинске епархије, *Православље*, 200/1975, 6.
[698] Исто, 6.

Пут од оног до овог Косова није био лак ни гладак. Исто тако, ни пут из других крајева – Србије, Херцеговине, Црне Горе, а највише Босне – одакле су се наши преци доселили у ове крајеве. Идући овамо, на целом том путу, они су сејали своје кости и проливали крв, и иза себе остављали гробове. Стога је тај пут био врло важан у одржавању везе са старим завичајима. У духовном и црквеном погледу те везе нису никада прекидане, и на овом путу није никада трава зарасла. Исто тако, најважнији догађаји, међу којима су видовдански доживљаји и косовске успомене, нису никада падале у заборав. То потврђују и наши дугогодишњи видовдански сабори код Далматинске Лазарице, а исто тако, ово наше данашње молитвено и братско виђење. Као што нису били исти крајеви из којих су наши преци досељавали у Далмацију, тако није било ни исто време када су долазили. Време тих досељавања протезало се скоро на три стотине година.

Међутим, разлози због којих су остављали своја огњишта у старим завичајима и овамо долазили, били су увек исти: жеља и тежња да сачувају – своју веру и народност. Отоманској сили нису били довољни градови и земље, држава и слобода, данак у новцу и крви. Непријатељ је тражио народну душу, која је живела вером у Бога, и увек била свесна свога права на слободу, и која се стално надала у победу Божје правде и истине. То је још једино остало чисто и нетакнуто после боја на Косову, јер је донесена одлука 'за царство небеско', које траје 'увјек и до вјека'. Чувајући то најдрагоцјеније благо, велики број наших предака је узмицао испред сурових освајача, остављао своја огњишта и долазио у ове крајеве, за које се држало у оно време да се у њима слободније дише.

Дошавши у ове крајеве, кратко време су наши преци слободније дисали. И овде су се смењивали разни освајачи. Они су се разликовали по пореклу и имену, али је кроз све њих деловала иста демонска сила, која је стално своје огњене стреле упирала у народну душу. У јеванђељу се прича како је сатана Христу у пустињи нудио сва блага овога света само да му се поклони. Тако су и овде сви освајачи нудили нашим прецима све што се могло дати, под условом, да се одрекну своје вере и народности.

Овде су наши дедови дуго времена били без просвете и школе, много пута незаштићени, гладни и голи. Међутим, народна душа је била наоружана 'штитом вере', па је увек била девичански чиста, отпорна, прекаљена и духовно слободна... Такав отпор је надахњивала она иста вера, која је од видовданског пораза и трагедије на Косову створила празник радости и наде у крајњу победу Божје истине и правде. Преко манастира и цркава, песме и гусала, породице и

васпитања, та вера је пренашана са колена на колено одушевљавајући свако ново поколење, догађаји из прошлости су обнављани и јединство народног духа одржавано... блаженство су наши преци осећали и онда када је по свим законима људског умовања изгледало да је све изгубљено. Гледано и из ових наших данашњих видика, по свим законитостима историјским, друштвеним и политичким, не бисмо ни ми били данас овде и славили Видовдан. Благодарећи милости Божјој и вери наших дедова, ми данас славимо Видовдан, и славиће га наша нова покољења за много векова...

И наше ново време има своје тешкоће у многим стварима. Велико померање људи из села у градове, из једног краја у други, а особито у туђе земље, није само питање друштва и државе, већ и наше Цркве. Свака биљка мора да болује, која се пресађује из једног места у друго. Још теже болују људи који напуштају своја огњишта и завичаје тражећи за себе ново тле и ново сунце. Ту су још многа друга искушења, која је собом донело наше модерно време...

И данас, као и увек раније, могу нам помоћи искуства и поруке наших великих предака. Међу овима прво место заузимају косовски мученици, на челу са Светим кнезом Лазаром. Они ће данас бити најзадовољнији, ако осете да своју захвалност према њима изразимо чврстом и јаком вољом да следујемо њиховом примеру напајајући се на дубоком извору њихове вере. Тако ћемо и најдостојније прославити Видовдан... "[699]

У Каменској парохији у Врби, удаљеној свега 5-6 километара од Гламоча, 10. августа 1975. године, митрополит дабробосански Владислав и епископи бањалучки Андреј и далматински Стефан, уз присуство више од 5.000 Гламочана и људи из разних крајева Југославије, извршили су свечано освећење монументалне Цркве Светог Јована крститеља, задужбине митрополитовог ујака Веселина Наерловића и његове супруге Пауле.[700]

У недељу, 19. октобра 1975. године, епископ далматински Стефан извршио је освећење Храма Рођења Пресвете богородице у Пољицима код Задра, а затим, 27. октобра, обновљеног Храма Свете тројице у Обровцу и, 2. новембра, обновљеног Храма Светог евангелисте Луке у Мокром Пољу.[701]

Током 1975. године, на простору Епархије далматинске обављено је освећење и обновљеног Храма Светих апостола Петра и Павла у Сињу,

[699] Исто, 7.
[700] Милисав Протић, Освећење нове цркве у Врби Гламочкој, *Православље*, 203/1975, 2.
[701] *Православље*, 211/1976, 8.

обновљене капеле Светог великомученика Георгија у Пађенама, обновљене капеле Светог великомученика Георгија у Бјелини, два звона при Храму Светог Јована крститеља у Врби и новоподигнуте капеле Светог архиђакона Стефана у Голубићу.[702]

Поред наведених, епископ Стефан је, у току ове године, обавио и многе друге архијерејске послове. Тако је: замонашио Радована Лазиницу (искушеника и ученика Богословије у манастиру Крки) и дао му монашко име Сава, Момира Крчу (ученика Богословије и клирика Епархије зворничкотузланске) и дао му монашко име Лонгин и Вељка Богуновића (свршеног богослова и искушеника манастира Крупе) и дао му монашко име Никанор; рукоположио богослова Србу Видаковића у чин ђакона, а затим и презвитера, парохијског ђакона Жарка Аничића (из Задра) у чин презвитера, монаха Никанора Богуновића (свршеног богослова и сабрата манастира Крке) у чин јерођакона, а монахе Саву (Лазиницу), Георгија (Јаковљевића), Данила (Јокића) и Лонгина (Крчу) у чин ђакона, а затим и у чин јеромонаха; рукопроизвео за чтеце ученике Богословије у манастиру Крки Мику Радовановића, Саву Тодоровића, Крстана Мацановића, Вају и Млађена Јовића, Владу Кецмана и Ристу Перића; преместио јереје Бранка Миланковића (привременог пароха скрадинског) за привременог пароха голубићког и Петра Јовановића (привременог пароха бргудског) за привременог пароха бенковачког; разрешио јереје Душана Гајића (привременог пароха стрмичког) дужности опслуживања великоцвијетнићке, мартинбродске и куленвакуфске парохије, Ђуру Скочића (привременог пароха Прве парохије задарске) дужности опслуживања Друге парохије задарске и Бранка Миланковића (привременог пароха голубићког) дужности опслуживања упражњене парохије скрадинске, игумане Георгија (Лончара) дужности опслуживања упражњене парохије бенковачке и Павла (Козлицу) дужности опслуживања упражњене парохије крупске, а јеромонаха Хризостома (Јевића) дужности хонорарног писара ЕЦС-а и протојереја-ставрофора Војислава Шешума (пароха и архијерејског намесника сплитског) дужности почасног члана ЕЦС-а; поставио Србу Видаковића за привременог пароха упражњене парохије у манастиру Рмњу, јеромонаха Саву (Лазиницу) за администратора упражњене парохије ивошевачке, јереја Николу Шкрбића (суплента Богословије у манастиру Крки и администратора парохије врбничке) за почасног члана ЕЦС-а у Шибенику, свршеног богослова Петра Перића за хонорарног службеника ЕУО-а у Шибенику, јеромонаха Данила (Јокића) за

[702] *Гласник СПЦ*, 2/1976, 30.

администратора упражњене парохије кистањске, јереја Жарка Аничића за привременог пароха упражњене Друге парохије задарске и протојереја-ставрофора Војислава Шешума (пароха и архијерејског намесника сплитског) за архијерејског епархијског заменика; поверио на опслуживање јерејима Срби Видаковићу (привременом пароху мартинбродском) упражњену великоцвијетнићку и куленвакуфску парохију, Рајку Марићу (привременом пароху братишковачком) упражњену парохију скрадинску и Петру Јовановићу (привременом пароху бенковачком) упражњене парохије у Бргуду и Кули Атлагића, а јеромонаху Георгију (Љесковцу) упражњену парохију крупску; доделио канонски отпуст протојереју Милану Богдановићу (пензионисаном професору крчке Богословије) због преласка у редове клира Архиепископије београдскокарловачке; одликовао јереје Рајка Марића, Николу Кричку и Душана Гајића правом ношења црвеног појаса, а Богољуба Попца, Илију Летића и Николу Рајића чином протонамесника, затим, синђела Јована (Павловића) чином протосинђела, јеромонахе Василија (Вадића) чином синђела и Митрофана (Кодића) правом ношења црвеног појаса; прогласио Веселина Наерловића (Буенос Аирес) за ктитора Храма Светог Јована претече и крститеља у Врби.[703]

У другој половини ове године у већини храмова Епархије далматинске обављене су прославе поводом 800-годишњице рођења Светог Саве: у манастиру Драговићу (на Малу Госпојину), у Брибиру (на Св. Јоакима и Ану), у Гламочу (на Крстовдан), у Кричкама (28. IX), у Сплиту (11. X), у Шибенику и Задру (у недељу, 12. X), у Книну (на Покровдан), у Пољицима (19. X), у Обровцу, Скрадину, Бјелини и Кањанима (на Свету Петку), у Штикову (на Св. Луку), у Мокром Пољу (2. XI), у Коњевратима (на Митровдан), у Добропољцима (на Ђурђиц), у манастиру Крки (на Аранђеловдан), у Дицму (у недељу, 23. XI).[704]

И ове године Епархија далматинска остала је без двојице својих свештеника, јер су се упокојили, најпре пензионисани парох из Брибира, протојереј Божидар Магуд (27. марта), а свега десетак дана касније (8. априла) и епархијски архијерејски заменик и архијерејски намесник шибенски, пртојереј-ставрофор Јаков Мандић.[705]

Као и све претходне, и 1976. година, била је испуњена многим архијерејским активностима епископа далматинског Стефана. У Саборном храму

[703] Исто, 30-32.
[704] *Православље*, 211/1976, 8.
[705] *Гласник СПЦ*, 2/1976, 32.

у Шибенику, одржан је (14. априла) парастос страдалом свештенству (протојерејима, јеромонасима, јерејима и богословима) Епархије далматинске у Другом светском рату, који је, после архијерејске литургије, служио епископ Стефан, уз саслужење шест свештеника и једног ђакона, и у присуству скоро целог епархијског свештенства, јер су тог дана имали заједничко исповедање.[706]

Видовдан код цркве Лазарице, на Далматинском Косову, свечано је прослављен и 1976. године. Свету архијерејску литургију служио је владика Стефан, уз саслужење десеторице свештеника и у присуству великог броја верника. Након литије око храма, у црквеној порти је одржана традиционална видовданска духовна академија, у оквиру које је епископ Стефан одржао видовданску беседу. На крају програма, одржан је парастос косовским јунацима и свима, који су, после њих, дали своје животе за одбрану вере и отаџбине.[707]

У Сплиту и Солину, 11. и 12. септембра 1976. године, одржане су велике свечаности РКЦ поводом двоструког јубилеја: 1300-годишњице крштења Хрвата и 1000-годишњице подизања Госпе од Отока у Солину (првог светишта посвећеног Пресветој Богородици). Папу Павла VI заступао је кардинал Фрањо Шепер, а СПЦ епископ далматински Стефан, који је, том приликом, у Сплитској катедрали одржао поздравни говор у ком је поздравио кардинала Шепера, папине легате, присутне кардинале, реиса-ул-улему, митрополите, надбискупе и бискупе, свештенство, свештеномонаштво и монаштво, а затим изразио задовољство што у име СПЦ, Епархије далматинске, али и у своје лично име може да честита овај двоструки јубилеј. Епископ Стефан се осврнуо и на прошла времена, оптерећена неспоразумима, гресима, погрешним схватањима и промашајима у односима између сестринских цркава. Говорећи о заједничком доласку Срба и Хрвата, из старе славенске постојбине на Балкан, владика је истакао да су они заједно делили тешку историјску судбину, али и духовне препороде, примањем хришћанства, које их је брзо подстакло на религиозна, државничка, културна и уметничка стваралаштва. Говорећи о орођавању и узајамном помагању старих српских и хрватских владара, епископ Стефан је истакао да се некада далеко више осећало заједништво и блискост у Христу и у хришћанској одговорности једних према другима, него што су биле националне, верске, културне, језичке и друге специфичности. На крају говора, епископ Стефан је истакао да је то историјска прилика да се превазиђу историјски неспоразуми, погрешна схватања и

[706] *Православље*, 221/1976, 4.
[707] *Православље*, 225-226/1976, 6.

оптерећеност историјским промашајима и гресима и да томе могу сви много допринети, али црквени људи највише.[708]

Епископ Стефан је, током 1976. године, обавио освећење: обновљеног Храма Светог пророка Илије у Церањама (2. маја), обновљеног парохијског дома у Бјелини (9. маја), обновљене капеле Светог Јована крститеља на Светињи (22. маја), обновљеног Храма Светог Јована крститеља у Бањцима (7. јула), обновљеног Храма Светих апостола Петра и Павла у Полачи (12. јула), оштећеног пожаром, који се десио 2. марта 1975. године, затим, новоподигнутог Храма Свете великомученице Недеље у Развођу (1. августа), звоника и звона на новоподигнутој капији у манастиру Крки, обновљеног Храма Светог архистратига Михаила у Задру (22. августа), новоподигнуте капеле Светог Јована крститеља у Врби (28. августа), обновљеног Храма Светог оца Николаја у Кистањама (12. децембра) и обновљеног звоника и звона при Храму Светог оца Николаја у Нос Калицима (26. децембра).[709]

У току ове године, епископ далматински Стефан, поред наведених, није запоставио ни друге архијерејске обавезе. Тако је: рукоположио свршене богослове Ђорђа Кнежевића, Бошка Гагића и Душана Остојића за ђаконе, а затим овог последњег и за презвитера; преместио јереја Дмитра Лалића (привременог пароха драговићког) за привременог пароха ервеничког, а јеромонахе Данила Јокића и Саву Лазиницу (сабрању манастира Крке) за сабрању манастира Драговића; разрешио дужности јереје Рајка Марића (привременог пароха братишковачког) опслуживања упражњене парохије скрадинске и Јована Ћакића (привременог пароха мокропољског) опслуживања упражњене парохије ервеничке; поставио новорукоположене ђаконе Ђорђа Кнежевића за привременог парохијског ђакона сплитског и Бошка Гагића за привременог парохијског ђакона книнског, новорукоположеног свештеника Душана Остојића за привременог пароха скрадинског, а јеромонахе Саву Лазиницу за администратора упражњене парохије драговићке и Данила Јокића за намесника манастира Драговића; одликовао јереје Јована Ћакића (привременог пароха мокропољског), Бошка Матића (привременог пароха у Кричкама), Милана Вуковића (привременог пароха марковачког) и Крсту Максића (привременог пароха плавањског) правом ношења црвеног појаса, а јерођакона Григорија (Калинића) чином протођакона;

[708] Говор епископа далматинског Стефана на слављу хрватске Римокатоличке цркве у Сплитској катедрали, *Православље*, 229/1976, 1.
[709] *Гласник СПЦ*, 2/1977, 27.

одликовао архијерејским похвалницама Марка Новаковића и Васу Калања (Бјелина) и Весељка Шушу (Колашац), а архијерејским граматама признања Николу Мијаковца (Марковац), Николу Миланковића (Бањци), Милана Драгичевић (Полача), Николу Манојловића, Тодора Покрајца и Шпиру Цвијетића (Развође).[710]

Крајем марта 1976. године, пред Црквеним судом Епархије далматинске, Марија Штрбац (рођена Бабић), радница из Задра, покренула је бракоразводну парницу против свог супруга Душана Илића. С обзиром да је, у том тренутку, Душаново место боравка било непознато, овај суд му је, по службеној дужности, за заступника поставио Николу Рајића (пароха шибенског) у циљу окончања овог брачног спора.[711]

У овој години, тачније, 13. јула, упокојио се пензионисани свештеник из Задра, протојереј Љубомир Врцељ.[712]

У току 1977. године, епископ далматински Стефан обавио је низ архијерејских активности. Тако је: замонашио Светка Ракиту (искушеника манастира Крке и ученика завршне године Богословије у Крки) дајући му монашко име Атанасије; рукоположио Славка Зорицу (суплента крчке Богословије) и Милана Савића (свршеног богослова) у чин ђакона, а затим и у чин презвитера, Бошка Гагића (парохијског ђакона книнског) у чин презвитера, а монаха Атанасија Ракиту у чин јерођакона, а затим и у чин јеромонаха; обавио освећење обновљеног Храма Светог архангела Михаила у Мирањама (12. јула) и новог иконостаса у Храму Успења Пресвете богородице у Прекаји (28. августа); одликовао, односно рукопроизвео протосинђела Јована Павловића (професора Богословије у манастиру Крки) у чин архимандрита, а јереје Мирка Скробоњу (привременог пароха у Биљанима Горњим) и Здравка Тепића (привременог пароха у Биочићу) правом ношења црвеног појаса; рукопроизвео за чтеце ученике завршног разреда крчке Богословије Госту Исаиловића, Миладина Вукомановића, Недељка Божића, Милорада Душанића и Остоју Пејаковића; разрешио дужности почасног чланства ЕЦС-а протосинђела Јована (Павловића) и јереја Николу Шкрбића и њихове заменике протојереје Антонија Пинчетића и Марка Андровића, затим, архимандрита Стефана Малетића ректора крчке Богословије и епархијског судског тужиоца, јереје Драгана Рајића (привременог пароха

[710] Исто, 27.
[711] *Гласник СПЦ*, 4/1976, 84.
[712] *Гласник СПЦ*, 2/1977, 27.

жагровићког) администрирања упражњеном парохијом пађанском, Србу Видаковића (привременог пароха мартинбродског) опслуживања упражњене вођеничке, бјелајске и крњеушке парохије, Петра Јовановића (привременог пароха бенковачког) администрирања парохијом у Кули Атлагића, Крсту Максића опслуживања упражњене парохије отонске, а протонамесника Стевана Мрђена опслуживања Друге парохије книнске и ђакона Миленка Поповића писара ЕЦС-а и хонорарног шибенског ђакона (због одласка на одслужење војног рока); за нове чланове ЕЦС-а поставио архимандрита Стефана Малетића (ректора Богословије) и протонамесника Богољуба Попца (привременог пароха имотског), а за њихове заменике протонамеснике Стевана Мрђена (архијерејског намесника книнског) и Николу Рајића (привременог пароха шибенског), а јереја Николу Шкрбића (привременог пароха книнског) за тужиоца ЕЦС-а, протонамесника Николу Рајића за хонорарног епархијског благајника, јереје Бошка Гагића за привременог пароха отонског, уз обавезу опслуживања и парохије жагровићке, Милана Савића за привременог пароха вођеничког, уз обавезу опслуживања бјелајске и крњеушке парохије и Славка Зорицу за администратора парохије у Кули Атлагића; доделио канонски отпуст јеромонаху Артемију (Радосављевићу) због преласка у Епархију рашкопризренску и Мики Радовановићу (бившем економу Богословије у манастиру Крки) због преласка у Епархију зворничкотузланску; примио у клир Светка Ракиту (ученика Богословије у манастиру Крки) из Епархије бањалучке; лишио свештеничког чина (пресудом ЕЦС-а) јереја Драгана Рајића (привременог пароха жагровићког) и избрисао га из списка епархијских свештенослужитеља, чиме је био лишен свих јерархијских права у СПЦ и враћен у ред мирјана.[713]

И у последњој години свог епископовања на трону Епархије далматинске, епископ Стефан био је врло активан. Тако је у току 1978. године: рукоположио јеромонаха Никанора Богуновића (сабрата манастира Крупе и студента Духовне академије у Москви) у чин јеромонаха, а свршеног богослова Крстана Мацановића у чин презвитера и, као јереја, поставио га за привременог пароха губинског; преместио јереје Славка Зорицу (администратора парохије у Кули Атлагића) за привременог пароха врбничког, Остоју Тегелтију (привременог пароха губинског) за привременог пароха марковачког, Милана Вуковића (привременог пароха марковачког) за привременог пароха Друге парохије шибенске, а јереја Петра Јовановића (привременог пароха бенковачког) за администратора парохије у Кули Атлагића; одликовао граматом признања Николу

[713] *Гласник СПЦ*, 2/1978, 30-31; 4/1981, 74-75.

Ковачевића (Задар); вратио свештенички чин јерејима Јосифу Кошевићу и Јанку Трбовићу (привременим паросима церањским) и дао им канонски отпуст због преласка у Епархију средњезападноамеричку.[714]

Допринос свештенства у обнови српских православних богомоља

Поред своје духовне мисије – служења Богу, као свог основног задатка и обавезе, и руковођење обновом и изградњом храмова може се, такође, сматрати једном од редовних свештеничких обавеза, јер да би богослужењем окупљали вернике, како би их приближили Богу, морају имати храмове. Дакле, активност свештенства на обнови и подизању храмова најтешње је повезана са њиховом духовном мисијом.[715]

Као што је већ речено, СПЦ је из Другог светског рата изашла разорена, опустошена и обезглављена, али не и уништена. Осим људских жртава, непријатељ је, где год је могао, уништавао и њене светиње, односно рушио, палио, пљачкао и скрнавио храмове, односећи из њих иконе и друге реликвије.[716]

У обнови ратом уништених и оштећених богомоља највећи терет поднео је народ најсиромашнијих крајева, где су и била највећа разарања и страдања српског народа, али не треба заборавити ни прилоге исељеника у изградњи и обнови цркава, у њиховој тежњи за ктиторством.

Предводник високе црквене јерархије у обнови и градњи нових храмова био је патријарх Герман, али велике заслуге припадају и владикама, под чијом се управом одвијало црквено градитељство. „*Неки... епископи показали су апостолски жар и прегалаштво у тој изградњи... Далматински епископ Стефан оснива Фонд за изградњу и оправку храмова, и успева да се готово све, односно, четрдесетак цркава уреди за богослужење*.“[717]

У овом црквеном градитељству, већина свештеника је, не само организовала изградњу и обнову богомоља, већ у њој и лично учествовала, подстичући тако, личним примером, и своје парохијане да се одазову потреби вере. Свештеници се нису либили тешких, али и високостручних грађевинских послова, почев од крчења и чишћења рушевина или копања темеља до израде

[714] *Гласник СПЦ*, 4/1981, 74-75.
[715] Олга Срдановић – Бараћ, Обнова српских православних богомоља после Другог светског рата и допринос свештенства тој обнови, *Гласник СПЦ*, 3/1978, 61-62.
[716] Исто, 62.
[717] Исто, 63.

пројеката и нацрта, уметничких дубореза и иконописа. Својски су се лаћали посла, као приучени зидари, молери, бетонљери, фасадери, столари, керамичари, паркетари, лимари, ковачи, електричари, стаклари, водоинсталатери, кречари, циглари, црепари, фарбари итд. Готово да нема парохијског свештеника, односно јереја, који није личним физичким радом учествовао у обнови, а у самој изградњи су се ангажовали или појединачно, подстичући тако и своје парохијане, или групно. [718]

У Далматинској епархији, као изузетно предузимљиви и способни градитељи, показали су се: прота Стеван Мрђен, који је подигао цркву у Книну и обновио неколико других, протонамесник Симо Љубоја, који је личним учешћем оспособио за богослужење цркве у Маринковцима, Босанском Грахову, Маовицама, Уништима и Врлици, јереји Ђуро Клајић из Вогана, Мирко Скробања из Смилчића, Никола Кричко из Обровца, Петар Јовановић из Бенковца, Милан Вуковић из Марковца итд.[719]

[718] Исто, 64.
[719] Исто, 66.

ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА ЗА ВРЕМЕ ЕПИСКОПА НИКОЛАЈА МРЂЕ (1978-1992)

ИЗБОР И УСТОЛИЧЕЊЕ НИКОЛАЈА МРЂЕ ЗА ЕПИСКОПА ДАЛМАТИНСКОГ

Избором епископа далматинског Стефана (Боце) за епископа упражњене Епархије жичке, Свети архијерејски сабор је, својом одлуком АС бр. 37/зап. 61 од 1. јуна 1978. године, за епископа упражњене Епархије далматинске изабрао дотадашњег епископа аустралијско-новозеландског, Николаја Мрђу.[720]

Свечани чин устоличења владике Николаја[721] обавио је епископ жички Стефан у Саборној цркви у Шибенику, 25. јуна 1978. године, уз присуство већег броја архијереја и свештеника, као и представника власти СРХ и СР БиХ.[722]

Предајући жезло и честитајући новоизабраном епископу Николају, епископ Стефан је, поред осталог, рекао да осећа велику част и срећу што управо њему, после 19 година владиковања у Епархији далматинској, може предати жезло далматинских епископа, јер је, као дугогодишњи ректор Богословије и старешина манастира Крке, био један од његових најближих и најзаслужнијих сарадника и на тај начин већ задужио великим заслугама СПЦ, а нарочито Епархију далматинску.[723]

---

[720] *Гласник СПЦ*, 8/1978, 182.

[721] **Николај (Мрђа)** – епископ далматински и митрополит дабробосански, световно Гојко Мрђа, рођен је у селу Смољани, заселак Крња Јела – код Босанског Петровца, 30. августа 1928. године. Као питомац Српског привредног друштва *Привредник* одлази (1940) на школовање у Смедеревску Паланку. После ниже гимназије уписује Богословију у Призрену (1946). Замонашио се 1953. и исте године рукоположен у чин јерођакона, а 1961. у чин јеромонаха. По завршетку Богословског факултета у Београду, Свети архијерејски синод СПЦ га, 1957. године, поставља за суплента Богословије Светог Саве у манастиру Раковици, где остаје све до 1963. године. Свети архијерејски синод му, 1964. године, поверава обнављање Богословије у манастиру Крки, при чему је, истовремено, вршио дужност управника двогодишње Богословије, старешине манастира и пароха манастирске парохије. Отварањем петоразредне Богословије (1966), постављен је за њеног ректора. На овој дужности га затиче и избор за аустралијско-новозеландског епископа (1973). Након плодног рада у Аустралији и на Новом Зеланду, за епископа далматинског изабран је 1978. године. Највише његовим залагањем подигнута је нова зграда Богословије. За време његовог епископовања Далматинском епархијом, подигнуто је седам нових цркава и шест црквених објеката, а покренут је и часопис *Истина* (1988). Године 1992., Свети архијерејски сабор СПЦ је епископа Николаја изабрао за митрополита дабробосанског, са седиштем у Сарајеву. Умро је у Фочи, 27. октобра 2015. године, и сахрањен у манастиру Добрун.

Литература: Митрополија дабробосанска: Упокојио се у Господу Митрополит дабробосански Николај (29.октобар2015.),www.spc.rs/sr/upokojiose_u_gospodu_mitropolit_dabrobosanski_nikolaj. Приступљено 31. јануара 2018.

[722] *Гласник СПЦ,* 9/1978, 228.

[723] *Православље*, 272/1978, 8.

Након увођења у трон далматинских епископа, епископ Николај Мрђа је у својој беседи, између осталог, рекао: „... *Никад у својим сновима нисам могао да се загледам на једно овако високо, славно, и у исто време тешко место.... Ово је веома славна и древна Епархија, пребогата духовним драгоценостима, старим храмовима, светилиштима, традицијом, значајним историјским личностима, великим славним људима, народним и духовним вођама, великанима, јунацима и мученицима за веру и отаџбину. Међу овима су велика имена мојих претходника блажене успомене епископа: Стефана Љубибратића, Симеона Кончаревића, Никодима Бусовића, Стефана Кнежевића, Никодима Милаша, Иринеја Ђорђевића и још многих других... Примајући жезал далматинских епископа осећам се као некада Мојсије, кога је Бог слао у помоћ Израиљу, и који је говорио: '... Али неће ми веровати, нити ће слушати гласа мојега'... А Господ му рече: 'Иди, ја ћу бити са твојим устима и учићу те шта ћеш говорити... Тај жезал узми у руку, њиме ћеш чинити чудеса'... Ето, и ја сам уверен да је ова небеска порука и данас мени упућена. Одатле ми толика смелост да дођем овамо, на ову веома древну столицу далматинских епископа и да прихватим овај жезал, који ми је данас уручен....*

Ако очекујете од мене наговештај о плану и програму рада, молим Вас да примите моја уверења да ће мој план бити само оно што је постављено у Еванђељу Христовом. Метода моја је већ заснована на она два еванђелска начела о љубави према Богу и ближњему. Ако овде буде љубави, лако ће се решити сви проблеми: међусобни односи међу нама православнима; односи између нас и браће римокатолика, који су у већини у овом крају; између Хрвата и Срба; између верујућих и неверујућих...“[724]

Затим се, у име свештенства и народа Епархије далматинске, али и у своје лично име, захвалио епископу Стефану на свему што је за 19 година епископског рада учинио за Далматинску епархију, али и за њега лично. Захвалио се, исто тако, присутном шибенском бискупу – Јосипу Арнерићу, уз обећање да ће учинити све што је у његовој моћи у развијању добрих и еванђелских односа између браће римокатолика и православаца. Речи захвалности упутио је и представницима народних власти, који су дошли на свечаност устоличења, поручивши им да ће чинити све што може у развијању добрих односа између Цркве и државе, као и између Срба и Хрвата и свих осталих националности. И на

[724] Исто, 8-9.

крају, епископ Николај се захвалио присутним архијерејима, свештенству и народу, односно свима који су дошли на ову свечаност.[725]

На свечаном ручку, уприличеном поводом устоличења епископа далматинског Николаја, први је, као домаћин, здравицу одржао епископ Стефан и том приликом поздравио госте: епископа Николаја, бискупа шибенског – Јосипа Арнерића, архијереје, председника КВП СРХ - Ивана Лалића, представнике народних власти СР БиХ и СО Шибеник, суграђане Шибенчане, представнике црквених општина, сараднике, свештенство и остале присутне и захвалио им се што су нашли времена да присуствују свечаности устоличења новоизабраног епископа далматинског Николаја, а затим и на дугогодишњој успешној сарадњи.[726]

После њега говорили су: председник КВП СРХ - Иван Лалић, бискуп шибенски – Јосип Арнерић, архијерејски заменик Епархије далматинске – протојереј ставрофор Војислав Шешум, професор Марко Маринчић, адвокат Вељко Губерина, свештеник из САД – Драгољуб Павићевић, јереј из Ливна – Мирко Јамеџија. Сви ови говори односили су се на лепе жеље и честитке новоизабраном епископу Николају, као и на захвалност епископу Стефану за његов 19-годишњи изузетно успеша и плодан рад у Епархији далматинској.[727]

На крају, епископ Николај је узвратио поздравом на све поздраве и у својој здравици рекао да ће чинити све што се буде могло на развијању хришћанске љубави и сарадње између Римокатоличке и Православне цркве и на унапређењу добрих братских односа између хрватског и српског народа, као и између верујућих и неверујућих, између цркве и Државе и између људи уопште.[728]

ПРОСЛАВА 15-ГОДИШЊИЦЕ РАДА БОГОСЛОВИЈЕ У МАНАСТИРУ КРКИ

У недељу, 27. октобра 1979. године, Богословија „Света три јерарха“ у манастиру Крка, прославила је 15-годишњицу свога рада. Свечаност је почела у цркви светом архијерејском литургијом, коју су служили митрополит дабробосански Владислав, изасланик Светог архијерејског синода СПЦ, епископ

[725] Исто, 9.
[726] Исто, 10
[727] Исто, 10.
[728] Исто, 10.

далматински Николај и лепавински Јован, дугогодишњи професор ове школе. Пред крај литургије, епископ Николај поздравио је изасланика Светог архијерејског синода, митрополита Владислава, а затим се обратио окупљеном народу, изразивши, том приликом, велику радост што га види у толиком броју, окупљеног око професора и ученика Богословије, истичући да је оцена народа о раду ове школе најтачнија и најбоља. Владика Николај је, затим, говорио о користи и значају ове школе за СПЦ и на крају честитао славље професорима и ученицима Богословије. Митрополит Владислав се захвалио на поздраву, а затим обраћајући се окупљеном народу изнео кратак историјат везе између Цркве у Босни и Цркве у Далмацији, подсећајући да су дабробосански митрополити били егзарси пећких патријараха за Далмацију. На крају је упутио поруку верницима да остану постојани у својој вери и да је чувају као највеће благо. На свечаној седници Наставничког савета Богословије, која је представљала други део ове свечаности, архимандрит Стефан Малетић изнео је податке о раду и резултатима Богословије у току петнаестогодишњег рада, истичући, при том, податак да је у том периоду ова школа, као круну свог успеха, успела да изнедри и подари СПЦ 226 свршених ученика. После седнице Наставничког савета, одржана је духовна академија, коју је отворио архимандрит Стефан. Програм су, уз одушевљено рецитовање ученика Богословије двеју родољубивих песама (Владислава Петковића Диса и Велимира Рајића), изводили хорови ученика Богословије и свештеника Епархије далматинске, а најважнија и најзапаженија тачка ове академије било је предавање професора Богословије Љубинка Видаковића о манастиру Крки као културно-просветном центру у прошлости. За заједничком „трпезом љубави“, госте је, најпре, поздравио владика Николај и том приликом се осврнуо на почетке, почев од саборске одлуке од 4. марта 1964. године, и услове рада ове Богословије, а затим се захвалио присутнима на посети и учешћу у овом слављу. На ове поздраве први је одговорио митрополит Владислав и још једном похвалио руководство и рад Богословије, а затим и прота Војо Шешум, парох сплитски и архијерејски заменик епископа далматинског, и прота др Душан Кашић, у име представника богословских школа. Скуп је поздравио и свештеник Милан Јанковић, краће време наставник у овој школи, а протонамесник Драгиша Алимпић, бивши ученик Богословије, дао је израза својим осећањима у надахнутој песми о манастиру Крки као духовном расаднику и центру за васпитавање младих свештеничких кадрова.[729]

[729] Душан Кашић, 15 година рада Богословије у манастиру Крки, *Православље*, 304/1979, 1.

ПОКУШАЈ НАСТАВКА ИЗГРАДЊЕ ХРАМА СВЕТОГ САВЕ У СПЛИТУ

Иако се Срби у Сплиту помињу много раније, тек крајем 19. века почели су да се договарају око подизања свог храма. Наиме, почело је тако што је „*Христифор Тузлић оставио... тестаментом, од 24. марта 1862. године, насљеднику Кости Вучковићу 2.500 царских форинти да 'овом свотом припомогне кад би се у Сплиту зидала православна црква.' Вучковић је, 9. августа 1862., закључио споразум са сплитском општином, којим је купио земљиште звано 'Мирчета' за зидање храма тако што је 2/5 добио бесплатно, а 3/5 за 2.400 царских форинти... Коста Вучковић је својим тестаментом од 24. септембра 1893. године завештао да његов наследник Стеван Перовић преда Епископској консисторији у Задру 2.500 царских форинти ради извршења жеље Христифора Тузлића. Када је Перовић предао новац био је испуњен завјет Христифора Тузлића.*“[730] У Задру је 1899. године основан одбор за градњу православне цркве, на челу са далматинским епископом Никодимом Милашем. До тада су сплитски православци, ради задовољења својих верских потреба о већим празницима (Божићу и Васкрсу), одлазили у православну богомољу у селу Дицму, код Сиња. Пред Први светски рат, њима је, за црквене потребе, своје просторије уступала Управа Соколсгог друштва у Сплиту. После рата, „*Војно министарство им је уступило бившу аустроугарску касарну, коју ће прилагодити за своје духовне потребе. Та касарна некада је припадала Католичкој цркви и служила је као самостан калуђерица реда св. Марије. Доласком Француза у Сплит овај самостан је расформиран и узет је за војне потребе. Аустрија је... продужила војно власништво над овом зградом. Настанком Краљевине Југославије, ова војна установа припала је Војном министарству...*“.[731] Сплитска православна ЦО, која је формирана 1922. године, покренула је иницијативу за подизање великог храма у њеном дворишту, али је пре тога (1933), због регулационог плана градских власти, обављена замена непокретности, односно размена имовине између државе и ЦО, тако што је укњижено земљиште на име Косте Вучковића замењено за парцелу на којој се налазила жандармеријска касарна. Залагањем сплитског пароха, Сергија Урукала, изабран је одбор за прикупљање помоћи, која је почела стизати из разних крајева. Уследила је организована кампања у Сплиту (1936)

[730] Вељко Ђурић Мишина, *Шта ће у Сплиту Свети Сава*, Београд 2007, 24.
[731] Божидар Јововић, наведено дело, 74.

против изградње српског православног храма, иницирана од стране Бискупског ординаријата у Сплиту. Општинска управа издала је ЦО у Сплиту, 2. октобра 1937. године, грађевинску дозволу за изградњу Храма Светог Саве. Упркос великом отпору и католичке цркве и јавности „*Освештавање темеља новог храма у Сплиту, обављено је 10. октобра 1939...*“[732] Тако је „*Почело... зидање замашне црквене грађевине, али је наступање ратних времена обуставило даљу градњу...*“[733] До почетка рата, подигнути су зидови висине осам метара.

По завршетку рата, радови на храму нису настављени, а молбе епископа далматинског и ЦО, градским властима, за наставак радова или закровљење објекта (1969. и 1978.) нису уродиле плодом. Наиме, 25. септембра 1969. године, Савет за урбанизам општине Сплит донео је закључак да се не одобрава довршење, а ни привремено закровљење објекта СПЦ на Оброву у Сплиту, јер, како је наведено у закључку, није усклађен са споменичком заштитом средњевековних објеката, у чијем окружењу се налази. Девет година касније, 21. децембра 1978, поново је одбијен захтев ЦО за закровљење Цркве Светог Саве, с образложењем да се нису промениле околности, односно да се овај православни храм не уклапа у амбијентално окружење, јер није грађен у романском стилу, па се као такав не уклапа у комплекс културно-историјских споменика, чији је најзначајнији део Диоклецијанова палата.[734]

Преписка је настављена и у априлу 1980. године, када је председник стручне комисије при Светом архијерејском синоду СПЦ, епископ далматински Николај, обавестио КВП СО Сплит да је најсврсисходније решење да се проблем довршења Храма Светог Саве препусти Заводу за заштиту споменика културе у Сплиту, додајући, при том, да канонски прописи православне цркве налажу да је немогуће напустити грађевину, јер се ради о посвећеном месту. Међутим, Завод је одговорио да би, ипак, изграђене делове храма требало уклонити и на том месту градити нови, који не би угрожавао градитељске и просторне вредности у свом окружењу, са чим се нису сложили представници СПЦ. У стручним расправама за или против довршења храма искристалисала су се два, међусобно супротстављена, мишљења. Као разлози за наставак градње ове православне богомоље навођени су: власништво ЦО Сплит над већим делом бившег комплекса бенедиктинки; уметничка вредност и уклопљеност у околни просторни распоред

[732] Вељко Ђурић Мишина, *Шта ће у Сплиту Свети Сава...*, 42.
[733] Божидар Јововић, наведено дело, 75.
[734] Коста Чавошки, Недовршени храм Св. Саве у Сплиту – пробни камен верске и националне трпељивости, *Православље*, 524/1989, 10.

њеног, до тада изграђеног дела, као и пораст броја верника, а самим тим и потребе за прикладним објектом за задовољење њихових верских потреба, обреда, опхода итд. Друга страна сматрала је да би најбоље било да се храм потпуно сруши и на његовом месту изгради нови, који би одговарао новим урбанистичким, архитектонским и стилским захтевима или измести на неко друго место, уз коришћење већ подигнутих зидова или према потпуно новом пројекту. Тако би ЦО добила пространији и функционалнији објекат, а било би обезбеђено и уређење простора бившег самостана. Ова страна је као аргументе наводила и то што у сплитском историјском језгру никада нису постојале грађевине византијског стила, што је црква раскошне фасаде постала дворишни објекат и што је црква, на том месту, представљала „тројанског коња“, због тога што би њеним евентуалним ширењем било постављено питање рушења околних зграда, удаљених свега неколико метара.[735]

Ове расправе нису уродиле плодом, али је битан помак учињен у мају 1981. године, када је на седници друштвено-политичких фактора града Сплита донета одлука да се дозволи закровљење започетог храма, али уз поштовање задатих урбанистичких услова. Инвеститор, ЦО у Сплиту, наручила је пројекат идејно-архитектонског и урбанистичког решења закровљења храма код загребачког архитекте Ратка Катичића и он га је урадио. Међутим, јавила се идеја да се поред једне уске, а врло прометне улице са јужне стране храма, паралелно с њом, отвори још један нови пролаз, неколико метара северније, али, да би се то постигло, требало је срушити излаз и нешто зидова с јужне стране храма. На седници Светог архијерејског синода СПЦ, 7. септембра 1982. године, донета је одлука да се ни под којим видом не може одобрити рушење било ког дела започетог храма, те да би требало порушити угао старе црквене зграде и стубове пред главним порталом, како би се изравнали зидови дела зграде са постојећим објектима испред главног улаза у цркву и на тај начин добио шири простор пред улазом, а Храм Светог Саве уклопио у постојећи амбијент. Само неколико дана након стручне расправе, коју је организовао општински Комитет за урбанизам и грађевинарство града Сплита у новембру 1982. и непристајања на уступке СПЦ и Завода за заштиту споменика културе, Завод за заштиту споменика културе у Сплиту, донео је, 17. новембра, решење о одбијању давања сагласности за закровљење крова православног храма, према идејном решењу Ратка Катичића.

[735] Војко Мирковић, Савремени изазови градитељског наслеђа: Црква Светог Саве у Сплиту, *Православље*, 388/1983, 10.

На ово решење, епископ далматински Николај жалио се Републичком комитету за просвету, културу, физичку и техничку културу у Загребу.[736] Многи су се обраћали и Јури Билићу (1981. и 1982.), председнику Сабора СРХ, али није било користи.

У међувремену, храм је неколико пута демолиран (разбијани прозори, разбијана улазна врата и бацана у море итд.) У извештају епископа Николаја Мрђе (1983) стоји да су изгредници за 15 година 18 пута разбили прозоре на капели и 7 пута врата.

О великој нетрпељивост према православљу и Србима сликовито говори и чланак Дарија Раића „Храм Светог Саве у Сплиту“, објављен у *Слободној Далмацији*, 9. фебруара 1984. године, у коме, између осталог, стоји: „*'Није ли жалосно да се о том недовршеном храму, који је представљао пест у лице нашем граду – и својим постојањем још увек представља – још увек расправља, храму, који се имао подићи и делимично подигао усред града Сплита!'*.“[737]

Власт је ненаставак градње правдала „чињеницом“ да Синод не дозвољава да се део храма сруши, јер је то место освећено, а она је била за проналажење друге локације, изван историјског језгра града Сплита. Недовршени Храм Светог Саве у Сплиту био је стални извор тензија, неспоразума и сукоба између званичних органа власти и СПЦ, па је, по логици ствари, неко морао бити одговоран. Кривцем је проглашен епископ далматински Николај, дакле, онај који се највише залагао за решавање овог питања. Тако је Здравко Адорић, председник Извршног већа СО Сплит, 9. јануара 1986, упутио писмо патријарху Герману у ком је оптужио епископа Николаја за кварење, иначе, добрих односа између СПЦ и власти града Сплита, јер се није одазвао позиву ОК ССРНХ Сплита да присуствује свечаној академији, организованој у част Републике, и на тај начин демонстрирао непоштовање према Божидару Папићу, бившем председнику СО Сплит, који је у два наврата давао иницијативу за решавање проблема наставка изградње храма и тако једностраном одлуком прекинуо контакте с влашћу. Посредовањем Светог архијерејског синода СПЦ, ЦО у Спиту је, 3. јуна 1986. године, поднела још једну молбу за издавање дозволе за довршење Храма Светог Саве. Овом прилоком, заузео се и Зденко Свете, члан ИВС СРХ и председник КВП СРХ. Међутим, и ова акција је пропала, јер је Завод за заштиту споменика

[736] Исто, 10.
[737] Момчило В. Жеравчић, Поводом наставка радова на Храму Св. Саве у Сплиту, *Православље*, 411/1984, 15.

културе града Сплита покушао да на ЦО свали све, па и своје, ионако превелике трошкове израде комплетне документације (идејни и извођачки пројекат за храм – обавеза ЦО; урбанистичко-технички услови, детаљан урбанистички снимак и глобалне конзерваторске смернице овог дела града – обавеза Завода за заштиту споменика културе), који су у јануару 1987. године износили 14.700.000 динара. ЦО је одбила да сама сноси све трошкове, а Завод је то искористио као оправдање да обустави процедуру за издавање дозволе за закровљење храма.[738]

Напад на епископа Николаја и свештенство Епархије далматинске, с оптужбом да су они искључиви кривци што није дошло до наставка изградње Храма Светог Саве у Сплиту, био је повод окупљања српског православног свештенства ове епархије, 19. јула 1988. године, и том приликом је усвојена *Изјава*, коју, због њене антологијске вредности, готово у целости доносимо. У њој се, између осталог, каже:

„1. Да је напад на епископа и свештенство срачунат са тенденцијом да се изградња храма одужи, а рад епископа и свештенства пред јавношћу умањи у свом до сада часном и историјски признатом раду на очувању вере и ширењу мира међу људима.

2. Увређени смо писањем штампе и њеним нападима на православну цркву у Далмацији, посебно од новинара који је пре неку годину рекао да је Храм Св. Саве у Сплиту 'ПЕСТ У ЛИЦЕ ГРАДА СПЛИТА', цитирамо: 'Није ли жалосно да се том недовршеном храму, који је представљао пест у лице нашем граду – и својим постојањем још увјек преставља – толико расправља; храму, који се дао подићи и дјелимично подигао усред града Сплита' (Slob. Dalmacija 9. 02. 1984.). На овај текст упућена су два дописа Слободној Далмацији, да се објаве као одговор, али редакција овог листа то није учинила. Затим, најбруталнији испади новинара Ивице Мливончића, који се својим неистинитим и тенденциозним написима у стилу да 'желимо повратак оних времена када је Српска православна црква уживала привилегије у Југославији' (Sl. Dal. 8. maja 1988. g.), придружује 'дежурној екипи' чији је задатак да из арсенала тактички срачунатих импутација успори духовни и физички напредак Српске цркве и народа. И, управо тада, када смо сви очекивали да ће се службене власти преко редакција оградити од недобронамерних иступања према Српској православној цркви у Далмацији, јавља се на наше запрепашћење, социолог др Срђан Врцан, тврдећи да Православна црква ствара антихрватско и антикатоличко расположење

[738] Коста Чавошки, Недовршени храм Св. Саве у Сплиту..., *Православље*, 524/1989, 11-12.

(Политика, Sl. Dalmacija 16. maja 1988. g.). Међутим, најосновније познавање историје на локалном и ширем подручју говори управо о томе да су свештенство, православни народ и његови храмови били жртве. Не знамо којим је социолошким методама 'уважени професор' дошао до свог сазнања и његову изјаву осећамо као најбруталнији напад на Српску православну цркву. Ако имамо у виду недобронамерно писање штампе и овако грубо подметање научно-друштвеног радника, онда се не смемо чудити оним вулгарним повицима упућеним св. Сави на сплитским утакмицама (нису за штампу).

Ни после свега нама није јасно како се на некога ко брани и унапређује своје огњиште, а епископу далматинском и свештенству огњиште су храмови, могу упућивати такви брутални напади, а да то остане без одговора са стране макар надлежних комисија за односе са верским заједницама.

3. Желимо овде нагласити да је Српској православној цркви после рата одузето много (зграде, земља и др.) и да је друштво морални и материјални дужник наше цркве. До данашњег дана нашој цркви није враћен најминималнији део за нормалан рад и деловање. Враћање само једне зграде, рецимо у Шибенику и Сплиту, које ово друштво користи, створило би цркви и простор, а и средства за нормалан рад, који већ одавно други имају, као: учионице за веронауку, простор за библиотеке и архиве, много нових цркава и др. За нас је то само сан и ако и наш народ има потребе за свим тим стандардима, и то пред Законом и Уставом где 'све вероисповести уживају једнака права и све верске заједнице имају исти правни положај'.

Сада смо у 803. години како су православни у Сплиту изгубили и последњи свој Храм Успења Пресвете Богородице. Од тада било је доста покушаја да православни подигну достојан храм, али се то увек завршавало безуспешно. Руководство СО Сплит преко 25 година одуговлачи давање дозволе за наставак изградње Храма Св. Саве и на тај начин игнорише право Срба да у Сплиту имају одговарајући храм. Сада имамо само капелу. И управо када је објављена службена изјава о наставку доградње Храма Св. Саве у Сплиту, јављају се конзерватори, који нас условљавају и уцењују непримерним дажбинама, као што је архитектонско снимање и конзерваторски радови на околним зградама, па произилази схватање да православни не желе наставак изградње храма у Сплиту, што је без сваке основе и ван здравог разума.

4. Представком Ебр. 26/87 од 2. фебруара 1987. године, коју је упутила Епархија далматинска и у име Српске православне црквене општине у Сплиту,

тражено је да буде ослобођена материјалних издатака за израду конзерваторских студија. Ово је чињено нарочито због чињенице да је Епархија далматинска, посебно кнински крај, много пострадала у земљотресима који су се десили. До данас није добијен никакав писмени одговор. Не знамо да ли је то постао манир сплитског руководства да не одговара на ову представку, или да још чекамо одговор. Морамо се упитати и овом приликом, ко је тај који кочи све ово и успорава даљи ток изградње Храма С. Саве у Сплиту.

5. Препоручујемо социологу, др Срђану Врцану, да отвори Споменицу православних свештеника 1941-1945 и посети бар неко од стратишта у којима почивају њихове св. мошти. За господина Мливончића 'несуђеног фратра' – дописника Слободне Далмације, да гради мостове пријатељства, а не раздора, а те мостове пријатељства увек су градили и градиће српски народ и православно свештенство, на челу са својим епископом.

Ми, српски православни свештеници остајемо уз свога епископа, не желећи ничим реметити верске и националне односе, трудећи се да по мерилима Св. јеванђеља и поштовањем позитивних друштвених прописа, осећањима вере, наде и љубави, са свима људима добре воље, стварамо духовни и материјални бољитак на корист свих.“[739]

На какве су све проблеме наилазили верници СПЦ у Сплиту, при покушају наставка изградње или барем закровљења Храма Светог Саве, најбоље се види из петиције, од 20. октобра 1989. године, коју је потписало и руководству града Сплита упутило њих 276, у којој се каже:

„*Ми долепотписани,*

верници Српске православне цркве у Сплиту, принуђени смо да се на овај начин обратимо за помоћ у решавању проблема, који је настао у вези са закровљењем нашег Храма Св. Саве у Сплиту.

Пратећи напоре црквених власти, у последњих двадесет година, осведочили смо се да су учинили све што бијаше у њиховој моћи, пристајући и на немале компромисе, како би се добила дозвола за довршење споменутог храма.

Њихов големи труд није, нажалост, уродио плодом. Изгледа нам несумњивим да извесни одговорни градски руководиоци не показују разумевање за наше верске потребе; познато је, наиме, да немамо одговарајућег простора за њихово задовољење – мада нам је Уставом загарантована пуна верска слобода.

[739] Свештенство Епархије далматинске, Поводом напада на епископа далматинског Николаја, *Православље*, 517/1988, 3.

Наш храм почео се градити 1937. године, са свим потребним дозволама, но, већ деценијама његови зидови, високи 8 метара, ненаткровљени, изложени су пропадању.

Најновију ПУП повјесне језгре Сплита предвиђа закровљење православног Храма Св. Саве. Понуђено решење не можемо прихватити, јер не одговара једном верском објекту.

Стога тражимо да се прихвати пројекат проф. арх. Бранка Пешића и да се хитно изда дозвола за довршење храма. Пројекат о коме је реч у потпуном је складу с архитектонском околином и ову чињеницу нико није ни покушао да оповргне.

Морамо, најзад, истаћи да је у минулим десетљећима увек било спорно нешто друго (локација, стил грађевине, погрешно окренута црква итд.) па се неизбежно намеће закључак да ништа, у ствари, и није спорно! Као да не постоји само добра воља.

Данас, кад су све препреке уклоњене, проблематично је закровљење. Ми, сплитски православни верници, чврсто смо убеђени, да никакав прави разлог за одлагање довршења храма Св. Саве, не постоји.

Очекујемо вашу помоћ, унапред се захваљујемо!“[740]

Поводом изјаве сплитског бискупа да би Храм Светог Саве нарушио хармонију и естетику града, у јавности се огласио епископ и свештенство Епархије далматинске. У Декларацији, која је усвојена на Далматинском Косову, 25. јануара 1990. године, каже се:

„*Сплит је и пре доласка Словена као јединственог народа на тло Далмације био римски град са богатом културом, како многобожачком, тако и хришћанском. Диоклецианова палата и историјско језгро Сплита су старији од ’повјесног и археолошког језгра Хрватске културе’.*

Сви наши градови имају своје историјске фазе развоја. Тиме је дошло до прожимања разних култура и њихових утицаја једних на друге. Овим су градови, покрајине и државе постојале још богатије и лепше. Тврдња да би Храм Св. Саве у Сплиту нарушио ’хармонију и естетику’ града је у најмању руку лицемерје. Једном Оксфорду, Бирмингаму, Монтреалу, Детроиту, Милвокију, Диселдорфу и другим великим градовима запада не смета присуство Византијске културе у велелепним храмовима, већ напротив, они су украс тих градова. Хрватском национализму не смета подизање исламске богомоље у Загребу или Сплиту, али

[740] *Истина*, 4/1989, 36.

му смета Храм Св. Саве, из разлога што је то српски храм, што је Храм Св. Саве и што је православни.

Добро нам је познато одсуство добре воље код римокатоличког клера у Сплиту, када је у питању довршење овога храма, као и њихов велики утицај, који су вршили и врше на општинске и републичке форуме да не дође до реализације датих обећања о довршењу овога храма. Овај наш закључак проистиче из изјава и активности сплитских надбискупа Ф. Франића и садашњег Анте Јурића. И заиста нас истина ослобађа овим сазнањем. Изјава надбискупа Јурића дубоко је саблазнила вернике града Сплита и унела још више раздора међу обе конфесије.“[741]

Православни свештеник у Сплиту, протонамесник Ђорђе Кнежевић, званичним актом, од 8. јануара 1990. године, обавестио је епископа далматинског Николаја о разговорима, које је водио са председником и секретаром КВП, поводом закровљења Храма Светог Саве у Сплиту. У поменутом извештају се, између осталог, каже да су му председник Кузмић и секретар Перица упорно нудили могућност добијања дозволе „по кратком поступку“, али под условом да ЦО прихвати идејно решење закровљења храма, које је понудио Завод за заштиту споменика културе у Сплиту, а за које се залаже и Зденко Свете, председник Републичке верске комисије, јер сви одговорни не прихватају пројекат др Бранка Пешића, који је већ био одобрен од стране Светог архијерејског синода, Епархије далматинске и ЦО Сплит.[742]

Ово је, уједно, био и одговор надлежних републичких и општинских институција на петицију православних вернка из Сплита, коју је потписало скоро 300 потписника. Међутим, овакав став надлежних инстанци, схваћен је, с друге стране, као лицемеран и невешт маневар, који има за циљ наставак асимилације и сатирања националног и духовног бића српског народа у Хрватској.[743]

Узалудно куцајући на многа врата, проблем изградње Храма Светог Саве у Сплиту дочекао је и прве вишестраначке изборе у СРХ (1990) и власт Хрватске демократске заједнице (ХДЗ), на челу са Фрањом Туђманом, а затим и четворогодишњи рат на том простору, а историја нас учи томе да се у ратовима храмови не граде, већ руше.

---

[741] *Истина*, 5/1990, 25.
[742] Радован Биговић, Продужава се МАРТИРИЈУМ Светосавског Храма у Сплиту, *Православље*, 551/1990, 2.
[743] Исто, 2.

Дакле, и данас „*Зидови стоје као неми сведоци воље и напора сплитских православних верника, да остваре своју вековну жељу, да имају своју пристојну богомољу. Срби у Сплиту се надају, а зидови започетог храма нису зидови плача, него зидови наде*.“[744]

ОТВАРАЊЕ РИЗНИЦЕ ЦРКВЕ СВЕТОГ ИЛИЈЕ У ЗАДРУ

У Задру је, 4. октобра 1984. године, уз присуство великог броја посетилаца, представника друштвено-политичког живота, верских и културних радника Задра, Загреба и Београда, као и бројних медија, отворена Ризница српске православне Цркве Светог пророка Илије. Ризницу је отворио Шиме Павић, председник задарског Општинског комитета за одгој, образовање, културу, физичку и техничку културу, који је том приликом истакао „*да је овај чин доказ заједничког посла на спашавању и презентирању културно-уметничког блага у коме су се заједно нашли власник (Српска црквена општина), конзерватори и општинска власт, који су заједно привели крају уређење ове Ризнице на задовољство свих*.“[745]

О значају отварања ове Ризнице, епископ далматински Николај је, између осталог, рекао: „*Музеј православне Цркве Св. Илије у Задру, намењен је најширем броју посетилаца и упознавању са тематиком овог културног блага. Ово вечно живо из прошлости, изложено је и за будуће стваралаштво и проучавање. Чинећи ово приступачним јавности, испуњен је аманет предака и наша обавеза према њима*...“[746]

ПРОГЛАШЕЊЕ МАНАСТИРА ВЕСЕЛИЊЕ

На Мали васкрс, 21. априла 1985. године, Епархија далматинска постала је богатија за још један манастир. Наиме, на тај дан је у Камену (Врба), код Гламоча, на светој архијерејској литургији, коју су служили митрополит дабробосански Владислав и владике далматински Николај и бањалучки Јефрем, уз саслужење бројног свештенства и у присуству огромне масе народа, парохијски Храм Светог Јована Крститеља, задужбина Веселина Наерловића и његове супруге Пауле

[744] *Истина,* 1/1988, 10.
[745] Жарко Аничић, Отварањем Ризнице српске православне општине Задар је постао богатији за још један музејцки простор, *Православље*, 423/1984, 6.
[746] Говор епископа Николаја приликом отварања Ризнице, *Православље*, 423/1984, 7.

Наерловић из Буенос Аиреса, проглашен за манастир.[747] Нови манастир је добио назив Веселиње, помало чудан и јединствен назив међу манастирима СПЦ. Међутим, претпоставка је да су постојала три разлога за овакав назив манастира, прво, што је посвећен Светом Јовану Крститељу, који је објавио радосну, веселу вест о доласку Исуса Христа, друго, што је то била жеља народа овог краја, па је због претварања цркве у манастир обрадован – весео, и треће, што је ктитору име Веселин.[748]

У мају 1985. године, Свети архијерејски сабор СПЦ је, поводом 800-годишњице рођења највећег српског светитеља – Светог Саве, донео одлуку о установљењу Ордена Светог Саве у СПЦ. Већ наредне (1986) године, на предлог епископа Далматинског Николаја, Орденом Светог Саве I степена одликован је индустријалац из Буенос Аиреса - Веселин Наерловић, рођен у Врби код Гламоча, као највећи задужбинар цркве у Епархији далматинској.[749]

ЗЕМЉОТРЕС У АРХИЈЕРЕЈСКОМ НАМЕСНИШТВУ КНИНСКОМ

Епархију далматинску, а нарочито Книн и околна места, 25. новембра 1986. године, погодио је снажан земљотрес јачине 8 степени Меркалијеве скале и за један степен јачи од оног који је задесио Далмацију, 7. септембра 1970. године. Епископ Николај је, у друштву протојереја Стевана Мрђена, обишао све црквене општине у Архијерејском намесништву книнском, где је и био епицентар земљотреса, и неке у Шибенском и Сплитском. Последице земљотреса биле су катастрофалне, јер је оштећен велики број кућа и више од 25 црквених објеката: парохијски дом у Книну, звоник Храма Светог архиђакона Стефана у Голубићу, парохијски дом и Храм Светог оца Николаја у Жагровићу, храм и капела у Пађанима, парохијски дом у Мокром Пољу, Храм Светог великомученика Георгија у Плавну, Храм Свете тројице у Бискупији и Светих апостола Петра и Павла у Полачи, Храм Светог оца Николаја и парохијски дом у Врлици, манастир Крка итд.[750]

---

[747] Протосинђел Данило (Јокић), Манастир Веселиње, *Истина*, 1/1988, 22.
[748] Стефан Малетић, Веселиње – нови манастир у Епархији далматинској, *Православље*, 436/1985, 12.
[749] Одликовани орденом Светог Саве, *Православље*, 469/1986, 8.
[750] Епископ далматински Николај, Снажан земљотрес задесио Епархију далматинску, *Православље*, 475/1987, 6.

ОТВАРАЊЕ РИЗНИЦЕ МАНАСТИРА КРУПЕ

У обновљеном манастиру Крупи, 9. маја 1987. године, односно у 670-ој години постојања овог манастира, у присутву великог броја верника, високих политичких представника СФРЈ, СРХ и СР Србије, високих представника Српске православне и Римокатоличке цркве, као и медија, уприличено је отварање манастирске Ризнице. Отварајући ову свечаност, игуман манастира Крупе, архимандрит Павле Козлица, захвалио се свима који су на било који начин допринели обнови манастира и отварању Ризнице. После њега, скуп је поздравио Љубомир Вукшић, председник СО Обровац, који је, том приликом, истакао задовољство обнављањем манастира и отварањем Ризнице. Пригодне говоре одржали су и изасланик патријарха српског Германа, епископ бањалучки Јефрем, као и домаћин – слављеник, епископ далматински Николај, у којима је истакнут значај отварања манастирске Ризнице. Ризницу је свечано отворио др Божидар Гагро, председник Републичког комитета за просвету, културу, техничку и физичку културу СРХ. Говорећи о манастиру Крупи, др Гагро је истакао да је овај манастир био духовно и културно жариште православних Срба у време када су калуђери и свештеници били једина народна интелигенција, а затим и расадник писмености, који је дао једног Герасима Зелића, Симу Матавуља и друге знамените представнике писмености далматинских Срба.[751]

СЕМИНАР СВЕШТЕНСТВА ЕПАРХИЈЕ ДАЛМАТИНСКЕ У МАНАСТИРУ КРКИ

У манастиру Крки, 21. и 22. августа 1987. године, одржан је семинар свештеника Епархије далматинске. Том приликом је, након предавања и дискусија, изнето неколико забрињавајућих примера атака на личност и дискредитацију свештеника, а самим тим и СПЦ. Србо Видаковић, свештеник из Босанског Грахова, протонамесник и архијерејски заменик, изнео је свој проблем, јер га је, Смиљко Шагољ, водитељ ТВ Сарајево, у репортажи „Политички магазин“ (у поднаслову „Је ли то Божија правда“), приказаној 13. августа 1987. године, лажно оклеветао пред југословенском јавношћу да је узео новац при продаји куће Ленке Градине, југословенске и канадске држављанке, Пери Галићу

[751] Жарко Аничић, Отворена Ризница у манастиру Крупи, *Православље*, 486/1987, 12.

из Грахова, јер је Галић новац уплатио у банку, на име Ленке Градине, а не дао њему. Исто тако, изнет је и случај свештеника босанског дела Епархије далматинске (Титов Дрвар, Босански Петровац, Мартин Брод, Ливно, Гламоч итд.), који су добили уплатнице Мировинског и социјалног завода БиХ, на којима се „грешком“ православни свештеници, поменутих парохија, називају „католички свећеници“. Поменут је и случај у Книну. Наиме, свештеника из Врлике, Бошка Гагића, милиционер је, након упозорења да је погрешно паркирао аутомобил и Бошкових речи да ће исти уклонити, упитао зашто носи толику браду и Гагићевог одговора да је он српски православни свештеник, ударио песницом у браду, а затим и ногом у задњицу, и то пред великим бројем пролазника, његовом супругом и децом. Све ово је јако узнемирило и унело неспокој у свештенство Епархије далматинске у времену пуном немира и сваковрсне ускомешаности.[752]

У периоду октобар-децембар 1987, а поводом 200-годишњице рођења Вука Стефановића Караџића, по црквама у Епархији далматинској одржани су духовни концерти са рециталом хора и богослова из манастира Крке, на челу са професором Ђорђем Кнежевићем. Концерти су одржани у Книну (14. октобра), Дрнишу (31. октобра), Сплиту (22. новембра), Шибенику (24. новембра), Задру (5. децембра) и Бенковцу (12. децембра), 1987. године. Професори Богословије: Славко Зорица, Никола Шкрбић и Љубинко Видаковић, одржали су пригодна предавања.[753]

ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА У ТУРБУЛЕНТНОЈ 1989. ГОДИНИ

Прва литургија под сводовима Храма Светог Саве у Београду (1989); прослава 600-годишњице Косовске битке на Газиместану и у Грачаници (1989) и њена репризa у манастиру Крки и на Далматинском Косову (1989), као и промена Устава Републике Србије (1990), којим је Косово враћено у њен уставно-правни поредак, били су, несумњиво, међу најзначајнијим догађајима у новијој историји српског народа.[754]

---

[752] *Православље*, 494/1987, 13.
[753] Никола Шкрбић, Два вијека Вука, *Истина*, 1/1988, 14.
[754] Радован Биговић, Поводом прославе 600-годишњице Косовска битке на Далматинском Косову, *Православље*, 537-538/1989, 1.

Прослава 600-годишњице Косовске битке на Далматинском Косову

Прослава 600-годишњице Косовске битке у Далмацији, почела је у манастиру Крки, 28. јуна 1989. године, освећењем нове зграде Богословије „Света три јерарха“ и њеним стављањем у функцију, затим настављена крај цркве Лазарице, на Далматинском Косову, где се слегло више од 100.000 људи из читаве Југославије, САД, Канаде, Аустралије, Новог Зеланда, Западне Европе, односно целог света где живе Срби. Свечану архијерејску литургију служио је митрополит загребачко-љубљански Јован, уместо болешћу спреченог патријарха Германа, и епископи: жички Стефан, далматински Николај, источноамерички Христофор, зворничко-тузлански Василије, сремски Василије, славонски Лукијан, канадски Георгије, аустралијско-новозеландски Лонгин, западноамерички Хризостом, хвостански Никанор и топлички Митрофан. Поред архијереја, служили су и свештеници и ђакони из земље и иностранства.[755]

Том приликом пригодну беседу и поздравну реч одржали су епископ жички Стефан и далматински Николај, а прочитано је и поздравно писмо патријарха српског Германа.

Епископ Николај, у својој поздравној речи, коју због њене велике поучне вредности и актуелности великим делом преносимо, између осталог, рекао је:

„*Оно што се смртним језиком назива великим догађајем, међу многима ове године, биће уписан и овај јубилеј на Далматинском Косову у историју овог краја и поколења. Ми обележавамо један ратнички хероизам на моралном плану... Тај хероизам, од Косова до данас, показан је много пута у масама и појединачно. Показали су га учени и неуки, сироти и богати, сељаци и господа, редови и генерали. Показале су га чете и пукови.*

На Косову изгибе понос народа српског. Овај пораз значио је за српски народ свршетак једног бурног дана и почетак једне мучне и ужасне ноћи. У њој смо живи и мртви подједнако.

Косово је гроб неизмерљиви. По народном веровању, земља на којој је гроб се не продаје... Пред гробом би устукнуо и онај ко је склон да прода, и онај који би желео да купи...

[755] *Гласник СПЦ*, 8/1989, 164, 166-167.

Косово је мера народа, векова и слободе. Ко је први исказао то пророчанство? Узалуд ћемо га тражити у историји многострадалног роба Србина. То пророчанство није једног човека, већ једног народа...

На Косову је српска војска била саломљена, цар посечен, војводе изгинуле. Неколико слугу вратило се с празним коњима својих господара. Те слуге разнесоше причу о двема стварима, које су видели: погибију оба владара са нечувеним јунаштвом српским и о косовским јунацима, мери моралних победа...“[756]

У надахнутој беседи, епископ жички Стефан, чија се свака реч просто гутала, осврнуо се на време досељавања првих Срба у Далмацију и смене разних освајача ових простора (Турска, Млетачка република, Француска, Аустро-Угарска итд.), који су, понашајући се у духу једне од најпознатијих латинских изрека „завади па владај“ (лат. *divide et impera*) долазили с циљем, не да помогну, већ да поробе и што дуже владају, али и на значај Далматинског Косова у црквеној и народној историји далматинских Срба (село Марковац – некада централно место и збориште; Црква Лазарица – веома значајан чинилац у развоју народне и религиозне свести, родољубља и добре слоге између далматинских Хрвата и Срба, јер је Црква у Далмацији дуго времена била једина духовна, културна и народна институција на том простору). Епископ жички Стефан, поред наведеног, рекао је и следеће:

„*... Склањајући се од суровог освајача селили су се Срби првенствено да би очували своју народну душу, своју истоветност и народно биће, веру, језик и обичаје. Носили су у себи своје видовданске идеале и своје Косово, своју песму и гусле, своје манастире и храмове, своје завичаје и своје име.*

По мишљењу врсних научника овај цели крај и место добило је име по Косову из Србије одакле су се наши преци овде доселили...

Наши преци су долазили у ове крајеве проливајући по тим путевима своју крв и остављајући иза себе своје кости и гробове, али је народна душа дошла овамо девичански чиста, борбама прекаљена и неустрашива, препуна вере и наде у крајњу победу Божје истине и Божје правде. Била је надахнута светосавским и видовданским идеалима и веома храбра, осећајући да живи под омофором Светога Саве и под плаштом Светога цара Лазара. Најсигурнији и најхрабрији међу њима су били најсиромашнији, као онај Пилипенда из села Кричака, из Матавуљеве приче, који је говорио: ’Хвала Бого мој што смо ми најсиромашнији

[756] *Православље*, 537-538/1989, 5.

најтврђи у вјери, те волијемо више душу него трбух'. Преведено на народни језик, то је одговор на ону исту видовданску поруку да је боље 'изгубити главу него своју огрешити душу'... У бројним приликама историјских времена у Далмацији било је веома често у питању: бити или не бити. Нарочито половином 18. века, знатан број Срба из Далмације морао је да се поново сели у Војводину, Румунију, Русију и друге крајеве. Многи су својим костима и крвљу нахранили бојишта Галиције, Рајне, Италије, Аустро-Угарске. Али су сви у огромној већини остали верни свом народном бићу и својој духовној и моралној традицији. Најпресуднија духовна сила, која их је одржала, била је њихова дубока вера...

Славећи... и прослављајући 600-годишњицу престављења Светог цара Лазара, свих његових следбеника и Косовске битке... Желимо да овај данашњи наш сусрет буде, као и увек раније, нови прилог нашој заједничкој братској љубави, слози и доброј вољи..."[757]

Међутим, на овај изузетно достојанствен и величанствен црквено-народни сабор пала је тамна сенка због прекида културно-уметничког програма, који је био организован од стране Месне заједнице и Општине. „*Да ли је томе узрок непримерено понашање појединаца, тражење језичке правде и равноправности обесправљених, плаћени провокатори, или пак неукусно, за место и време, одабране песме организатора, тешко је рећи. Вероватно свега има... Цркви нико није упутио речи прекора (није имао ни зашто), јер је све што је она припремила протекло онако како су сви добронамерни желели...*"[758]

Тако је „*Далмација двојако прославила овај несвакидашњи јубилеј и то: достојанствено и величанствено, с једне, и потцењивачки и незаинтересовано, с друге стране. Величанствено и достојанствено је било у манастиру Крки, Книну и Далматинском Косову, где је све достојно одговарало дану и месту. Искрено нас збуњује злонамерно ситничарење и касапљење овог јубилеја од извесних извештача са ових простора...*"[759]

На догађаје, који су уследили након прославе 600-годишњице Косовске битке у Книнској Крајини, реаговало је и Председништво Адвокатске коморе Србије издајући, за југословенску јавност, саопштење, у ком се, између осталог, каже да адвокати Србије, пратећи дешавања везана за прославу 600-годишњице

[757] Исто, 4.
[758] Радован Биговић, Поводом прославе 600-годишњице Косовске битке на Далматинском Косову, *Православље*, 537-538/1989, 2.
[759] Хризостом Јевић, Прослава 600-годишњице Косовске битке у Далмацији, *Православље*, 537-538/1989, 3.

Косовске битке у Книнској Крајини и догађаје, који су наступили по њеном одржавању, те медијску и кампању вођену од званичних органа СРХ, у којој је нарочит значај дат маргиналним дешавањима везаним за понашање мањих група и појединаца, маргинализујући тако успех и значај ове прославе, изражавају забринутост за насталу ситуацију и даљи развој међуетничких односа у СРХ. У саопштењу се, даље каже, да српски народ у Хрватској има право да захтева остварење својих елементарних људских права: право на оснивање културних институција, употребу и равноправност матерњег језика и писма у СРХ и друге видове остваривања свог етничког бића, не вређајући национална осећања других. Из тог разлога, како стоји у саопштењу, адвокати Србије траже обуставу прогона, хапшења и оптуживања Срба, који се залажу за оснивање њихових културних институција у СРХ и пуштање на слободу Јована Опачића, Симе Дубајића и других. И на крају, адвокати у саопштењу упућују апел свим добронамерним и истински патриотским и демократским снагама у држави да учине све у циљу: превазилажења насталих разлика; отварања простора у обезбеђивању живота сваког грађанина, његових права и слобода; обезбеђивања равноправности свих народа и народности; функционисања правне државе и даљег процеса демократизације друштвеног и политичког живота.[760]

Поводом ових дешавања, огласио се и УСПС Епархије далматинске. На седници, 9. октобра 1989. године, која је одржана на Далматинском Косову, усвојено је и југословенској јавности упућено отворено писмо, у ком се каже:

„*1. Све то што је био програм Епархије далматинске, било је на завидној висини и са пуно достојанства, без и једне мрље у свему томе. Није нам јасно због чега упорно хоће да нам подмећу 'рог за свијећу', и траже кривце тамо где их нема. Као да неко хоће да нас окриви за нашу прошлост, на коју смо поносни, држећи се чврсто оне мудре изреке 'да је народу, који не поштује своју прошлост, неизвесна будућност'. Такође, не пристајемо да нам неко други одређује 'ко смо'. Па тако, протестујемо против оних, који нас зову 'хрватски Срби', 'грко-источњаци' и који тврде да смо различит ЕТНОС од наше браће у Србији и у другим крајевима наше земље. Још само треба да нас прозову и хрватском православном црквом и да нађу још једног Гермогена и да нас то подсети на збивања од прије 40 и нешто година, када смо били обесправљени и изложени геноциду какав се није запамтио у цивилизованом свету. Хвала лепо, ми на то не пристајемо.*

[760] *Православље*, 539/1989, 2-3.

2. Народ Книнске Крајине и српски народ целе Далмације је поносан народ. То је народ, који ничим не жели да повезује своју браћу Хрвате, с којима живи вјековима, делећи с њима и добро и зло, али и не жели, и нити хоће, потчињеност другоме. Није ли потчињен другоме, ако нема право на свој језик, своје писмо, културне институције и све оно шта би била његова висока етика његовог постојања на овом тлу. Славица Бајан добила је подршку 42 делегата у Сабору Хрватске, да нас бришу из Устава СР Хрватске, као да овде не постојимо, као да смо дрво без корена. Тај исти Сабор Хрватске озакоњује формулацију да је у СР Хрватској у употреби хрватски књижевни језик, којим говоре Хрвати и Срби у Хрватској, а у средствима јавног информисања, увек упорно истичући 'хрватски језик'.

Свештенство Епархије далматинске недавно се изјаснило само за Новосадски договор и то за језик српско-хрватски или хрватско-српски, али никако хрватски књижевни језик.

3. Зар после свих ових збивања око нас и о нама, још нам натоварише бреме косовске прославе. Почео је 'лов на вештице': кажњавање затвором, привођења, испитивања, тортуре. Зар тако раде они који се залажу за демократију. Демократија и оно шта се дешава после прославе у Далматинском Косову немају ништа заједничко и додирно, већ напротив, стоје у суштој супротности.

Упућујемо овај апел свим људима здраве памети, да се оставе замајавања и слаткоречивости празних фраза и прича за малу децу.

Српски народ у Далмацији биће спокојан онда када не буде осећао да је грађанин другог реда, кад не буде тучен и пребијан по летовалиштима Далмације, кад престану подметања експлозива у фирме и представништва из СР Србије, кад га престану оптуживати да је узурпирао 'туђе светиње', онда када буде могао да се декларише као Србин и да то не буде зазорно и да због тога не сноси последице, онда када му се омогући да подиже и обнавља своје светиње (у Сплиту, Каштелима, Биограду на мору, Цетини и др.), као и други народи, који живе на овом тлу.

Тад ће српски народ да се осећа сигурним и равноправним са браћом Хрватима, према којима осећа дужно поштовање и симпатије."[761]

О положају, правима и односу власти према духовним и политичким потребама Срба у Хрватској, у то време, сликовито говори и случај врличког

[761] *Истина*, 4/1989, 36.

пароха, Бошка Гагића, који је од книнског судије за прекршаје, Решењем од 18. 12. 1989. године, кажњен са 10 дана затвора, зато што се, како стоји у образложењу казне, „*дана 09. 07. 1989. г. у времену од 15.50 – 16.40 сати у мјесту Звјеринац, код цркве Лазарица, након насилног прекида свечаног културно-умјетничког програма, организованог од стране ССРН Хрватске, а поводом обиљежавања 600-годишњице косовске битке, попео... на бину, на којој је Јово Опачић држао говор, те својим присуством на бини и одржавањем краћег говора, по завршетку говора Јове Опачића, учествовао у прекиду тог програма...*“[762]

Освећењу обновљеног Храма Светога Саве у Титовом Дрвару и прослави 600-годишњице Косовске битке у босанском делу Епархије далматинске, у јуну 1989. године, поред шесторице епископа, на челу са митрополитом загребачко-љубљанским Јованом, изаслаником патријарха српског Германа, присуствовало је и око 50.000 верника. На свечаној литургији, након освећења и опхода храма, јереј Влајко Грабеж је одликован достојанством протојереја, а његова супруга граматом признања. На крају литургије присутним верницима су се обратили митрополит Јован и Вељко Губерина, београдски адвокат и кум овог славља, које се завршило пригодним програмом.[763]

Оснивање Културно-уметничког друштва „Зора“

После оснивања Српског културног друштва (СКД) „Зора“ у Кистањама, 8. јула 1989. године, у суботу, 25. новембра 1989. године, у селу Плавну основан је још један одбор овог друштва. У самом програму и статуту друштва писало је „*да се ’Зора’ оснива са циљем очувања и унапређења српског културног наслеђа на овим просторима*.“[764] Тада се у Плавну, испред школе, у којој је наставу држао и Доситеј Обрадовић, окупило 2-3 хиљаде Срба из Книнске Крајине, Београда, Босне, Војводине и са Косова. „*Дошли су да поделе радост васкрсавања српског слободарског идентитета, православне свести, историјског памћења, борбе непрестане за очување душе.*“[765]

Овом приликом, Јован Опачић је рекао исто оно што је рекао и у Кистањама, односно да „*Срби у Далмацији хоће да очувају своју веру и націју, и*

[762] *Православље*, 551/1990, 2.
[763] Мирко Јамеџија, Освећен обновљени Храм Св. Саве у Т. Дрвару, *Православље*, 544/1989, 6.
[764] *Истина*, 4/1989, 35.
[765] А. Ј., Осванула српска „Зора” у Далмацији, *Православље*, 546/1989, 3.

то у слози и сарадњи са свима људима овога краја. Посебно је потребна сарадња и међусобно уважавање Срба и Хрвата, који на овим просторима вековима живе заједно. Оснивање 'Зоре' је нужна егзистенцијална, али и цивилизацијска потреба за Србе на Тромеђи, јер им одузимају језик, укидају ћирилично писмо, тлаче их као Србе и православце. Хоћемо да покажемо да је ово заиста била и остала Православна Далмација..."[766]

После Јована Опачића, говорио је историчар Петар Опачић, такође родом из Плавна. Он је говорио „*о историјској драми Српског народа овога краја, о крвљу и жртвама стеченим српским правима, која су потврђена и страдањима и борбама у последњем рату, али су после рата грубо укидана, што је доказало и недавно прогоњење Срба у Книну, после Косовске прославе, када је хрватска власт испољила велику нервозу и болесну нетрпељивост према свему што је изворно српско и православно*."[767]

Оснивање и оснивач „Зоре" поздравили су и многи гости из Београда, Војводине и са Косова.

ЦРКВА СВЕТОГ СПАСА У ЦЕТИНИ

Камен спотицања у међуверским и међунационалним односима Срба и Хрвата у Далмацији представљала је Црква Св. Саве у Сплиту, али и Црква Св. Спаса, на извору Цетине.

О статусу и припадности цркве једној вери можда најбоље говори Декларација православног свештенства Епархије далматинске, усвојена на Далматинском Косову, 25. јануара 1990. године, која се бави проблемом Цркве Светога Спаса у Цетини[768] и односи се на полемику око припадности овог објекта једној вери, односно једном народу. У вези тога, у Декларацији се каже:

„*Ова Црква, од 1391. г., засигурно је православна, обновљена Твртком Котроманићем 'Херцегом од Св. Саве', а о њеној припадности пријe ове године, могле би се научно и аргументовано саслушати обе стране. Зар је мало шест*

[766] Исто, 3.
[767] Исто, 3.
[768] О времену изградње Цркве Светог Спаса, крунског аргумента у својатању овог храма, не постоји јединствен став. Многи историчари, архитекте и историчари уметности – хрватски и српски – који су писали о њој, нису дали коначне и непобитне одговоре, односно аргументе и доказе. Тако нпр. Никодим Милаш у *Православној Далмацији*, али и други извори, кажу да је саградио босански краљ Твртко (1391); епископ далматински Николај (Мрђа), није порицао постојање других црквених грађевина на локалитету Св. Спаса, пре Твртка; Хрватска историографија стоји на становишту да је Св. Спас подигао великаш Гастика у 9. веку итд.

стотина година припадности једнога објекта једној вери, па да се и даље оспорава легитимност? Судбину народа свакако да деле и њени објекти.

Православни народи су исламизирани, а његове цркве претваране у џамије, а и данас нам џамијају цркве по Косову и Метохији. Православни народи су унијаћени и прекрштавани, па су и његове цркве унијаћене и прекрштаване. Још се није десило да су у оба случаја то радили православни.

Аргументи Стјепана Гуњаче о Цркви Св. Спаса у Цетини су смешни и обичан су фалсификат и силовање историје.

То што је са овом црквом урадила Млетачка република и прозелитски Ватикан, прије 300 година, понавља се у овом времену Стјепана Гуњаче и ватиканске 'теологије ослобођења'.

Зашто Археолошко друштво Хрватске и све позване структуре ове Републике не обнове овај споменик културе, заједничког живљења два народа, и предају га обновљена православном народу, јединому народу на том терену, на богослужбену употребу.

Али авај, у последњих 50 година уверавају нас у супротно, а да не говоримо о цивилизацијској и међународној обавези да та Република обнови порушено.

Али, опет авај, постадосмо ми и као народ и као верници у овој Републици грађани другог реда. Бришу нас као народ, бришу нам језик и писмо, не дозвољавају нам културне институције, терају нас у затворе, бришу историјско постојање, а све ово у духу 'демократије и европејства'.

'O tempora, o mores!'."[769]

Реагујући на подметање неистина Епархији далматинској о Цркви Светог Спаса у Цетини, од стране Надбискупског ординаријата и Фрањевачког провинцијалата у Сплиту, као и Жупног уреда у Врлици, Црквени суд Епархије далматинске издао је следеће саопштење:

„*1. Римокатоличка црква, која себе назива католичком, вековима је вршила верску, националну и културну пресију над српско-православним народом у Далмацији, Херцеговини, Босни, Лици, Банији, Кордуну, Славонији и Боки Которској. Тренутно, она жели искористити политичка кретања у Хрватској у своје циљеве. На путу њених смишљених асимилаторских циљева испречили су се монументални споменици сакралне и световне културе српског народа у овим крајевима. Свесни чињенице да су ови споменици аутентични сведоци наше прошлости на овом тлу, римокатолици желе да нам физички отму многе*

[769] *Истина*, 5/1990, 25.

православне цркве. Позадина ових и оваквих намера нама је сасвим извесна, али нас вређа тврдња да је Епархија далматинска и српски народ из Далмације 'отео' Цркву Светог спаса у Цетини. Овакве приче сматрамо класичним примером злонамерне дезинформације јавности.

2. Цетина је, осим петнаест домаћинстава, српско-православно село. У њему од краја 14. века постоји импозантна грађевина, Црква Светога Спаса, која и положајем и грађевинским стилом одговара српско-православној традицији, са елементима источне сакралне архитектуре. Према историјским подацима, цркву је подигао Твртко Котроманић, босански краљ српско-православног исповедања и по мајци српског порекла, из владарске куће Немањића.

Он је био крунисан круном лозе Немањића, на гробу Светога Саве у Милешеви, 1377. године. 'Ради успомене на славну победу над Турцима, благочестиви Стефан Твртко благодари Господу Сведржитељу оснивањем нове цркве (1391. године) у славу и част Христа спаситеља на реци Цетини, издајући личну грамату у своме краљевском двору у Сутјесци, с богатим даровима.'

Иако је ту, по неким историчарима, ранија црква из деветог века, то ,опет, не мења бит ствари. На многим сакралним местима хришћанске културе, претходила су многобожачка светишта. Оно што је потоње, а стекло право археолошке вредности, за све и свуда је меродавно, осим, барем тако изгледа, за хрватске повјесничаре, који би испод сваке српско-православне богомоље хтели пронаћи темеље неке цркве 'хрватске културе'. Римокатоличка црква се нашла увређена што је епископ Далматински Господин Николај, у својој беседи на Спасовдан, изјавио да је и она најстарија и првобитна црква из IX века била православна, као и то да су све цркве до великог раскола, 1054. године, биле православне. За објективне и добронамерне историчаре, како световне, тако и црквене, ово је сасвим извесно, јер је ово и једино било могуће. Сви су храмови, како Истока, тако и Запада, у исто време били опште хришћански.

3. Римокатолици богато експлоатишу православни израз 'католички'. У преводу на наш језик овај израз значи општи, тј. оно што је светског, васељенског карактера. Осим филолошког, ова реч има и своје еклисиолошко значење, јер се овај израз употребљава да би се изразило једно од својстава Цркве Христове. У историјско-географским оквирима, то значи да је Црква Христова увек и свуда у овој Васељени, без обзира на њену територијалну припадност (римска, антиохијска, александријска, јерусалимска итд.). Дакле, израз 'католичка', односи се на целу, потпуну, јединствену, недељиву Цркву

Христову. Та целовитост и неокрњеност њена изражавала се и изражава се кроз Црквену саборност, као највиши израз колективне свести Цркве. До великог раскола, 1054. године, који су изазвали теолошки спорови између Рима и Цариграда, познатих претензија римске цркве, римокатоличка црква је припадала делу опште цркве, као и православна црква.

Из својих понтификалних претензија за доминантном улогом у хришћанству, римски папа је приграбио православни израз 'католичка црква' и ево непуних десет векова с тим изразом се користи, остављајући своју паству у необавештености о значењу речи католичка, као и вернике других цркава. Оног момента када се један део цркве одвоји од ЦЕЛИНЕ и прогласи се самосталним, она се одваја од целине васељенске цркве.

Према томе, израз католичанска црква одговара само православној саборној цркви и једино њој. Преносећи све ово на историјске оквире, сасвим је јасно да су онда и сви храмови до 1054. г. били и православни и католичански, ма где они били, било на Истоку, било на Западу.

4. Није историјска чињеница римокатоличка тврдња да су они до 1947. године служили код Цркве Светог Спаса. Истине ради, да се зна: да су римокатолици преко њихових фратара исходовали од венецијанског провидура декрет 'да и они једном годишње могу ту да служе'. То се десило 1696. Тада су римокатолици са вањске стране храма поставили једну плочу, као свети престо, где су служили до пред Други светски рат. У току рата плоча је уклоњена и више се не налази поред цркве.

Сама чињеница да су римокатолици тражили одобрење од венецијанског провидура да могу једанпут годишње служити поред Цркве Светог Спаса најбоље и најочитије посведочава чија је то црква и коме припада. Да је то којим случајем била римокатоличка црква, зар би они у 17. веку имали потребу за једном таквом прошњом? Али, ово тражење одобрења сведочи да је римокатоличка црква, као повлаштена црква у Венецији, злоупотребила свој статус и добила тражено. Циљ им је био исти као и данас: изазивање верске нетрпељивости међу Србима и Хрватима; затим пропагирање римокатоличке вере у српским насељима.

Срби никада и ни од кога нису отимали богомоље, док су то други увек чинили и данас покушавају. Њихови вековни противници – римокатолици, увек су, па и данас, били привилегисана 'црква'. Њу су штитили Венеција, Аустроугарска, НДХ-азија, пре тога Турска. Римокатолици су преотели следеће православне

храмове: Св. Ђорђа у Врлици, 1688; Св. апостола Луке у Грабовици (сада Црква Св. Јураја); Светог Спаса у Ждрапњу (сада Св. Бартула); Св. Кузмана и Дамјана у Морполачи (сада Св. апостола Петра). Осим отетих цркава, неке су на интервенцију римокатоличких прелата разрушене, као нпр. у Клису (XVI век), Поседарју (XVII век), Трогиру, Филип Јакову (XVII век), Церањама (XVIII век), Црном код Задра (XVII век). Све су ово сведочанства историјског настојања да се православни Срби у Далмацији или поунијате или физички ликвидирају.

5. Тврдња римокатолика да је: 'ово први пут у повјести да православни врше литургију у Цркви Светог Спаса, што сматрамо насилним присвајањем', такође не одговара историјској истини. Постоје документи видљиве природе, фотографије и гравуре, као и живи сведоци да је ту увек Службу Божију држао месни православни свештеник. Ту су свештенобогослужили епископи Стефан Кнежевић, Никодим Милаш, а ове године и епископ Николај. Дакле, не ради се ни о каквом насилном присвајању, већ о праву Српске православне цркве. И данас се у тој цркви врше опела над сваким упокојеним православним из Цетине.

6. Српска православна црква и Епархија далматинска никада нису биле против објективног и свестраног научног истраживања. Међутим, не може се прихватити кроатоцентрично усмеравање сваке научне радње; злонамерно уклањање и сакривање трагова припадања ове цркве српском народу и његовој Цркви, а у исто време накнадно уграђивање разноразних елемената (фрагмената) хрватске културе у зидове овог објекта, што је својевремено чинио Стјепан Гуњача. О томе шта је археолог Гуњача чинио има живих сведока у Цетини. И у другим приликама ова Црква и ова епархија инсистирале су на објективно-научном валоризовању свих спорних питања, али од нашег предлога није било ништа. Све је подређено, па и свети храмови, доказивању 'хисторијске тежње хрватског народа' за остваривање својих права на 'суверену државу'. Али, ово није наука, већ политика."[770]

ПОЈАВА ЕКСТРЕМИЗМА - ЗАБРИЊАВАЈУЋЕГ КУРСА ДАЛМАТИНСКОГ ДРУШТВА

Епископ далматински Николај, званично је известио Свети архијерејски синод СПЦ о вандалским нападима на православне вернике, свештенике и

[770] Црква Светог Спаса у Цетини, *Православље*, 566/1990, 10.

храмове у Шибенику, Сплиту, Каштелима и Задру, у току божићних празника 1990. године. У извештају се каже:

„1. У Шибенику је, на Божић увече, провалила група младића на хор Саборне цркве, скинула црквену заставу, пред црквом је одсекли ножевима до самог копља. Имамо обавештења да су заставу боли ножевима пред црквом, на њу мокрили и потом је однели на тврђаву св. Ане и тамо запалили. Полиција је пронашла и саслушала четири младића. Пошто су испод 18 година старости, то нам нису саопштили њихова имена, а затражили су од Црквене општине да поднесе одштетни захтев.

2. У Сплиту и Каштелима проносиле су се вести, како српски попови (а ту су двојица свештеника: отац Ђорђе Кнежевић у Сплиту и отац Ђуро Шуша у Каштелима), набављају оружје у Италији, доносе и наоружавају своје вернике. Отац Ђуро Шуша је имао више непријатности, а у гробљу на Ублима су отварали гробнице, да би проверили има ли у њима оружја. Ту су осумњичени и неки мештани из Убала и Радошића. Наравно, уверили су се да то није тачно, али је затим проношена вест како су српски попови затворени због кријумчарења оружјем. То је унело пометњу међу наше вернике.

3. Протојереј Ђуро Скочић, парох задарски, известио нас је писмено, да је дана 15. јануара ујутро, нашао етикету од алуминијумске фолије, на којој је писало: 'Клат ћемо Србе'.

4. Прота Жарко Аничић, такође парох задарски, дана 23. јануара, испред улазних врата у цркву нашао је више каменица (већих и мањих). Убрзо пошто су Словенци напустли конгрес, неки су дошли и тукли камењем у црквена врата, а затим су то учинили и на вратима бивше задарске епископије, мислећи да је и то црквена зграда. То се дешавало ноћу, а све је посматрала госпођа Наташа Десница из свог стана...“[771]

На Божић, 1990. године, за време свете архијерејске литургије, у Саборни храм у Шибенику упало је „непознато лице“ и разбило полијелеј. Верници су га избацили из цркве. По завршетку свете литургије и изласку из храма, православне вернике је, погрдним речима, дочекала група младића. Иако је све ово посматрало неколико полицајаца, реакција је изостала.[772]

Да се екстремизам, односно антисрпско безумље почело полако увлачити и у школе, говоре и два случаја у I/Ц одељењу Средње школе „Јурај Бараковић“ у

[771] *Православље*, 551/1990, 5.
[772] Хрватска демократија из дана у дан, *Православље*, 573/1991, 3.

Задру, у ком је, од 32 ученика, било четворо Срба. Одмах по оснивању огранка ХДЗ у Задру, 20. априла 1990. године, ученика Синишу Пространа напали су његови школски другови Хрвати, исписујући му по оделу ХДЗ. Пошто се опирао, био је претучен, па га је отац, 23. априла, исписао из школе. Непријатности је била изложена и ученица Биљана Лазичић, ћерка православног свештеника, којој је један ученик псовао мајку српску уз претњу да ће је заклати.[773]

Примитивизам и агресивна мржња према Србима, и свему српском у Хрватској, узимали су све више маха, што је поприлично одступало од „*слаткоречивих прокламација нове хрватске власти о демократији и једнаким правима за све*“[774], али и од екуменских ода РКЦ. Зато су се задарски протојереји Ђуро Скочић и Жарко Аничић, после многих напада, којима су били изложени, некажњеног демолирања црквених врата и пароле нађене на њима „Клат ћемо Србе“, честих вандалских упада непознатих младића у цркву, претњи, псовки, примитивних гестикулација и пљувања по цркви, покушаја паљења ризнице итд., обратили секретару СУП-а у Задру, са захтевом за бољу заштиту задарске православне цркве.[775]

На састанку у Карловцу (1990) митрополит загребачко-љубљански Јован и епископи горњокарловачки Симеон, далматински Николај и славонски Лукијан, усвојили су и потписали саопштење, које је требало доставити, како њима, тако и председнику Председништва СРХ – Иви Латину, Светом архијерејском синоду СПЦ и Зденку Свете – председнику КВП СРХ.

У саопштењу су поменути само најеклатантнији примери, који су указивали на забрињавајући курс кретања далматинског друштва. Дакле, у њему се, између осталог, каже:

„*1. Свештенику Бори Петровићу, из Шибеника, киднаповано је четворогодишње дете, које је милиција касније пронашла у Раслини, удаљеној преко 10 км од Шибеника. Дете је бодено металним предметом по стомаку.*

2. После свечаности на Далматинском Косову отпочела је права хајка против једног броја српских свештеника, па је кажњен и Бошко Гагић, парох у Врлици, само што је по договору и инсистирању представника власти обављао своју редарску дужност на богослужбеној трибини.

---

[773] *Православље*, 560/1990, 9.
[774] *Православље*, 561-562/1990, 2.
[775] Исто, 2.

3. На кући свештеника Ђуре Шуше у Каштелима поразбијани су прозори, док је исто ово 18 пута урађено и на православној капели у Сплиту, с тим што су улазна врата капеле два пута скидана и одношена у непознатом правцу.

4. Око парохијског дома – станова шибеничких свештеника, о Божићу 1990. године, на четири места стављен је експлозив. Три су експлозива откривена, а четврти је експлодирао, којом приликом су разбијени прозори на суседној згради

5. У селу Раштелићу, код Бенковца, на римокатоличко Бадње вече, убациван је експлозив у дворишта православних домова, на којима су од експлозије попуцали прозори и плафони.

6. Између 22. и 23. јануара о. г. једна група младића каменицама је ударала у црквена врата православне цркве у Задру. На вратима цркве исписана је и парола 'Клат' ћемо Србе'.

7. Поједини свештеници у Далмацији недужни су, а клеветани да увозе и скривају оружје, тако да је свештеник Ђуро Шуша, из Каштела, с милиционаром одведен у Убле (Сплитска загора), па је захтевано од њега да покаже где је у гробу скривено оружје. То се поновило у Зелову и у Баљцима. Утврђено је да су то све биле паклено смишљене замке, с циљем да се окриве српски свештеници и њихови верници.

8. У Сплиту, једна група насилника упала је у православну капелу, оскрнавила свештени простор, разбацујући сакралне предмете; ово се поновило и сад, а и раније се дешавало. Помокрени су приступи капели и ходници. Није редак случај да се вређа Св. Сава и 'Православна Богородица' стидним и бласфемичним изразима..."[776]

У саопштењу се даље каже:

„*Овакве појаве... изазивају осећање страха и несигурности, па имамо случајеве да сељаци организују ноћне сеоске страже, јер има и таквих који прете геноцидом.*

Има знакова да се на организован начин изазива мржња према Србима... и... да је по среди смишљена хајка против Срба и изазивање међунационалне мржње...

Састали смо се да апелујемо на меродавне да свако у својој надлежности гаси жариште међунационалне мржње и нетрпељивости, било да су у питању редакције листова или одређени форуми. Ово од нас захтевају принципи

[776] *Православље*, 555/1990, 5.

хришћанског и грађанског хуманизма. Сматрамо да смо сви позвани да у наше друштво уносимо мир, толеранцију и међунационалну трпељивост, да се сваки грађанин, без обзира на национално име и верску припадност, осећа слободним и законом заштићеним. Не можемо ићи у Европу, ако трпимо или, ако неко подржава нацисоидна жаришта у земљи, којима, и те како, иду на руку наши свуда присутни републички нациунитаризми, који су велико зло за наш заједнички живот.

Српска православна црква, њено свештенство, епископи и верници, подржавају здушно наша кретања ка политичком плурализму и правној држави, лојално служећи интересима свога народа и свих народа са којима делимо живот.

Не дозволимо да авети прошлости дижу главе, да прете миру и спокојном животу грађана. Пожељно је да тамо где владају кризни односи међу нацијама, нађу се заједно представници хришћанских цркава и заједнички позову своје верне на хришћанску љубав и на гашење постојећих милитантних жаришта мржње, којима се већ годинама натапа ова наша земља. Исто тако, желимо да слично поступе и представници политичког живота, како би се сви нашли заједно на путу ка хуманистичком друштву и ка остварењу цивилизацијских односа међу народима и верским заједницама.“[777]

На заседању Светог архијерејског сабора СПЦ у Пећкој патријаршији, 19/6. маја 1990. године, донета је одлука АС. Бр. 52/зап. 71, којом је обновљена бивша бихаћка епархија, са седиштем у Босанском Петровцу и титулом *Српска православна епархија бихаћко-петровачка*.[778]

АРХИПАСТИРСКИ И НЕИМАРСКИ РАД ЕПИСКОПА НИКОЛАЈА МРЂЕ

У недељу, 2. јула 1978. године, код Лазарице у Далматиском Косову одржане су видовданске свечаности, које су почеле светом архијерејском литургијом, коју су служили епископи жички Стефан, далматински Николај и лепавински Јован. После свете литургије, организована је свечана литија око црквене порте, а затим је одржан парастос свим косовским и посткосовским

[777] Исто, 5.
[778] *Православље*, 565/1990, 5.

јунацима и мученицима. Након богослужења одржана је, врло садржајна, духовна академија.[779]

Епископ далматински, Николај, кренуо је, уз материјалну и духовну помоћ верника и подручног свештенства, архијерејским и градитељским стопама свог претходника. Тако је током 1978. године: осветио обновљени Храм Светих апостола Петра и Павла у Црном (код Задра), темеље капеле на новом гробљу у Житнићу (код Дрниша) и положио повељу, два нова звона Храма Светог Јована Крститеља у Врби (код Гламоча) и парохијски дом у истом месту. Исто тако, рукоположио је ђакона Миленка Поповића у чин презвитера, примио у свезу клира синђела Константина Ђокића из Епархије зворничкотузланске, поставио јереје Миленка Поповића за привременог босанскограховског пароха и Марка Срдића, економа Крчке богословије, за привременог ивошевачког пароха, а синђела Константина Ђокића, наставника Богословије у манастиру Крки и сабрата манастира Крке, за администратора парохије у Кистањама. Такође, дао је канонски отпуст јеромонаху Јовану Радосављевићу, супленту Крчке богословије, ради преласка у Епархију рашкопризренску и благослов Војиславу Билбији, за упис на Богословски факултет у Београду, а Жарку Новаковићу, Невенку Поповићу, Луки Стојановићу, Зорану Тутушу и Миладину Тешановићу, за упис у први разред Богословије у манастиру Крки.[780]

Током 1979. године, епископ Николај је: осветио обновљени Храм Рођења Пресвете богородице у манастиру Драговићу, обновљени Храм Светих мученика Кирила и Јулите у Карину, обновљени Храм Свете Тројице у Бискупији, обновљени Храм Преподобног Симона монаха у Јагодњи, новоподигнути парохијски дом у Шибенику, обновљени Храм Светог пророка Илије у Ђеврскама. Рукоположио је свршене богослове Зорана Грујића и Петра Перића Кљајића у чин ђакона, а затим првог и у чин презвитера, док је другог у чин презвитера рукоположио митрополит дабробосански, Владислав. Исто тако, поставио је јеромонаха Никанора Богуновића за намесника манастира Крке, јереја Петра Перића за привременог пароха стрмичког, јереја Зорана Грујића за привременог пароха у Шушцима (Дицмо), уз обавезу опслуживања сињске, броћанске и парохије у Зелову. Преместио је јереја Душана Гајића (привременог пароха стрмичког) за привременог пароха имотског, протонамесника Илију Летића (привременог пароха гламочког) за привременог пароха каменског (Врба),

[779] *Православље*, 273-274/1978, 2.
[780] *Гласник СПЦ*, 4/1981, 75-77.

јереја Ђуру Кљајића (привременог пароха ваганског) за привременог пароха гламочког, протонамесника Симу Љубоју (пароха врличког) за привременог пароха босанскопетровачког, уз обавезу опслуживања крњеушке, вођеничке, сувајске, бјелајске, смољанске и буковачке парохије, јереја Бошка Гагића (привременог пароха отонског) за привременог пароха врличког, јереја Милана Драгића (привременог пароха отишићког) за привременог пароха мокропољског и пађанског, док је упражњену парохију отишићку поверио на опслуживање Братсву манастира Драговића. С друге стране, привремено је доделио на опслуживање јереју Бранку Миланковићу (привременом пароху голубићком) упражњену парохију стрмичку, протонамеснику Стевану Мрђену (привременом пароху друге парохије книнске) упражњену отонску и жагровићку парохију, а по разрешењу јереја Николе Шкрбића (привременог пароха прве парохије книнске) опслуживања ове парохије. Разрешио је дужности протонамесника Богољуба Попца (привременог пароха имотског) због преласка у Архиепископију београдскокарловачку, јереја Миладина Савића (привременог пароха у Вођеници, Бјелају и Крњеуши) због преласка у Епархију славонску, јереја Николу Кричку (привременог пароха обровачког) опслуживања парохије трибањске, коју је на опслуживање поверио паросима задарским, а предвидео је, по указаној потреби, и могућност разрешења јереја Бранка Миланковића администрирања парохијом стрмичком. Разрешио је протонамесника Богољуба Попца (почасног члана ЕЦС-а) и уместо њега поставио протонамесника Николу Рајића (привременог пароха прве шибенске парохије), а за његовог заменика протонамесника Душана Гајића (привременог пароха имотског), док је протојереја Николу Драгичевића разрешио чланства у Епархијском савету. Одликовао је јеромонаха Митрофана Кодића (сабрата манастира Крке и професора Крчке богословије) чином синђела, јереја Симу Перичића (привременог пароха прекајског) звањем протонамесника. Дао је канонски отпуст протонамеснику Богољубу Попцу (привременом пароху имотском), јерејима Миладину Савићу (привременом пароху крњеушком) и Љубиши Марићу (привременом пароху босанскопетровачком), као и протојереју Марку Андровићу (пензионисаном свештенику из Бенковца), због преласка у друге епархије. Дао је благослов јереју Бошку Гагићу (пароху врличком) и протонамеснику Сими Љубоји (пароху босанскопетровачком) за упис на Богословски факултет СПЦ у Београду, а Момчилу Вукши и Миладину Иванићу за упис у први разред Богословије у манастиру Крки. Свршеним богословима Млађану Јовићу, Гости Саиловићу, Ваји Јовићу и Сави Тодоровићу, као и

студенту Богословског факултета Тодору Рајићу, одобрио је прелаз у друге епархије.[781]

Дана 11. децембра 1979. године, упокојио се јеромонах Касијан (Арнаутовић) и сахрањен је у манастиру Драговићу.[782]

Током 1980. године, у оквиру својих архијерејских активности, епископ далматински Николај, обавио је читав низ послова. Осветио је обновљени Храм Успења Пресвете богородице у Главини (код Имотског), обновљену капелу Светих Кирила и Методија у Сплиту, обновљени Храм Светог великомученика Георгија у Пађенима, обновљени Храм Светог Николаја у Врбнику, обновљени Храм Светог Спиридона у Скрадину и капелу у парохијском дому у Шушцима. Замонашио је Бранка Јањића (ученика Крчке богословије и сабрата манастира Крке) дајући му монашко име Лаврентије и рукоположио га у чин јерођакона, рукоположио др Војислава Билбију (стоматолога и студента Богословског факултета СПЦ) у чин ђакона, а свршеног богослова Слободана Ракановића у чин ђакона, а затим и у чин презвитера и ђакона Ђорђа Кнежевића у чин презвитера. Поставио је јереја Слободана Ракановића за привременог пароха бјелинског, уз обавезу опслуживања упражњене парохије у Биовичином Селу, јереја Илију Ђурића (привременог пароха у Бјелини и Биовичином Селу) за привременог пароха прве парохије бенковачке, јереја Ђорђа Кнежевића за привременог пароха упражњене друге парохије сплитске и јереја Петра Јовановића (из Бенковца) за привременог пароха друге парохије бенковачке. Разрешио је архимандрита Стефана Малетића намесништва манастира Крке, доделивши га на рад у Епископију у Шибенику, а протојереја-ставрофора Војислава Шешума, на лични захтев, дужности архијерејског епархијског заменика. Поставио је архимандрита Стефана Малетића (пензионисаног ректора Крчке богословије) за епархијског архијерејског заменика, синђела Митрофана Кодића (в. д. ректора Крчке богословије) за намесника манастира Крке, протонамесника Мирка Скробоњу (привременог пароха кашићког) за помоћника архијерејског намесника бенковачког. Одликовао је игумана манастира Крупе, Павла (Козлицу), правом ношења напрсног крста, протонамесника Стевана Мрђена (привременог пароха книнског) чином протојереја, јереје Милана Вуковића (привременог пароха друге парохије шибенске), Мирка Скробоњу (привременог пароха кашићког) и Ђуру Скочића (привременог пароха прве парохије задарске) звањем протонамесника, а

[781] Исто, 75-77.
[782] Исто, 77.

јереја Петра Ожеговића (привременог пароха бискупијског) правом ношења црвеног појаса. Одликовао је архијерејском похвалницом Бранка Судара, Николу и Мићу Карановића, Николу Тинтора, Милу Бајића, Душана Кнежевића и Милу Карину (Отон), а архијерејском граматом признања Драгана Вујновића и Луку Бјелотонића (Отон). Произвео је у чтеце ученике Богословије у манастиру Крки: Бору и Петра Видовића, Радивоја Веселиновића, Родољуба Милошевића, Стојана Милановића, Николу Јовичића, Младена Ђурановића, Митра Јовића, Ђуру Ђурђевића, Зорана Трипића, Миладина Спасојевића, Милована Миодраговића, Петра Ражића и Ђорђа Јокића и дао благослов Миладину Јовићу, Спасоју Милошевићу, Душку Дуљићу и Бранку Драгићу за упис у први разред Богословије у манастиру Крки.[783]

У недељу, 20. септембра 1981. године, у Бенковцу је свечано прослављена и обележена 250-годишњица одржавања Бенковачке скупштине. Уз епископе далматинског Николаја, лепавинског Јована и бањалучког Јефрема, прослави овог јубилеја, поред народа из оближњих крајева Бенковачког намесништва, присуствовао је и велики број верника и њихових свештеника, који су допутовали са аутобусима из Петровца, Гламоча, Ливна, Сплита, Книна, Шибеника, Задра, Дрниша, Врлике и других места. На светој архијерејској литургији спомињала су се имена учесника Скупштине из 1731. године, нарочито епископа Симеона Кончаревића, а при њеном завршетку, освећена је спомен плоча, која је постављена у Храму Светог Јована крститеља. По завршетку свете архијерејске литургије, епископ далматински Николај отворио је свечану академију и том приликом поздравио све присутне, изневши укратко значај те прославе. Душан Лакић, просветни саветник у пензији, одржао је предавање на тему *Прилике које су претходиле бенковачкој скупштини православног свештенства 1731*. После академије, организован је свечани ручак у бенковачком хотелу. Присутне госте поздравио је старешина храма и бенковачки парох, јереј Петар Јовановић. После њега говорили су представник СО Бенковац Душан Старчевић, професор Душан Лакић, бенковачки жупник Шиме Торбарина, који су поздравили све присутне и захвалили се на позиву и, на крају, и епископ Николај, који је поздравио све госте.[784]

---

[783] Исто, 75-77.

[784] Ђуро Скочић, Прослава 250-годишњице одржавања Бенковачког сабора у Бенковцу, *Православље*, 350/1981, 8-9.

И у току 1981. године, епископ далматински Николај обавио је низ архијерејских активности. Одликовао је јереја Мирка Јамеџију (привременог пароха ливањског) звањем протонамесника, јереје Ђуру Кљајића (привременог пароха гламочког), Илију Ђурића (привременог пароха прве парохије бенковачке), Бранка Миланковића (привременог пароха голубићког), Петра Јованчевића (привременог пароха церањског), Влајка Грабежа (привременог пароха дрварског), Остоју Тегелтију (привременог пароха марковачког), Јована Лазичића (привременог пароха смоковићког), Душана Синобада (привременог пароха жегарског), Жарка Аничића (привременог пароха друге парохије задарске), Милана Драгића (привременог пароха мокропољског), Николу Шкрбића (администратора прве парохије книнске) и Славка Зорицу (администратора парохије врбничке), као и јеромонаха Данила Јокића (намесника манастира Драговића) правом ношења црвеног појаса, а Шпиру Белензаду и Станка Ињца (Рудине), Михајила Субашића (Прибеља), Душана и Илију Граовца, Славка Паштора, Живорада Васовића и Петра Трифковића (Гламоч), Луку Љубоју и Стојана Катића (Ћослије), Стевана Тркуљу (Халапићи), Марка и Стевана Мрђена (Исаковци), Марка Гверу (Хозићи) и Стевана Бољића (Ђуличани) архијерејском похвалницом. Свршеним богословима Милану Тасовцу, Жарку Кунцу и Младену Ђурановићу, као и јереју Илији Ђурићу (пароху бенковачком) благословио је упис на Богословски факултет у Београду, а Миладину Марковићу, Миленку Благојевићу, Боривоју Стевановићу и Драгану Кмезићу упис у први разред Богословије у манастиру Крки. Установио је Томину недељу као сајамски и заветни дан у Врби (Камен) и лишио свештеничког чина, по пресуди Црквеног суда, јереје Јована Ћакића (привременог мокропољског пароха) и Николу Блажића (бившег пароха пађенског).[785]

Прослава Дана Светог Саве у Епархији далматинској (1982), почела је у недељу, пред Светог Саву, у Сплиту, а завршила се у недељу, по Светом Сави, у Жегару у манастиру Крупи. Наиме, епископ далматински Николај је служењем свете архијерејске литургије, резањем славског колача, благосиљањем, награђивањем и својим присуством изведеном програму у Сплиту, у ствари, отворио и благословио почетак прославе Светог Саве у својој Епархији, а резањем славског колача у Богословији и честитањем празника ректору, професорима, ученицима и пастви, завршио прославу.[786]

---

[785] *Гласник СПЦ*, 1/1983, 12-13.
[786] Ђорђе Кнежевић, Са прослава Светог Саве у Епархији далматинској, *Православље*, 359/1982, 8.

Епископ Николај, посетио је, 9. јуна 1982. године, митрополита прашког и целе Чехословачке Доротеја у Супетру (на Брачу), где је овај боравио са групом својих верника. Након десетак дана (19. јуна) Доротеј је посетио ЦО у Сплиту, а затим стигао и у Шибеник. Већ сутрадан, 20. јуна, митрополит Доротеј је, у пратњи свог домаћина, епископа Николаја, посетио Храм Светог пророка Илије у Задру и у њему служио вечерње. Поглавар Чешке православне цркве посетио је (21. јуна 1982) манастир Крку и тамошњу Богословију, а већ наредног дана отпутовао је за Праг.[787]

Видовдан на Далматинском Косову (1982) прослављен је у свечаном тону. Свету архијерејску литургију, којом је и почела прослава, служили су митрополит загребачки Јован и епископи жички Стефан, далматински Николај и бањалучки Јефрем, уз саслужење десеторице свештеника и двојице ђакона. После литургије, обављена је литија око црквене порте, а затим је одржана уобичајена академија, коју је отворио епископ далматински Николај. На крају је одржан парастос косовским и посткосовским јунацима и мученицима и бившем далматинском епископу Иринеју (Ђорђевићу), поводом 30-годишњице његове смрти. Народно весеље и славље трајало је до дубоко у ноћ, али уз једну до тада неуобичајену појаву, која се огледала у забрани гостионичарима, од стране книнских општинских органа, продају свих врста пића и хране, што је изазвало нерасположење и револт код многих људи.[788]

И током 1982. епископ далматински Николај наставио је своју архипастирску и градитељску активност. Тако је обавио освећење антиминиса у манастиру Крки, новоподигнуте гробљанске капеле у Житнићу (код Дрниша), новоподигнуте црквице у Маовицама (код Врлике), обновљеног Храма Светих апостола Кирила и Методија у Кистањама, обновљеног Храма Светог Николе у Братишковцима, обновљеног Храма Светих Јоакима и Ане у Брибиру, обновљеног Храма Светих Кирила и Јулите у Карину, обновљеног Храма Светих апостола Петра и Павла и нових звона у Полачи, братске куће у Отону, темеља новог Храма Светог Василија острошког у Црногорцима (код Имотског), обновљеног Храма Светог Георгија у Бјелају, обновљеног Храма Светих апостола Петра и Павла у Биочићу, обновљеног Храма Светог Георгија у Книну, обновљеног Храма Светог Георгија у Кричкама, обновљеног Храма Светог Саве и

[787] *Православље*, 368/1982, 8.
[788] Архимандрит Стефан Малетић, Видовданске свечаности на Далматинском Косову, *Православље*, 368/1982, 9.

капеле Свете Недеље у Земунику, обновљеног Храма Светог Јована Крститеља у Бањцима, обновљеног Храма Успења Пресвете богородице у Книну, обновљеног Храма Светог архиђакона Стефана у Голубићу, обновљеног Храма Светих апостола Петра и Павла у Сињу, иконостаса у Храму Светог Илије у Рорама, обновљеног Храма Сошествија Светог Духа у Гламочу и икона у Храму Светог Јована крститеља у Врби (Камен).[789]

Поред наведених активности, епископ Николај је у току ове године обавио и многе друге послове. Рукоположио је свршене богослове Миладина Вукомановића, Јовицу Јовановића и Митра Јовића у чин ђакона, а затим и презвитера. Замонашио је Марка (Момчиловића), давши му монашко име Марко, а затим и рукоположио у чин јерођакона, а јерођакона Лаврентија (Јањића) у чин јеромонаха. Преместио је протојереја Јована Сунајка (привременог пароха дрнишког) за администратора парохије врбничке, јереја Славка Зорицу (професора Крчке богословије и администратора парохије врбничке) за администратора парохије дрнишке, јереја Миленка Поповића (привременог пароха босанскограховског) за привременог пароха ваганског, јереја Србу Видаковића (привременог пароха мартинбродског) за привременог пароха босанскограховског, јереја Саву Тутуша (привременог пароха ђеврсачког) за привременог пароха шушачког, јереја Крстана Мацановића (привременог пароха губинског) за привременог пароха мартинбродског, а јеромонахе Атанасија Ракиту (суплента Крчке богословије и сабрата манастира Крке) за сабрата манастира Крупе и Никанора Богуновића (сабрата манастира Крупе) за сабрата манастира Крке. Поставио је јереја Миладина Вукомановића за привременог пароха црнолушког, уз обавезу администрирања губинском и врбичком парохијом и јереја Јовицу Јовановића (уместо разрешеног администратора јеромонаха Данила Јокића, намесника манастира Драговића) за привременог пароха отишићког. Поверио је на опслуживање јереју Ђорђу Кнежевићу (привременом пароху друге парохије сплитске) парохију зеловску, јеромонасима и суплентима Крчке богословије Хризостому (Јевићу) упражњене парохије у Ђеврскама и Добропољцима и Никанору (Богуновићу) упражњену парохију кистањску , а јереју Влајку Грабежу (привременом пароху дрварском) упражњену крњеушку, смољанску, босанскопетровачку, врточку, буковачку, вођеничку и бјелајску парохију, јереју Бранку Миланковићу село Радљевац, које је изузето из парохије плавањске. Разрешио је дужности опслуживања протојереја Стевана

[789] *Гласник СПЦ*, 1/1983, 13.

Мрђена (привременог пароха книнског) парохијом отонском и поверио је на опслуживање јереју Крстану Матићу (привременом пароху плавањском) и јеромонаха Хризостома (Јевића) парохијама у Ђеврскама и Добропољцима и поставио јереја Митра Јовића за привременог пароха ђеврсачког, уз обавезу администрирања парохијом у Добропољцима. Одликовао је јереја Бошка Матића (привременог пароха у Кричкама) звањем протонамесника, јереја Бошка Гагића (привременог пароха врличког) правом ношења црвеног појаса, Ђуру, Милана и Николу Маљковић, Милана Приметицу, Саву и Марију Цвитковац, Николу Кричковића, Милу Милковића, Петра, Стану, Боју и Николу Петковић архијерејском похвалницом, а архијерејском граматом признања све Житнићане вернике. Јерејима Душану Остојићу (пароху скрадинском и епархијском хонорарном службенику) и Илији Ђурићу (пароху бенковачком и економу Крчке богословије), као и протонамеснику Милану Вуковићу (пароху шибенском и хонорарном епархијском службенику) поделио је благослов за полагање испита за сталног црквеноадминистративног службеника СПЦ. Благословио је упис јереја Илије Ђурића (пароха бенковачко) на Богословски факултет СПЦ у Београду, а Драгољуба Бајића, Драгољуба Клисарића, Маринка Параклиса, Будимира Бјеличића и Јевте Павловића упис у први разред Богословије у манастиру Крки. Одобрио је Крстану Кнежевићу (дипломираном теологу) прелазак у Архиепископију београдскокарловачку. Успоставио је сајамске и заветне дане у Житнићу и Маовицама. Примио је у везу клира јеромонаха Стефана Милићевића (Епархија жичка) за сабрата манастира Крупе. Дао је канонски отпуст јерејима Миленку Поповићу (привременом пароху ваганском) због преласка у Епархију славонску и Зорану Грујићу (привременом пароху шушачком) због преласка у Митрополију загребачку, а синђелу Константину Ђокићу (супленту Крчке богословије) због преласка у Епархију сремску.[790]

Дана 26. августа 1982. године, изненада је, у напону снаге, преминуо привремени парох босанскопетровачки, протонамесник Симо Љубоја[791].

---

[790] Исто, 11-13.

[791] **Протонамесник Симо Љубоја** – рођен у селу Пријанима, код Гламоча. Основну школу завршио у Оџаку, а после одслужења војног рока, најпре двогодишњу (1966), а затим, приватно, и петогодишњу (1979) Богословију у манастиру Крки и уписао Богословски факултет. За привременог пароха у Босанском Грахову постављен је 1966. године, а затим 1972. премештен у Врлику и, на крају, 1979. године у Босански Петровац, где га и смрт затиче. Иза њега су остали супруга и три ћерке. У свим парохијама службовања много је радио на обнови храмова и других црквених објеката: подигао је нову цркву у Маринковцима, обновио цркву у Босанском Грахову и у Црном Лугу, обновио изгорели Храм Светог Николаја у Врлици, обновио цркве у Маовицама и Уништима, обновио парохијски дом у Босанском Петровцу и изнутра Храм Светог Георгија у Бјелају. За свој рад одликован је црвеним појасом (1972) и звањем протонамесника (1974). Био је

И током 1983. године, епископ далматински Николај испољио је велику архијерејску активност. У току исте рукоположио је Бору Видовића (економа Крчке богословије), Сретка Ђенића (дипломираног теолога) и Јакова Јовића (свршеног богослова) у чин ђакона, а затим и у чин презвитера. Разрешио је јереја Ђуру Кљајића (привременог пароха гламочког и администратора парохије ваганске) администрирања парохијом ваганском и поставио јереја Јакова Јовића за њеног привременог пароха, јеромонаха Атанасија Ракиту (суплента Крчке богословије и сабрата манастира Крупе) даљег опслуживања парохије крупске, јереја Марка Срдића администрирања парохијом ивошевачком и поставио га за привременог пароха врбничког и администратора парохије пађанске. Поверио је јеромонаху Сави Лазиници (сабрату манастира Драговића) опслуживање парохије ивошевачке и разрешио пензионисаног протојереја Јована Сунајка опслуживања парохије врбничке. Поверио је јереју Дмитру Лалићу (привременом пароху ервеничком) опслуживање упражњене парохије мокропољске. Поставио је новорукоположеног јереја Сретка Ђенића за привременог пароха босанскопетровачког и администратора буковачке и смољанске парохије, уз обавезу опслуживања врточке, крњеушке, бјелајске и вођеничке парохије. Разрешио је јеромонаха Саву Лазиницу опслуживања парохије ивошевачке и за њеног администратора поставио јереја Бору Видовића (економа Крчке богословије), јереја Дмитра Лалића (привременог пароха ервеничког) опслуживања парохије мокропољске и поверио је на опслуживање протојереју Јовану Сунајку. Произвео је за чтеце ученике Крчке богословије Миладина и Славка Иванића, Момчила Вукшу, Жарка Новаковића, Миладина Тешановића, Весељка Макарића и Невенка Поповића.[792]

Свети архијерејски синод СПЦ, својом одлуком од 2. септембра 1983. године, поставио је ђакона Бору Видаковића (свршеног богослова Крчке богословије) за економа, а монаха Давида Перића (дипломираног теолога Богословског факултета СПЦ из Епархије призренске) и јеромонаха Лонгина Крчу (дипломираног студента Московске духовне академије) за супленте Богословије Света три јерарха у манастиру Крки.[793]

човек благе нарави, широког срца, ведар, насмејан, предусретљив, ненаметљив, тих, благ. Сахрањен је у родним Пријанима.
Литература: Јереј Жарко Аничић, Протонамесник Симо Љубоја, *Православље*, 372/1982.
[792] *Гласник СПЦ*, 3/1986, 54-56.
[793] *Гласник СПЦ*, 9/1983, 166; 10/1983, 184.

Непуну годину после смрти протонамесника Симе Љубоје, Епархија далматинска остала је без још једног свештеника, јер је, 25. јула 1983. године, изненада, у 36. години живота, преминуо привремени парох мокропољски и администратор парохије пађенске, јереј Милан Драгић[794].

Како Светог Саву (27. јануар) прославља цела СПЦ, Храм Светог Саве у Сплиту своју храмовну славу прославља увек у недељу између Спаљивања (10. маја) и Преноса моштију Светога Саве (19. маја). Тако се и 13. маја 1984. године у недовршеном Храму Светога Саве у Сплиту окупио велики број свештеника и верника, како из Сплита, тако и из других крајева Епархије далматинске. Свету архијерејску литургију, уз саслужење 12 свештеника и једног ђакона, служио је епископ Николај, а затим је обављена и литија око храма. Владика Николај је, након тога, извршио обред сечења славског колача, а том приликом је изведен и светосавски програм. Владика је, овом приликом, јереја Ђорђа Кнежевића (пароха друге парохије сплитске) и Србу Видаковића (привременог пароха босанскограховског) одликовао правом ношења црвеног појаса.[795]

Епископ далматински Николај је и током 1984. године био изузетно активан у извршавању својих архијерејских обавеза. Свршене богослове Миладина Спасојевића, Родољуба Малешевића, Милорада Душанића (у чин ђакона рукоположио га је митрополит загребачко-љубљански Јован), Петра Ружића и Ристу Перића рукоположио је у чин ђакона, а затим и у чин презвитера, богослова Ђуру Ђурђевића у чин ђакона, а монаха Никодима Поповића (сабрата манастира Драговића), најпре у чин јерођакона, а затим и у чин јеромонаха. Замонашио је, у манастиру Драговићу, свршеног богослова Невенка Поповића, давши му монашко име Никодим. За привременог шибенског катедралног ђакона и хонорарног службеника Упраравног одбора Епархије далматинске у Шибенику поставио је ђакона Миладина Спасојевића. Разрешио је протонамесника Рајка Марића и јереја Митра Јовића опслуживања парохије брибирске и поверио је на опслуживање јереју Душану Остојићу (привременом пароху скрадинском), протојереја Стевана Мрђена (пароха книнског) опслуживања парохије жагровићке

---

[794] **Јереј Милан Драгић** – рођен у Цивљанима Горњим, 1947. године. Основну школу завршио је у Врлици (1962), а затим Богословију Светог Саве у Београду (1967). Прва његова свештеничка служба била је у парохији Отишић, Архијерејско намесништво сплитско, где је остао до 1980. године, одакле је премештен за привременог пароха у Мокром Пољу и администратора у Пађенима, Архијерејско намесништво книнско. Правом ношења црвеног појаса, одликован је 1981. године. Умро је 1983. године. Иза њега су остали супруга Боја, син Ђорђе и ћерка Ђурђица.
Литература: Стефан Малетић, Наши покојници – јереј Милан Драгић, *Православље*, 395/1983, 14; *Гласник СПЦ*, 3/1986, 56.

[795] Протонамесник Милан Вуковић, Храмовна свечаност у Сплиту, *Православље*, 414/1984, 11.

и поставио јереја Родољуба Малешевића за привременог пароха исте. Поставио је јереја Миладина Спасојевића за привременог пароха вођеничког и администратора крњеушке, бјелајске и врточке парохије. Јереја Душана Остојића разрешио је даљег опслуживања скрадинске и брибирске парохије, због преласка у Епархију шабачко-ваљевску и поставио Јереја Јовицу Јовановића за привременог пароха скрадинског и администратора парохије брибирске. Јереја Милорада Душанића поставио је за привременог пароха отишићког. Протонамесника Илију Летића разрешио је положаја в. д. архијерејског намесника ливањскогламочког и на његово место поставио протонамесника Мирка Јамеџију (пароха ливањског). Јереја Србу Видаковића (привременог пароха босанскограховског) поставио је за вршиоца дужности архијерејског намесника босанскопетровачког. Разрешио је протонамесника Илију Летића дужности привременог пароха у Камен-Врби (због преласка у Архиепископију беогрдскокарловачку) и поставио јеромонаха Данила Јокића (намесника манастира Драговића), а јереја Марка Срдића дужности привременог пароха врбничког и администратора парохије пађенске (због преласка у другу епархију) и уместо њега поставио јереја Петра Ражића. Поставио је ђакона Ђуру Ђурђевића за привременог катедралног ђакона шибенског и хонорарног службеника ЕУО-а у Шибенику. Разрешио је протојереја Николу Рајића дужности почасног члана ЕЦС-а и привременог пароха прве парохије шибенске (због преласка у другу епархију) и на његово место почасног члана поставио јереја Славка Зорицу (професора Крчке богословије), а за његовог заменика јереја Жарка Аничића (привременог пароха друге парохије задарске), док је парохију поверио протонамеснику Милану Вуковићу (привременом пароху друге парохије шибенске). Поставио је јеромонаха Данила Јокића (намесника манастира Драговића) за намесника манастира Веселиње (Камен-Врба). Одликовао је протонамесника Николу Рајића (привременог пароха прве парохије шибенске) чином протојереја, синђела Митрофана Кодића (професора и в. д. ректора Крчке богословије) чином протосинђела, Хризостома Јевића и Никанора Богуновића (јеромонахе и супленте Богословије у манастиру Крки) чином синђела и јереје Рајка Марића (привременог пароха братишковачког) и Жарка Аничића (привременог пароха друге парохије задарске) звањем протонамесника. Поделио је канонски отпуст јереју Душану Остојићу (привременом пароху скрадинском) ради преласка у Епархију шабачко-ваљевску, а јереју Марку Срдићу (привременом пароху врбничком), протојереју Николи Рајићу (привременом

пароху прве парохије шибенске) и протонамеснику Илији Летићу (привременом пароху каменском) због преласка у Архиепископију беградско-карловачку.[796]

И током 1985. године, епископ далматински Николај обавио је низ архијерејских активности. Рукоположио је свршеног богослова Миладина Тешановића у чин ђакона, а затим и презвитера. Разрешио је јереја Петра Перића дужности привременог пароха стрмичког и поставио га за привременог пароха жегарског. Поставио је јереја Ристу Перића за привременог пароха стрмичког, протонамесника Милана Вуковића (привременог пароха друге парохије шибенске) за пароха друге парохије шибенске, уз обавезу вршења дужности старешине шибенских храмова, јереја Борислава Петровића (суплента Крчке богословије) за администратора друге парохије шибенске. Одликовао је протонамесника Мирка Скробоњу (привременог пароха биљанског) чином протојереја, јеромонаха Данила Јокића (намесника манастира Драговића и Веселиња) чином синђела, јереје Петра Ожеговића (привременог пароха бискупијског), Бранка Миланковића (привременог пароха голубићког), Јована Лазичића (привременог пароха смоковићког), Остоју Тегелтију (привременог пароха марковачког), Николу Шкрбића (професора Крчке богословије и администратора друге парохије книнске) и Крсту Максића (привременог пароха плавањског) звањем протонамесника. Поделио је канонски отпуст и прелаз јереју Миладину Тешановићу за Епархију бањалучку, а свршеним богословима Богословије „Света три јерарха“ у манастиру Крки Жарку Новаковићу и Петру Видовићу за Епархију тимочку. Примио је у свезу клира синђела Венедикта Ананића из Епархије аустралијско-новозеландске и јереја Борислава Петровића из Епархије зворничко-тузланске. Ученике Крчке богословије Спасоја Милошевића, Јевту Павловића, Будимира Бјеличића, Маринка Параклиса, Душана Гњатића, Драгу Кезмића и Борислава Стевановића произвео је за чтеце. Илију Граовца (Бргуд), Данила Бранушу, Марка Граовца и Илију Матића (Сиднеј), припаднике Храма Светог пророка Илије (Кашић), Крсту, Драгу и Марка Бапца (Пољица), Славка Дрчу (Биљане Доње), Станка Цвјетановића и Момчила Лакића (Ислам Латински), Николу Калуђеровића и Павла Јокића (Ислам Грчки), Винку Лакић, Душана, Анку и Зорку Вишић, Милоша Дрчу, Момчила Цебара, Танасија, Љепосаву, Косу, Невенку, Софију и Милицу Арчабу, одликовао је граматом признања, а Николи Манојловићу (Развође) и Марку Трифуновићу (Марковац) издао је захвалнице. Браниславу Кончаревићу (машинском техничару из

[796] *Гласник СПЦ*, 3/1986, 54-55.

Ервеника), Зорану Совију (свршеном гимназијалцу из Приједора) и јереју Бранку Миланковићу (привременом пароху голубићком) дао је благослов за упис на богословски факултет. Обавио је освећење обновљеног Храма Светог архистратига Михаила у Трибњу (Шибуљине), обновљене капеле Свете Тројице у Бискупији, спомен-плоче и темеља спомен-парохијског дома свештенику Петру Јагодићу Курици у Биовичином Селу и Бенковцу, обновљеног Храма Светог оца Николаја у Чистој Малој, обновљеног Храма Светог праведног Лазара у Бргуду, крста на звонику спомен капеле епископа Симеона Кончаревића у Карину и обновљеног Храма Рођења Пресвете богородице у Пољицима.[797]

Великим залагањем и заслугом епископа Николаја, на Дан Светог архангела Михаила, 21/8. новембра 1985. године, извршено је освећење темеља нове зграде богословије у манастиру Крки, у који је узидан по један камен из Пећке патријаршије, манастира Крке, Крупе, Драговића и Рмња и места Шибеника, Бенковца и Задра. Историјски чин освећења обавили су митрополит загребачко-љубљански Јован и епископ далматински Николај, уз саслужење професора, ученика и манастирског братсва и присуство верника.[798]

У току ове године, јереј Душан Синобад (привремени парох жегарски) напустио је црквену службу, а Епархија далматинска остала је без још једног јереја, јер је, 3. октобра, преминуо Ђуро Кљајић, привремени парох у Гламочу.[799]

У низу светосавских прослава, које су, широм Епархије далматинске, обављене и током јануара 1986. године, посебно се истичу прославе у Сплиту, Шибенику, Задру, Имотском, Книну, Скрадину и Богословији „Света три јерарха“ у манастиру Крки.[800]

Видовданске свечаности на Далматинском Косову, у јуну 1986. године, почеле су светом архијерејском литургијом у Лазарици пуној верника, коју је служио епископ далматински Николај. После литургије и сечења славског колача, обављена је традиционална видовданска литија са читањем јеванђеља и благосиљањем литијским барјаком: цркве, околних места, верника и учесника у литији. У оквиру видовданског програма, извођени су пригодни комади представа, рецитали и рецитације деце из Сплита, Дрниша, Имотског, Задра и Кистања. Епископ далматински Николај, одржао је видовданску беседу на тему *Дани пораза, теже се заборављају него дани победе*, а затим обавио видовдански

[797] Исто, 54-56.
[798] Слободан Милеуснић, *Манастир Крка*..., 46, 48.
[799] *Гласник СПЦ*, 3/1986, 56.
[800] Јовица Јовановић, Прослава Светога Саве, *Православље*, 455/1986, 13.

парастос косовским јунацима и мученицима, уз саслужење свештенства и присуство многобројних верника.[801]

Током 1986. године, епископ далматински Николај обавио је освећење обновљеног Храма Светог цара Константина и царице Јелене у Стекеровцима (Архијерејско намесништво ливањско-гламочко), обновљеног Храма Преподобне матере Параскеве у Бјелини, обновљеног Храма Светог пророка Илије у Зелову и Светог архангела Михаила у Отишићу, нових звона новоподигнутог Храма Свете великомученице Недеље, спомен храма блажене успомене Симеону (Кончаревићу) у Карину и нове иконе, поклона епископа жичког Стефана Храму Свете Недеље у Карину.[802]

Поред наведених, епископ Николај је, током 1986. године, обавио и многе друге архијерејске активности. Рукоположио је свршене богослове Ђорђу Јокића и Момчила Вукшу, најпре у чин ђакона, а затим и презвитера. Разрешио је јереја Милорада Душанића опслуживања парохије отишићке и поставио га за привременог пароха гламочког, а опслуживање парохије отишићке поверио је јеромонаху Никодиму Поповићу (сабрату манастира Драговића). Поставио је синђела Бенедикта Ананића (сабрата манастира Крке) за администратора парохије кистањске, јереја Ђорђу Јокића за привременог пароха церањског, јереја Момчила Вукшу за привременог пароха биоградског (са седиштем у Јагодњи), јереја Петра Јованчевића за привременог пароха прве парохије бенковачке. Разрешио је протојереја Ђуру Скочића и протонамесника Жарка Аничића (парохе задарске) опслуживања парохије биоградске и јереја Илију Ђурића дужности пароха прве парохије бенковачке (због преласка у Архиепископију београдско-карловачку) и на његово место поставио јереја Петра Јованчевића. Одликовао је протонамеснике Ђуру Скочића (привременог пароха прве парохије задарске), Рајка Марића (привременог пароха братишковачког) и Мирка Јамеџију (привременог пароха ливањског) чином протојереја, синђела Венедикта Ананића (сабрата манастира Крке) чином протосинђела, јереје Славка Зорицу (професора Крчке богословије и администратора парохије дрнишке), Здравка Тепића (привременог пароха биочићког), Влајка Грабежа (привременог пароха дрварског) и Србу Видаковића (привременог пароха босанскограховског) звањем протонамесника, јереје Крстана Мацановића (привременог пароха мартинбродског) и Петра Јовановића (привременог пароха друге парохије бенковачке и администратора парохије у

[801] Ђуро Ђурђевић, Видовданска свечаност на Далматинском Косову, *Православље*, 464/1986, 12.
[802] *Гласник СПЦ*, 8/1987, 178.

Кули Атлагића) правом ношења црвеног појаса, Петра Живковића (Книн), Јову Грајића (Бенковац) и Лаку Јандрића граматом признања, док је Шпири и Тодори Анђелић (Уздоље), јереју Јакову Јовићу (Ваган), Тривуну Чегару (Стекеровци), Босиљки Убовић (Гламоч), Вујадину Јурковићу и Илији Брадашу (Книн), Славку Калању (Кула Атлагића), Драгану Павловићу, Зорану Драгићу, Милошу Иветићу, Момчилу и Милану Новоселцу, Ђури и Душану Шарцу, Ђури Зукановићу (Цивљане), Драгану Врањешу, Слободану и Стевану Четнику, Илији Баришићу (Цетина), Јовану Гајићу (Земун), Милораду Ковачевићу и Милану Насрадину (Подосоје), Ђорђу и Дарку Стоисављевићу, Петру Бошчићу, Петру Арамбашићу, Гојку Деспинићу, Петру Петровићу, Марку Рнићу (Отишић), Дини Санковић, Душану Вукасу и Мили (пок. Стевана), Миленку, Мили (пок. Николе), Влади и Петру Стегњајићу издао похвалнице. Дао је канонски отпуст јереју Илији Ђурићу (привременом пароху бенковачком) због преласка у Архиепископију београдско-карловачку. Појца из Сплита, Ђорђа Вуковића, произвео је за чтеца.[803]

Ове године Епархија далматинска остала је без двојице пензионисаних протојереја, јер су се упокојили Јован Сунајко (пензионисани парох из Книна) и Никола Драгичевић (пензионисани парох из Имотског).[804]

И током 1987. године, епископ далматински Николај показао се неуморним у свом архијерејском раду. Тако је у току исте рукоположио свршеног богослова Жарка Кунца и суплента Крчке богословије Милована Миодраговића у чин ђакона, а наредне године и у чин презвитера. Произвео је за чтеце ученике Богословије у манастиру Крки Душана Ђурђића, Златка Илића, Славка Јовановића, Бошка Пејића, Зорана и Миладина Јовића, Перу Лукића, Мирослава Нећића, Невенка Сукура, Десимира Видовића, Слободана Шестића и Радомира Жунића, а по благослову епископа зворничкотузланског Василија и Жику Тошића, Мирка Николића, Славенка Савића, Зорана Марића и Јову Бановића. Парохијане парохије биљанске, протојереја Мирка Скробоњу (пароха исламско-кашићког и администратора парохије биљанске) и Душана Кожула (Биљане Горње) одликовао је граматом признања, а Дмитру Зечевићу (Стубаљ), Ковиљки и Наташи Микановић (Сплит), Стеви и Марку Пргомељи, Марку, Илији, Данилу, Ђури (пок. Луке), Ђури и Ратку (пок. Душана) Станићу, Јовици Раковићу, Милошу Гарајевићу, Жељку, Јовици и Тодору Одовићу, Илији Кеври, Милици и Даници Николић, Слободану, Мари, Николи (пок. Марка), Илији (пок. Шпире),

[803] Исто, 177-178.
[804] Исто, 178.

Љуби, Николи (пок. Петра), Илији (пок. Луке) и Ђури Сврдлину, Марку Вукељи, Мирку, Радославу, Ђури, Илији, Пери, Милици и Анђелки Мандић, Јели, Миленки, Марку, Петру и Милошу Путици (Црногорци) издао је похвалнице.[805]

Свети архијерејски сабор СПЦ је, 26. маја 1987. године, на предлог епископа далматинског Николаја, изабрао протосинђела Митрофана (Кодића), дотадашњег в. д. ректора Богословије „Света три јерарха“ у манастиру Крки, за ректора ове Богословије.[806]

Савиндан је и у јануару 1988. свечано прослављен у свим парохијама Епархије далматинске, а нарочито у Богословији у манастиру Крки, Задру, Шибенику, Бенковцу, Дрнишу, Сплиту, Книну и Ливну.[807]

У недељу, 3. јула 1988. године, одржана је прослава Видовдана на Далматинском Косову, која је почела светом архијерејском литургијом, коју су, уз саслужење 12 свештеника и двојице ђакона, служили митрополит загребачко-љубљански Јован и епископ далматински Николај. Након литургије, пресечен је славски колач и обављена литија, односно свечани опход око цркве Лазарице. По завршетку литије, видовданску духовну академију отворио је епископ далматински Николај, који је, том приликом, домаћински поздравио вернике и подсетио их на велики значај овог историјског празника, а затим их је позвао да на 600-годишњицу битке на Косову дођу на Косово да се поклоне сенима кнеза Лазара и осталих косовских мученика. Након поздравне речи епископа Николаја, видовданску беседу одржао је и митрополит Јован у којој је, између осталог, истакао неисцрпну вредност и значај видовданске етике за патриотско, морално и културно обликовање српског народа. У оквиру академије, присутном народу представљен је архимандрит Стефан Малетић, ректор Богословије у пензији, ком је уручен Орден светог Саве II степена. Након тога, видовдански програм настављен је рецитацијама и гусларским песмама о Видовдану и другим детаљима из српске националне историје.[808]

И током ове године, епископ далматински Николај био је изузетно ревносан у свом архијерејском раду. Рукоположио је свршене богослове Спасоја Милошевића и Будимира Бјеличића у чин ђакона, а затим, као и Жарка Кунца и Милована Миодраговића, у чин презвитера. Поставио је јереја Жарка Кунца за

[805] *Гласник СПЦ*, 8/1987, 178-179; 12/1989, 253-254.
[806] *Гласник СПЦ*, 8/1987, 177.
[807] Ђуро Ђурђевић, Прослава Светог Саве, *Православље*, 504/1988, 14.
[808] Синђел Хрисостом Јовић, Видовданска прослава на Косову Далматинском, *Православље*, 513-514/1988, 18; *Гласник СПЦ*, 6/1988, 97.

привременог пароха скрадинског и администратора парохије брибирске, јер је претходно сменио јереја Јовицу Јовановића и поставио га за привременог пароха прве парохије шибенске и старешину шибенског Саборног храма, јереја Спасоја Милошевића за привременог пароха отишићког. Преместио је јеромонаха Саву Лазиницу из братства манастира Драговића у братство манастира Веселиње и поверио му управу над упражњеном парохијом ваганском. Поставио је јереја Будимира Јеличића за привременог пароха ваганског, а јереја Милована Миодраговића за администратора Треће парохије задарске. Одликовао је протонамесника Жарка Аничића (привременог пароха друге парохије задарске) чином протојереја, Душана Дрчу (Задар), Владимира Јејину (Книн), Даницу Симић (Лаутруп) и Вељка Гуну (Сиднеј) граматом признања. Драгану Павловићу (Цивљане), Гојку Бошчићу, Гојку Цвијетићу (Отишић) и Петру (Драгану) Бабићу (Кукар) издао је захвалнице. Лишио је свештеничког чина јереја Душана Синобада (бившег пароха жегарског), а свештеномонашког јеромонаха Георгија (Бошка) Јаковљевића и бившег суплента Крчке богословије Григорија (Милана) Калинића (сабрећу манастира Крке) и по одлуци Црквеног суда вратио их у ред световњака. Примио је Миленка Ковића за искушеника у манастиру Веселиње и ставио јереја Јакова Јовића (бившег администратора парохије ваганске) под забрану свештенодејства.[809]

На предлог епископа далматинског Николаја, Свети архијерејски синод СПЦ, својом одлуком од 15. септембра 1988. године, поставио је протојереја Николу Шкрбића, професора Крчке богословије, за помоћника ректора исте.[810]

Током 1989. године, епископ далматински Николај, обавио је освећење обновљене Цркве Светог великомученика Георгија у Плавну и обновљене Цркве Свете тројице у Бискупији. Обе цркве обновљене су средствима Регионалног завода за заштиту споменика културе из Фонда за санацију. Исто тако, поставио је јереја Милована Миодраговића за администратора Треће парохије задарске и одликовао протонамесника Влајка Грабежа (привременог пароха дрварског) чином протојереја, синђела Хризостома Јевића (сабрата манастира Крке и суплента Богословије у Крки) чином протосинђела, јереје Ђорђа Кнежевића (привременог пароха сплитског), Саву Тутуша (привременог пароха шушачког) и Ђуру Шушу (привременог пароха каштеланског) звањем протонамесника, ђакона Ђуру Ђурђевића (службеника ЕУО-а у Шибенику) правом ношења црвеног

[809] *Гласник СПЦ*, 12/1989, 253-254.
[810] *Гласник СПЦ*, 10/1988, 186.

појаса, протојереја Стевана Мрђена (привременог пароха и архијерејског намесника книнског) напрсним крстом, Драгицу Грабеж, супругу протојереја Влајка Грабежа из Дрвара, Драгана Пилиповића (Велики Цвјетнић), Лазара Ђурића (Раиловац), Славку и Петра Пећанца, Јована Видовића, Милана Ковачевића (Врточ), Предрага Роквића (САД), Ђурађа Врањковића, Марка Видовића (Стројице), Милана Грубора (Плавно), Стевана Обрића (Ислам Грчки) и протонамесника Крсту Максића (привременог пароха плавањског) граматом признања, док је Стеви и Милану Лацмановићу и Данилу Миовићу (Лишани Тињски) издао похвалнице. Јеромонаха Лаврентија Јањића (сабрата манастира Крке) и протосинђела Данила Јокића (намесника манастира Драговића) ставио је под забрану свештенодејства.[811]

На предлог епископа далматинског Николаја, Свети архијерејски синод СПЦ доделио је, 16. маја 1989. године, професорима Богословије „Света три јерарха“ у манастиру Крки, Љубинку Видаковићу и Живку Подгорцу, Орден Светог Саве III степена, за успех у настави и велики углед међу својим ученицима, а 22. децембра, Орден Светог Саве I степена, академику Јовану Рашковићу, неуропсихијатру из Шибеника, за заслуге према СПЦ и приврженост српском народу.[812]

Исто тако, за време прославе 600-годишњице Косовске битке на Далматинском Косову, на предлог епископа далматинског Николаја, због учешћа у подизању нове зграде Богословије у манастиру Крки – или прилозима или директним ангажовањем – Свети архијерејски синод СПЦ је Богословију „Света три јерарха“ и сам манастир Крку одликовао Орденом Светог Саве I степена. Ордење је, у име патријарха Германа, епископу Николају, у име манастира Крке и протонамеснику Николи Шкрбићу, у име Богословије, предао његов изасланик митрополит загребачкољубљански Јован. Такође, на предлог епископа Николаја, Орденом Светог Саве II степена, одликовани су Драгиша Рњак и Угљеша Ченић, инжењер и економиста из Задра, и наставници Богословије у манастиру Крки, Љубинко Видаковић и Живко Подгорац, за успех у школи и углед међу ученицима и наставницима Богословије.[813]

---

[811] *Истина*, 4/1989, 38; *Гласник СПЦ*, 12/1989, 253-254.
[812] *Гласник СПЦ*, 5/1989, 104; 1/1990, 3.
[813] *Гласник СПЦ*, 8/1989, 167.

Ове године упокојио се још један ревносни посленик Епархије далматинске, протојереј-ставрофор Војислав Шешум, пензионисани парох из Сплита.[814]

Током јула 1990. године: у Стрмици је обновљена и освећена стара Црква Светог Јована из 1618. године, а освећење је обавио епископ далматински Николај. Ова, као и остале цркве, страдале од последица земљотреса (1986), обновљене су захваљујући општој људској солидарности, заводима, исељеницима, свештенству и мештанима.

У Босанском Петровцу је, 9. септембра 1990. године, одржан молитвени скуп поводом обележавања 300-годишњице Велике сеобе Срба. Службу је вршио епископ далматински Николај са свештенством, а у поподневним часовима говорио је и академик Јован Рашковић.[815]

Опело за 108 мештана Трибањ Шибуљине, подно Велебита, служио је, 16. новембра 1990. године, епископ Николај, са задарским свештеницима и ђаконом.[816]

Епископ далматински Николај је, 2. јуна 1991. године, осветио темеље крипте и капелу у Ливну, уз саслужење свештеника, а 16. јуна, темеље крипте и капеле у порти манастира Веселиње на Врби код Гламоча.[817]

Патријарх српски Павле је, 9. августа 1991. године, стигао у Гламоч, а већ 10. августа, са митрополитом загребачко-љубљанским Јованом, епископом далматинским Николајем, сремским Василијем, горњокарловачким Никанором, банатским Атанасијем и бихаћко-петровачким Хризостомом, служио свету литургију у манастиру Веселиње, а касније и парастос гламочким новомученицима.[818]

Патријарх Павле је и 11. августа служио литургију у Храму Успења Пресвете богородице у Ливну, а затим и парастос ливањским новомученицима. На овим скуповима било је присутно мноштво народа, као и угледника из политичког и културног живота српског народа.[819]

У суботу, 14. децембра 1991. године, извршен је чин освећења Болнице „Свети Сава“ у Книну, подигнуте 10-годишњим самодоприносом народа книнске

---

[814] *Гласник СПЦ*, 12/1989, 253.
[815] *Истина*, 6/1990, 32.
[816] Исто, 33.
[817] Прота Мирко Јамеџија, Хроника збивања у Архијерејском намјесништву ливањско-гламочком, *Истина*, 8/1991, 29.
[818] Исто, 29.
[819] Исто, 29.

општине. Освећење је, уз саслужење свештенства, обавио епископ далматински Николај, а већ сутрадан, 15. децембра, епископ је обавио освећење и обновљене Цркве Светог архангела Михаила у Доњем Тишковцу (Црни Потоци) код Стрмице, уз бројно свештенство и народ. [820]

Свети архијерејски сабор СПЦ, на свом редовном заседању, 26/13. маја 1992. године под АСбр. 80/зап. 186, изабрао је епископа далматинског Николаја за митрополита дабробосанског, а на место епископа упражњене Епархије далматинске, већ наредног дана, 27/14. маја под Асбр. 84/зап. 191, епископа аустралијско-новозеландског Лонгина.[821]

НАЦИОНАЛНО БУЂЕЊЕ И ГОЛГОТА СРПСКОГ НАРОДА У ЕПАРХИЈИ ДАЛМАТИНСКОЈ

Истина, лист Епархије далматинске, у 5. броју, од јуна 1990. године, доноси низ интересантних информација, које можда најбоље осликавају и дочаравају духовно стање и верско расположење православних Срба Епархије далматинске, али и саму друштвену климу, која је владала међу њима, у само предвечерје судбоносних догађаја, који ће убрзо уследити. Овде износимо најзанимљивије, односно за сагледавање што потпуније и јасније слике друштвене атмосфере, најкарактеристичније и најупечатљивије моменте:

„*Централна прослава Божића била је код цркве Лазарице – на Далматинском Косову, у присуству десетак хиљада верника. Поред Цркве наложени су бадњаци, играло је коло и орила се песма. Тачно у поноћ почело је Јутрење, а служио је епископ, ђакон и шест свештеника.*

У Топољу – Ковачићу, на главној раскрсници, први пут после рата, паљени су бадњаци по старим српским обичајима, а горели су до Српске Нове године. На овим свечаностима, народ је одлучио да подигне нову цркву и већ су подузете акције за реализацију.

Традиционално, код Цркве Св. Ђурђа у Книну, дочекана је Нова година, у присуству неколико хиљада верника. Орила се стара српска песма, и народна и духовна, из грла, преко озвучења. Благодарење у поноћ, служио је епископ, ђакон и петорица свештеника.

[820] *Истина*, 8/1991, 8, 17.
[821] *Гласник СПЦ*, 7/1992, 114.

Прослава бадњака и Нове Српске године, свечано су обављени код свих наших цркава, по старим српским обичајима и молитвено у храмовима. Напокон су сишли са позорнице они који су то деценијама гушили и забрањивали.

Радови на санацији цркава, страдалих од земљотреса, су у пуном јеку...

Ускршњи празници свечано су прослављени. Централно окупљање било је, опет, код цркве Лазарице, на Далм. Косову, у присуству неколико хиљада верника... Пламтила је Косовска долина од упаљених свећа, али и од разбукталих жижака вере страдалног, али поносног српског православног народа.

Босанска Крајина, од Грахова, преко Лијевна, Гламоча, Дрвара до Петровца и Крњеуше, свечано, радосно и молитвено, прославила је Српски бадњак, Нову Српску годину и Ускршње празнике. Светосавска прослава одржана је у свим храмовима, уз дечије рецитације."[822]

У манастиру Крки радила је Ликовна колонија (1990), с тенденцијом прерастања у сталну колонију уметничког стваралаштва, а учесници: Пећа Драговић, Павле Аксентијевић, Синиша Вуковић, Милић од Мачве, Милован Видак, Емил Милошевић, Драгош Калајић, Света Самуровић, Стеван Малинић, Трајко Стојановић Косовац и Вељa Михаиловић, оставили су по једно дело манастиру Крки и СКД „Зора" из Книна; уз присуство већег броја верника, одржан је парастос усташким жртвама, баченим у јаму у Мратову (Промина). Парастос су, над јамом, служили Стеван Мрђен – парох кнински, Здравко Тепић – парох биочићки и месни парох Славко Зорица.[823]

Као резултат буђења националне свести у Београду је, на Видовдан (28/15. јуна) 1990. године, основано надстраначко *Удружење Срба из Хрватске*. Оснивачкој скупштини, у центру „Сава", присуствовало је око 4.500 људи. О циљу оснивања овог Удружења говорио је, у својој приступној речи, др Богдан Златар, начелник Одељења на Клиници за интерну медицину Клиничко-болничког центра „др Драгиша Мишовић" у Београду.[824] Доктор Златар је том приликом рекао:

„*Налазимо се у времену великих промена у свету, Европи и Југославији. Забринути смо за судбину српског народа у Хрватској. Бојимо се да ће тај народ сада бити изложен политичким, економским и другим притисцима. Биће угрожено његово национално биће и идентитет, зато се спонтано јавила идеја*

[822] *Истина*, 5/1990, 26.
[823] *Истина*, 6/1990, 32.
[824] М. Д. J., Основано удружење Срба из Хрватске у Београду, *Православље*, 561-562/1990, 3.

да створимо надстраначко удружење Срба из Хрватске, чијој оснивачкој скупштини присуствујемо. Наше удружење неће окупљати само Србе из Хрватске, него и све људе добре воље и поштених намера, без обзира на идеолошку, политичку, националну и верску припадност."[825] О историјском, културном и тадашњем положају Срба у Хрватској говорили су академици Василије Крестић, Дејан Медаковић и Михаило Марковић. За председника Скупштине овог удружења изабран је академик Дејан Медаковић, а за председника Извршног одбора примаријус др Богдан Златар.[826]

У августу 1990, у Книну је промовисан и први број часописа за културу и поезију – *Српска зора*.

У недељу, 23. децембра 1990. године, група ентузијаста на челу са диригентом проф. Душком Мацуром решила је да се обнови Српско певачко друштво (СПД) „Бранко" у Задру, које је основано 1903/04. године и неколико пута прекидало свој рад.[827]

На иницијативу многих Дрнишана, 16. фебруара 1991. године, обновљен је рад Српског црквеног културног друштва (СЦКД) „Растко", основаног 1930. године, чији је рад утихнуо свирепим убиством његовог хоровође Шиме Мудрића (1937), који је био најзаслужнији за активан рад друштва.[828]

Удружење под називом *Коло српских сестара Епархије далматинске*, са седиштем у Книну, основано је 1991. године. Удружење је основано при СПЦ, с циљем да настави светле традиције добротворног удружења *Кола српских сестара*, које је основано у Београду (1903) ради пружања помоћи људима у невољи. У члану 7. *Правила*, који се односи на делокруг и основне задатке рада овог Удружења, стоји: „*Коло српских сестара има задатак да се брине и помаже све људе у невољи, без обзира на њихову националност, веру, ступац образовања и политичку.*"[829]

Удружење је имало своју организациону структуру, састављену од четири сектора, и главне органе: Скупштину, Главни и Надзорни одбор.

Био је ово посебан облик буђења националне свести српског народа, на свом вековном простору, у историјском, духовном, верском, националном,

---

[825] Исто, 3.
[826] Исто, 3.
[827] Жарко Аничић, Српско пјевачко друштво „Бранко" у Задру, *Истина*, 7/1991, 36.
[828] Урош Јовић, Обновљено Српско црквено културно друштво „Растко" у Дрнишу, *Истина*, 7/1991, 18.
[829] Правила Кола српских сестара Епархије далматинске, *Истина*, 8/1991, 30.

кулурном, политичком и сваком другом погледу, који ће убрзо зауставити крвави грађански рат.

ПОЧЕТАК ВИШЕСТРАНАЧЈА У ХРВАТСКОЈ И РАЗБИЈАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Од тренутка оснивања ХДЗ у Загребу, 28. фебруара 1989. године, и њене апсолутне победе на вишестраначким изборима (1990) у Хрватској, „*Југославија (поста)је све мање име за државу, а све више за одређени 'тип људске трагедије'.*“[830]

Стожер око кога је почео да се окупља српски народ у Хрватској била је Српска демократска странка (СДС), која је основана, 17. фебруара 1990. године, у Книну. За њеног председника изабран је академик Јован Рашковић. Након победе ХДЗ-а на изборима у Хрватској, Српски сабор у Србу је, 25. јула 1990, донео Декларацију о аутономији Срба у Хрватској и одлуку о плебисциту на коме би српски народ у Хрватској потврдио или одбацио аутономију. О положају Срба у Хрватској, као и њиховим захтевима усмереним према новој хрватској власти, председник СДС Јован Рашковић, рекао је:

„*Што се тиче Срба у Хрватској, треба рећи да они, иако су дио српског народа, имају одређене специфичности. Сматрамо да ми сами морамо да разрешимо одређене проблеме са хрватском државом, да успоставимо дијалог с њом и властитим снагама разрешимо ову ситуацију. Уколико хрватска држава прихвата демократске принципе, разговоре, српски народ и његов суверенитет, ја сам за дијалог. У том случају неће бити потребе за интервенцијама и помоћи са стране. Не желимо никакву инфантилну овисност о другим крајевима, где Срби живе. Тражићемо помоћ, ако хрватска држава у нас буде уперила хорде зла и у то упрегла сву кроатоцентричну машинерију. Ми ћемо се организовати на нивоу модерне аутономије, каквих данас има на стотине у Европи. Ми хоћемо првенствено духовну, културно-политичку аутономију, а не аутономију тла. Аутономија тла постаће актуелна оног тренутка када се буде потпуно потискивало српско биће у Хрватској. Сада радимо на обједињавању општина, и то како из етничких, тако и из економских разлога. Дакле, докле буду демократски притисци на Србе у Хрватској, узвраћаћемо демократским*

[830] Радован Ковачевић, наведено дело, 367.

средствима. Уколико буду вербални притисци, преко средстава информисања, узвраћаћемо на исти начин. Ако буду физички и терористички притисци, ништа нам друго не остаје него да се бранимо најтежим средствима.“[831]

Покушај хрватске полиције да силом спречи плебисцит и српски отпор, 17. августа 1990. године, сматра се почетком оружане борбе Срба за опстанак на својим огњиштима. Плебисцит је одржан у августу и потврдио вољу српског народа за аутономијом.

О положају српског народа и СПЦ на простору СРХ најбоље сведочи саопштење за јавност са конференције српских православних епископа и свештенства, која је одржана у Пакрацу, 13. септембра 1990. године, у коме се, између осталог, каже:

„*1. Са дубоким болом и огорчењем констатујемо да Српска Православна Црква у Хрватској живи и дела под веома отежаним, готово окупацијским, условима и да је српски народ у Хрватској, који сачињава њезине вернике, изложен негде мањем, а негде већем политичко-полицијском притиску и с правом забринут за своју будућност, због чега се масовно изјашњава за своју духовно-културну аутономију и свенародно, надстраначки, самоорганизује се у борби за опстанак.*

Размотрили смо извештаје о невероватним и све учесталијим, буквално свакодневним, случајевима застрашивања, претњи, увреда, отпуштања с посла, демолирања кућа и станова, паљевина, насртаја и насиља сваке врсте, при чему је било – у Далмацији – и доказаних случајева силовања и убистава. Насилници свој бес, нимало случајно, најчешће испољавају над православним свештеницима и над члановима њихових породица, посебно над децом.

На основу непобитних чињеница, сматрамо данашњи државни апарат Хрватске, а самим тим и њезину владу, за главног виновника насталог стања.

2. Истовремено са жаљењем констатујемо да одговорна тела и лица Римокатоличке Цркве у Хрватској, уз ретке изузетке, подржавају хадезеовски курс према Православној Цркви и српском народу у Хрватској, при чему у усташоидном и нехришћанском харангирању предњачи загребачки Глас Концила.

Епископ далматински Николај, напротив, на позив шибеничког бискупа др Срећка Бадурине, упутио је апел српском народу Сјеверне Далмације, да у миру и љубави живи заједно са хрватским народом.

---

[831] Радован Биговић, Православље и демократија темељи српске будућности, *Православље*, 561-562/1990, 10-11.

3. Због свега тога одлучно протестујемо против угрожавања и угњетавања српског православног народа у Хрватској и захтевамо од хрватске државе и свих њених органа да у духу истински демократске и европске традиције – стварно, а не само на речима – поштује неотуђиво право српског народа у Хрватској, на сопствени црквени и национални идентитет, на властиту духовну и културну самобитност.

4. Уједно апелујемо на јеванђелску свест и хришћанску свест римокатоличких верника у Хрватској, у првом реду на сам – хрватски римокатолички епископат и свештенство, да они, својим ставом и примером, одлучно допринесу васпостављању духа мира и љубави међу верницима наших Цркава и припадницима наших народа, јер је, по Јеванђељу Христовом, љубав једини знак за распознавање хришћана.

5. Такође, апелујемо на нашу браћу и сестре по вери и крви у Хрватској: иако често, сувише често, принуђени да оружаним стражама, па и барикадама, осигурају себи право на живот, на својим вековним огњиштима у Хрватској, чији суверенитет и интегритет, иначе, ничим не доводе у питање, нека по сваку цену сачувају своје хришћанско, православно, светосавско достојанство, као и свој људски и национални понос, не враћајући зло за зло, него се супротстављајући злу – добром, нечовештву – чојством, злочину – врлином, терору – самоодбраном, мржњи – љубављу...

Само тако бићемо органски део великог Божијег народа широм васељене, којем – у то не сумњамо – припадају и многи, Христу Богу верни, синови и кћери хрватског народа.“[832]

Међутим, Хрватска је „*делегитимисањем антифашизма и променом свог устава* (22. децембра 1990. године – примедба М. Ц.)*, укинула и конститутиван положај српског народа у Хрватској*.“[833] Дан пре тога, 21. децембра 1990. године, у Книну је проглашена Српска аутономна област Крајина (САО Крајина).

Дакле, Хрватски сабор је, 25. децембра 1990. године, усвајајући Устав Републике Хрватске, одузео Србима суверенитет и прогласио Хрватску националном државом хрватског народа. Почео је државни и политички терор, али и прогон српског становништва од стране екстремних елемената у Хрватској. Срби ђаци, станари Ђачког дома „Иво Лола Рибар“, напустили су дом, јер су, уочи Светог Саве (27. јануара), били испребијани и од ђака Хрвата на силу терани

[832] *Истина*, 6/1990, 21.
[833] Радован Ковачевић, наведено дело, 367.

да се крсте римокатоличким крстом и говоре новим хрватским језиком. Дечак из Шибуљине претучен је ланцима. Црква Светог Димитрија у Коњевратима, демолирана је и опљачкана. Хрвати из Бибиња и Задра, поводом погибије редарственика из Бибиња, Франка Лисице, уништили су преко 200 локала, фирми, кућа и викендица Срба из Задра или Србије. Срби из Задра и Сплита масовно су исписивали своју децу из школа, плашећи се за њих, и уписивали их у школе у Бенковцу, Книну, Новом Саду и Београду. Срби у Далмацији, масовно су отпуштани с посла, док су руководиоци српске националности смењивани. Отпуштено је 15 Срба из фабрике „Адрија“, јер нису хтели да потпишу лојалност врховништву Хрватске и вечитој Хрватској. Манастир Драговић проваљен је и демолиран. Црква Светог Саве у Земунику Доњем проваљена је, а затим каменована. Неки пароси спречавани су да уђу у своје цркве итд, итд.[834]

Даље растакање Југославије је настављено. Хрватски сабор је, 21. фебруара 1991. године, усвојио Резолуцију о раздруживању Хрватске од СФРЈ. Као одговор на ову одлуку, Српско национално веће (СНВ) и Извршно веће САО Крајине, 28. фебруара, усвојили су Резолуцију о раздруживању Крајине и Хрватске и останку Крајине у Југославији.

У тако заоштреној ситуацији, убрзо је проговорило и оружје. Тако су, 31. марта 1991. године, пале и прве жртве. Наиме, у сукобу припадника хрватске полиције и српских територијалаца, на простору Националног парка Плитвице, погинули су хрватски полицајац Јовић и српски припадник Територијалне одбране (ТО) Вукадиновић, чиме је, фактички, почео грађански рат у Хрватској.

Као последица свега, у Книну је, 19. децембра 1991. године, Уставотворна скупштина усвојила Устав и прогласила Републику Српску Крајину (РСК). Међутим, од стране Хрватске, уз подршку међународне заједнице, уследиле су током 1995. године две завршне војне операције - *Бљесак* и *Олуј*а - у којима је убијено и нестало око 2.500 Срба, а протерано више од 250.000. Тако је укупан број Срба, на територији данашње Републике Хрватске, у односу на њихов број 1990. године, смањен за више од две трећине.[835]

Током ратних година (1991-1995) у Епархији далматинској порушено је 14, а оштећено 45 цркава; један парохијски дом је уништен, а 13 оштећено. У акцији *Олуја* (1995), коју су синхронизовано и симултано извеле хрватска војска и

[834] *Истина*, 7/1991, 38-39.
[835] Милојко Будимир, *Споменичка баштина Срба са подручја данашње Републике Хрватске*, Београд 2017, V-VI.

полиција, уз логистичку подршку и прећутну сагласност међународних фактора, српски народ је протеран са својих вековних огњишта, а његове светиње опљачкане, оскрнављене и делом уништене.[836]

[836] Исто, 41.

ЗАКЉУЧАК

Од појаве хришћанства у Далмацији, још у апостолско доба, преко *Миланског едикта* (313), досељавања и христијанизације Срба и Хрвата, у време цара Ираклија (610-642), па све до 9. века, када се поставља основ теорији о папској власти над васељенском црквом, на римског папу се гледало као на епископа, првог међу једнакима у црквеној хијерахији, који је имао првенство части, у односу на друге епископе, али не и власти.

До жестоког сукоба, којим је ударен темељ подели цркве, дошло је у време патријарха Фотија и папе Николе, који се завршио тако што је Никола прогласио да Фотије није патријарх (862), а Фотије Николу искљученим из цркве (867).

Све до 1014. године, односно усвајања новог догмата да Дух свети не исходи само од Оца, него и од Сина, Рим је исповедао никео-цариградски символ.

Након Великог црквеног раскола (1054), Срби су остали у источној – православној, а Хрвати у западној – католичкој хришћанској сфери. Ова црквена подела - и за једне и за друге - имала је фаталне последице.

За време бана Младена Шубића почео је масовнији и чешћи прелазак Срба из Босне у Далмацију. Ове, а и касније сеобе, допринеле су јачању православне цркве у Далмацији. Током 14. века подигнути су и први српски манастири у северној Далмацији – Крупа (1317), Крка (1350) и Драговић (1395), који су временом постали центри духовног и политичког живота српског народа.

Турским освајањем Далмације (1537) и обновом Пећке патријаршије (1557), брига о цркви у Далмацији поверена је дабробосанском митрополиту, као егзарху пећког патријарха, а Цариградска патријаршија је за све православне у Млетачкој републици поставила филаделфијског архиепископа (1577) у Венецији.

За време млетачке власти и врховна црквена власт прешла је из руку пећког у руке филаделфијског архиепископа, који је управу у Далмацији вршио преко свог администратора - архимандрита манастира Крке. Филаделфијски архиепископ - Мелентије Типалди, прихватио је црквену унију са Римом (1690), чему су се многи епископи одупирали (Никодим Бусовић, Саватије и Стефан Љубибратић, Симеон Кончаревић).

Издавањем Закона о слободи православне вере у Млетачкој републици (1780), завршен је један тежак период у животу далматинских Срба.

За време прве аустријске владавине (1797-1805), Далмација је била под јурисдикцијом архиепископа и митрополита карловачког.

Французи су (1805) заузели Далмацију, укинули све феудалне и конфесионалне привилегије, и изједначили грађане пред законом. У таквој ситуацији, на црквено-народној скупштини у Задру (1808), донете су одлуке о оснивању српске православне епархије и богословије, које је Наполеон одобрио и донео одлуку (1809) о оснивању самоуправне српске епархије у Далмацији.

Већ 1813. Далмација је поново дошла под власт Аустрије, која никако није одустајала од унијаћења српског народа, чему су се енергично супротстављали епископи Рајачић и Пантелејмон Живковић, чијим је одласком из Далмације настао осмогодишњи епископски интеррегнум, у ком је (1841) дошло до премештања седишта Епархије и клерикалне школе из Шибеника у Задар.

Насилно унијаћење у Далмацији престало је тек објавом царског декрета против прозелитизма (1841).

Јеротеја Мутибарића, на катедри епископа далматинског, наследио је Стефан Кнежевић. За време његовог мандата, српска црква у Далмацији подељена је (1870) на Далматинско-истријску и Бококоторско-дубровачку епархију (седишта у Задру и Котору), које су издвојене из састава Карловачке и ушле у састав новоформиране Буковинско-далматинске митрополије.

Епископа Кнежевића наследио је епископ Никодим Милаш, а њега епископ Димитрије Бранковић.

Доласком Италијана, за време Првог светског рата, седиште Епархије премештено је из Задра у Шибеник, а угашена је и чувена Богословија.

Крај Првог светског рата и проглашење Краљевине СХС (1. XII 1918.), српски народ дочекао је подељен у шест помесних православних црквa. Народно ослобођење и уједињење српског народа, наметало је и његово духовно јединство у једној заједничкој цркви. Краљевим указом (1920) дата је сагласност на одлуку архијереја о уједињењу свих православних црквених области у једну уједињену аутокефалну СПЦ Краљевства СХС.

После Димитрија Бранковића, управу над Епархијом преузео је, али врло кратко, Кирило Митровић, а затим, Данило Пантелић. За време његове управе Свети архијерејски сабор је (1924) Далматинско-истријску епархију поделио на Задарско-истријску (седиште Задар) и Далматинску (седиште Шибеник).

Владику Пантелића, уз кратко владиковање Илариона Зеремског, наследио је др Максимилијан Хајдин, а њега др Иринеј Ђорђевић.

Још у току Априлског рата, користећи улазак немачких јединица у Загреб, пензионисани пуковник Славко Кватерник, прогласио је НДХ, како ће се касније показати, клерофашистичку, расистичку и изразито србофобичну творевину Трећег рајха и фашистичке Италије.

Одмах по окупацији, целокупна територија Епархије далматинске нашла се под италијанском влашћу. Међутим, након разграничења између Италије и НДХ, готово ¾ њеног свештенства и народа остало је у НДХ.

Како су усташе читаву своју политику заснивале на хрватском државном и историјском праву, одмах по оснивању НДХ, започела је примена њихове идеологије у пракси, најпре доношењем закона и законских одредби. Ове законске мере биле су праћене антисрпском пропагандом и претњама највиших усташких функционера на великим зборовима и јавним наступима.

С друге стране, и РКЦ у НДХ прихватила је усташку власт као државни поредак, дајући јој на тај начин легалитет, док је њен поглавар, Алојзије Степинац, у НДХ, од првог дана, видео божије провиђење.

Magnum crimen је почео отпуштањем Срба са посла и одузимањем њихове имовине, а настављен таласом масовних хапшења, убистава и покоља, који се првих месеци усташког термидора почео ваљати широм НДХ, узимајући свој данак у крви. У свим намесништвима Епархије далматинске, која су била у саставу НДХ, примењивана је идентична или готово идентична матрица. Наиме, одмах по успостављању усташке власти у појединим местима, најпре су из државне службе отпуштани сви Срби државни чиновници, одузимана њихова имовина, а затим су следила хапшења (најпре угледнијих, а затим и других Срба), уцене, прогони, прекрштавања, пљачке и ликвидације - појединачне, групне и масовне. Својеврсни спецификум у ликвидацији српског живља предсављало је клање и бацање убијених, али и живих људи, у јаме безданке. Негде, где су били у могућности, те масовне егзекуције српског становништва спречавала је италијанска војска и управа. Тежи злочини над српским народом, говорећи само о Епархији далматинској, десили су се у многим местима (Босански Петровац, Дрвар, Босанско Грахово, Гламоч, Томиславград, Имотски, Книн, Трибањ, Ливно, Губин, Врлика итд.), а број убијених, односно жртава, међу којима је било доста жена, деце и старијих особа, никада није утврђен и варира од извора до извора, али је сигурно да се ради о великом броју. Међутим, треба рећи и то да је, нарочито у Имотској Крајини, било појединаца, па и читавих породица, који су, по цену сопствене сигурности, отворено стали у заштиту српског народа.

Нажалост, било је примера и католичког свештенства (фратри и редовнице), који су, заједно са окупатором и усташама, подстицали своје вернике на злочине и узимали учешће у покољима над српским народом. Сликовит, али истовремено и језиво-монструозан и сатанистички пример острашћености таквих „Божијих слуга“ представља фрањевачки фратар-усташа Срећко Перић, који је са олтара цркве у Горици, код Ливна, позивао окупљене Хрвате на покољ Срба, с тим да најпре закољу његову сестру, удату за Србина, а онда и све остале Србе, а затим да дођу њему у цркву да их исповеди и причести, како би им сви греси били опроштени. Недуго затим, почео је покољ Срба, и по неким подацима, до италијанског преузимања војне управе у Ливну (20. августа 1941.), у ливањском срезу је убијено и поклано око 5.600 Срба – мушкараца, жена и деце.

Симбиозом усташа и клера у НДХ, настао је специфичан вид фашизма – клерофашизам, па су и усташка политичка, али и хрватска црквена власт, подједнако желеле прелазак једног дела Срба у католичку веру, прва због њихове денационализације и асимилације, а друга због прозелитизма.

Зато је Анте Павелић (1941) издао *Законску одредбу о прелазу с једне вере на другу*, а затим основао и ХПЦ (1942) и устоличио архиепископа Гермогена, иначе руског емигранта, за митрополита загребачког и поглавара ХПЦ, што је Синод СПЦ осудио.

Иако је ова црква била без икаквог утицаја на судбину Срба, па је настављен њихов прогон, убијање и покатоличавање, она је постојала све до маја 1945. године, односно до уласка партизанских јединица у Загреб.

Уз убијање и прогон јерархије у НДХ, СПЦ била је погођена и поделом унутар самог свештенства. Наиме, један део свештенства Епархије далматинске остао је по страни, али је било и оних који су се ангажовали на страни партизанског или четничког покрета.

Део епархијског свештенства, који је играо активну улогу у НОБ-у, издао је *Проглас* (1943), којим је позвао народ да подржи борце НОВ.

С друге стране, као пандан овом прогласу, део свештенства, који се сврстао на страну покрета генерала Михаиловића, донео је (1944) *Резолуцију свештеника Тромеђе*, у којој се каже да су усташе и комунисти изазвали братоубилачки рат и да у будућој Југославији, заједно са Србијом, треба формирати једну српску територијалну јединицу, састављену од свих српских крајева.

Ова два документа представљају два сведочанства трагичне поделе српског народа у, по њега, још трагичнијем времену.

Из Другог светског рата СПЦ изашла је разорена и дезорганизована: без патријарха и неколико архијереја у земљи, неколико пострадалих архијереја и на стотине убијених свештенослужитеља. Претрпљена материјална штета била је огромна (450 потпуно уништених и 800 оштећених цркава и манастира).

За све време постојања комунистичке Југославије (1945-1990) - државни атеизам, односно јавно негирање и ограничавање упражњавања религије, био је саставни део државне политике и идеологије. Овај вид атеизма испољаван је у разним облицима, најпре у облику снажног притиска на институције, свештенство и вернике, настављен национализацијом њихове имовине и подстицањем оснивања друштва православних свештеника, као контролног механизма цркве, да би, касније, секуларизацијом друштва, попримио имплицитне облике (укидање веронауке и критика религије у школама, потискивање и избацивање верских садржаја из уџбеника и медија, престанак слављења верских празника итд.).

Био је то период када је СПЦ представљала друштвено маргинализовану верску институцију, без икаквог политичког ауторитета, а владајуће концепције државе, у време трајања комунистичке власти, биле су засноване на секуларизацији, атеизацији и религији у сфери приватног.

Однос комунистичке власти према верским заједницама треба посматрати у светлу односа комунистичке идеологије према религији уопште, поготово, ако се зна да је тада владајућа КПЈ/СКЈ имала марксистичко-лењинистички поглед на религију, гледајући на њу као на „*опијум за народ*“ и „*средство експлоатације народних маса*“, па је народ требало ослободити верских предрасуда и константно у његову свест усађивати „*научни поглед на свет*“. Услед тога, религија је проглашена приватном ствари сваког појединца и није смела да утиче на развој друштвених-политичких и економских односа у земљи.

Међутим, патолошка тежња државног вођства да све сегменте друштва стави под своју контролу, показало се, била је немогућа мисија, јер је и саму религију, засновану на немарксистичким принципима, било немогуће интегрисати у, за њу неприродан, партијски одређен, институционални оквир.

Услед симбиозе, иако не јавне, државног и партијског апарата, у свим сферама друштвеног живота, државни и партијски циљеви били су идентични, а политички систем није могао, нити желео, да трпи ауторитет, сем себе.

Тако је, одмах по ослобођењу земље, комунистичка власт прибегла доношењу низа законских прописа, који су се директно односили на верске заједнице. Најпре су укинути сви правни прописи, донети од стране окупатора, а

затим су донети: *Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора* (1945); *Закон о аграрној реформи и колонизацији* (1945); *Закон о национализацији имовине* (1946); *Основни закон о браку* и *Закон о државним матичним књигама* (1946), *Устав ФНРЈ* (1946); *Уредба о социјалном осигурању свештеника* (1951); *Устав СФРЈ* (1963); *Кривични законик* (1951); *Закон о правном положају верских заједница* (1953) итд.

Повратак патријарха Гаврила у земљу (1946), представља почетак сређивања стања у Цркви и успостављања бољих односа са представницима власти. Од њега, али и од његових наследника, Викентија и Германа, нова власт тражила је да реше три кључна питања: *признавање тзв. македонске цркве*, *признавање свештеничког удружења* и *дистанцирање од епископа у емиграцији*.

ДКВП (1945), СУПС ФНРЈ (1949), који је основан упркос противљењу патријарха и Синода и форматиран на иницијативу и по мерилима власти и помоћ државе СПЦ, представљали су успешне инструменте државне контроле СПЦ.

Међутим, временом се показало да се религија не може неутралисати присилом и административним мерама, а либерализација друштва, у другој половини 60-их година 20. века, је то и показала, откривајући присуство разних манифестационих облика верских заједница.

Дакле, нова комунистичка власт (1945-1990), најпре је, у складу са својим идеолошким начелима, угрозила духовни стожер српског народа – Цркву, лишивши је огромног дела њених добара. Било је то пола века насиља над људским и народним достојанством, а за појединце и добровољно изабраног ропства и понижења, односно пола века испуњеног свеопштим разарањем народне душе и хришћанског духа, културе, људскости, личног и општег морала и достојанства. Било је то пола века царевања идеолошке мржње, острашћености и насиља у свим областима друштвеног живота.

Пропаганда, идеолошко-политичко насиље и мешање у унутрашњи живот СПЦ, довели су до покушаја црногорског, али и кобног *македонског раскола*, а разне уцене, субвенције, подмићивања и привилегије, представљају само део арсенала мера, којима се власт служила у придобијању свештенства, али и неких највиших црквених великодостојника (архијереја, па и самих патријараха), истовремено, потискујући Цркву на маргину друштвеног живота.

Међутим, упркос свим искушењима и притисцима – спољним и унутрашњим – у времену пољуљаних и поколебаних савести и умова, великих заблуда, забуна и распамећења - Црква је, ипак, опстала.

Уочи Другог светског рата у Епархији далматинској (Бенковачко, Книнско, Шибенско, Сплитско, Босанскопетровачко и Ливањско архијерејско намесништво) било је укупно: 81 парохија, 109 цркава и 69 парохијских свештеника.

Илусрације ради, већ у јануару 1942. године, у Епархији је, од укупно 81, било 35 (43,2%) упражњених парохија.

Током Другог светског рата, на простору Епархије далматинске је, поред хапшења и интернације владике Иринеја (Ђорђевића): страдало 27 свештеномонаха (22 свештеника и 5 монаха); уништено 17, оштећено 23 и тешко оштећено 12 црквених објеката; страдало 2 манастира и 18 парохијских домова и извршен прави духовни геноцид уништавањем великог броја архива и црквених библиотека.

На крају рата (1945) број парохија и храмова остао је исти као и 1941. године, јер се у ратним годинама и условима ништа није променило, једино је број свештеника и свештеномонаха на парохијама (неки страдали, а неки напустили своје парохије) био сведен на 26 (24 свештеномонаха у далматинском и 2 свештеника у босанском делу Епархије).

У циљу увођења каквог-таквог реда, СПЦ је још 1944. године позвала све епископе и свештенике, који су се налазили на ослобођеним територијама, да се врате на „стара огњишта“ и да на њима поново успоставе црквени живот. ПУО је, да би стимулисао повратак или останак враћеног парохијског свештенства, делио једнократну новчану помоћ, која је варирала од епархије до епархије, зависно од стања у њима. За свештенике Епархије далматинске износила је 3.000 динара, а за Епархију 100.000. Међутим, кључни проблеми у враћању преживелог свештенства у њихове раније парохије били су , прво, страх од власти, која је упозорила Синод, да свештеници, који изразе жељу да се врате у своје парохије, морају за то добити њену дозволу, а циљ је био спречавање јачања религиозног живота у појединим крајевима и, друго, многим свештеницима се није враћало у сиромашније парохије од оних у којима су живели.

Дакле, верски живот, који је на простору Епархије далматинске за време рата био готово угашен, након рата полако оживљава и то напорима епископа-администратора (Нектарија, Арсенија, Никанора и Симеона) и малобројног свештенства, које се постепено враћало из избеглиштва. Наиме, дугогодишњи послератни период непопуњавања ове Епархије редовним и сталним архијерејима био је предугачак, па је и то, у великој мери, утицало на спорију обнову црквеног

живота. Главни фактори успоравања, а понегде и гашења верског живота у Епархији, били су: недовољан број свештеника и њихова старосна доб; тешка материјална ситуација; недовољна образованост; агресивни и милитантни атеизам, као интегрални део комунистичке идеологије; урбанизација и индустријализација итд. По правилу, парохије које су добијале своје парохе брже су се развијале од оних које су чекале на попуњавање.

Сви ови разлози утицали су и на степен религиозности православног становништва Епархије далматинске, који је у послератном периоду био слабо изражен и није био исти у свим епархијским намесништвима.

Свети архијерејски синод СПЦ је (1945) владици зворничко-тузланском Нектарију, на администрирање - поред Загребачке, Пакрачке и Горњокарловачке - поверио и Епархију далматинску, али је он убрзо поднео оставку.

На Нектаријево место, Свети архијерејски синод је, у мају исте године, поставио патријарховог викара, епископа моравичког Арсенија (Брадваревића). За време његовог администрирања, Свети архијерејски синод је (1946) донео одлуку о ништавности, непризнавању, незаконитости и неканоничности оснивања тзв. Автокефалне ХПЦ.

Епископ Арсеније је кратко администрирао Епархијом далматинском, па је Свети архијерејски синод донео одлуку (1947) да је повери горњокарловачком епископу Никанору (Иличићу). Уз уобичајене архијерејске активности у матичној епархији, епископ Никанор је повео и борбу, обраћајући се ДКВП (1949), за враћање незаконито одузете имовине Епархији далматинској, односно власништва над црквеном задужбином *Заклада др Јосипа Димитровића са седиштем у Сплиту*, коју је, на основу одлуке Председништва владе НРХ (1948), узурпирао ГНО у Сплиту.

Некако у то време, у Хрватској (1947) долази до формирања УПС-а, а две године касније (1949), уз одобрење МУП-а и упркос противљењу Синода и патријарха, и до формирања СУПС-а ФНРЈ. Пододбор УПС-а за Епархију далматинску основан је у Книну (1950). Каснијом реорганизацијом, на скупштини у Шибенику (1955), формирано је Епархијско удружење, а затим у Загребу, недељу дана касније, ЗОУСПС НРХ.

Ово удружење, форматирано и иницирано од стране комунистичке власти, представљало је неку врсту контролног механизма и корективног фактора, којим је држава настојала, а врло често и успевала, контролисати и држати СПЦ у подређеном положају.

После Никанора Иличића, Епархијом далматинском, до избора редовног епископа, администрирао је епископ горњокарловачки Симеон (Злоковић).

Његовим доласком (1951), стање у босанском делу Епархије далматинске није се променило, јер су, две године касније (1953), на подручју Босне постојала свега три свештена лица.

С друге стране, стање црквених објеката (1955) било је следеће: на подручју босанскограховског среза било је осам храмова, неки у рушевинама, а цео срез без свештеника; на подручју босанскопетровачког среза било је 12 богомоља, у две је вршено богослужење, а од осталих 10, пет је било потпуно срушено; на подручју гламочког среза биле су две цркве у рушевном стању и у њима није вршено богослужење, јер није било свештеника; на подручју дрварског среза било је девет храмова, од тога четири спаљена у рату, два оштећена и три исправна; на подручју ливањског среза биле су три православне цркве и на подручју дувањског среза једна.

Епископ Симеон, као администратор Епархије далматинске, упутио је (1954) акт Синоду СПЦ о испадима председника НО у Муђ-Сутини, који је обукао православну богослужбену одећу на римокатоличкој маскаради, изигравајући православног свештеника. Сматрајући то недоличним и понижавајућим чином представника народне власти, како за православну цркву, тако и за њено свештенство, епископ је, бранећи црквено достојанство затражио и законску казну за учињено дело.

Борба за манастир Драговић, коју је епископ Симеон почео својим дописом КВП НРХ (1955), чију је копију проследио и Синоду СПЦ, а Синод ДКВП СИВ-а, трајала је све до завршетка новог манастирског здања (1958).

Наиме, по предању, Манастир Драговић (1395), подигао је српски народ из Босне, који је, повлачећи се пред Турцима, населио подручје северне Далмације, односно Цетинске Крајине. Најстарије, односно прво манастирско здање, са црквом посвећеном Рођењу Пресвете Богородице, саграђено је на самом извору речице Драговић (притоке Цетине), недалеко од Врлике, па је и овде име реке, као и код остала два древна далматинска манастира (Крка и Крупа), одиграло главну улогу у одређивању назива богомоље.

Уз честа ратна разарања, обнове и поправке, биле су константна потреба манастира и због влажности (подводности) и растреситости земљишта, односно грађевинске нестабилности терена на коме је манастир подигнут, па су његови монаси одлучили да га преместе на бољу и погоднију локацију. Јеромонах

Викентије Стојисављевић, добивши дозволу млетачких власти (1777), почео је подизање новог манастира, али су радови, због отпора братије, били прекинути. Међутим, на истом месту (1846), залагањем и трудом епископа Герасима Петрановића и игумана Јеротеја Ковачевића, градња је настављена. Ударен је темељ новој цркви (1856), која је, заједно са манастиром, освећена 1867. године.

Манастир Драговић, вршећи своју вишевековну историјску мисију – духовног центра православних Срба Цетинске Крајине – страдавао је, како за време Турака, тако и за време Аустроугарске царевине, али га је највећа трагедија задесила у време комунистичке власти (1954), када је стари манастир, због изградње Хидроцентрале „Перуча“, на реци Цетини, потопљен и измештен на данашњу локацију. Тада су, због неких „виших интереса“, под водом вештачког акумулационог језера „Перуча“ остали остаци, односно црквишта оба манастира, манастирско гробље и манастирско имање, као и село Коњане, а више хиљада православног становништва је расељено, што се директно одразило на етничку слику целе Далмације и Епархије далматинске, а нарочито парохије врличке. Статистчки гледано, о размерама етничко-аграрне катастрофе тог краја, говори и чињеница да је за потребе реализације пројекта Хидроцентрале „Перуча“ експроприсано око 1.400 хектара (углавном обрадивих површина), са преко 400 грађевинских објеката, чиме је било погођено 1.450 домаћинстава, са око 9.400 чланова породица. Овом експропријацијом биле су обухваћене и некретнине манастира Драговића, које су се планом потапања у потпуности нашле под водом.

У акцији колико-толико праведног решавања питања потапања, одштете и измештања манастирског комплекса учествовали су многи релевантни фактори (администратор Епархије далматинске – епископ горњокарловачки Симеон, ЕУО Епархије далматинске, Свети архијерејски синод СПЦ, ПУО СПЦ, ДКВП СИВ-а, КВП ИВС НРХ, Експропријациона комисија у Сплиту и њена испостава у Сињу и многи други утицајни фактори и појединци), па је, и поред многих перипетија, манастир, који је вековима био и остао духовни центар и светионик православља српског народа Цетинске Крајине, завршен 1958, а освећен 1959. године.

Дакле, данашњи манастир Драговић је треће манастирско здање и на трећем локалитету, али без обзира на број његових измештања, манастир Драговић, готово непрекидно на задатку очувања и ширења вере, био је и остао достојан и достојанствен симбол српскоправославног присуства у Цетинској Крајини, односно северној Далмацији.

Узурпација и бесправно коришћење црквених објеката, најчешће епископских и парохијских домова, у које су смештане школе, задружни домови, трговине и сл., често су били предмет спора црквених власти са државом. Тако је, одмах по ослобођењу, ГНО у Шибенику заузео зграду Епископског дома и у њега сместио Дом за незбринуту децу „Петар Грубишић“. Епископ Симеон је неколико пута интервенисао, код надлежних институција, настојећи да се зграда врати у посед Епархије далматинске, али је то учињено за време његовог наследника, епископа Стефана (Боце).

Епископ Симеон, као администратор Епархије далматинске, поред својих редовних активности у матичној епархији, обављао је, у оквиру својих могућности и расположивог времена, архијерејске активности и у Епархији далматинској, али то никако није могло бити у мери у којој су епархијске потребе на терену налагале.

Први редовни архијереј, који је после рата дошао у Епархију далматинску био је Стефан (Боца). Доласком у Далмацију (1959), епископ Стефан затекао је свега 11 активних и неколико пензионисаних свештеника (почетком 1964. било их је 31) и прушене и руиниране цркве и манастире.

Разлог великог броја упражњених парохија у Епархији далматинској, у то време, вероватно добрим делом лежи и у материјалном положају православних свештеника почетком 60-их година 20. века, јер су им месечна примања од црквених општина, у виду плате, била од 3.000 до 5.000 динара, а исто толико су примали и путем удружења̂. Овако ниска примања била су последица минималних средстава које су верници давали цркви, јер су православни свештеници, пре Другог светског рата, живели на буџету, па су се верници одвикли давати новчане прилоге. Тражећи излаз из ове ситуације, они су се запошљавали као хонорарни службеници у разним установама и предузећима, тако да их је већи број тражио или већ нашао посао, што упућује на закључак да свештенички позив, у то време, ни мало није био атрактиван.

С друге стране, национализација је тешко погодила Епархију далматинску, јер је од 10 црквених јединица за национализацију било пријављено 28 зграда, укупне вредности 103,900.000 динара, на које је укупна годишња закупнина износила 1,116.912 динара, од чега је црква примала свега 406.218 динара. Зато је ПУО СПЦ (1959) упутио допис КВП СИВ-а, с молбом да се од национализације изузму, између осталих, цркви неопходне зграде: зграда манастира Крке у Кистањама; зграда ЦО у Сплиту; бар један спрат зграде ЦО у Задру; зграде

парохијских домова у Книну, Церању, Кули Атлагића и Јагодњој Горњој; једна зграда и Епископски дом у Шибенику, јер је у владичанском двору био смештен дечји дом, а требало је решити питање епископске резиденције, односно смештаја првог послератног редовног епископа Епархије далматинске.

У обиласку Словеније и Хрватске (1960), патријарх српски Герман је посетио Задар, Шибеник, слапове Крке и Сплит - у Далматинској епархији, где му је домаћин био епископ далматински Стефан. Иако је ова посета била незваничног карактера (у приватној режији), она је представљала велики догађај за саму Епархију, јер се није тако често дешавало да је посећује тако високи гост - поглавар СПЦ. Патријарх је у свим местима, које је посетио, био срдачно дочекан и поздрављен од окупљеног народа, представника народне власти, као и представника православне цркве. У његову част приређивани су свечани ручкови, на којима су били и истакнути представници месних власти, као и други јавни и културни радници, што се може тумачити добрим и коректним односима народних власти и самог патријарха.

Прожети православним духом у новој држави, на Вису је (1925) стотину сељачких породица прешло на православље, што је изазвало велики отпор Ватикана и Католичке цркве у Југославији. Ови православни Вишани подигли су (1933) лепу Цркву Св. Ћирила и Методија, у самом граду Вису.

Међутим, под великим притиском загребачке комунистичке управе, српска Патријаршија је, уз сагласност епископа Стефана, али без одлуке верника, продала своју светињу. Црква је срушена (1963), а земљиште је претворено у паркиралиште, у замену за финансијску одштету и обнову православне цркве у Книну.

Међутим, када је епископ Стефан затражио издавање грађевинске дозволе за градњу книнске цркве, у НО општине Книн, у почетку је преовладало мишљење да се дозвола не изда, иако је католичка црква (1961) добила дозволу за поправку своје, исто тако у рату порушене цркве. Ово звучи доста парадоксално и несхватљиво, поготово ако се има у виду тадашња етничка структура града Книна и Книнске Крајине и чињеница да је обнову цркве подржала КВП ИВС СРХ. Када је, коначно, добио одобрење за градњу цркве (1963), епископу Стефану је, од стране општинске власти, стављено до знања да се неће дозволити да четничка политичка емиграција помаже изградњу цркве, а од њега је затражена службена изјава да се неће примати средства од политичке, него само од економске емиграције, за изградњу исте.

Све ово показује однос комунистичке власти према политичкој емиграцији, али и према СПЦ, као и то са колико дипломатске вештине и такта је епископ Стефан морао приступати решавању појединих црквених проблема, налазећи се, врло често, у незавидној ситуацији између Сциле и Харибде, како би их, у интересу цркве и верника, успешно решио.

На све већу активност православних епископâ и свештенства, у материјалним захтевима (материјална помоћ, обнова цркава, враћање парохијских домова итд.), гледано је, од стране власти, као на нескромност и агресивност подносиоца захтева, али и као на појаву националног шовинизма код појединих православних епископа, али у врло увијеној форми, јер су у сваком разговору спомињали РКЦ, говорећи да она није страдала у рату као православна, а тамо где је нека црква и била оштећена или порушена, обновљена је без већих потешкоћа.

На какве су све проблеме, приликом прикупљања помоћи за градњу и оправку цркава, наилазили свештеници Епархије далматинске, види се из разговора председника КВП НОС-а Мостар са Војом Шешумом, православним свештеником из Ливна. Шешуму је, том приликом, указано на штетност примања помоћи, коју је слала политичка емиграција, за градњу и оправку цркава у Врбици и Пеуљама. Речено му је, такође, да његов став, као и став епископа Стефана, у погледу примања помоћи од четничке емиграције није био правилан. Саопштено му је, као и епископу Стефану, да такву помоћ треба одбијати, било да је упућена цркви директно или посредством грађана.

Најстарија богословска школа СПЦ, Богословија у манастиру Крки (1615), припајањем Задра Италији (1920), престала је са радом. Великим залагањем епископа далматинског Стефана, Свети архијерејски сабор је (1964) донео одлуку о поновном отварању двогодишње Богословије у манастиру Крки, коју је, у име Синода, отворио епископ рашко-призренски Павле, потоњи патријарх српски.

Две године касније (1966), Свети архијерејски сабор је донео одлуку да се наредне школске године, у манастиру Крки, поред двогодишње, отвори и једно одељење првог разреда петогодишње богословије.

Од школске 1964/65, закључно са 1969/70. годином, када је престала са радом, у двогодишњу богословију уписало се 122, а завршило 85 ученика. С друге стране, за осам школских година, од 1966/67. до 1974/75. школске године, у петогодишњу богословију уписао се 231 ученик.

Богословија „Света три јерарха“ изнедрила је велики број православних свештеника и монаха, а неки од њих постали су угледни епископи СПЦ,

научници, писци, професори богословља и политичари, служећи тако целом српском народу, унапређујући његов свеукупни просветно-културно-политички напредак.

Средином 60-их година прошлог века дошло је до покушаја успостављања међуверског дијалога – *екуменизма*, јер је Ватикан тежио поправљању односа са СПЦ. Тако је Католичка црква (1966), у свим бискупијама у Југославији, започела серију интерконфесионалних молитви и бдења, за хришћанско јединство. Прво јавно екуменско католичко-православно богослужење одржано је у Сплиту (1966), када су бискуп Фране Франић и протојереј Марко Плавша одржали заједничку службу у католичкој катедрали, упркос противљењу епископа Стефана и православног свештенства. Био је ово догађај без преседана, који је, на богослужењу у истој цркви, окупио, као уједињене хришћане, православне Србе и католичке Хрвате. Међутим, екуменска служба у Сплиту није настављена, јер је наредне године отказана због Плавшине болести, а он је у међувремену добијао претећа писма и поруке од српских националистичких организација у емиграцији. Неки православни свештеници називали су га издајником. Недуго после ове историјске молитве, пионир екуменства, протојереј сплитски, Марко Плавша, умро је од канцера.

Овај догађај је код верника обе верске заједнице изазивао разне коментаре, неки су га одобравали, а неки осуђивали.

С друге стране, свештеници су истицали да треба да постоји дух толеранције између њих и римокатоличких свештеника, али да су против већих заједничких манифестација.

Епископ Стефан је, у начелу, био за екуменску идеју, али је био против дијалога са РКЦ, због покрштавања Срба у Хрватској, током Другог светског рата, као и због унијатства, које је РКЦ и тада спроводила.

Епископ Стефан је, у циљу успешног решавања многих спорних и ургентних епархијских питања (Епископски дом у Шибенику; црквена зграда у Кистањама; црква у Книну; учитељи, који су забрањивали деци да иду у цркву; крађа икона у епархијским храмовима; повраћај одузете црквене земље, парохијских домова и других црквених зграда; изградња и поправка цркава и парохијских домова; обијање цркава итд.) имао честе и бројне контакте са представницима власти (укључујући и верске комисије) на свим нивоима, од којих је, с једне стране, оцењиван као образован, активан, амбициозан, благоглагољив и спреман на сарадњу, али је, с друге стране, перципиран и као

један од најреакционарнијих, односно, најекстремнијих епископа у земљи, који осуђује епископе који чврсто сарађују са властима и који је успоставио писмену коресподенцију са четничком емиграцијом, нарочито четничким емигрантима из Далмације, који му достављају четничку штампу непријатељског садржаја и који настоји да оживи и даље развија великосрпску традицију СПЦ и српски национализам, иако се на речима залаже за екуменизам и братску сарадњу.

Епископ Стефан је много пажње посветио оживљавању верског живота у Епархији, па је коришћена свака пригодна прилика да се одржи нека већа верска манифестација, а највећа, којој се поклањала нарочита пажња, била је прослава Св. Саве. За ту прославу приређивани су програми, који су имали за циљ подизање верске и националне свести. У том циљу, захтевао је од свештеника и одржавање веронауке са децом.

Током Другог светског рата, многе цркве и манастири у Епархији далматинској су страдали - потпуно или делимично. Зато је у послератном периоду започела велика обнова порушених и оштећених, али и подизања нових црквених објеката, која је, највећим делом, зависила од помоћи државе, па је власт, на различите начине, одуговлачила са издавањем дозвола.

Предводник високе црквене јерархије у обнови и градњи нових храмова био је патријарх Герман, али велике заслуге припадају и владикама, под чијом се управом одвијало црквено градитељство.

Обимна грађевинска делатност у Епархији далматинској – обнова у рату порушених и попаљених цркава, манастира и других верских објеката, као и подизање нових – везана је за епископа Стефана (Боцу).

Доласком у Далмацију, епископ Стефан затекао је, поред малог броја свештеника, порушене и руиниране цркве и манастире. Одмах је ступио у акцију и из основа организовао црквени живот, почео са обновом храмова, манастира и свештеничког подмлатка. Сва грађевинска делатност одвијала се преко Фонда за изградњу, обнову и оправку храмова у Епархији далматинској, који је он основао. Успео је да се готово све, односно, 40-ак цркава уреди за богослужење. Био је стално у покрету, па је било случајева да је у једном дану служио и у три цркве.

Поред своје духовне мисије – служење Богу, као свог основног задатка и обавезе, и руковођење обновом и изградњом храмова, може се, такође, сматрати једном од редовних свештеничких обавеза.

У овом црквеном градитељству, већина свештеника је, не само организовала изградњу и обнову богомоља, већ у њој и лично учествовала,

подстичући тако, личним примером, и своје парохијане да се одазову потреби вере.

У Далматинској епархији, као изузетно предузимљиви и способни градитељи, показали су се: прота Стеван Мрђен, протонамесник Симо Љубоја, јереји Ђуро Клајић, Мирко Скробања, Никола Кричко, Петар Јовановић, Милан Вуковић итд.

Неуморан у свом архијерејском и неимарском раду, епископ Стефан је за време свог владиковања (1959-1978), у оквиру својих архијерејских активности, обавио велики број рукоположења, постављења, примања у клир, премештања, разрешења, одликовања, канонских посета, канонских отпуста, освећења, издавања разних грамата и похвалница, служења светих архијерејских литургија, замонашења, пензионисања, јубиларних прослава, проповеди и беседа у свим архијерејским намесништвима и парохијама Епархије далматинске, како би она успешно функционисала у свим својим сегментима.

Шездесетих година прошлог века, друштвена клима се мењала и комунистички режим је готово сасвим престао са прогоном свештенства и јавним нападима на религију. Међутим, после побуне Албанаца на Косову (1968), односи између власти и СПЦ су се погоршали. Наиме, реагујући на локалне етнонационалистичке покрете у Хрватској (1967-1971) и на Косову (1968-1971), Свети архијерејски сабор СПЦ је 1971. и 1973. године издао два званична саопштења у којима је изразио забринутост због пораста национализма у земљи.

Талас национализма запљуснуо је све југословенске републике и обе покрајине. У том периоду најмасовнији југословенски националистички покрет био је ХНП, који је од присталица назван *Хрватско пролеће*, а од режима *Хрватски маспок* (1967-1972).

Велики број вођа и активиста ХНП-а, ухапшен је током 1972. и 1973. године. Тито је успео да прочисти СКХ и успостави чврсту и стабилну структуру власти. Наступио је период (1973-1989), који је познат као *Хрватска шутња*, у ком је Католичка црква у Хрватској, након слома секуларног националистичког покрета, била једина покретачка снага хрватског етнонационализма, истичући, при том, верску историју као фундамент нације.

Хрватски маспок, послужио је Титу као изговор за обрачун са либералним снагама у осталим републикама, нарочито у Србији. После Титове смрти, етнонационализам је узео маха у свим деловима Југославије, од Словеније до Косова.

Избором Стефана (Боце) за епископа упражњене Епархије жичке окончан је његов 19-годишњи рад у Епархији далматинској, а Свети архијерејски сабор СПЦ је (1978) за епископа далматинског изабрао Николаја (Мрђу), дотадашњег епископа аустралијско-новозеландског, који је на трону епископа далматинских остао све до 1992. године, када је изабран за митрополита дабробосанског.

На здравим и широко постављеним темељима свог претходника, у духовном и материјалном смислу, живу и изузетно плодну архијерејску и неимарску активност развио је и епископ Николај.

Преписком са сплитском градском влашћу, епископ Никлај је наставио причу свог претходника око наставка изградње или бар закровљења Храма Светог Саве у Сплиту, коју ни он није успео да приведе крају. Образложење надлежних инстанци било је да се не одобрава довршење, а ни привремено закровљење објекта СПЦ у Сплиту, јер није усклађен са споменичком заштитом средњевековних објеката у чијем окружењу се налази, односно да се овај православни храм не уклапа у амбијентално окружење, јер није грађен у романском стилу, па се као такав не уклапа у комплекс културно-историјских споменика, чији је најзначајнији део Диоклецијанова палата.

Многи су се, али узалуд, обраћали и Јури Билићу (1981. и 1982.), председнику Сабора СРХ.

Иначе, овај храм, који је за неке представљао „пест у лице“ граду Сплиту, неколико пута је демолиран (разбијани прозори, разбијана улазна врата и бацана у море итд.). У једном извештају епископа Николаја (1983), стоји да су изгредници, за 15 година, 18 пута разбили прозоре на капели и 7 пута врата.

Резултат свега је да је Храм Светог Саве у Сплиту остао недовршен, представљајући симбол једног времена и односа једне власти, према једној верској заједници.

У 1985. години Епархија далматинска постала је богатија за још један манастир, јер је парохијски Храм Светог Јована Крститеља у Камену (Врби), код Гламоча, проглашен за манастир, под називом - Веселиње.

Већ наредне године, Епархију, а нарочито Книн и околна места, погодио је снажан земљотрес са катастрофалним последицама, јер је оштећен велики број кућа и више од 25 црквених објеката, па је требало уложити много труда и средстава да би се све то санирало.

На семинару свештенства Епархије далматинске, који је одржан у манастиру Крки (1987), поред предавања и дискусија, изнет је и низ

забрињавајућих примера атака на личност и дискредитацију појединих свештеника, а самим тим и на дискредитацију СПЦ.

Поводом 200-годишњице рођења Вука Стефановића Караџића, по црквама у Епархији далматинској (1987), одржани су духовни концерти, како би се и на тај начин одала почаст реформатору српског језика.

Свечана прослава 600-годишњице Косовске битке, обављена је и у Епархији далматинској. Почела је на Видовдан (1989) у манастиру Крки, освећењем нове зграде Богословије, а настављена код Лазарице, на Далматинском Косову, где се окупило више од 100.000 људи. Том приликом, пригодне беседе и поздравне речи одржали су епископи жички Стефан и далматински Николај. С друге стране, освећењу обновљеног Храма Светога Саве у Титовом Дрвару и прослави овог јубилеја, у босанском делу Епархије далматинске, поред шесторице епископа, на челу са митрополитом загребачко-љубљанским Јованом, изаслаником патријарха српског Германа, присуствовало је и око 50.000 верника.

У току 1989. године основан је и КУД „Зора“, најпре у Кистањама, а затим и у Плавну.

Камен спотицања у међуверским и међунационалним односима Срба и Хрвата у Далмацији представљала је Црква Св. Саве у Сплиту, али и Црква Св. Спаса на извору Цетине, коју су својатали и једни и други. Међутим, у Декларацији православног свештенства Епархије далматинске (1990), усвојена на Далматинском Косову (1990), која се бави овим проблемом и односи се на полемику око припадности овог објекта једној вери, односно једном народу, једноставно се каже: да је Цетина, осим малог броја домаћинстава, српско-православно село; да Црква Светога Спаса, и положајем и грађевинским стилом, одговара српско-православној традицији, са елементима источне сакралне архитектуре и да су све цркве, до Великог црквеног раскола (1054), биле православне.

Непосредно пред формирање Српске православне епархије бихаћко-петровачке (19/6. маја 1990.), у чији састав су ушли и неки делови Епархије далматинске, стање у Далматинској епархији било је следеће: Архијерејско намесништво шибенско - 16 парохија (упражњених 5, односно 31,2%), 32 храма (један у рушевинама), 2 капеле (једна претворена у стан) и 11 пароха (1 синђел); Архијерејско намесништво сплитско - 10 парохија (2 упражњене, односно 20%), 16 храмова (Св. Спас у гробљу у Цетини у рушевинама), 1 капела и 7 пароха; Ахијерејско намесништво книнско - 16 парохија (6 упражњених, односно 37,5%),

19 храмова и 10 пароха; Архијерејско намесништво бенковачко - 18 парохија (5 упражњених, односно 27,78%), 28 храмова, 1 капела и 10 пароха (2 игумана); Архијерејско намесништво босанскопетровачко (ситуација била најгора) - 17 парохија (10 упражњених, односно 58,8%), 28 храмова (11 у рушевинама и 1 запуштен, односно нефункционаних 12 или 42,86%), 2 капеле и 8 пароха и Архијерејско намесништво ливањскогламочко - 6 парохија (3 упражњене, односно 50%), 7 храмова (1 у рушевинама), 1 капела и 5 пароха (1 јеромонах и 1 свештеник из другог намесништва).

Дакле, сумарно и статистички гледано, Епархија далматинска тада је имала 83 парохије (31 упражњена, односно 37,3%), 130 храмова (14 у рушевинама, односно 10,85%), 7 капела (једна претворена у стан) и 49 пароха (1 јеромонах, 1 синђел и 2 игумана) и у односу на 1941. и 1945. годину имала је 2 парохије и 21 храм више, али је зато, не рачунајући 1945. годину, када је, услед ратних последица, имала свега 26 свештеника и свештеномонаха, у односу на 1941. годину имала 20 парохијских свештеника мање.

Овај парадокс, као и висок проценат упражњених епархијских парохија, представљао је последицу комунистичке владавине, у којој је СПЦ дуго била на маргини друштвеног живота, па у тим условима ни свештенички позив није сврставан у категорију атрактивних занимања, како са друштвено-статусног, тако и са егзистенцијалног становишта. У таквој ситуацији, као перманентан и нерешив проблем, јављао се дефицит свештеничког кадра, па се, у Епархији далматинској, прибегавало администрирању и честим рокадама расположивих кадрова, као спасоносном, али за поједине свештенике, који су опслуживали и по неколико парохија, веома оптерећујућем решењу, како би црквени живот функционисао у свим њеним деловима. Међутим, идеал потпуне попуњености свих епархијских парохија редовним, односно сталним јерејима никада није остварен.

С друге стране, овде треба напоменути да су, у периоду од 1941. до 1990. године, на етничку, верску и демографску слику Епархије далматинске увелико утицали: политичка емиграција (1945), коју су по старосној, односно животној доби чинили људи између 20 и 40 година, односно они који су спадали у категорију највиталнијег дела становништва и који су требали бити њена будућност; послератна колонизација у друге крајеве Југославије (нарочито Војводину), потапање манастира Драговића и околних села и перманентна економска емиграција и миграција.

Као што је већ речено, епископ Николај, кренуо је, уз материјалну и духовну помоћ верника и подручног свештенства, архипастирским и неимарским стопама свог претходника. Тако је у току свог епископовања у Епархији далматинској: осветио многе обновљене храмове, звона, иконе, иконостасе, темеље, капеле и парохијске домове; извршио велики број рукоположења, произвођења у чтеце и замонашења; примао у свезу клира; давао канонске отпусте; обавио многа постављења, премештања, рокаде, разрешења дужности, али и користио услуге пензионисаних свештеника, због несташице кадрова, па чак појединим свештеницима, поред матичне, додељивао на опслуживање још по 2-3 парохије, како би покрио и ставио у функцију што већи број парохија у Епархији; доделио многа одликовања, грамате и похвалнице; делио благослове за упис на богословије и факултете; служио свете архијерејске литургије итд.

Током 1990. године, у Епархији далматинској су се дешавале разне активности. Централна прослава Божића одржана је код цркве Лазарице – на Далматинском Косову, у присуству десетак хиљада верника. Поред Цркве наложени су бадњаци, играло је коло и орила се песма. Тачно у поноћ почело је јутрење, а служио је епископ, ђакон и шест свештеника. У Топољу – Ковачићу, на главној раскрсници, први пут после Другог светског рата, паљени су бадњаци по старим српским обичајима и горели су до Српске Нове године. Традиционално, код Цркве Св. Ђорђа у Книну, дочекана је Нова година, у присуству неколико хиљада верника. Певале су се старе српске песме, народне и духовне, а благодарење у поноћ, служио је епископ, ђакон и петорица свештеника. Прослава бадњака, Српске Нове године и Светог Саве, свечано су, по старим српским обичајима и молитвено у храмовима, обављени код свих цркава. Радови на санацији цркава, страдалих од земљотреса, били су у пуном јеку. Свечано су били прослављени и ускршњи празници. Централно окупљање било је, опет, код цркве Лазарице, на Далматинском Косову, у присуству неколико хиљада верника. И Босанска Крајина, од Грахова, преко Ливна, Гламоча, Дрвара, Петровца и Крњеуше, свечано, радосно и молитвено, прославила је Српски бадњак, Нову Српску годину и Ускршње празнике, а Светосавска прослава одржана је у свим храмовима, уз дечије рецитације. У манастиру Крки радила је Ликовна колонија, с тенденцијом прерастања у сталну колонију уметничког стваралаштва, а учесници су оставили по једно дело манастиру Крки и СКД „Зора“ из Книна. Уз присуство већег броја верника, одржан је парастос усташким жртвама, баченим у јаму у Мратову (Промина). У Београду је основано надстраначко *Удружење Срба из*

Хрватске. Оснивачкој скупштини, у центру „Сава“, присуствовало је око 4.500 људи. У Книну је промовисан и први број часописа за културу и поезију – *Српска зора*. Обновљено је СПД „Бранко“ у Задру.

Све је то било могуће, јер су, напокон, са позорнице сишли они који су то деценијама гушили и забрањивали.

И наредна (1991) година, била је врло динамична и испуњена разноврсним активностима. Тако је на иницијативу многих Дрнишана, обновљен је рад СЦКД „Растко“, које је основано 1930, а престало са радом 1937. године. Основано је удружење под називом *Коло српских сестара Епархије далматинске*, са седиштем у Книну. Удружење је основано при СПЦ, с циљем да настави светле традиције добротворног удружења *Кола српских сестара*, које је основано у Београду (1903) ради пружања помоћи људима у невољи, без обзира на њихову националност, веру, степен образовања и политичку оријентацију и припадност.“ Удружење је имало своју организациону структуру, састављену од четири сектора, и главне органе: Скупштину, Главни и Надзорни одбор.

Био је ово посебан облик буђења националне свести и духовног препорода српског народа, омогућени тиме што су, напокон , са позорнице сишли они који су то деценијама гушили и забрањивали.

Међутим, већ почетком 1990. године почиње појава екстремизма - забрињавајућег курса - којим је кренуло далматинско друштво, а епископ Николај је и званично извештавао Свети архијерејски синод СПЦ о вандалским нападима, за време божићних празника, на православне вернике, свештенике и храмове у Шибенику, Сплиту, Каштелима и Задру, што је настављено и касније. Била је то својеврсна најава судбоносних догађаја за српски народ на то простору, који ће убрзо и уследити.

Наиме, од тренутка оснивања ХДЗ у Загребу (1989) и њене апсолутне победе на вишестраначким изборима у Хрватској (1990), те усвајањем Устава Републике Хрватске (1990), одузимајући тако суверенитет, односно конститутивност српском народу, проглашавајући Хрватску националном државом хрватског народа, почео је државни и политички терор, али и прогон српског народа од стране екстремних елемената у Хрватској.

Даље растакање Југославије настављено је Резолуцијом Хрватског сабора (1991) о раздруживању Хрватске од СФРЈ, да би, као одговор на ово, само недељу дана касније, уследила Резолуција Српског националног већа и Извршног већа

САО Крајине о раздруживању Крајине и Хрватске и останку Крајине у Југославији.

У тако напетој атмосфери, било је питање тренутка када ће проговорити оружје, а то се и десило 31. марта 1991, када су у сукобу, на простору Националног парка Плитвице, између припадника хрватске полиције и српских територијалаца пале и прве жртве, што, фактички, представља почетак грађанског рата у Хрватској.

Током ратних година (1991-1995) у Епархији далматинској порушено је 14, а оштећено 45 цркава, док је у две завршне војне операције – *Бљесак* и *Олуја* – убијено и нестало око 2.500, а протерано више од 250.000 Срба са простора Републике Хрватске.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Архив Југославије (АЈ), Београд

- Савезна комисија за верска питања (СКВП)

Архив Српске православне цркве (АСПЦ), Београд

- Свети архијерејски синод током Другог светског рата 1941-1945, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату (САС, Синодска комисија за испитивање ратних злочина у Другом светском рату)

Периодика

– *Борба*
– *Братство*
– *Večernji list*
– *Гласник, Службени лист Српске православне цркве* (1945-1991)
– *Delo*
– *Dnevnik*
– *Истина, Лист Српске православне епархије далматинске* (1988-1991)
– *Oslobođenje*
– *Политика*
– *Православље, Новине Српске патријаршије* (1967-1991)
– *Slobodna Dalmacija*
– *Службени лист Демократске Федеративне Југославије*, Београд
– *„The Path of Orthodoxy" – Стаза Православља*

Литература

– *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу* (приредио Слободан Милеуснић), Београд 1993.
– *Алманах: Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Загреб 1971.

- Бакотић, Лујо, *Срби у Далмацији: од пада Млетачке републике до уједињења*, Београд 1939, Београд 2008. (репринт).
- Батаковић, Душан, Срби у Југославији 1918-1991, *Нова историја српског народа*, Београд 2000, 267-381.
- Благојевић, Мирко, *Религија и Црква у трансформацијама друштва*, Београд 2005.
- Божић, Софија, Срби у Далмацији, *Братство*, бр. XX, Београд 2016, 161-175.
- Божић, Софија, Срби у свету: Срби у Далмацији од уједињења до слома Југославије (1918-1941), *Братство*, бр. XXI, Београд 2017, 275-292.
- Bokun, Petar, *Dalmacija i Srbi,* Beograd 2009.
- Будимир, Милојко, *Споменичка баштина Срба са подручја данашње Републике Хрватске: поводом седам вјекова манастира Крупа у Далмацији*, Београд 2017².
- Веселиновић, Рајко, Срби у Далмацији, *Историја српског народа*, IV-2, Београд 1986, 7-66.
- Врцељ, Љубомир, Клирикална школа у Шибенику и Задру (1834-1864), *Алманах: Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Загреб 1971, 107-121.
- Vurdelja, G. Dragoljub, *Obezglavljena Srpska crkva*, II, Trst 1964.
- Грђић, Ристо, Општа обнова црквеног живота и устројства, *Српска православна црква 1920-1970. Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије,* Београд 1971, 239-252.
- Дедијер, В., Милетић, А., *Против заборава и табуа (Јасеновац 1941-1991)*, Сарајево 1991.
- Ђурић Мишина, Вељко, *Усташе и православље – Хрватска православна црква*, Београд 1989.
- Ђурић Мишина, Вељко, *Голгота Српске православне цркве 1941-1945*, Београд 1997.
- Ђурић Мишина, Вељко, *Летопис Српске православне цркве (1946-1958): време патријарха Гаврила (1946-1950) и патријарха Викентија (1950-1958),* I-III, Книн – Београд 2000-2002.
- Ђурић Мишина, Вељко, *Српска православна црква у Независној држави Хрватској1941-1945*, Ветерник 2002.
- Ђурић Мишина, Вељко, *Шта ће у Сплиту Свети Сава*, Београд 2007.

– Ђурић Мишина, Вељко, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, Београд 2012.
– Екмечић, Милорад, Црква и нација код Хрвата, *Зборник о Србима у Хрватској*, књ. 4, Београд 1999, 7-35.
– Екмечић, Милорад, *Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у Новом веку (1492-1992)*, Треће, допуњено издање, Београд 2010.
– *Енциклопедија православља*, I-III, Београд 2002.
– Епископ далматински Стефан, Српска црква у Далмацији и Боки Которској, *Српска православна црква 1219-1969. Споменица о 750-годишњици аутокефалности*, Београд 1969, 271-291.
– Епископ Сава, Епархије и епископи 1920-1970. *Српска православна црква 1920-1970. Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије*, Београд 1971, 487-539.
– Живојиновић, Р. Драгољуб, *Српска православна црква и нова власт 1944-1950*, Србиње – Београд – Ваљево – Минхен 1998.
– Јанковић, Милан, *Патријарх Герман: у животу и борби за Спомен-храм*, Београд 2001.
– Jelić Butić, Fikreta, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, Zagreb 1977.
– Јелић, Ратко, Свештеничко удружење у Далмацији, *Алманах: Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Загреб 1971, 297-300.
– Јововић, Божидар, Православље и Срби католици у Далмацији у записима Стевана Роце, *Зборник о Србима у Хрватској*, књ. 7, Београд 2009, 7-95.
– Кашић Љ. Душан, Срби и православље у сјеверној Далмацији, *Алманах: Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Загреб 1971, 7-30.
– Кашић, Љ. Душан, Српска црква у тзв. Независној Држави Хрватској, *Српска православна црква 1920-1970. Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије*, Београд 1971, 183-205.
– Ковачевић, Радован, *Пролеће посрнулог братства: Далмација 1967-1972. у предигри за југословенску трагедију,* Београд 2012.
– Крестић, Ђ. Василије, *Геноцидом до Велике Хрватске*, Јагодина 2002².
– Костур, Никола, *Повратак из мртвих*, Београд 2015.
– Латиновић, Горан, *Српска православна црква у Босанској Крајини (1918-1941)*, Бања Лука 2006.

- Mendeš, Branimir, Razvoj i djelovanje učiteljskih učilišta u Šibensko-kninskoj županiji, *Titius*, 1, 1 (2008), 273-301.
- Милаш, Никодим, *Православна Далмација*, Београд 1989.
- Милеуснић, Слободан, Манастир Драговић, *Косовска народна читанка 1989*, Београд 1989, 139-144.
- Милеуснић, Слободан, *Духовни геноцид: преглед порушених, оштећених и обесвећених цркава, манастира и других црквених објеката у рату 1991-1993*, Београд 1994.
- Милеуснић, Слободан, Удео Српске цркве у „суживоту" са Хрватима, *Зборник о Србима у Хрватској*, књ. 4, Београд 1999, 317-323.
- Милеуснић, Слободан, *Манастир Крка,* Београд 2011.
- Милутиновић, Коста, Срби у Далмацији 1797-1878, *Историја српског народа*, V-2, Београд 1981, 277-307.
- Новаковић, Коста, *Срби у Сјеверној Далмацији*, Книн-Београд 2015.
- Novović, Mirko; Kronja Čenčo, Ante; Stupar, Bogdan; Đapić, Vaso, *Prva dalmatinska proleterska brigada,* Beograd 1986.
- Олбина, Јован, Унија у Далмацији, *Косовска народна читанка 1989,* II, Београд 1989, 119-125.
- Олуић, Петар, Свештенство епархије далматинске, *Алманах: Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Загреб 1971, 43-50.
- Орловић, Сњежана, Манастир Драговић, *Истина*, Београд - Шибеник 2009.
- Орловић, Сњежана, Манастир Крка, *Зборник о Србима у Хрватској 9* (уредник Василије Ђ. Крестић), Београд 2015, 471-489.
- Перић, Димшо, Црквене литије у периоду од 1945. до 1992. године, *Гласник СПЦ*, бр. 12, Београд 1992, 217-219.
- Перић, Димшо, *Црквено право*, Београд 1992.
- Perić, Ivo, Razvitak i djelovanje učiteljskih škola u Dalmaciji, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, br. 2, Zagreb 1965, 155-184.
- Perica, Vjekoslav, *Balkanski idoli: religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*, I, Beograd 2006.
- Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije (1918-1988),* I-II, Beograd 1988.
- Петровић, К. Душан, Уједињење Српске цркве и обнова Патријаршије, *Српска православна црква 1219-1969. Споменица о 750-годишњици аутокефалности,* Београд 1969, 361-368.

- Пилиповић, Радован, *Ореоли и сенке: расправе из историје Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској (1941-1945)*, Београд 2016.
- Поповић, Јустин, *Истина о Српској православној цркви у комунистичкој Југославији*, Београд 1990.
- Popović, Jovo, Marko Lolić i Branko Latas, *Pop izdaje*, Zagreb 1988.
- Протић, Д. Милисав, Изградња цркава у поратном периоду*, Српска православна црква 1920-1970. Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије*, Београд 1971, 253-291.
- Пузовић, Предраг, *Српска православна црква: прилози за историју*, 2, Београд 2000.
- Пузовић, Предраг, *Српска патријаршија: историја Српске православне цркве*, Нови Сад 2010.
- Пузовић, Предраг, *Задарска богословија*, Београд 2012.
- Радић, Радмила*, Држава и верске заједнице 1945-1970*, I, Београд 2002.
- Радић, Радмила, *Живот у временима: Патријарх Гаврило (Дожић) 1881-1950*, Београд 2011².
- Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд-Подгорица-Крагујевац 1996.
- Симић, Сима, *Ватикан против Југославије,* Београд 1990².
- Слијепчевић, Ђоко, *Историја Српске православне цркве,* I-III, Минхен 1962.
- *Споменица православних свештеника – жртава фашистичког терора и палих у народноослободилачкој борби*, Београд 1960.
- *Српска православна црква 1219-1969. Споменица о 750-годишњици аутокефалности*, Београд 1969.
- *Српска православна црква 1920-1970. Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије*, Београд 1971.
- *Устав Српске православне цркве*, Београд 1947.
- Horvat, Joža i Zdenko Štambuk, *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb 1946.
- Цвитковић, Иван, *Марксистичка мисао и религија*, Сарајево 1980.
- Црномарковић, Милош*, Срем у Другом светском рату – специфичности*, необјављен рукопис магистарског рада, Нови Сад 2014.

– Црномарковић, Милош, Книнска препарандија: од иницијативе и отварања до затварања, *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске*, бр. 8, Бања Лука 2016.
– Црномарковић, Милош, Страдање Срба Врличке Крајине 1941-1945. године, *Годишњак за истраживање геноцида*, св. 8, Београд – Крагујевац 2016.
– Чоловић, Бранко, *Манастир Драговић*, Загреб 2014.
– Џаџић, Петар, *Нова усташка држава: од Анте Старчевића до Павелића и Туђмана,* Треће издање, Београд 1991.
– Џомић, Велибор, *Страдање Српске цркве од комуниста*, књ. 2, Цетиње 1997.
– Шуђур, Драган, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини 1945-1958*, Бањалука 2016.

Интернет извори

– Митрополија дабробосанска: Упокојио се у Господу Митрополит дабробосански Николај (29. октобар 2015.), www.spc.rs/sr/upokojio_se_u_gospodu_mitropolit_dabrobosanski_nikolaj. Приступљено 31. јануара 2018.

БИОГРАФИЈА СА БИБЛИОГРАФИЈОМ

Милош Црномарковић – рођен је 14. јуна 1962. године у Цивљанима Доњим (Книн). Прва четири разреда основне школе завршио је у родном месту, а наредна четири у Врлици. Ауто-саобраћајну техничку школу завршио је у Земуну. Дипломирао је историју на Филозофском факултету Универзитета у Београду, а магистрирао на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, са темом *Срем у Другом сверском рату – специфичности*. Радио је као професор историје у основним школама „Никола Тесла“ - Нови Бановци и „Вера Мишчевић“ - Белегиш. У периоду од 2001. до 2010. године био је директор ОШ „Никола Тесла“ у Новим Бановцима. Обављао је функције заменика председника Општине Стара Пазова, а затим и председника Скупштине општине Стара Пазова (2008-2013). Служи се енглеским језиком.

Библиографија:

1. Милош Црномарковић, Страдање Срба Врличке Крајине 1941-1945. године, *Годишњак за истраживање геноцида*, св. 8, Београд: Музеј жртава геноцида и Крагујевац: Спомен музеј „21. октобар“, 2016, 111-167.

2. Милош Црномарковић, Устаничка 1941. година у Срему, *Радови*, бр. 23, Бања Лука: Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, 2016, 81-99.

3. Милош Црномарковић, Книнска препарандија: од иницијативе и отварања до затварања, *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске*, бр. 8, Бања Лука: Удружење архивских радника Републике Српске, 2016, 187-195.

4. Вељко Ђурић Мишина, Милош П. Црномарковић, Краљ Александар Карађорђевић и Манастир Високи Дечани, *Баштина*, свеска 47, Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 2019, 335-342.

5. Вељко Ђурић Мишина, Милош Црномарковић, О комисијама за чување и одржавање верских објеката Српске православне цркве између два светска рата, *Култура - часопис за теорију и социологију културе и културну политику*, број 164, Београд: Министарство културе и информисања Републике Србије, 2019, 247 – 259.

6. Милош Црномарковић, Потапање Манастира Драговића, *Црквене студије* (рад је прихваћен од редакције, добивши позитивне рецензије, и биће објављен у 17. броју часописа, о чему сведочи и издата потврда).

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ: Филозофски

07/3-51
26.2.20

ИЗВЈЕШТАЈ

о оцјени урађене докторске тезе

ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Комисија за оцјену урађене докторске дисертације „Далматинска епархија Српске православне цркве (1945–1991)" мр Милоша Црномарковића именована је 17. јануара 2020. на сједници Наставно-научног вијећа Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци (Одлука број: 07/3.40-13/20). У Комисију су именовани:

1. Др Горан Латиновић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област: Национална историја, предсједник,

2. Др Владислав Пузовић, ванредни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду, ужа научна област: Историја цркве, члан и

3. Др Драгиша Д. Васић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област: Помоћне историјске науке, члан.

Датум и орган који је именовао комисију. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звање, назив уже научне области за коју је изабран у звање и назив универзитета и факултета у којој је члан комисије запослен.

1. УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСКЕ ТЕЗЕ

Докторска дисертација „Далматинска епархија Српске православне цркве (1945–1991)" мр Милоша Црномарковића има 336 страница, садржи једну табелу, нема слика, а садржи 836 напомена, тј. Фуснота, у којима се аутор позивао на разноврсне изворе и литературу. Садржај докторске дисертације изгледа овако:

УВОД 1
СРБИ У ДАЛМАЦИЈИ 1
Хришћанство у Далмацији – од Тита до Великог раскола 1
Досељавање Срба и јачање православља у Далмацији 4
Под влашћу Млечана и Турака 6
Борба за православље у млетачкој Далмацији 8
Оснивање Епархије далматинске 11
Друга аустријска управа у Далмацији 12
Уједињење Српске православне цркве 18

Конкордатска криза 21
ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ (1941-1945)... 22
Априлски рат и подела Краљевине Југославије 22
Однос Римокатоличке цркве према усташкој власти 26
Законодавство и злочини – облици усташке идеологије у пракси 27
Прекрштавање Срба и оснивање Хрватске православне цркве 36
Учешће епархијског свештенства у покретима отпора 38
НОВА ВЛАСТ И ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА НЕПОСРЕДНО ПО ЗАВРШЕТКУ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА 44
РЕЛИГИЈА И ЦРКВА У КОМУНИСТИЧКОЈ ИДЕОЛОГИЈИ 44
ЗАКОНОДАВНА ДЕЛАТНОСТ НОВЕ ДРЖАВЕ 45
ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА У НОВОЈ ДРЖАВИ 49
СОЦИЈАЛНО-ЕКОНОМСКИ ПОЛОЖАЈ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА 50
ЦРКВЕНА ПОРЕСКА ПОЛИТИКА И ПОЛИТИКА ПОПРАВКЕ ЦРКАВА НОВЕ ВЛАСТИ 52
ОСНИВАЊЕ ДРЖАВНЕ КОМИСИЈЕ ЗА ВЕРСКА ПИТАЊА 53
ПОВРАТАК ПАТРИЈАРХА ГАВРИЛА И ДОНОШЕЊЕ УСТАВА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ 55
ВРЕМЕ ПАТРИЈАРХА ВИКЕНТИЈА И ПАТРИЈАРХА ГЕРМАНА 59
РЕЛИГИОЗНОСТ ПРАВОСЛАВНОГ СТАНОВНИШТВА У ЕПАРХИЈИ ДАЛМАТИНСКОЈ У ПОРАТНОМ ПЕРИОДУ 62
ФОРМИРАЊЕ УДРУЖЕЊА ПРАВОСЛАВНОГ СВЕШТЕНСТВА 63
ПАРОХИЈЕ ЕПАРХИЈЕ ДАЛМАТИНСКЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ 68
СТАЊЕ ЦРКВЕНИХ ОБЈЕКАТА У ЕПАРХИЈИ ДАЛМАТИНСКОЈ 71
ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА ЗА ВРЕМЕ АДМИНИСТРАТОРА НИКАНОРА ИЛИЧИЋА (1947-1951) И СИМЕОНА ЗЛОКОВИЋА (1951-1959) 73
ВРЕМЕ АДМИНИСТРИРАЊА И ОБНОВЕ ЦРКВЕНОГ ЖИВОТА 73
ВРЕМЕ АДМИНИСТРИРАЊА ЕПИСКОПА МОРАВИЧКОГ АРСЕНИЈА 74
ВРЕМЕ АДМИНИСТРИРАЊА ЕПИСКОПА НИКАНОРА ИЛИЧИЋА 75
ВРЕМЕ АДМИНИСТРИРАЊА ЕПИСКОПА СИМЕОНА ЗЛОКОВИЋА 79
Случај Асановић 80
Дислокација манастира Драговића 83
Случај епископског дома у Шибенику 93
Посета делегације Савеза удружења православних свештеника Епархији далматинској 96
Архијерејски рад епископа-администратора Симеона Злоковића 100
ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА ЗА ВРЕМЕ ЕПИСКОПА СТЕФАНА БОЦЕ (1959-1978) 104
ИЗБОР И УСТОЛИЧЕЊЕ СТЕФАНА БОЦЕ ЗА ЕПИСКОПА ДАЛМАТИНСКОГ 104
РЕШАВАЊЕ ПИТАЊА РЕЗИДЕНЦИЈЕ ЕПИСКОПА ДАЛМАТИНСКОГ СТЕФАНА 106
САРАДЊА ЕПИСКОПА БОЦЕ СА ПРЕДСТАВНИЦИМА ПОЛИТИЧКИХ И ЦРКВЕНИХ ВЛАСТИ 110
Случај православне цркве на Вису 110
Посета епископа Стефана Стјепану Ивековићу 116
Посета патријарха Германа Епархији далматинској 116
Посета епископа Стефана народним одборима у Шибенику и Книну 118
Случај парохијских домова у Смоковићу и Обровцу 122

Посета Стјепана Ивековића епископу Стефану Боци 124
Случај црквене зграде у Кистањама 124
Активности епископа Стефана на изградњи цркве у Книну 127
Састанак епископâ и представника свештенства са Стјепаном Ивековићем 137
Посете епископа Стефана Задру и Шибенику 138
Отварање и рад Богословије у манастиру Крки 142
Састанци епископа Стефана са Одрљином 149
Епархијски проблеми виђени оком епископа Стефана 152
Изградња пута за манастир Крку 155
Став епископа Стефана и свештенства о екуменизму и Македонској православној цркви 157
Случај парохијског дома у Добропољцима 160
Случај Либерија и нека нерешена питања између власти и Епархије далматинске 164
Посета епископа Фирмилијана Далмацији 166
Борба епископа Стефана за повраћај црквене имовине 167
Крађа икона у храмовима Епархије далматинске 172
Покушај прославе Дана младости у Богословији манастира Крке 174
Случај Кртинић у Плавну 175
Случај Велики Цвијетнић 178
Случај Доброта 179
Посета епископа источноамеричког и канадског Саве Епархији далматинској 184
Активност епископа Стефана на враћању сакралних предмета 185
РАД КОМИСИЈЕ ЗА ВЕРСКА ПИТАЊА ИЗВРШНОГ ВЕЋА САБОРА СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ 186
ЗАХТЕВ ЗА ВРАЋАЊЕ МАТИЧНИХ КЊИГА 194
ПОЈАВА ЕТНОНАЦИОНАЛИСТИЧКИХ ПОКРЕТА У ЈУГОСЛАВИЈИ 195
АРХИПАСТИРСКИ И НЕИМАРСКИ РАД ЕПИСКОПА СТЕФАНА БОЦЕ . 197
Допринос свештенства у обнови српских православних богомоља 246
ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА ЗА ВРЕМЕ ЕПИСКОПА НИКОЛАЈА МРЂЕ (1978-1992) 248
ИЗБОР И УСТОЛИЧЕЊЕ НИКОЛАЈА МРЂЕ ЗА ЕПИСКОПА ДАЛМАТИНСКОГ 248
ПРОСЛАВА 15-ГОДИШЊИЦЕ РАДА БОГОСЛОВИЈЕ У МАНАСТИРУ КРКИ 250
ПОКУШАЈ НАСТАВКА ИЗГРАДЊЕ ХРАМА СВЕТОГ САВЕ У СПЛИТУ . 252
ОТВАРАЊЕ РИЗНИЦЕ ЦРКВЕ СВЕТОГ ИЛИЈЕ У ЗАДРУ 261
ПРОГЛАШЕЊЕ МАНАСТИРА ВЕСЕЛИЊЕ 261
ЗЕМЉОТРЕС У АРХИЈЕРЕЈСКОМ НАМЕСНИШТВУ КНИНСКОМ 262
ОТВАРАЊЕ РИЗНИЦЕ МАНАСТИРА КРУПЕ 263
СЕМИНАР СВЕШТЕНСТВА ЕПАРХИЈЕ ДАЛМАТИНСКЕ У МАНАСТИРУ КРКИ 263
ЕПАРХИЈА ДАЛМАТИНСКА У ТУРБУЛЕНТНОЈ 1989. ГОДИНИ 264
Прослава 600-годишњице Косовске битке на Далматинском Косову 265
Оснивање Културно-уметничког друштва „Зора“ 270
ЦРКВА СВЕТОГ СПАСА У ЦЕТИНИ 271
ПОЈАВА ЕКСТРЕМИЗМА – ЗАБРИЊАВАЈУЋЕГ КУРСА ДАЛМАТИНСКОГ ДРУШТВА 275

АРХИПАСТИРСКИ И НЕИМАРСКИ РАД ЕПИСКОПА НИКОЛАЈА МРЂЕ 279
НАЦИОНАЛНО БУЂЕЊЕ И ГОЛГОТА СРПСКОГ НАРОДА У ЕПАРХИЈИ ДАЛМАТИНСКОЈ 299
ПОЧЕТАК ВИШЕСТРАНАЧЈА У ХРВАТСКОЈ И РАЗБИЈАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ 302
ЗАКЉУЧАК 307
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА 329
БИОГРАФИЈА СА БИБЛИОГРАФИЈОМ 335
Изјава 1 337
Изјава 2 338
Изјава 3 339

а) Истаћи основне податке о докторској тези: обим, број табела, слике, број цитиране литературе и навести поглавља.

2.УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

У српској историографији не постоји научна монографија која би на свеобухватан начин, превасходно на основу релевантних извора, расвијетлила историјске процесе и појаве у Далматинској епархији Српске православне цркве за вријеме социјалистичке Југославије од 1945. До 1991. Године. Политичке околности након 1945. Условиле су да прве књиге из историје Српске православне цркве у социјалистичкој Југославији буду објављене у иностранству (Драгољуб Г. Вурдеља, *Обезглављена Српска црква*, Трст 1964. И Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, I-III, Минхен – Келн 1962–1986). Разбијање југословенске државе и промјена политичких околности, отворили су врата, и даље ријетким истраживачима, да се слободније баве темама из црквене историје, премда је проблем доступности историјских извора, посебно оних о догађајима након 1945, и даље остао ограничавајући чинилац. На прелазу два вијека, настало је неколико изванредних монографија и синтеза, којима је прошлост Српске православне цркве у социјалистичкој Југославији представљена научној и стручној јавности (Велибор В. Џомић, *Страдање Српске цркве од комуниста*, Цетиње 1997; Драгољуб Р. Живојиновић, *Српска православна црква и нова власт 1944–1950*, Србиње – Београд – Ваљево – Минхен 1998; Предраг Пузовић, *Српска православна црква: прилози за историју*, Београд 2000; Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне цркве 1946–1958: време патријарха Гаврила (1946–1950) и патријарха Викентија (1950–1958)*, I–III, Книн – Београд 2000–2002; Радмила Радић, *Држава и верске заједнице 1945–1970*, I–II, Београд 2002; Саво Б. Јовић, *Утамничена црква: страдање свештенства Српске православне цркве 1945–1985*, Београд 2002). Међутим, углавном је ријеч о дјелима чији су се аутори бавили превасходно општим прегледом историје Српске православне цркве у социјалистичкој Југославији и у којима је Далматинска епархија сасвим узгредна тема. Покушаји изградње православног храма у Сплиту били су предмет интересовања једног истраживача (Вељко Ђурић Мишина, *Шта ће у Сплиту Свети Сава*, Београд 2007), док је други, бавећи се црквеном историјом у Босни и Херцеговини до 1958. Дјелимично обрадио и Далматинску епархију, односно само оне њене парохије које су биле на територији БиХ (Драган Шућур, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини 1945–1958*, Бањалука 2016).

Из прегледа литературе произилази да свеобухватна и цјеловита студија о

Далматинској епархији за вријеме социјалистичке Југославије (1945–1991) још није написана, с тога је циљ истраживања уобличеног у докторској дисертацији мр Милоша Црномарковића да покуша да попуни ту очигледну празнину у српској историографији. Према томе, научни допринос докторске тезе „Далматинска епархија Српске православне цркве (1945–1991)" мр Милоша Црномарковића огледа се у чињеници да је његово дјело сасвим ново и оригинално и да доноси читав низ до сада непознатих или мање познатих чињеница о процесима и појавама у Далматинској епархији Српске православне цркве од 1945. до 1991, а самим тим и о историји Срба у Далмацији у истом периоду.

а) Укратко истаћи разлог због којих су истраживања предузета и циљ истраживања;
б) На основу прегледа литературе сажето приказати резултате претходних истраживања у вези проблема који је истраживан;
в) Навести допринос тезе у рјешавању изучаване проблематике;
г) У прегледу литературе треба водити рачуна да обухвата најновија и најзначајнија сазнања из те области код нас и у свијету.

3. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Докторска дисертација мр Милоша Црномарковића темељи се у великој мјери на до сада необјављеној архивској грађи, превасходно на изворима из Архива Југославије у Београду, из Фонда Савезне комисије за верска питања, а такође и на грађи из Архива Српске православне цркве. Осим тога, аутор је користио и одговарајућу периодику, и то 13 листова, као и 80 библиографских јединица, тј. Књига и чланака. Главни критеријум при ауторовом одабиру извора и литературе били су њихова доступност, релевантност и поузданост. Сваки историографски рад ограничен је степеном сачуваности и доступности историјских извора. Комисија сматра да је степен израженості теме у докторату Милоша Црномарковића, на основу коришћених извора и литературе, на високом нивоу, премда је аутор могао да користи и грађу из Хрватског државног архива у Загребу, која би свакако употпунила постојећа сазнања, а вјероватно и отворила нека нова питања.

При изради дисертације, аутор је користио методологију уобичајену у историјској науци. Сакупљене историјске изворе и литературу, аутор је подвргао критици, настојећи да утврди да ли је тачно оно о чему говоре, затим је добијене податке тематски груписао и на основу њих формирао поглавља и потпоглавља, да би завршни чин у њиховој обради била синтеза, током које до изражаја долази умијеће сваког историчара. Све методе историјске науке које је мр Милош Црномарковић користио сасвим су адекватне, тачне и савремене. Није дошло до промјена у односу на првобитни план истраживања, осим што неке црквене архиве, нажалост, нису биле доступне. Сви испитани параметри дају сасвим довољно елемената да би истраживање у својој коначној форми било поуздано, па су и сви добијени резултати сасвим јасно представљени.

а) објаснити материјал који је обрађиван, критеријуме који су узети у обзир за избор материјала;
б) дати кратак увид у примјењени метод рада при чему је важно оцјенити сљедеће:
в) да ли су примјењене методе адекватне, довољно тачне и савремене, имајући у виду достигнућа на том пољу у свјетским нивоима;
г) да ли је дошло до промјене у односу на план истраживања који је дат приликом пријаве докторске тезе, ако јесте зашто;
д) да ли испитивани параметри дају довољно елемената или је требало испитивати још неке, за поуздано истраживање;
е) да ли је статистичка обрада података адекватна;
ж) да ли су добивени резултати јасно приказани;

4. РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Мр Милош Црномарковић дошао је до закључка да је Српска православна црква у периоду социјалистичке Југославије (1945–1991) била маргинализована вјерска институција у југословенском друштву, без готово икаквог политичког ауторитета, јер је владајући концепт државе и друштва био заснован на принципима који су одбацивали традиционалне вриједности, у којима су религија и црква били незаобилазни чиниоци. Иако је повратак патријарха Гаврила (Дожића) из нацистичког заточеништва у земљу након Другог свјетског рата, означио почетак срећивања стања у Српској православној цркви након претрпљење голготе (1941–1945) и покушај успостављања бољих односа са представницима нове власти, притисак на Цркву није престао, премда је током периода социјализма пролазио кроз различите етапе. У таквим околностима одвијао се црквени живот у Далматинској епархији. Мр Милош Црномарковић израчунао је да је Далматинска епархија током геноцида који је Независна Држава Хрватска спроводила над српским народом, али и других тешких ратних околности, изгубила 27 свештенослужитеља, да је на њеној територији уништено 17, а оштећена 23 храма, да су страдала два манастира, као и велики број парохијских домова и других црквених објеката. Послијератну обнову црквеног живота у Далматинској епархији отежавали су: недовољан број свештеника и њихова старосна доб, тешка материјална ситуација, недовољна образованост свештенства, агресивни и милитантни атеизам, урбанизација и индустријализација. Далматинска епархија Српске православне цркве све до 1959. Није имала сталног архијереја, већ администраторе који су повремено долазили из матичних епархија, што је неминовно утицало на обнову и развој црквеног живота на њеној територији. Аутор се бавио односом државе и цркве, између осталог проучавајући удружење православних свештеника, за које је утврдио да га је, суштински, основала власт, а да је представљало неку врсту контролног механизма, којим је држава настојала, а врло често и успијевала, контролисати црквени живот. Предмет честог спорења државе и Цркве у Далматинској епархији била је узурпација и бесправно коришћење црквених објеката, најчешће епископских и парохијских домова. Мр Милош Црномарковић расвијетлио је и питања у вези са премјештањем манастира Драговић, случајем православних вјерника и њихове цркве на острву Вис, обновом богословије у манастиру Крка, међувјерским дијалогом итд. Тек је долазак епископа Стефана (Боце) у Далмацију 1959, као првог сталног архијереја послије Другог свјетског рата, довео до стабилизације црквеног живота, премда су његови политички ставови изазивали неблагонаклоност власти. Ни њему, као ни његовом насљеднику, епископу Николају (Мрђи), није пошло за руком да издејствују завршетак градње православног храма у Сплиту, а аутор је утврдио да је уочи рата 1991, Далматинска епархија Српске православне цркве имала мање свештеника него уочи рата 1941. То су само неки од бројних показатеља у каквим околностима је ова Епархија настојала да опстане и колико-толико да обнови црквени живот у својој јурисдикцији у периоду социјалистичке Југославије.

Сви добијени резултати су правилно, логично и јасно тумачени. Аутор је испољио довољно критичности према неким процесима и појавама, а дошао је и до низа нових сазнања, давши у својој дисертацији велики допринос познавању историје Срба и Српске православне цркве у Далмацији од 1945. до 1991. године.

а) Укратко навести резултате до којих је кандидат дошао;

б) Оцијенити да ли су добивени резултати правилно, логично и јасно тумачени, упоређујући са резултатима других аутора и да ли је кандидат при томе испољавао довољно критичности;

в) Посебно је важно истаћи до којих нових сазнања се дошло у истраживању, који је њихов теоријски и практични допринос, као и који нови истраживачки задаци се на основу њих могу утврдити или назирати.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Комисија је закључила да научна вриједност докторске дисертације „Далматинска епархија Српске православне цркве (1945–1991)" мр Милоша Црномарковића лежи превасходно у чињеници да је аутор, користећи разноврсне изворе и литературу, утврдио низ нових и до сада непознатих чињеница о Далматинској епархији у назначеном времену. Он је указао на неке историјске процесе и појаве које до његовог рада нису биле предмет релевантних научних истраживања, давши истовремено и појашњење оних процеса и појава о којима је историографија имала нека сазнања, захваљујући ранијим радовима, али који су у одређеној мјери остали недоречени. Његова докторска дисертација, као ново и оригинално научно дјело, веома је важан допринос и бољем познавању историје Срба у Далмацији, као и у социјалистичкој Југославији у цјелини. Због свих наведених чињеница, Комисија предлаже Наставно-научном вијећу Филозофског факултета и Сенату Универзитета у Бањој Луци да усвоје овај извјештај и мр Милошу Црномарковићу омогуће одбрану његове докторске дисертације „Далматинска епархија Српске православне цркве (1945–1991)".

а) Навести најзначајније чињенице што тези даје научну вриједност, ако исте постоје дати позитивну вриједност самој тези;

б) Ако је приједлог негативан, треба дати опширније образложење и документовано указати на учињене пропусте, односно недостатке написане докторске тезе.

У Бањој Луци, 12.фебруара 2020.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. Горан Латиновић

Др Горан Латиновић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област: Национална историја, предсједник.

2. Владислав Пузовић

Др Владислав Пузовић, ванредни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду, ужа научна област: Историја цркве, члан.

3. Драгиша Васић

Др Драгиша Д. Васић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област: Помоћне историјске науке, члан.

ИЗДВОЈЕНО МИШЉЕЊЕ: Члан комисије који не жели да потпише извјештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извјештај образложење, односно разлог због којих не жели да потпише извјештај.

Изјава 1

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација

Наслов рада: Далматинска епархија Српске православне цркве (1945-1991)

Наслов рада на енглеском језику:

- ✓ резултат сопственог истраживачког рада;
- ✓ да докторска дисертација, у целини или у деловима, није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- ✓ да су резултати коректно наведени и
- ✓ да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци, 22. 1. 2020.

Потпис докторанта

Милош Арсеновић

Изјава 2

Изјава којом се овлашћује Универзитет у Бањој Луци да докторску дисертацију учини јавно доступном

Овлашћујем Универзитет у Бањој Луци да моју докторску дисертацију под насловом

„Далматинска епархија Српске православне цркве (1945-1991)“, која је моје ауторско дело, учини јавно доступном.

Докторску дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (*Creative Commons*) за коју сам се одлучио.

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. **Ауторство – некомерцијално – без прераде**
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

У Бањој Луци, 22. 1. 2020.

Потпис докторанта

Милош Урошевић

Изјава 3

Изјава о идентичности штампане и електронске верзије докторске дисертације

Име и презиме аутора: Милош Црномарковић

Наслов рада: Далматинска епархија Српске православне цркве (1945-1991)

Ментор: проф. др Горан Латиновић

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације идентична електронској верзији коју сам предао за дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци.

У Бањој Луци, 22. 1. 2020.

Потпис докторанта

Милош Црномарковић